

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1937

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

PAUL VERRIER, Den firliniede Folkevisestrofe	1
GUDMUND SCHÜTTE, En Efterklang af Nibelungsagnet i Varend...	48
J. S. MØLLER, Et Polititegn som Amulet	53
F. OHRT, To Signelser	74
ALBERT FABRITIUS, Rantzau-Sagn.....	97
AAGE HOUKEN, H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin	119
KJELD GALSTER, Jens Møller og B. S. Ingemann	136
A. FRÆMOHS, Om Udtrykket »fange en Ugle«	151

FRA SPROG OG LITTERATUR

Filologisk Litteraturforskning (<i>Harry Andersen</i>)	82
»I Skovens dybe, stille Ro« (<i>Gudrun Dahlerup-Petersen</i>)	87
Bidrag til en midtsjællandsk Syntaks (<i>Aussig Weiss</i>)	89
Rekabitterne (<i>Helge Toldberg</i>)	91
Til Digte af Anders Bording (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	93
Professor Verrier som Kritiker (<i>Ernst Frandsen</i>)	163
Marsk Stig Visen [Sofus Larsen] (<i>Marius Kristensen</i>)	168
Vindue og Vindve endnu en Gang (<i>Harry Andersen</i>)	177
Til St. Hansaften-Spil (<i>Paul Diderichsen</i>)	179
H. G. Wiwel som Dansklærer	181
Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik (<i>Harry Andersen</i>)	183

KULTUR OG FOLKEMINDER

Bonden han agter paa Tiden (<i>Marius Kristensen</i>)	96
Tysk Overtro [Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens] (<i>Gun- nar Knudsen</i>)	96
Omkring »Der var engang —« (<i>Robert Netiendam</i>)	185
Død og Begravelse [Louisa Hagberg] (<i>Jorgen Olrik</i>)	186
Man skal ej svie alt det, der låddent er (<i>Marius Kristensen</i>)	187

DEN FIRLINIEDE FOLKEVISESTROFE

AF

PAUL VERRIER

I. To Udtalelser af Professor Ernst Frandsen.

Professor Ernst Frandsen har været saa venlig at nævne mig ved Slutningen af sin meget interessante Bog *Folkevisen*. Det er ganske vist for at kritisere mig. Efter en kort Omtale af Sverker Eks Erklæring, i *Studier till den svenska folkvisans historia*, om den fir-liniede Folkevisestrofes Oprindelse, siger han (Udhævelserne er mine):

Uden at nævne Ek hævder saaledes Paul Verrier den modsatte Mening Ifølge hans Fremstilling har der paa fransk Grund foreligget Mønstre for saavel den fir- som den tolinjede Strofe i det 12. Aarhundrede, og han regner med, at der i nordisk Ballade ingen Forskel er i Alder paa de to, men at den ene er anvendt ligesaa tidligt som den anden (*Le Vers français* III Chap. XLVIII). — S. 126—127 (176).

Saa kommer Frandsens lange Gendrivelse af mit formentlige Standpunkt. Derom senere. Først vil jeg svare paa de af mig udhævede Steder i hans Udtalelse.

1. — Af gode Grunde har jeg ikke nævnt Sverker Ek i den Sammenhæng, og disse Grunde burde Frandsen kende, hvis han har læst min Bog. I *Additions et corrections* til Bd. I og II (et indskudt Blad) staar følgende øverst:

C'est en 1929 que j'ai terminé le manuscrit de mes trois volumes. Pendant qu'on l'imprimait

I *Additions et corrections* til Bd. III (S. 379 ff.) lyder anden Paragraf saaledes:

Bibliographie: Johan Nordström, Medeltid och renässans, Stockholm. 1929; Sverker Ek, Studier till den svenska folkvisans historia, Göteborg, 1931. — Je regrette de ne pas avoir eu plus tôt ces livres entre les mains.

Derfor citerer jeg ikke Eks Bog fra 1931 i mit Bd. III, hvortil Manuskriptet blev sendt Forlæggeren i 1929 og som efter en møj-sommelig Trykning udkom i 1932.

2. — Aldrig nogensinde har jeg skrevet eller sagt, at den firliniede Folkevisestrofe skulde være blevet indført i Norden ligesaa tidligt som den toliniede. Jeg ved, jeg aner ikke, om den er kommet til Norden samtidig med den anden eller senere: begge Dele er muligt.

II. Aldersforholdet mellem de to Folkevisestrofer.

Med Opmærksomhed og Interesse har jeg læst Professor Frandsens skarpsindige og velbyggede Bevisførelse for de to Strofers forskellige Alder, og skønt jeg ikke finder alle hans Argumenter lige slaaende, synes jeg dog, at Folkeviserne i den firliniede som et Hele med Rette kan anses for yngre og tildels omarbejdede fra ældre toliniede Redaktioner. Men dermed er Sagen ikke afgjort.

Den minder mig om et andet Spørgsmaal af samme Slags: hvilket er Aldersforholdet mellem den franske Aleksandriner og det franske Tistavelsesvers? Vi maa antage, at de senest i det 9. Aarh. allerede brugtes jævnlig begge to af Gallo-Romanias *poetae uolgares* i deres Urform, d. v. s. med kvindelig (episk) Cæsur og mandlig Versudgang. Saaledes finder vi dem mer eller mindre kejtet efterlignet paa „god“ Latin i to *ritmi* fra den Tid, de eneste af den Genre:

Placidus fuit dictus — magister militum.

Ritmus de Placida.

Felicem dicunt — illum praeseptum.

*De adnuntiatione sancte Mariae.*¹

Saaledes finder vi dem videre, Uraleksandrineren regelmæssigt og oftest som det mest yndede Metrum, i den franske Folkesang. Denne var sikkert ude af Stand til af sig selv at skabe noget saa kadence-

¹ „Placidus var udnævnt til General“. — „Lykkelig priser man denne Krybbe“. — Se Annales de l'Université de Paris, VIII (1933), S. 131—138 og 140—146.

budent og maa have arvet det fra „Urtiden“. Desværre har den kun levet i mundtlig Overlevering til det 15. Aarh. Hvad den i Haandskrifter opbevarede „Kunstdigtning“ angaar, saa forekommer Tistavelsesverset kun paa successive Udviklingstrin, først i *Boethius* (før Aar 1000) og *Alexis* (ca. 1050), — to religiøse *chansons de geste*, — saa i *Chanson de Roland* (ca. 1100), *Chanson de Guillaume* (ca. 1100) og et Utal andre *chansons de geste* (12. Aarh.), ligesom i *chansons d'histoire* (ca. 1140—1210), endelig i den egentlige Lyrik (ca. 1140—). Og Aleksandrineren? Længe kommer den kun til Syne i den lidt folkelige *Pèlerinage de Charlemagne*, der m. H. t. Versbygningens Udviklingstrin staar mellem *Boethius* og *Alexis*. Som Dato angives af Gaston Paris, Bartsch og andre ca. 1060, omtrent tyve Aar før *Roland* (ca. 1080), af Bédier, Faral og de fleste nyere ca. 1120, omtrent tyve Aar efter *Roland* (ca. 1100). Ligemeget. Til ca. det 12. Aarhundredes sidste Tredjedel ser vi ellers ikke mindste Spor af Aleksandrineren. Men saa kommer den pludselig paa Mode: den erstatter Tistavelsesverset som *chansons de geste's* Metrum; saa vidt gaar det, at de gamle omarbejdes efter den nye Smag — sommetider, f. Eks. *Elie de Saint Gilles* og *Aiol*, med hist og her een Linie eller en hel Passus skødesløst efterladt i det oprindelige Versemaal. Sæt nu, at *Placidus* og *Pèlerinage de Charlemagne* var gaaet tabt: vilde man ikke tro, at Aleksandrineren var „opstaet“ et eller to, maaske tre Aarhundreder efter Tistavelsesverset?

Nuvel: er Frandsen saa sikker paa, at ikke een, maaske to eller flere af Folkeviserne i firliniede Strofer, hvad i hvert Fald Emne og Versemaal angaar, stammer fra omtrent samme Tid som de ældste Folkeviser i toliniede? Man kunde jo tænke sig, at den først lidt forsømte firliniede Strofe senere pludselig var blevet Mode, f. Eks. under de norske Kæmpevisers Paavirkning? Jeg spørger bare.

Af lignende Grunde tror jeg ikke, vi kan drage en sikker Slutning af den for Frandsen gunstige Kendsgerning, at næsten alle de Folkeviser, hvis Emne sandsynligvis kom fra Frankrig, er i toliniede Strofer: blandt ca. sytten er der kun tre — de to vel af de seneste¹ — i firliniede Strofer; men andre kan jo være tabt.

Hvis det er rigtigt, som de allerfleste Forskere mener, at Danse- „Enstrofingen“, „Danz“en, blev indført i Norden før den fulde Folkevises Optræden, saa vidner det „gamle Stev“s eneste Metrum tydeligt imod Frandsen:

¹ DgF Nr. 345 og 408, som jeg ikke har nævnt i min Bog (se Bd. III, S. 86—87).

Laksen, renn so stridt i straum
 á upp imot hare grioti.
 Ilt á leggje elsk ti den
 som ingjen legg i moti.

Selv om det „gamle stev“ bare skulde være Indledningsverset, som havde løsnet sig fra Folkevisen, saa vejer, samme Argument alligevel noget. Eller vil Frandsen indvende, at de „gamle Stev“s overleverede Form maaske ikke er den oprindelige, at her ogsaa har den firliniede Strofe erobret den toliniedes Plads? Men der er jo Folkeviser tilbage, og en Mængde, i toliniede Strofer, ikke eet eneste „gammelt Stev“. Blandt disse mere eller mindre improviserede Strofer, der først blev samlet i sidste Aarh., kan selvfølgelig de ældste for længe siden være blevet glemt, langt snarere end hele Folkeviser. Det „gamle Stev“ har dog nu i flere Aarhundreder levet videre ved Siden af det „nye Stev“.

Alt i alt: disse forskellige og tildels modsigende Betragtninger forhindrer os vel i at udtale os bestemt i den ene eller den anden Retning, men de skaffer ikke nogen Vished.

III. De to Strofers første Spor.

Kan det nytte — om muligt — at fastsætte omkring hvilket Tidspunkt de forskellige Strofetyper kommer til Syne i „de gamle Skrifter“? Med Forsæt siger jeg „Strofetyper“ og „forskellige“: paa Grund af Taktens germanske, nordiske Udfyldningsfrihed, skifter idelig hver Types Former, og Typerne er ikke blot to, men flere.

Disse ældste Eksempler er jo vel kendte. Men det er ikke af Vejen at minde lidt udførligt derom.

Den toliniede Strofe træffer vi for første Gang i en Gravs Runeindskrift fra tidligst Aar 1200:

hær liggjæ faphar tuer
 hþinn ok enarr hæto þer.¹

Denne Indskrift staar i Vårkumlas Kirkegaard, ved Vartofta, ikke langt fra Värnhem, hvor Cisterciensiere, tildels fra Frankrig, allerede Aar 1148 havde grundlagt et Kloster. Som jeg hentyder i mit Bd. III (S. 215, Note) minder Formlen om første Vers i *Fornkvæði* No. 15 ABDE:

¹ „Her ligger Fader og Søn, — de hed Hidin og Ener (Einar)“.

Þorkell á sér dætur tvær,
Ása og Signý hétu þær. (B.)¹.

Er den Formel kommet fra Folkeviserne i Gravindskriften, som Sverker Ek synes at formode?²

Ligeledes fra c. 1200 stammer en anden Runeindskrift i toliniet Strofe, paa Dansk denne Gang og paa en Kniv:

Karl mærke skar a hæftæ,
aræ skæftæ³.

Efter Sverker Ek staar ogsaa dette at jævnføre med Folkevisens Stil:

Den ældste hun Væven trende,
Den yngste vov den til Ende.

Danm. Fornv. II, S. 361.

Nu kommer vi til den fremherskende firliniede Folkevisestrofe, Kæmpevisestrofen *par excellence* — lad os simpelthen kalde den *Kæmpevisestrofe*, ligesom Englænderne siger *ballad-metre*. Vi opdager den først ved det 13. Aarhundredes Slutning — ogsaa i Runer, men med franske Noder — i Skaanske Lovs Runehaandskrift. Det er kun en Halvstrofe:

drømde mik en drøm inat
um silki ok ærlík pæl.

Saa vidt stemmer disse gamle Prøver af nordisk Rimvers sammen med Frandsens Opfattelse.

Videre Oplysning faar vi dog paa det konservative Island.

Fra 1221. — For at undgaa en overmægtig Fjende flygtede først en vis Lopt til Vestmannøerne og saa hans Farbroder Sæmund, hvorhen vides ikke. „Þá var þetta kveðit:

Loptr er í Eyjum,
bítr lunda bein;
Sæmundr er á heiðum,
etr berin ein“⁴.

Sturlunga saga (Udg. 1878), I, S.24.

Vi genkender *Stoll-Elin-Strofen*, den samme som i *Aage og Else*:

¹ „Terkel (Torkil) har to Dotre, — de hed Aase og Signe“. ² Drejer det sig virkeligt om en vedvarende Tradition i Folkeviserne eller om en tilfældig Lighed? Jfr.: Í Förlum bugva hövdingar tveir, — Trándur og Sigmundur eita teir. *Sigmundar kvæði* (nýja), digtet af Kristjan Djurhus (1773—1853). Se Paul-Braunes Beitrage, VIII (1882), S. 36 f. ³ „Karl ristede Runer paa Hæftet, — Are skar Skæftet“. ⁴ „Da blev dette kvædet: Lopt er paa Øerne, — gnaver Ben af Lunde; — Sæmund er paa Hederne, — spiser ikkun Bær“.

thett wor stalten Ellend,
til brudseng gick¹.

DgF 209 a (Karen Brahes Fol., Nr. 28) Str. 20.

Fra 1264. — „Ek mun drepinn verða“, segir Þórðr . . . Ok þá krökði Þórðr hestinn undir sér, ok kvað *danz* þenna við raust:

Mínar eru sorgir
þungar sem blý².

Sst. II, S. 264.

Med Sænkningens Bortfald mellem *þung-* og *-ar* har vi en Form af Liden-Karen-Strofen (en halv):

hug hand aff her Eskild
baade foed och haand.

DgF 205, Str. 21.

Den Del af *Sturlunga saga*, hvor disse Vers anføres, *Íslendinga saga*, er skrevet af Snorri Sturlusons begavede og paalidelige Brodersøn, Lovmanden Sturla Þórðarson (1214—1284). Hans Slægt, f. Eks. Snorri selv, havde spillet en vis Rolle i de Stridigheder, som i 1221 medførte Sæmunds og hans Brodersøn Lopts Flugt og saaledes gav Anledning til Nidverset fra samme Aar. Lopt levede til 1261 og stod i Forbindelse med Sturlungerne. Sturla vidste sikkert god Besked, og vi kan stole paa ham³. Ogsaa m. H. t. det andet Vers, vistnok Halvdelen af en rigtig „Enstrofing“, som Þórð sang i 1264 for at tolke sine Følelser, da han forudsaa sin voldsomme Død. *Sturlunga saga* blev nok „genemset“ omkring 1300, altsaa efter Sturla Þórðarsons Bortgang; men Omarbejderen kan næppe have egenhændig indføjet de to Fortællinger med de to hertil hørende Vers.

Naar Islændere i 1221 kunde improvisere Nidkvad i en firliniet Folkevisestrofe, saa havde de uden Tvivl i nogen Tid været vant til denne Form. Og vi standser ikke her. Med *Loptr*: *Sæmundr* og *þung-: minar* røber de to anførte Vers fra *Sturlunga saga* en Udfyldningsfrihed, der ikke var ægte islandsk og hverken findes i den Tids Skjaldedigtning eller de senere *Rímur*. Ligesom i de saakaldte *Fornkvæði* var den blevet indført med de nye Versemaal fra Norge eller Østskandinavien,

¹ Efter den oldnordiske Versteknik, ligesom efter den naturlige Udtale, er *bítr* og *etr* forholdsvis ubetonet. ² „Jeg bliver dræbt“, siger Tord . . . Saa sporede han sin Hest og kvad højt denne *Danz*: „Mine Sorger er tunge som Bly“.

³ Ok treystum vér honum bæði vel til viz ok einarðar at segja frá; þvíat hann vissum vér alvitraztan ok hófsamaztan. *Sturlunga saga*, I, S. 86.

hvor Stavelsetælling endnu ikke havde faaet Indpas. Saa kommer vi til samme omtrentlige Dato for den firliniede Strofe som for den toliniede: omkring 1200. Sandt nok: for den første har vi kun et Vidnesbyrd i Steden for to, og da det drejer sig om Middelalderen, vil maaske Frandsen paaberaabe sig en af den Tids Retsvedtægter: *testis unus, testis nullus* „et Vidne, ingen Vidne“. Eller vil han simpelthen forkaste det som ikke tilstrækkeligt hjemlet, hvad Aarstallet angaar? Fuld Sikkerhed har vi vel ikke, men nok til at rokke ved vor Tillid til Frandsens Bevisførelse.

IV. Frandsen om den firliniede Strofes Oprindelse.

Nu lader vi Spørgsmaalet om Alderen ligge. Vi vil se, hvordan Frandsen tænker sig den firliniede Strofe opstaaet. Hans lange Drøftelse (Kap. VI og VII) har jeg læst med voksende Forundring. Trods nogle faa og spredte Modsigelser uden rigtig Sammenhæng med Resten bliver det Indtryk efterhaanden mere og mere levende, at efter hans Mening er den firliniede Strofe i næsten alle de omtalte 116 Tilfælde, eller i det mindste i de første og allerfleste, fremkommet ved en tilsyneladende trinvis og saa at sige mekanisk Udvidelse af den toliniede. Saa mekanisk, at den firliniedes ligelige Tvedeling skulde komme af, at hver Halvdel svarer til en ældre Enkeltlinie (S. 134). Og den nye Strofe skulde have udviklet sig i selve Danmark: „Denne Selvstændighed i den danske firlinjede Strofes mærkeligt stivnede Opbygning befæster vor Bestemmelse af dens Tilblivelse paa hjemlig Grund“ (S. 139).

Enhver, selv Frandsen, kan let indse, at denne Forklaring er uantagelig. Desuden: skulde den tilsvarende firliniede Strofe være opstaaet i andre Lande — og der er ikke saa faa — efter det danske Mønster eller selvstændigt paa samme selvvirkende Maade som i Danmark? Det sidste formoder han for Englands Vedkommende: „Denne Overensstemmelse vil være at forklare som en Virkning af et fælles tolinjet Forbillede, skjult for os i en dunkel Fortid“ (S. 135 f.). Skulde det stamme fra Danelagen? eller fra den Tid, Anglerne endnu boede i Sønderjylland? Men hvad saa med Sverrig, Norge, Island, Færøerne, Tyskland og Frankrig? I det sidste Land, maaske i de to sidste, er den firliniede Strofe ældre end i Danmark. Kan vi der finde Spor af en saadan Udvikling fra den to- til den firliniede Strofe? Har af Naturen

hver Linie i den kortere samme Egenskab som visse lavtstaaende Dyr at formere sig ved at spalte sig i to?

Hvordan er det sket, at den ældre toliniede Strofe ikke har udviklet sig i samme Vise hulter til bulter paa alle mulige Maader — med eller uden Cæsur, med flere eller færre Hævninger — men til en vis Form af den firliniede, Kæmpevisestrofen, Liden-Karen-Strofen eller Stolt-Elin-Strofen? Hvordan er det sket, at vi ogsaa finder de samme tre Typer i Sverrig, Norge, Island, Færøerne, England, Tyskland og Frankrig? Drejer det sig overalt om en selvstændig Udvidelse til tre lige Strofetyper?

V. Om Sang- og Danserytmen.

Hvorfor hengiver Frandsen sig til den Slags lidet rimelige Betragtninger? Fordi han paa vedkommende Steder — de allerfleste og de eneste sammenhængende — fuldstændig taber det af Syne, som m. H. t. Folkevisernes Versbygning er det afgørende: Sangens (og Dansens) Rytme.

Lad os prøve, uden altfor mange tekniske Udtryk, at faa Indsigt i, hvad der har fundet Sted.

Den toliniede Strofe, d. v. s. den egentlige Strofekærne, Strofen uden Omkvædet, bestaar af et Kortliniepar: to Kortlinier, 3: Linier uden Cæsur (fast Versindsnit); mere præcist, to cæsurløse Firtakter, som rimer sammen. Grundformen¹:



¹ Hver Takt begynder med en Hævning (en i Sangen tung, trykstærk Stavelse). Foran Sangens eller et Sangafsnits første Takt staar ofte en Optakt, d. v. s. en Sænkning (en i Sangen let Stavelse) eller flere. — De sammensatte Takter $\frac{4}{4}$, $\frac{5}{4}$, $\frac{6}{4}$ o. l. bestaar af to lige lange Enkelttakter, den første med Høved, den anden med Bihævning. — Hvor det synes nyttigt, trykkes her Vokalen i Hævningen med Kursivbogstaver. ² DgF 47 B (Syv), IV. — Folkemelodien efter Nyerup, Rahbek og Weyse. Jeg gengiver den efter Erik Abrahamsen, *Éléments romans et allemands* . . . , Kbhvn., 1923.

Paa Grund af Taktens Udfyldningsfrihed i germanske Vers kan Stavelsernes Antal mellem to Taktslag formindskes eller forøges, bare den faste sammenhængende Ramme, det faste Tømmerværk af fire Takter ikke antastes. Her har vi med Tilføjelser at gøre. Aarsagen dertil kan være af forskellig Slags¹. Den virker vel uden bevidst Formaal fra Sangerens Side og for det meste tilfældigt. Men ved saadan at proppe flere og flere Stavelser i Takter af bestemt og lige Længde — Takter, som jo leder Dansen — kan Udvidelsen efterhaanden opnaa en uhyre, rytme-truende Udstrækning:



Och Ko-nun-gen och drott-nin-gen skul-le till Ni-din-gen få-ra,
(+ Omky.)²

Af de lige ovenfor omtalte Grunde skete Udspændingen trinvis. Her gentager jeg igen von der Reckes Eksempler:

Første Tærning, paa Tavlbord randt,
Svenden tabte, Jomfruen vandt³.

Første Guldterning paa Tavlebord randt,
Ungersvend tabte. Skøniomfru hun vandt⁴.

Den første Gang Guldterning over Tavlebordet randt,
Den Baadsmand han tabte og Jomfruen vandt⁵.

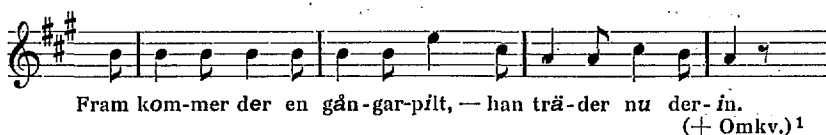
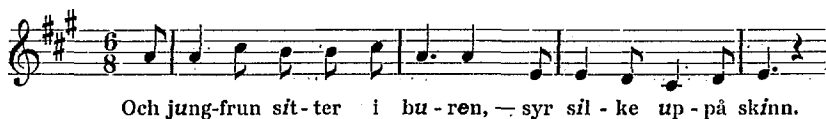
I den Grad fuldproppet, haardt udstrammet holder Rammen med Nød og næppe, men den holder endnu. I følgende danske Variant (C) er den sprængt:

Den første Gang, Guldterning — over Tavlebordet randt,
Den liden Baadsmand tabte, — og den Skønjomfru vandt.

Her har vi altsaa en anden rytmisk, metrisk Ramme: Kortlinien er erstattet af en Langlinie, d. v. s. en Verslinie med Cæsur ligesaagodt som flere Takter, Liden-Karen-Strofen (eller, andre Steder, Kæmpevisestrofen⁶). Denne Omstøbning strækker sig over hele Visen. Ligeledes i mindst een svensk Variant, hvorfra jeg her citerer den første Strofe som Borgen for Rigtigheden af min Notering af Rytmen:

¹ Se Vfr (min Vers français), III, S. 227. ² Arwidsson, Nr. 47 A. ³ Tilbageoversat fra Islandsk. ⁴ Norsk Variant. ⁵ Dansk Variant E. DgF 238.

⁶ Som Følge af Lighed i Rytms Grundlag glider ikke sjældent den ene Form over i den anden.



Bearbejderen har bevidst og med Villie valgt en anden Strofeform end den gamle, selvfølgelig med en anden Melodi. Hvorfor? Maaske var han virkelig ogsaa eller først og fremmest dreven af Trang til mere Plads end der fandtes i Kortlinieparrets overfyldte, trykkede og knagende Ramme. Selv om andre i lignende Strofeveksel somme Steder maatte ty til Fyldekalk: „Det var Herr . . .“, „Det vil jeg for Sandingen sige“, o. s. v. Forresten kunde den første af disse to „Formler“ føles som en Forbedring, en paakrævet Forestillen af Helten; den anden som en ligesaa nyttig, tillidsvækkende Bedyrelse, — skønt den vel for det meste bør forklares ved, at Hukommelsen svigtede Sangeren, en gentagende Medsanger eller Optegneren, som da greb til det første det bedste Flikvers². Men de vigtigste Drivfjedre til den Slags Omdannelse var sikkert i Almindelighed, ligesom i Frankrig ved Aleksandrinerens Sejr over Tistavelsesverset, Trang til en fyldigere Form, der bedre passede til en Fortælling, Higen efter rigere Melodier og — *last, not least* — Moden. Det være som det vil: i *Tærningspillet* har en Bearbejder i Kortlinieparrets Sted indsat en anden Strofeform. Har han selv skabt denne Form? Har han tværtimod fulgt et i Danmark allerede kendt Mønster? et hjemmegroet eller modtaget udefra, indfødt eller indført?

Det samme Spørgsmaal stiller sig m. H. t. de andre Udvidelser. Hvis vi stoler paa de af Frandsen angivne Kendetegn, især Fyldekalks-„Formler“ne, er ogsaa Strofen i *Aage og Else* udvidet fra Kortlinieparret, som er opbevaret i de svenske Varianter. Jfr.:

Liten Kerstin och hennes moder de lade gull i bår.
Liten Kerstin hun sörjer sin fästemand ur graf³.

¹ Geijer-Afzelius, Svenska folkvisor, ny upplaga utg. af R. Bergström og L. Höjer, Bd. III, Sthm., 1880, S. 58 f. — Jfr. dansk Variant D. ² Se Steenstrup, Vore Folkeviser, Kbhvn. 1891, S. 61 ff. ³ Geijer-Afzelius, op. c., S. 11. — Jeg noterer Rytmen efter Melodien.

I väfve silke och I spinne gull.
En fästmö gräter sin fästeman ur svarta mull¹.

Der sedder tre möer i buret,
de to slynger guld.
Den tredie hun greder sin festemand
under *sorten* muld².

Hvor kommer denne Rytme fra? Den maa være temmelig gammel i Norden, hvis det islandske Nidkvad mod Lopt og Sæmund virkelig er fra 1221. Desuden svarer den til andre Dansetrin end Kortlinieparrets: ikke mere 4 + 4, men 4 + 2 4 + 2, — Færingernes Folkevisedans³.

Skønt større i Omfang, 3: m. H. t. Takternes Antal, saa er Forandringen dog paa en Maade mindre indgribende, hvad Rytmen og Dansen angaar, i den af Frandsen udførligt behandlede Udvidelse (S. 126 ff.).

Kortliniepar:

Skaam faa y, herr Strangy, hvor kaand y lyffuel
tha haffuer kongen aff Danmarck icke forvdden et yøe⁴.

Langliniepar:

Skam faa du, her Stranggi Ebissen,
saa vell som du kannt liffuel
altt haffuer kongenn aff Dannemark
icke udenn eth øye⁵.

Disse tre Slags Langliniepar — Liden-Karen-Strofen, Stolt-Elin-Strofen, Kæmpevisestrofen — forudsætter altsaa tre andre Sangrytmer end Kortlinieparret, de skyldes andre Melodier. Det har Frandsen anerkendt, men kun af og til: ellers udtrykker han sig, som de blot var tre forskellige, til en vis Grad tilfældige Resultater af en paa Grund af Ordflom og nye Formler fremadskridende Udvidelse.

*

Skade, at han som Udgangspunkt og Rettesnor i sin Fremstilling ikke har valgt en Udtalelse, som først kommer sent og staar saa at sige alene udenfor, ja i skarp Modsætning til den lige forud meget bestemt

¹ Arwidsson, Nr. 91. — Melodiens Rytme. ² DgF 90 A, Str. 1. ³ Med (Danse)trin mener jeg overalt halve Trin: een Fods Bevægelse fremad eller sidelængs. ⁴ DgF 132 A, XXXII. — yoe „Øje“. ⁵ DgF 132 B, XXXII.

udstedte Erklæring om den firliniede Strofes „Tilblivelse paa hjemlig Grund“. Han skriver nemlig:

Lyst til Forandring, Modens Skiften har paa et eller andet Tidspunkt tilført os nye Danseformer og dermed nye Melodier, det bliver Musikhistoriens Sag at eftervise hvorfra. Himlen hang jo fuld af Violiner og Europa fuld af Dansetoner i Middelalderen. Dansen og Rytmen har i første Øjeblik været det væsentlige. Melodierne har krævet længere Tekster Man har i Skyndingen hjulpet sig med, hvad man i Forvejen havde, man har ganske simpelt spillet de Vers, som hidtil kun havde dækket over fire Takter, ud over syv. (S. 139).

Endelig! havde jeg nær sagt: saadan var altsaa i Grunden Frandsens Mening? Den kommer sent, men den kommer godt.

Jeg forstaar ham alligevel ikke rigtig. Det kommer af, at han trods alt bliver ved at betragte Folkevisens Tekst uafhængigt af Musiken. Denne Grundfejl forvolder hele Uklarheden, hele Forvirringen. Det drejer sig jo om Viser, om Sang, og i Sang er Tekstens og Melodiens Rytme ikke blot ens, men eet. Hvis altsaa de nye Rytmer — der er jo flere — er kommet udefra med „nye Danseformer“, „nye Melodier“, saa er de firliniede Strofer dog ikke blevet til i Danmark. Oehlen-schlägers, Poul Møllers, Wilsters, Sophus Clausens Heksametre er vel danske, ikke græske, Heksametre; men de har dog faaet deres Mønster, deres Rytme direkte eller indirekte fra Homer: den danske Heksameter kommer fra Grækenland. Hvor kommer den nordiske Folkevises fireliniede Strofetyper fra?

VI. Kan vi finde Kilderne til de nye Rytmer?

I min Bog *Le Vers français* har jeg vist, at de har deres Ophav i Frankrig. Derfra har de sammen med Folkevisedansen, Folkevisetekniken udbredt sig direkte over Vest- og Nord-Europa, direkte ogsaa til Skandinavien. Frandsen nægter det ikke ligefrem. Men det fremgaar af hele hans Redegørelse, at i hans Øjne er de bragt til Danmark fra Tyskland, i tyske Melodier. Saa bestemt udtaler han sig dog ikke. De paagældende „nye Danseformers, nye Melodiers“ Oprindelse, siger han, er det „Musikhistoriens Sag at eftervise“. Det er flot sagt, men lidet oplysende.

Hvad mener han egentlig dermed? Sigter han til Musikens Art i Almindelighed? Langlinien er ikke bevidnet i tysk Digtning før ca. 1160 (Kürenberg), og mindst fra ca. 1150 til ca. 1350 er det fransk

Musik, der mere og mere gør sin Paavirkning gældende i Norden. Derom er alle Forskere enige¹. Undtagen i nogle Byer ved Tysklands Grænse er hele den i Norden opbevarede Musik fra den Tid — selv med Teksten i Runer — optegnet i franske Noder. Den gregorianske Sang var især blevet indført ved Angelsaksere og Tyskere. De sidste havde — vel paa Grund af en ældre germansk pentatonisk Skala — erstattet de romanske Kurver ah(b)a, ded, især i betonede Steder, med aca, dfd. Under den franske Musiks Indflydelse blev disse Kurver igen rettet efter romansk Skik, selv i de endnu fra tyske Komponister laante Sekvenser². Folkeviserne synes blot undtagelsesvis at have brugt dem mere end f. Eks. den franske Folkesang³. De ynder ogsaa dennes hyppige musikalske Opbygning, med samme Melodi for Strofens to Kort- eller Langlinier (aaß), en Form som de ikke kan have modtaget fra den gregorianske Sang; samme Bemærkning gælder deres faste Rytme⁴. Mere kan vi næppe sige.

Eller haaber maaske Frandsen, at vi kan opdage nogle af de udenlandske Forbilleder til nordiske Folkevisemelodier? Ak! Om ganske nye Laan er det muligt: f. Eks. „Malebrok i Leding drager“ („Malbrouk s'en va-t-en guerre“), „Kejseren af Kinesiens Land“ („Cadet Rouselle a trois cheveux“), etc. Men ellers! Skønt Bellmans melodiske og derfor rytmiske Forbilleder næsten alle er trykt, har de lærde og flittige Udgivere af hans Skrifter „standardupplaga“ haft stort Besvær med at bringe Lys i den Sag, og det er undgaaet dem f. Eks., at den Melodi, han har laant til Epistel 48 („Solen glimmar . . .“), endnu synges paa den franske Scene i *Le Misanthrope* og af franske Børn⁵.

En dansk Folkevisemelodi (der nu af den danske Radiofoni benyttes som Pausesignal) er opbevaret fra c. 1300: den til Runeteksten „drømde mik . . .“. Andre gamle Folkevisemelodier kender vi kun gennem en meget sent optegnet, mundtlig Overlevering: den melodiske Linie har sikkert mere eller mindre forvansket sig i Tidens Løb, og det er ogsaa Tilfældet i andre Landes gamle Sange. Den samme Melodi kan have udviklet sig helt forskelligt i to forskellige og adskilte

¹ Se: Erik Abrahamsen, op. c.; C. A. Moberg, Die schwedischen Sequenzen, Uppsala, 1927, og Nordisk Kultur, Bd. 25, Sthm., 1933, især S. 30—36; Georg Reiss, Musikten ved den middelalderlige Olavsdyrkelse i Norden, Kra., 1912; O. M. Sandvik og Gerh. Schielderup, Norges Musikhistorie, Oslo, 1921, I, S. 15—17 (Sandvik). ² Se Vfr., III, S. 338 f., Notes 140, 141. ³ Se sSt. ⁴ Se Abrahamsen, op. c., S. 231. ⁵ Se op. c., Bd. I, Sthm., 1921, S. CLXXV f., og Vfr., III, S. 245 f.

Egne. I Danmark kan den siden Reformationen have været udsat for tysk Paavirkning gennem Kirkemusik og ellers, ogsaa indirekte fra de mange danske Komponister, der stammede fra Tyskland. Under det dobbelte Lag af spontan Forandring og fremmed Indflydelse er det ikke nemt at opdage den franske, den tyske og den danske Folkesangs oprindelige Former¹. Selv naar det drejer sig om eet og det samme Folk, maa vi ikke gøre os store Forhaabninger. I alt, hvad jeg har læst af fransk Musik fra det 12. og 13. Aarh., har jeg kun truffet to Melodistumper, som er blevet ved at leve til vore Dage i fransk Folkesang². Lidt svævende og lidet bestemt er den Lighed, der forekommer mellem *L'Homme armé* (13. Aarh.) og *Sjúrðar kvæði*³ eller mellem flere franske Sange og *Bendik og Aarolilja*⁴. Nej, i de enkelte Melodier finder vi vistnok ingen Hjælp til Fastsættelsen af de firliniede Folkevisestrofes Kilder. Det vil sige: hvad den melodiske Linie angaar.

Noget andet er det med Rytmen. Den skifter nok ofte fra Tid til Tid og fra Egn til Egn: jeg kunde citere slaende Eksempler. Men selv meget udprægede Rytmer har den nyere franske Folkesang, vel takket være Dansen, tilfælles med folkelige Sange fra det 15., det 13. eller det 12. Aarh.⁵. Heldigvis kan vi desuden til en vis Grad undvære selve Melodien. Vi har en mere eller mindre paalidelig Vejledning: for nordisk Vers i Ordnes Trykforhold, som bør svare til Rytmen; for franske Vers i Stavelsetal, Versudgang, Cæsurs Plads og Form.

Først en Bemærkning. Som af min Bogs L. III og IV fremgaar, er jeg enig med Frandsen, naar han siger, at Frankrigs litterære *chansons d'histoire* — og jeg tilføjer hele dets gamle Kunstdigtning — umulig kan have tjent som Mønster til den nordiske Folkevis⁶. Ikke mindst gælder det Strofens Form, Strofens Metrum. Den franske Poesis oprindelige, enkle Langliniepår af forskellig Slags er fra de ældste Tider til den Dag i Dag blevet opbevaret i Folkesangen, Folkevisen, især Dansevisen, men længe bare mundtligt. De genfindes nok i Frankrigs yderst rige middelalderlige Kunstdigtning — den eneste som Klerke

¹ De allerfleste opbevarede franske Melodier fra før 1300 er i tredobbelt Ryhme. Men mange i fransk Folkesang var sikkert i todelt Takt. Jfr., Vfr. II, især S. 42—44. ² Se Vfr., I, S. 78, og II, S. 172. Jfr., om Runetekstens Melodi, Grøner-Nielsen i *Nordisk Kultur*, Bd. 25, S. 85. ³ Se Hjalmar Thuren, *Folkesangen paa Færøerne*, Kbhvn., 1908, S. 281. ⁴ Se Vfr., I, S. 281, Note 87. ⁵ Se Vfr.: II, S. 129 og 130 (13. Aarh.); 173, 176 og 178 (13.); 197 og 201 (13.); 199 og 200 (12.). ⁶ Romania's Forsinkelse og derefter aarelange Standsning er Skyld i, at en Artikel af mig om det Spørgsmaal — *Bele Aiglentine et Petite Christine* — ikke er udkommet for længe siden. — Se Romania LXIII, 354 ff.

syntes værdigt at optegne — men for det meste pyntede med Indrim, Fordobling af et eller andet Versled o. l., oftest desuden som *frons* (*Aufgesang*), sjældnere som *cauda* (*Abgesang*) af sammensatte Strofer. *Troubadours* og *Trouvères* satte jo deres Ære i aldrig at benytte sig af en allerede brugt Strofeform, baade hvad den sproglige og den musikalske angik, uden i det mindste at ændre den lidt, ofte vistnok meget lidt. Kun i deres laante Omkvæd, noget folkeligt noget, og sjældnere i Mottetternes Mottet eller Tenor finder vi hist og her enklere, ældre Vers- eller Melodityper. Hos Adam de Saint Victor (12. Aarh.) kunde vi lede efter noget lignende: i sine latinske Sekvenser har han ofte laant Melodien samt Rytmen fra Folkesangen¹.

I Strofebygning, med Rim eller snarere Halvrिम (Assonans), som i Valg og Behandling af Emne ligner de nordiske Folkeviser de franske. Den store Forskel bestaar i Taktudfyldningens Fasthed hos disse, Frihed hos hine. Denne Frihed havde til Følge, at flere franske Versemaal i Nordboernes Øren, Opfattelse og Efterligning let faldt sammen²: for dem var det eneste vigtige Takternes Antal, deres Tvedeling ved Cæsur, og i mindre Grad Versudgangens Form, — d. v. s. selve Rytmen, — og dertil Rimets Omfang og Plads³. De franske Versemaal kan ogsaa i Folkesangen fremvise mere kunstneriske Rytmer, som ikke er bevidnet i den nordiske Folkevis⁴. Kun de i denne gængse Langliniepar vil vi omtale, og i deres første Tilsynskomsts kronologiske Orden.

VII. Tilsvarende franske Metra.

1. Stolt-Elin-Strofen.

Vi begynder altsaa med det rimede Langliniepar, som tidligst dukker op i Norden (1221?) — ikke af den Grund den ældste — *Stolt-Elin-Strofen*. Grundform:

¹ Se: Guido Adler, *Handbuch der Musikgeschichte*, Frankfurt am Main, 1924, S. 77 (Peter Wagner); *Festschrift Karl Nef*, S. 106 (J. Handschin); Sandvik-Schielderup, op. c., I, S. 15 (Sandvik); o. fl. ² Jfr. *Neuphilologische Mitteilungen*, XXXV, 1934, S. 147 f: Für Heusler sind unsere 6 + 6, 8 + 6 und 7 + 7 nur verschiedene Füllungsformen eines und desselben Versmasses, einer aus zwei Viertaktern bestehenden Langzeile . . . In Heuslers Auffassung spiegelt sich gewissermassen ein Formgefühl, das in mittelalterlicher und volkstümlicher Dichtung germanischer Sprache mehr oder minder zum Ausdruck kommt (Paul Verrier). Se Vfr., III, Chap. LI—LIII. ³ Der er en større Forskel i Forholdet mellem sproglig Betoning og Rytme. Men i denne Sammenhæng har den ikke nogen Betydning: Nordboerne efterlignede jo ikke den franske Sangs sproglige Form — undtagen Rimet — blot dens Rytme. ⁴ Se S. 14 Fodnote 5.

saa gan - ger hun. att sken-cke win, — men da - gen wand,

saa wred-lig tog hun sø - leff-kar — aff bru-dens hand.
(+ Omkv.)¹

Det allerældste Eksempel skylder vi den første Troubadour, Akvita-niens Hertug Vilhelm IX (1071—1127):

Mout mi semblatz de bel aizin, — mon escient;
Mas trop vezem anar pel mon — de folla gent².

I denne Vise er Langlinieparrets allerførste Led gjort tredobbelt. Den simple Form, men med Indrim, forekommer ogsaa hos Vilhelm IX, een Gang fulgt af en enkelt Langlinie som Erstatning for det manglende Omkvæd³. Vi ejer mange Eksempler fra det 12. og 13. Aarh., som oftest i sammensatte Strofer. Blandt andre visse udbredte Omkvæd:

Ja - mais a - mours n'ou - bli - e - rai, — n'on-ques ne fis.⁴

Langt mere udbredt endnu var følgende:

Fins cuers ne s'en doit re - pen - tir — de bien a - mer.⁵

¹ DgF 209 (Stolt-Elins Hævn), A VII. Hs.'s gaar har jeg erstattet ved *ganger*, ikke for at rette Teksten, men for at faa en helt igennem „regelmæssig“ Strofe. — Folkemelodi efter Weyse (Abrahamsen, op. c., S. 171). ² C. V (Jeanroy's Udg.), Str. IV, L. 3—6: „I synes, min Tro, at være af fuldgod Æt; men der vanker i Verden saa mange Narre“. ³ C. VI, Str. IX—X. ⁴ Renart le Nouvel (1288), Hs. α (= Bibl. Nat. fr. 25566), f. 122 d: „Kærlighed skal jeg aldrig glemme, har jeg aldrig glemt“. ⁵ Se Gennrich, *Rondeaux* ..., 1921—1927, Nr. 331 (Bd. I, S. 273; Bd. II, S. 204): „Ej skal det angre et ædelt Hjerte ret at elske“.

Denne Langlinie svarer nøjagtigt med sine 4 + 2 Takter til de 4 + 2 Trin — 4 til venstre, 2 til højre — som nu i lang Tid udelukkende er blevet brugt paa Færøerne ved Folkevisedansen, og som der endnu er Spor af i Danmark. Vor tidligste Hjemmelsmand m. H. t. Dansen i Frankrig, i det moderne Europa, Kannik Jehan Tabourot (f. 1519), beskriver denne Kædedanseform, *branle simple*, som den anden af de to fornemste, ældste, grundlæggende¹. I fransk Kunstdigtning blev det tilsvarende Metrum, altsaa en 4 + 2-Takter, allerede optaget omkring 1100 og er aldrig forsvundet siden. I fransk Dansewise forekom det sikkert tidligere endnu parvis og med Omkvæd: saadan finder vi det i fransk „Folkesang“, saasnart denne bliver optegnet, d. v. s. fra det 15. Aarh. til vore Dage. I England og Tyskland er tværtimod *branle simple* ikke bevidnet, hvilket i det mindste ikke taler om stor Yndest, og det tilsvarende Metrum forekommer yderst sjældent, nemlig een Gang og det sent, i hvert af de to Landes Folkesang, — hvad England angaar maaske en Dansewise². Naar vi husker, at Dansen kom fra Frankrig til Norden, hvilket selve Navnet vidner om, saa maa vi antage, at *branle simple* og det tillempede Versemaal begge to ogsaa er indført direkte fra Frankrig.

Ifølge Taktens germanske Udfyldningsfrihed behandles Grundformens Afledninger i Folkevisen som eet og samme Metrums ligeberetigede Varianter, mens de i Frankrig betragtes som adskilte, skønt beslægtede Metra.

1°. Optakten sløjfes:

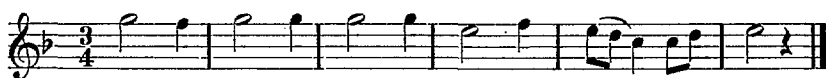
Saa hun op til himmelen, — till stierner smaa³.

Et af de hyppigste Versemaal hos Troubadours og Trouvères:

L'autre fu noyritz sa jus, — part Cofolen,
Et anc no'n vis bellazor, — mon escien⁴.

Følgende Omkvæd forekommer i flere Sange omkring Aar 1200 og senere:

¹ Orchesographie, par Thoinot Arbeau [Anagram], Langres, 1589, f. 71.
² Se Vfr., III, S. 233 f. ³ DgF 90 A, XXXI 1-2. ⁴ Vilhelm IX, C. I, Str. VI: „Den anden blev opdrættet deroppe hinsides Confolens, og aldrig har I, min Tro, set en smukkere“. En tredje forskellig Langlinie synes at erstatte Omkvædet.



Bon jour aït qui mon cuer a, — n'est pas a moi.¹

Fra det 15. Aarh.:



Vous vien-drez a la fe-nestre— a la mi - nuyt;
Quand mon pe - re dor - mi - ra,—j'ou - vri - rai l'uys.

$$(+0\text{mkv.})^2$$

„Branle de village simple“ trykt i 1615:



Mon pè - re m'a ma - ri - é(e) — a un bos - su



Le pre - m i e r j o u r d e m e s n o c (e s) — i l m ' a b a t - t u (e) . (+ O m k v .) ⁸

Saa sent som sidste tredje Del af det 19. Aarh. blev denne *branle simple* endnu optegnet ved Vogeserne⁴.

2°. Første Versleds fulde Udgang bliver klingende⁵:

For offuen ved mit hoffuet — staar greset grønt⁶.



Sous-pris sui d'a-mou re - tes, — sous - pris, sous-pris.⁷

¹ Se Gennrich, Rondeaux . . ., Nr. 9 (Bd. I, S. 6, og især Bd. II, S. 7): „Hil den, som har mit Hjerter, det ejer ikke jeg“. ² Gaston Paris, Chansons du

den, som har mit Hjerter, det ejer ikke jeg". ² Gaston Paris, Chansons du XV^e siècle, Paris, 1875, ch. XXX: „I skal komme til Vinduet ved Midnat: naar min Fader sover, skal jeg lukke Døren op". ³ Le Recueil des plus belles chansons de dances de ce temps. a caen. Chez Jaques Mangeant. 1615, f. 41: „Min Fader har giffet mig bort til en pukkelkrygget; paa min Bryllupsdag slog han mig". ⁴ Se Louis Jouve, Chansons en Patois vosgien 1876. ⁵ En klingende

Udgang består af en betonet og en ubetonet Stavelse, som forsyner de to sidste Enkelttakter med hver sin Hævning. ⁶ DgF. 90 A, Str. XVIII. ⁷ Renart le Nouvel, α, f. 1300 (V. 2692): „Grebet er jeg af Kærlighed, grebet, grebet“.

10. Knauber, G. H. 1999 (1. 2002). „Grobet et jeg et Hængeet, grobet, grobet“.

Høvisk *Pastourelle*, som findes i flere Haandskrifter fra det 13. Aarh.:



Her hører altsaa det islandske Nidvers fra 1221:

Sæmundr er á heiðum — eitr berin ein.

I alle sine Varianter ligesaavel som i sin Grundform svarer Stolt-Elin-Strofen nøjagtigt til *branle simple*'s seks Trin (Halv- eller Enkelt-trin): 4 til venstre, 2 til højre.

2. Liden - Karen - Strofen.

De to andre i Folkevisen benyttede Langlinier passer til Trinene i den Form af Visedansen, *le branle double* eller *commun*, som efter Tabourot skal være den ældste: 4 til venstre, 4 mindre til højre.

Den første af disse to Langlinier, vi har mødt, finder vi senere som Liden-Karen-Strofen:

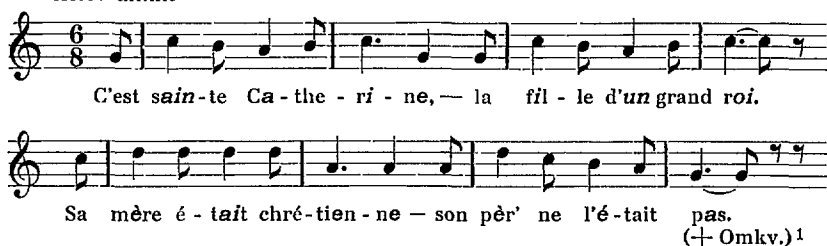
Liden Karen.



¹ Arsenal, ms. 5198, f. 351 (Koralnoder): „Da jeg forleden Dag red helt alene, drev jeg for Moro helt op ad en Sti“. ² DgF 101 B, I, Musik efter Berggreen, Danske Folkesange . . . , 3. Udg., Kbhvn., 1869, Nr. 35. I St. f. Omkvæd gentages anden Linie.

Le Martyre de Sainte Catherine.

Assez animé



Ved en i Nordens gamle Folkeviser næsten enestaaende Undtagelse er Versemaalet i *Liden Karen* oprindelig og i flere Varianter endnu² lige saa fast, ligesaa regelmæssigt som i *Le Martyre de Sainte Catherine*, mens det i det tyske *Katharinalied* er frit behandlet. Forbilledet til *Liden Karen* maa altsaa snarere være fransk end tysk. Melodierne mod-siger ikke denne Slutning. I den danske og den franske begynder (g c) og slutter (c g) det allerførste Versled ens. Da det samme træffes i en Del andre Folkeviser, kan denne Overensstemmelse være tilfældig. Men den kan ogsaa betyde noget her, fordi et Laan ellers er mere end sandsynligt.

Liden-Karen og selv *Le Martyre de Sainte Catherine* er ikke gamle³. Men den paagældende Langlinie, Uraleksandrinen, var kommet længe før fra Frankrig til Norden. Som sagt, den brugtes allerede i den tidligste franske eller rettere galloromanske Digtning: vi finder den allerede i det 9. Aarh. lidt klodset efterlignet i *Ritmus de Placida*. Dernæst dukker den op igen, men med næsten frit skiftende Cæsur- og Versudgang i *Pèlerinage de Charlemagne* og senere hen i flere *chansons de geste*, *chansons d'histoire* o. s. v.:

Franceis sunt en la cambre, — si unt vëut les liz,
Cascuns des duze pers — i at ja le sun pris⁴.

¹ Doncieux. Le Romancéro populaire de la France, Paris, 1904, S. 393 („texte critique“) et 507 (Melodi, optegnet af Tiersot), „Chanson à danser“ (s. St., S. 392): „Det var Sankte Katrine, en stor Konges Datter; hendes Moder var kristen, hendes Fader ikke“. ² Var. B især; jfr. A, D og E. ³ Den sidste kan dog være langt ældre end Doncieux mener. Rimet *roi: pas* var allerede muligt i det 15. Aarh. og vel før; det beviser ogsaa den Skrivemaade *soyr* = *swar*, som bruges af Christian II's Dronning. ⁴ *Pèlerinage de Charlemagne*, V. 435 f.: „De Franske er i Kamret, saa har de set Sengene; hver af de tolv Jævnge har allerede taget sin“.

Saa forekommer den i *Carole*-Omkvæd, f. Eks. i dette, et af de mest yndede omkring 1200 og senere:

Ne vos repentez mië — de loiaument amer¹.

Trouvères optager den kun med Indrim i deres mere eller mindre sammensatte Strofer. Saaledes aabner Châtelain de Couci († 1203) en af sine *chançons* med følgende Form af den „Naturindledning“, som i den Genre var Regel, en Arv fra gamle Indgangsvers eller endnu ældre „Enstrofingar“:



En Undtagelse danner Gautier de Coinci's *Chançon de Nostre Dame* (mellem 1214 og 1233): Strofen bestaar vel af et dobbelt Langliniepar, som forresten i flere senere Folkesange, men uden Indrim³. I samme Aarhundredes tredje Del lader Adam le Bossu en af Personerne i det landlige *Jeu de Robin et Marion*, en Ridder, synge første Vers af en ældre, enkel „Pastourelle“, med Omkvædssignal („*hél*“) og en „briolage“ (= *lokk*, *vallarelât*) som Omkvæd. Jeg citerer dette Vers paa Grund af Rytmen, ogsaa en *branle-double*-Rytme, som endnu høres i nogle franske Danseviser:



¹ Guillaume de Dôle, V. 2364 f. jfr. Gennrich, Rondeaux: „Ej skal det angre eder at elske uden Svig“. ² Bibl. Nat., ms. fr. 846, f. 78 c: „Naar jeg hverken ser Rose eller Blad eller Blomst vise sig, og hverken Morgen eller Aften hører Fuglene synge i Skoven...“ ³ Se Romania, Bd. LIX (1933), S. 497 ff. (Paul Verrier). ⁴ Bibl. Méjanes (Aix en Provence), ms. 572: „I Morges red jeg langs et Skovbryn, jeg traf en yndig Hyrdinde, en saa smuk saa ej nogen Konge“.

Endelig kom det 15. Aarh., hvor man saa smaat begyndte at optegne fransk Folkesang og efterligne den. Fra den Tid har vi flere Varianter af et endnu ældre og aldrig siden opgivet Indgangsvers. F. Eks.:



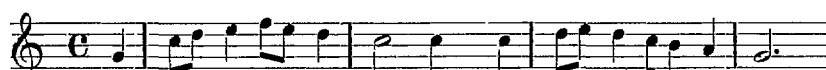
Au jar-din de mon pe - re - ung o - rein - gier y at
Si très char-gé d'o rein - ge - que tout y tombe a bas.
(+ Omkv.)¹

Til Sammenligning, den Form, der nu for Tiden er udbredt over hele Frankrig, og som jeg kender fra min Hjemstavn i Normandiet:



Au jar-din de mon pe - re - les li - las sont fleu - ris;
Tous les oi-seaux du mon - de - y vienn' fai - re leur nid.
(+ Omkv.)²

Og nu en Strofe fra en anden Folkevisе end Liden-Karen:



Du tog mig ej paa A - ger - du tog mig ej paa Eng,
Du lok - ked mig af Klo - ster, - og af min Jom - fru - seng.
(+ Omkv.)³

Blandt Grundformens mange Varianter og deres franske Genpart vil jeg kun minde om den allerede anførte med sløjfet Optakt i begge Versled. Paa fransk finder vi den for første Gang i *Eulalie* (9. Aarh.), Langliniepar III:

¹ „I min Faders Have staar et Appelsintræ saa bugnende af Appelsiner, at det hele falder ned“. — Tekst fra Bartsch, Altfranz. Lieder, — med Omkvæds-signal og Omkvæd. — Melodi fra Gaston Paris, op. c., Ch. LXXXI, hvor den ledsager en halvt litterær Efterligning og er selv „forskonnet“ med et „Løb“ og en Synkope, — der ogsaa har til Formaal at indføre Toneartens Ledetone (begge Forsiringer har jeg sløjfet). ² „I min Faders Have staar Syrenerne i Blomst, dér kommer Alverdens Fugle og bygger Rede“. ³ Linden paa Lindebjærg. Restitueret af Liestøl efter DgF 205 A VI—VII, B VI, C XVI, E VII. Folke-melodi efter Nyerup og Rahbek (Abrahamsen, op. c., S. 184).

Elle non eskoltet. — les mals conselliers
Qu'elle Deo raneiet — chi maent sus en ciel¹.

Denne Versform har ligesåvel fundet Plads hos det 12. Aarhundredes Trouvères og i nogle andre Perioders Kunstdigtning som i alle Tiders franske Folkesang. I mindst eet Tilfælde røber den sig som en Afledning fra Uraleksandrineren. I det ovenfor omtalte gamle, almindelige Indgangsvers „au jardin de mon père“ hedder det første Led afvekslende „par derrièr' chez mon père“² og det andet „il y a un pommier doux“³. Deraf i en meget udbredt Dansevise:

Derrièr' chez mon père, — y-a un pommier doux⁴.

Paa samme Maade finder vi *Liden-Karen-Strofen* forkortet i en eller anden Halvdel:

Hug hand aff her Eskild — baade foed och hand⁵.

Mínar eru sorgir — þungar sem blý.

Det hænder derimod, at denne Langlinie forlænges i Folkevisen ved at første Led faar fuld (og den anden klingende) Udgang:

Han thyenntte saa lenge i konngens gaard — till kongenn bleff hanom hold.

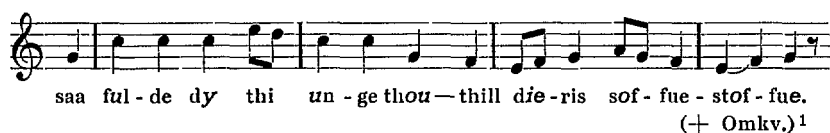
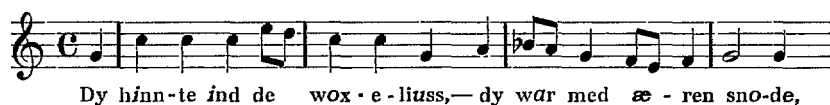
Ther waar saa hielt paa kieeregaard — allt som den ild hun brende⁶.

Saa falder Versemaalet sammen med det følgende, Kæmpevisestrofen.

3. Kæmpevisestrofen.

Dette Langliniepar er jo — ved Siden af Kortlinieparret — det fremherskende i Folkevisen. Grundform:

¹ „Hun lytter ikke efter de onde Raadgivere, at hun skulde fornægte Gud, som bor oppe i Himmelen“. ² „Bag min Faders Gaard“. — Se Rolland, Bd. I, S. 220. ³ „Staar et Sødæbletræ (en Abild med søde Æbler)“. — Se Rolland, Nr. C XCIII b og Romania, X, S. 384. ⁴ Se Doncleux, Romancéro, S. 51—52. ⁵ DgF 205 A, XXI. ⁶ DgF 297 (Liden Engel) A, XXXIII og XVII, første Halvdel.



Fransk, trykt i det 16. Aarh.:



En ogsaa i Fransk Canada opbevaret Variant af et gammelt Indgangsvers³:



Der kunde citeres flere franske Folkeviser, Folkesange fra det 15. Aarh. Fra de forudgaaende er der som enkle Former opbevaret Omkvæd, laant for det meste fra *Caroles*:

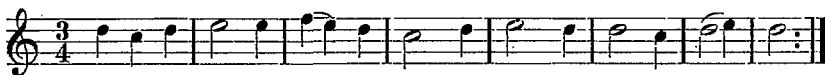
¹ DgF 430 (Kong Gørels Datter) A, XXXIII. — Folkemelodi efter Weyse (Abrahamsen, S. 183 f.). ² Pierre Caveau, *Airs mis en musique à quatre parties*, Paris 1599: „Ved Havets Bred staar tre smukke Piger. Den Skipper, som førte dem, beder dem saa om Elskov“. ³ Se Vfr., I, S. 139 ff. ⁴ Gagnon, *Chansons populaires du Canada, Québec 1865*, S. 303: „Mellem Paris og Saint Denis opstaar en Dans. Alle Byens Damer gaar der omkring og danser“.

Au cuer les ai, les jolis malz — coment en guarairoie¹.

Ellers kun i *baleries* o. l.:

Sire, qu'en afiert il a vos? — Ne vos voi pas bien saige.
J'ai fait mon chapelet jolif — la jus en cel boscaige².

Hos Trouvères er Indrim Regel. „Naturindledning“ i en *chançon*, der sandsynligvis stammer fra den berømte Gace Brulé (ca. 1180):



Quant je voi le douz tens ve - nir - que faut nois et ge - le - e
et j'oi ces oi - sel - lons ten - tir - ou bois soz la - ra - me - e.³

Baade i de franske og de nordiske Sange var sikkert Langliniens Udgang fra første Færd ikke blot kvindelig (= betonet + ubetonet Stavelse), men klingende, sommetider i Sverrig og oftere i Norge med en for os mærkelig Synkope:



Dei gå - vo meg so vond ein styng - ut-av dei syl - var - kni-var.⁴

Naar den ubetonede Slutstavelse bliver Sænkning, saa udfylder sædvanlig en Pause den sidste Hævnings Plads⁵. Naar den mangler, saa er Udgangen „stump“: den sidste Stavelse forlænges over Enkeltaktens Grænse eller følges af en Pause, der ligeledes udfylder en Hævnings Plads:

¹ Bodleian, Ms. Donce 308, f. 208 d: „I Hjertet har jeg det, det søde Onde; hvorledes skulde jeg komme mig deraf?“ ² Jacques Bretel, Chauvenci, V. 4395 f.: „Herre, hvad kommer det Eder ved? — Jeg finder Eder ikke meget betænk-som. — Jeg har bundet min pæne Krans dernede i denne Lund“. ³ Bibl. Nat., ms. 846, f. 108 r^o, Arsenal, ms. 5198, f. 377 r^o, etc. — Her er Optakten sløj-fet, men første Takt har tre Stavelser. — „Naar jeg ser den liflige Tid komme, da Sne og Frost holder op, og jeg hører disse Fugle give Lyd i Skoven under Løvtaget...“ ⁴ Haugebonden (Norske Folkeviser I, Oslo, 1917, Nr. 7) Str. VII ^{1,2} (jfr. Landstad, Nr. XXXVII, Str. VII). ⁵ Se Vfr., III, S. 307, og Nordisk Kultur Bd. 25 (1934), S. 84 (Grüner-Nielsen).



Um da-gen rid Ben-dik i sko-gen ut — og vej-der den vil - le hind.¹

Altid paa Færøerne og mere eller mindre ofte ellers, ogsaa i Frankrig, er alligevel Takternes Antal skrumpet ind til syv (4 + 3).

I denne Anledning skal det bemærkes, at i flere nordiske Folkeviser er den kvindelige (og klingende) Udgang eneraadende eller stærkt overvejende: i Liestøl-Moe's *Norske Folkevisor*, I, Nr. 27 (100%), II, Nr. 55 (100%), Nr. 77 (100%), Nr. 94 (88%); — i DgF 135, *Dronning Dagnars Død*, som Frandsen anser for den ældste danske Folkeviser i Kæmpevisestrofe (A 67%, B 59%); i DgF 15, *den skallede Munk*, der stammer fra Frankrig og ikke opviser nogen af Flikformlerne (27 af 28 = 96%); o. s. v. Denne tilfældige Liste skyldes ikke nogen Efter søgelse. Blandt denne Langlinies talrige Variationer maa jeg nøjes med at minde om et Par. Optaktløs Form i første Versled, men især i begge to forekommer hyppigst i fransk Kunst- og Folkesang fra alle Tider, mest i det 12. og 13. Aarh.:



A cui don-rai jou mes a-mours, a - mi - e, s'a vous non?²

Cui lairai ge mes amors, — amie, s'a vos non?³



Je ne se - rai sans a - mour — en tou - te ma vi - e.⁴

Fra en af Nutidens Varianter af en fransk Folkeviser, der i det 15. Aarhundredets Haandskrifter forekommer omdannet som „Pastour-elle“, og i det 12. eller 13. Aarh. blev oversat paa Latin:

¹ Bendik og Aarolilja (*Norske Folkevisor*, II, Oslo, 1917, Nr. 1), Str. V.

² Bibl. Nat. ms. fr. 12615, f. 78: „Til hvem skal jeg give min Kærlighed, Veninde, om ikke til eder?“ ³ Guillaume de Dôle, V. 535 f. Melodi fra Montpellier, Ecole de Médecine, ms. 196, f. 126 r^o „Til hvem skal jeg skænke . . .“ ⁴ Renart le Nouvel, α, V. 2584: „Jeg skal aldrig i mit Liv være uden Kærlighed“.



Legrand loup du bois a sor-ti — qu'a-vait la goul' bail-lé(e), (+ Omk.)
 La plus bel-le de mes bre-bis — il me l'a em-por-té(e).
 (+ Omk.)¹

Denne Form er ofte fremherskende i nordiske Folkeviser:

Mitt udi thenn borge-gaard — der axelett hun sin skinn².
 Drømde mik en drøm i nat — um silki ok ærlig pæl.
 Der er ingenn y verden thill, — der min huff er paa³.
 Den som dei i løyndo trør — han sko live late⁴.

Naar første Leds Udgang bliver klingende, saa falder Kæmpevisestrofen sammen med Liden-Karen-Strofen:

Denn dag denn gick saa snarlig, — denn aften kom saa bratt⁵.

Saa forstaar vi, at Folkeviser i Liden-Karen-Strofe let kunde omdannes til Kæmpevisestrofe. Den oprindelige Form blev mere eller mindre tillempet efter det nye Metrum. Vi har et sikkert Eksempel i den islandske „Danz“ fra 1264, som langt senere blev til

Mínar eru sorgirnar — þungar sem blý.
 Brunnar eru borgirnar — ból er at því⁶.

Folkevisen *Linden paa Lindebjerg* (DgF 205) var sandsynligvis i Liden-Karen-Strofen. Som Indledningsvers fik den en Kæmpevisestrofe efter hvilken den har sit Navn. Efterhaanden blev alle Strofer omformede derefter (Var. G, hos Syv). *Lille Engel* (DgF 297) blev ogsaa forvandlet paa samme Maade. Videre og videre greb Kæmpevisestrofen om sig. Ogsaa fra *Stolt-Elin-Strofen* erobrede den *Sivard og Brynhild* (DgF 3)⁷ og sandsynligvis flere Folkeviser. Hvad der ofte skete med Kortlinieparret, „den toliniede Strofe“, det har Frandsen tilstrækkeligt forklaret. Blandt de nye Kæmpevisestrofer skimtes sommetider hist og her Rester af den oprindelige Form som dobbelt Kortliniepar⁸. Hvilket ikke kunde ske, hvis Kæmpevisestrofen ikke havde talt fire Takter i Langliniens andet Léd.

¹ „Den store Ulv er kommet ud af Skoven med udspilet Gab, det kønneste af mine Faar har han røvet fra mig“. — Se Vfr., I, S. 199 ff. ² DgF 430 A, XIII. ³ DgF 430 C, XXVII. ⁴ Liestøl-Moe, Norske Folkeviser I, Nr. 19, VI ^{2,4}. ⁵ DgF 430 A, XXIX ^{1,2}. ⁶ „Mine Sorger er tunge som Bly. Borgene er brændt — hvilken Ulykke!“ ⁷ Stolt-Elin-Strofen i A B C, Kæmpevisestrofen i D (Vedel). ⁸ I DgF 56 B, VI, er saagar de to Metra forenede.

Saa finder vi ofte Spor af andre Metra blandt flere Folkevisers Kæmpevisestrofer. Desuden skifter jo umaadeligt de lette Stavelers Tal. Kun Takternes Antal og Fordeling bliver i hele Visen de samme og giver Stroferne deres Enshed. Her, som sagt, ligger den store Forskel mellem nordisk, germansk paa den ene Side og fransk, romansk Metrik paa den anden. Deraf en forskellig Opfattelse mellem tyske og franske Metrikere¹. Derfor ogsaa tror jeg, at de forskellige Former i hvert af de tre Langliniepar har udviklet sig paa nordisk Grund. Naar jeg ved Siden af Grundformens Variationer citerer tilsvarende franske Versemaal, betyder det ikke, at disse skulde have været Forbilleder til hine. Kun Grundformen er laant. Men Strofetypen i det franske Mønster til en Folkeviserytme kunde være en anden, lig en Biform af et eller andet af de tre ovennævnte Langliniepar, efter hvilket den altsaa blev tillempet. Blandt de ikke omtalte franske Versemaal er der ogsaa nogle, der let kunde smelte sammen med et af disse tre. F. Eks. en i fransk Kunst- og Folkesang hyppig Langlinie

*Bel oiseau prend sa volée — au château d'amour s'en va*².

*L'autre jour j'y cheminais — dedans la forêt du roi,
Et le rossignol chantant — y cheminait quand et moi*³.

vilde uden stor Vanskelighed finde Plads i en Kæmpevisestrofe.

Kort sagt: hvor vi i fransk Digtning skelner mellem flere faste Versemaal, fremviser den nordiske Folkeviser bare eet Metrum med talrige Variationer.

Sandsynligvis var der alligevel oprindeligt ikke andre franske Forbilleder til Typen end de ovenfor ved hvert dansk Langliniepars Grundform udpegede Metra.

VIII. Forbilleder fra Frankrig eller Tyskland?

Folkevisens tre forskellige firliniede Strofer, samt deres Varianter, findes altsaa i alle Tiders franske Digtning, hvor de senest er blevet bevidnet i det 12. Aarh., ja, for nogle Formers Vedkommende, allerede i det 9. Men var de kommet fra Frankrig til Danmark? Angaaende Stolt-Elin-Strofen tror jeg ikke, der kan være Tvivl. I Modsætning til denne træffes de to andre Typer ofte og forholdsvis tidligt i tysk

¹ Se S. 15, N. 2. ² Haupt, Französische Volkslieder, S. 59: „Den skønne Fugl flyver op, hen mod Kærlighedsslottet styrer den“. ³ Sst., S. 86: „Forleden Dag vandrede jeg i Kongens Skov, og syngende fulgte Nattergalen mig“.

Kunst- og Folkesang, — ogsaa i Danseviser —, hvor de forresten var indført fra Frankrig. Jeg holder alligevel for sikkert, at de ligeledes er kommet direkte fra Frankrig til Norden. Ogsaa i Betragtning af selve Formen. Derom maa jeg nøjes med at henvise til min Bog *Le Vers français*. Men maaske især paa Grund af de Kendsgerninger, jeg allerede har hentydet til: de tre Langlinier er ikke til at opspore paa Tysk før ca. 1160; fra 1150 til ca. 1350 hersker i Norden den franske Kulturs og i Særdeleshed den franske Musiks Paa-virkning.

Professor Frandsen mener tværtimod, at fra ca. 1250 tager i Danmark den tyske Indflydelse Overhaand. Om det maaske allervigtigste, Musiken, taler han ikke: det overlader han til Musikhistorikerne. Men han frembringer ellers flere Grunde, baade ydre og indre. Om med Rette?

Maa jeg her bemærke, at det er meget generende for en Franskmand at fremhæve sit eget Lands Indflydelse, selv naar det drejer sig om saa gamle Tider. Jeg vilde langt hellere se en Nordbo, en Sverker Ek eller en Johan Nordström, tage det Arbejde op. Jeg haaber, at Professor Frandsen og andre ikke vil misforstaa mig.

Jeg tog vel fat paa det Spørgsmaal med forudfattede Meninger, men til Gunst for det germanske Rimvers's Afstamning fra det germanske Alliterationsvers eller, senere hen, fra de latinske Hymner. Ved nøjagtigere Iagttagelser og Betragtninger viste begge Dele sig umuligt, og jeg kom til mit nuværende Standpunkt. Jeg kan ikke andet end sige, hvad jeg af gode Grunde synes er rigtigt, ogsaa naar det gælder Frankrigs Rolle.

Om denne Rolle har vi to Vidnesbyrd fra samtidige, netop hvad det 13. Aarh. angaar. Det ene stammer fra en Tysker, Arnold, den første Abbed ved Johannesklosteret i Lübeck (1177—1209). Skønt de fleste kender vedkommende Linier, som han skrev mellem 1200 og 1209, er det vel ikke af Vejen at citere dem her. Han siger om de Danske:

Scientia quoque litterali non parum profecerunt, quia nobiliores terre illius filios non solum ad clerum promovendum, verum etiam secularibus rebus instituendos Parisius mittunt. Ubi litteratura simul et idiomate lingue terre illius imbuti, non solum in artibus, sed etiam in theologia multum invaluerunt. — *Mon. Germ. Hist.* Bd. XXI, S. 147, L. 6 ff.

Saaledes oversat af Johs. Steenstrup (i *Danmarks Riges Historie*, I, S. 686):

„Ogsaa i boglige Kundskaber have de i ikke ringe Grad gjort Fremskridt, idet de fornemme i Landet sende deres Sønner til Paris, ikke blot for at faa Uddannelse til gejstlige Stillinger, men for at blive underviste i verdslige Ting. Dér oplæres de i¹ dette Lands Litteratur saavel som Sprog, og de erhverve sig Dygtighed saavel i de filosofiske Videnskaber² som i Teologien.

I det 13. Aarh. blev danske og ikke mindst svenske Studenter ved at strømme til Paris. Deres Antal formindskedes efterhaanden i det 14., temmelig stærkt efter 1350. I 1329 var der endnu af Svenskere 28 i de tre svenske Kollegier og 16 i „Byen“, foruden de ukendte. Hvormange i andre franske Byer, ved vi ikke.

Ca. 1240 anbefaler en Nordmand sine Landsmænd fremfor alle andre Sprog at lære Latin og Fransk, og den Grund han angiver, nemlig „at de er de mest udbredte“, viser tydeligt, at saadan var det ogsaa Skik i Forvejen³.

Jeg behøver næppe at minde om, hvor meget fransk Indflydelse, ikke mindst paa Sangens Omraade, skyldes Nordboers Studieophold i Frankrig, Deltagelse i Pilgrimsfærd og Korstog, samt franske Munkes store og fortsatte Indvandring i Danmark, Sverrig og Norge.

IX. Frandsen om tysk Paavirkning.

1. Ydre Beviser.

Lad os nu høre Frandsens Vidnesbyrd:

Vel gik Dannelsesrejserne stadig til Paris endnu under Bengerd-sønnerne og deres nærmeste Efterkommere ligesom i Valdemarstiden, men tyske Lærdomsanstalter begyndte ogsaa at komme i Betragtning; og indenfor Landets Grænser spillede Tyskerne en større og større Rolle fra Midten af det 13. Aarh.⁴

„Men“ — siger jeg ogsaa — det var omkring denne Tid Dominikanere og Franciskanere, hvorefter de fleste havde uddannet sig i Paris, øvede i Danmark en meget stor fransk Indflydelse, ikke mindst m. H. t. Litteratur og Musik⁵. Blandt andre Franciskaneren Julianus Teutonicus, som havde været „magister cantus“ ved det franske Kongehof⁶. Det var ved denne Tid, Mathieu de Paris, som Hen-

¹ *Imbuti*: (ordret) „inddrukne med, velbevandrede i“. ² *Artibus*: egtl. de „(syv) Kunster“, 3: Grammatik (samt Litteratur), Dialektik, Retorik, — Aritmetik, Musik, Geometri, Astronomi. ³ *Speculum regale*, Kra. 1848, S. 6. ⁴ S. 67. Udhævelserne er mine. ⁵ Jfr. C. A. Moberg, *Die schwed. Sequenzen*, S. 109. ⁶ Se Gertz, *Scriptores minores historiae danicae*, II, S. 291.

rik II Plantegenets og Lúdvig den Helliges Sendebud, opholdt sig længe i Norden (1248—1249); han var en af den franske Kulturs Missionærer. Aldrig er der blevet oversat mere fransk Litteratur i Norge end ligeledes ved denne Tid: Aldrig havde fransk Musik gjort sig saa fuldstændig gældende i Norden¹.

Og saa er det ved denne Tid, ved Midten af det 13. Aarh., altsaa før den tyske Paavirkning rigtig begyndte at vinde Indpas, — det er netop ved denne Tid, at den ældste Folkeviser i firliniede Strofer, *Dronning Dagmars Død*, efter Frandsen (S. 144, 145), blev digtet. Og vi kunde maaske tænke os en tidligere Dato. Ogsaa for nogle norske Kæmpeviser. For ikke at tale om den islandske Nidstrofe fra 1221. Hvad saa? Mon Kæmpevisestrofen kommer fra Tyskland?

Men lad os følge Frandsen videre i hans „ydre Grunde“. Den tredje af Bengerdssønnerne, Kristoffer I (1252—59), var gift med den pommerske Hertug Sambors Datter Margrete Sambiria eller Sprænghest, ogsaa kaldt Sorte Grete paa Grund af sin vendiske Haar- og Ansigtssfarve. Virkede hun blandt den landlige Adel for tyske Danseviser, tysk Musik? Det samme kan vi spørge om den ægte tyske Agnes af Brandenburg, som Erik Klipping (1259—86) tog til Hustru. Selv i det 16. Aarh. ser vi en anden dansk Dronning, Ferdinand af Østrigs og Kejser Karl V's Søster Elisabet skrive Dansk til sin Mand Christian II, ikke efter tysk, men fransk Bogstaveringsskik: *soyr* = swar, *nou* = nu, *quan* = kan og *ayl* = al (Breve fra 1523—1524). Saa kommer Albrecht af Brunsvig som Rigsforstander. Ja, men netop ved at ville fremme Tyskheden gjorde han sig snart saa forhadet, at han maatte „Land fly“ (1265). At tysk-holstenske Herremænd trængte ind i Sønderjylland, havde vel dengang liden Indflydelse i Kongeriget, selv Sonden Aa, paa Folkeviserne. Hvornaar begyndte de forresten at sætte sig i Besiddelse af det sønderjyske Adelsgods? Temmelig længe efter den Tid Frandsen angiver for den første Folkeviser i firliniede Strofer: nemlig efter at Erik Menved var blevet tvunget til i 1313 at afstaa alt Krongods dernede til sin Navne Erik II og i 1316 at give Afkald paa at udnævne Hirdmænd i Sønderjylland. Mon dette gjorde ham og hans Folk modtagelige for tysk Paavirkning? Samme Konge (1286—1319) fik vel Ridderslaget af sin Morbroder, Otto IV af Brandenburg, men i Nyborg, og hans „che-

¹ Se de S. 13, N. 1. nævnte Musikhistorikere, f. Eks. C. A. Moberg, Nordisk Kultur, Bd. XXV, S. 31.

valereske Idealer“ kunde ligesaa godt drage hans Opmærksomhed mod Oversættelse af fransk Ridderepik som mod tysk Litteratur. Derom ved vi ingenting. Vigtigere er det, at professionelle „tyske Sangere“ besøgte det danske Hof: Reinmar von Zweter, Rumelant, Heinrich Frauenlop. Men det var vel ikke ved Hoffet, man digtede Folkeviser?

Naar vi vender os mod Norge og Sverrig, saa ser vi der flere Kilder til fransk Indflydelse. Jeg har allerede nævnt Mathieu de Paris. Vi maa tilføje Flygtninge som Guy de Montfort. Mindst ligesaa vigtige er de franske Kunstnere, som kom til Norden, eller de nordiske, som havde uddannet sig i Frankrig¹. Tænk f. Eks. paa Etienne de Bonneuil og hans tyve Svende, som i 1287 rejste til Uppsala for at arbejde ved Domkirken — og rundt om i Eggen: de blev ca. 10 Aar i Landet. Lige før (1278) var den indflydelsesrige Brynolf, efter et atten Aars Ophold i Paris, blevet udnævnt til Biskop i Skara. Svenske Studenter var endnu talrige i Frankrig. Fra Paris kom næsten uden Undtagelse alle de Bøger, som før Midten af det 14. Aarh. blev indført i Sverrig². Pilgrimme fra Norden blev ogsaa ved at rejse bl. a. til Saint-Gilles, Saint-Martial i Limoges, Moissac og over Frankrig til Compostella. Mens Paven sad i Avignon, maatte de nordiske Biskopper indfinde sig hos ham hvert tredje Aar. Der blev ogsaa holdt Kirkemøder i Frankrig (især 1274 og 1311—12). Cisterciensernes Abbeder var forpligtet til at begive sig regelmæssigt til Cîteaux. Munke blev ved at komme fra Frankrig til Norden. Disse kirkelige eller „akademiske“ Forbindelser havde andre til Følge. En norsk Høvding var gift med en Søster af Abbeden ved Saint-Victor i Paris, et Kloster, der ogsaa øvede en stor Indflydelse i Norden³. En anden fransk Dame, Blanche de Namur, blev Dronning i Sverrig (1319—55) og i Norge (1319—63). Hun var ledsaget af flere Adelsdamer, og hendes Broder Louis blev Kong Magnus Smeks Raadgiver. Gilbert de Narbonne tilbragte hele ti Aar i Norden. Professor Frandsen nævner Dronning Eufemia af Norge som en Fremmer af tysk Indflydelse i Norden. Hun var nok tysk af Sprog, skønt vendisk af Slægt, — men som hendes senere Landsmand Friedrich der Grosse havde hun sikkert større Forkærlighed for fransk end for tysk Digtning: det var

¹ Se Andreas Lindblom, *La peinture gothique en Suède et en Norvège*. Sthm., 1916, S. 7—13 og *Noterne* S. 234—235. ² Se H. Schück i *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 3. Udg., Sthm., 1926, I, S. 257 f. ³ Se (Norsk) *Historisk Tidsskrift*, 4. R., VI, S. 18, og jfr. 3. R., III, S. 402 f.

jo Chrétien's *Ivain*, hun lod oversætte til Svensk — ikke Hartmann von Aue's tyske Bearbejdelse, som Frandsen sætter højere end den franske Original.

Naa, alle disse ydre Omstændigheder kan snarere forklare end bevise en fransk eller tysk Indflydelse. Først bør man ved at udpege dens Resultater vise, at den var til Stede.

2. Indre Beviser.

Dette bringer os til Frandsens „indre Grunde“. Han finder dem først og fremmest i den svenske *Ivan*. Mærkeligt nok. Dronning Eufemia havde jo, mener han selv, valgt Oversætteren med Omhu. Sikkert betroede hun dette delikate Hverv til en, som godt kunde Fransk, en af de mange svenske Klerke, som havde studeret i Paris, kort sagt en, som var rigtig fortrolig med fransk Sprog og Litteratur, det 12. og 13. Aarhundredes rige franske Epik og især Lyrik. At han var en saadan, at han virkelig var *litteratura simul et idiomatica lingue terre illius imbutus* „inddrukken med dette Lands Litteratur saavel som Sprog“, som den tyske Abbed Arnold udtrykte sig, det kan vi selv overbevise os om ved at læse hans Værk. Frandsen mener derimod, at det, han havde inddrukket, indsuget, det var tysk episk og lyrisk Digtning — direkte eller indirekte, snarere vel direkte. Det opdager han i hans Stil, i hans sproglige og litterære Behandling af Teksten. Lignende Spor af tysk Paavirkning opsnuser han saa i danske Folkeviser, dansk Lyrik fra den følgende Tid. Sikkert er det, at ligesom i dansk Politik og Økonomi har tysk Indflydelse spillet en umaadelig stor Rolle i det danske Sprogs, den danske Litteraturs Udvikling. I min Bog har jeg kun hentydet dertil: mit Emne var jo det franske Vers. Frandsen derimod behandler den danske Folkevises Historie i det hele; saa er han berettiget, ja forpligtet til at opspore alle dens Kilder, Forbilleder o. l. Men finder han ikke altfor ofte i middelalderlig dansk Litteratur, at — for at kalkere den „danske“ Dronning Sofie Magdalenes Udtryk fra hendes Besøg paa Vallø — „es riecht hier auch so deutsch“? Hvis Frandsen undersøger Sagen til Bunds, vil han opdage, at det for det meste drejer sig om noget fransk, som nok var blevet optaget af *Minnesang* og *Volkstied*, men som *Ivain*'s svenske Oversætter af de Grunde, jeg har henvist til, langt snarere kendte direkte fra selve den franske Lyrik.

Det gælder naturligvis ikke Rimets Ord. Her er jo fransk Paa-virkning næsten helt udelukket. Men der kan heller ikke være Tale om tysk Paavirkning, bare om tilfældigt Sammentræf paa Grund af Sprogenes Slægtskab. Eller tror Frandsen, at enhver Dansk, som blandt tusinde rimer *Smerte* paa *Hjerte*, direkte eller indirekte har det fra det ligesaa hyppige tyske Rim *Herz: Schmerz?* Ak, *Hjerte* og *Smerte* eller *Herz* og *Schmerz* kalder næsten uhyggeligt paa hinanden, som i fransk Versmageri *amour* og *jour*. Saaledes forholdt det sig dengang med *Trøst* (endnu med langt *ø*) og *forløst*, tysk *trost* og (*er-, u-*) *lost*: de to Ord kaldte ogsaa paa hinanden; de var m. H. t. Rimmød ligesaa ilde stedt som *Hjerte* og *Smerte*, *Herz* og *Schmerz*. Det er ligeledes Sprogslægtskabet, som er ansvarligt for lignende Brug af *Ende* og *ende*, *bot* og *buoz* ved Rimet. Paa begge Sider er det selvstændigt, spontant. Ikke paa Fransk, hvor vi ikke ejer disse Ord, men tilsvarende af en helt anden Form.

*

Anderledes forholder det sig med Stilen. Her kan ogsaa Sprogslægtskabet gøre sig gældende, men langt fra i samme Grad. I hvert Fald slet ikke, hvad de Formler angaar, som Frandsen beraaber sig paa — altfor hurtigt og letsindigt. Sandelig, man kan ikke nøjes med at slaa op i Godefrey's Ordbog eller i Doncieux's *Romancéro*¹. Jeg er af Fag hverken Romanist eller Folklorist, og jeg har kun en Tid beskæftiget mig med fransk Kunstpoesi fra Middelalderen og fransk Folkesang fra alle Tider. Bare Frandsen anede, hvor alligevel alle de Formler, han koldblodigt erklærer for fraværende eller yderst sjældne i denne Digtning, lyder for mig kendte, hjemlige! Jeg vil blot citere nogle Eksempler, som jeg tilfældigvis husker. Nogle husker jeg p. Gr. af deres Melodi: den er saa udtryksfuld, indsmigrende, „*aufdringend*“, som Böhme siger om andre, at den i sin Tid blev sunget overalt, ja brugtes sommetider som Tenor i Mottetter, — en sjelden Ære for profan Musik, — og sikkert ikke let kunde glemmes af de nordiske Studenter, som havde hørt den i Paris, i Frankrig, og blandt hvilke jeg regner den svenske Oversætter af Chrétien's *Ivain*. Dette gælder de to første Eksempler nedenunder.

¹ Se Frandsen, Folkevisen, S. 58 (Godefroy) og S. 88 (Doncieux).



Cis a cui je sui a - mi-e — est preus et gais
 Por s'a-moursse-rai jo - li-e — tant — — — com vi-vrai.¹

Et Omkvæd fra en een- eller-flerstrofig Dansevis til *branle simple*.
 Formlen „tant com vivrai“ variéres. Ovenfor har jeg citeret „Je ne
 serai sans amour en toute ma vie“ — ogsaa et kendt Omkvæd.



Tous li cuers me rit de joi - e — de vos - tre biau - té vë - ir.²

I Melodiens første Del svulmer, opbruser Hjertet i Jubel ved
 Synet af den Elskede, i den anden bliver Følelsen svævende i dyb,
 inderlig Beundring og Fryd³.

Jeg kan ogsaa føle, at „nu løfter sig mit Hjerte højt i Fryd“⁴.
 Deraf et af Udtrykkene i Middelalderen og siden. F. Eks. blandt
Châtelaine de Saint-Gilles's skiftende Omkvæd, det følgende, der vistnok,
 som de andre, er laant fra en *Carole*:

Mes cuers est si jolis — por un poi qu'il ne s'envole⁵.

Jfr. Omkvædet i en Dansevis, en rönde, som endnu synges
 den Dag i Dag, ogsaa i Canada, og hvis Indledningsvers jeg allerede
 har citeret:

Derrière' chez non père,
 — Vole, mon cœur, vole —
 Derrière' chez mon père
 Y-a un pommier doux.
 Tout doux, et you
 Y-a un pommier doux.

¹ „Han, hvis Veninde jeg er, han er bold og munter. Saa længe jeg lever,
 vil jeg være glad for hans Kærlighed“. ² „Hele mit Hjerte ler af Glæde ved
 at se eders Skønhed“. ³ Den Linie, som Frandsen citerer efter Godefroy's Ord-
 bog, forekommer ofte og er saagar efterlignet i religiøst Øjemed: Touz li cuer me
 rit de jole — quant Dieu voi (Cour de Paradis, V. 487, med Musik). ⁴ Paludan-
 Müller, Venus, V. 62. ⁵ „Saa glad er mit Hjerte, det var nær fløjet op“. — *Joli*
 betød længe „joyeux“, „glad“. Deraf engelsk *jolly*. ⁶ „Bag min Faders Gaard,
 — flyv, mit Hjerte, flyv, — bag min Faders Gaard — staar et Sødæbletræ (en
 Abild med søde Æbler)“.

Som et bedre Bevis for disse „Formler“s Popularitet og Sejlivethed kan jeg anføre, at helt fra Middelalderen til vore Dage har Folkesangen brugt „(ton, votre, mon) cœur joli“, skønt dette Udtryk i flere Aarhundreder har været misforstaaet, ja uforstaaeligt.

Her er en meget primitiv enstrofig Dansevis, som jeg vistnok husker paa Grund af dens mærkelige, skiftende Rytme:

Ah! dites-moi qui vous a donné
Ce beau bouquet que vous avez? —
Monsieur, c'est mon amant;
Quand je l'vois j'ai l'cœur bien aise.
Monsieur, c'est mon amant;
Quand je l'vois j'ai l'cœur content¹.

Men lad os høre noget bedre: den Folkevis, som endnu for ikke saa længe siden maaske var den mest udbredte i Frankrig og det franske Canada, hvor den indvandrede i det 17. Aarh. og gemmes som en Slags Nationalsang. I sin Begyndelse har den bevaret Spor fra det 12. Aarhundredes *Enstrofigar* eller Indgangsvers. Den syn- ges i Canada paa en enkel, men gribende Melodi, der lyder som „aus alten Zeiten“:



IV. Sur la plus hau - te bran - che — le ros - si - gnol chan-tait.



Chan - te, ros - si - gnol, chan - te — toi qui as le cœur gai.



Lui y-a lon-temps que je t'ai-me — ja-mais je ne t'ou-blie-rai.

¹ „Aa sig mig, hvem har givet Dem — denne smukke Buket, som De har.“
— „Min Herre, det er min Kæreste; naar jeg ser ham, fryder mit Hjerte sig. Min Herre, det er min Kæreste; naar jeg ser ham, er jeg i Hjertet glad“.

V. Chante, rossignol, chante, — toi qui as le cœur gai.
 Tu as le cœur à rire, — moi, je l'ai à pleurer¹.
 Lui y-a longtemps etc.

Det er ikke blot i *Flambean d'Amour*, men alle Vegne, vi finder „celui (celle) que mon cœur aime“ eller *aime tant*“. F. Eks. i *Le Soldat au couvent*², Forbilledet (efter Axel Olrik) til *Hr. Mortens Klosterrov* (DgF 408). „Celle que mon cœur aime“ tjener som Omkvæd i en canadisk Sang fra Frankrig³).

Hjertet finder vi allerede betegnet i *Roland* (ca. 1100) som „Følelsens Sæde“. Regelmæssigt hos Trouvères og i fransk Folkesang. Jeg har ovenfor anført det gamle, i det 13. Aarh. saa yndede Omkvæd: „Fins cuers ne s'en doit repentir — de bien amer“ (branle simple). Jeg slutter med en Linie fra en *ballade* af Charles d'Orléans (15. Aarh.), der skrev den, mens han var Krigsfange i England:

De vëoir France — que mon cueur amer doit⁴.

En tredje Formel, *au monde, du monde* bruges ligeledes hvert Øjeblik i gammelfransk Digtning for at forstærke et Udtryk, Følgende Linie i Haandskrifter fra det 13. Aarh. husker jeg p. Gr. af den kvindelige Cæsur og Bogstavrimet:



Et andet Eksempel fra det 12. Aarh.:

El mont ne truis — tant bele ne si saige⁶.

Variationer: *de l'empire, en tout cest païs, de France*, etc. Men *au monde, du monde* er den normale Form, Clichéen.

Jeg kunde fortsætte med Frandsens andre „Formler“ — indbefattet „Hejal Hejal“

¹ Paa den højeste Gren sang Nattergalen. — Syng, Nattergal, syng, du som har et muntret Hjerte. *Længe har jeg elsket dig, aldrig skål jeg glemme dig.* Du har Hjerte til at le, jeg til at græde“. ² Se Romania, VII, S. 73; Str. III og V. ³ Se E. Gagnon, Chans. pop. du Canada, 5^e éd., Montréal, 1908, S. 299, ff. ⁴ „Til at se Frankrig, som mit Hjerte maa elske“. ⁵ „Du over alle den bedst elskede i denne Verden!“ ⁶ Châtelain de Couci († 1203): „I hele Verden finder jeg ingen saa skon og snild“.

Forresten: fristes vi ikke til at spørge os selv, om disse i Grunden meget naturlige Udtryk ligesaa godt kunde være opstaaet selvstændigt i Danmark eller Sverrig som andre Steder? Det er vel ikke fra den tyske Minnesang, Amerikanerne har deres idelige *in the world: the best in the world, the finest in the world, the cheapest in the world, the greatest in the world* osv. Det er vel ikke en ordret Oversættelse af det lige citerede „tous li cuers me rit de joie“ (med *lui* i St. f. *me*), som vi finder i *Ilias*, XXI 389 f:

..... ἐγέλασσε δέ οἱ φίλον ἦτορ — γηθοσύνη¹

„Nej! Omvendt!“ mener maaske Frandsen. Ak, gid det var saa vel, at de gamle Trouvères havde lært Græsk og grundigt læst Homer!

Men de vedkommende „Formler“ er, om ikke saa talrige, dog saa mange og især saa hyppige paa begge Sider, at vi nok med Professor Frandsen maa antage et Laan. Især naar de hober sig sammen i et kort Stykke. Paa Bl. 163 af et latinsk Dekretalhaandskrift fra det 13. Aarh., der efter Wattenbach stammer fra Italien, har Skriveren i Margen tilføjet et dansk Kortliniepar, det næstældste. Jeg gengiver den efter Professor Brøndum-Nielsens Facsimile² samt en ordret Oversættelse paa Gammelfransk:

iac wet en frugha i wærældet wære,
hennæ lif tha wil iac æra.
„sai une dame el mont ester,
son cors si vueil jou honorer“³.

El mont (au monde) har vi omtalt. *Le cors de . . . , son cors, vostre cors* = ham, hende, eder osv. dukker allerede op i *Roland* (ca. 1100) og i den ældste af de opbevarede, litterære *chansons d'histoire* (før 1150)⁴. Trouvère'en „sert et honore“ sin Elskede. Det ekspletive *tha* svarer til det ekspletive *si*. Disse Clichéer er gaaet over fra fransk i tysk Minnesang; det har jeg selv mindet om i min Bog ved ogsaa at angive de tyske Former *ir lip, êren*. Forbilledet skal dog ikke erklæres for tysk, fordi Haandskriftet er havnet i Kølner Doms Bibliotek. Det kvindelige, ikke klingende Rim *wære: æra* er i et Kortliniepar ikke saa korrekt efter tysk som efter fransk Skik.

¹ „Hans Hjerte lo af Glæde“. — Jfr. *Odyssee*, IX, 413. ² *Acta philologica scandinavica*, IV (1929—30), S. 65. ³ „Jeg ved en Frue i denne Verden, — (hendes Legeme) hende vil jeg saa ære“. — Sædvanlig staar *si* i Spidsen, men den anden Ordstilling findes ogsaa i det 12. og det 13. Aarh. ⁴ Se Bartsch, *Rom. & Past.*, I, 1, L. 22.

I hvert Tilfælde havde den svenske Klerk, som oversatte Chrétien's *Ivain*, øst sine Formler og sin lyriske Indstilling direkte fra det 12. og 13. Aarhundredes franske Lyrik. I hans hist og her paa den Maade lidt omstemte Gengivelse opdager Frandsen „Forskellen mellem fransk og nordisk Mentalitet“. Det er altid vovet at dømme om Folkenes Mentalitet fra en lille Del af deres Litteratur. Vel de fleste Litteraturhistorikere mener, at den germanske, altsaa ogsaa den nordiske Digtning er af Naturen romantisk, lyrisk, og den franske realistisk, tør logisk. Henrik Schück paastaar netop det modsatte. Voltaire siger: „Le Français n'a pas la tête épique“. Paa hans Tid, ja! Men hvad om de mange *chansons de gestes* og *romans d'aventures* Aarhundreder? Min Ven Glahn, Lektor i Fransk ved Sorø Akademi, spurgte mig for mange Aar siden: „Hvorfor har Frankrig ingen Lyrik?“ Dengang havde han kun studeret de franske „Klassikere“ og nogle franske Romanforfattere. Men hvor blomstrende ikke fransk Lyrik hos Troubadours og Trouvères, hos Ronsard og hans samtidige, samt i det 19. og 20. Aarh.! Mellem Chrétien de Troyes's *Ivain* (ca. 1175) og dets svenske Oversættelse (ca. 1303) er der ikke blot en betydelig Tidsforskel, men i Mellemtiden udfoldede sig et duft- og farverigt Flor af fransk Lyrik. Derfra og sandsynligvis fra den først senere optegnede franske „Folkesang“ har den svenske Klerk modtaget sine Formler og sin paa visse Steder mere følelsesbetonede Stil. Gennem hans og andres Bearbejdelser af franske Digte (*Floire et Blanchefleur* o. l.) eller direkte i Paris har den Tids nordiske Digtere — vel ogsaa Folkevisernes — vænnet sig til at bruge de samme Formler. Saa kom den tyske Digtning's Indflydelse, der af gode Grunde ogsaa paavirkede den danske i samme Retning.

X. Noget, Frandsen forbigaar.

Der er i Frandsens Bog en Forbigaaelse, en Fortielse, — eller Uvidenhed?, — der især har forbavset mig. Det har mindre at sige, naar han ikke bemærker, at den vemodige Stemning, den Tilstaaelse af Kærlighed og fremfor alt den Frygt for Klaffernes Ondskab og de Clichéer, han finder i en svensk Elskovsvis (S. 54), stammer direkte eller indirekte fra fransk Lyrik¹. Men hvorfor peger han ikke paa, at Indledningsverset til *Danske Viser* No. 73 er det maaske al-

¹ Se Jeanroy, *Les Origines de la Poesie lyrique en France au Moyen Age*, 3. éd., Paris, 1925, — og Vfr., III, S. 5, 270 o. fl.

lerhyppigste i franske Danseviser, Pastoureller og Folkesange fra alle Aarhundreder?

Saadan begynder den danske Vise:

Jeg var mig for snimmen wdgangen
udj voris vrtegaard,
ieg saa tho roser opstande —

Ved samme Tid eller snarere noget før blev der sunget i Frankrig og udenlands følgende Variant, som vi finder i Roland de Lasus's Værker, fordi denne store Musiker i en polyfonisk Komposition havde benyttet dens Tekst og Melodi:



1. Hier au ma-tin my le-vay,
En nos-tre jar-din en-tray. (+ Omkv.)

2. En nostre jardin entray,
Trois fleurs d'amour j'y trouvay. (+ Omkv.)¹

Her som saa ofte har Digteren paa Grund af Navnet valgt „(*trois fleurs d'*) amour“ — som ogsaa blev indført i de nordiske Folkeviser (*amur, ammor, amer, amber* = „Stenkløver“). I andre Varianter af samme franske Indledningsvers finder vi *Roser*, *Gyldenlak* (eller *Levkøj*), *Morgenfruer*, *Rosmarin*, *Lavendel* o. s. v. Den Form, som helt eller stykkevis idelig dukker op fra det 12. Aarh. til vore Dage, kan maaske bedst i denne Sammenhæng repræsenteres ved følgende Variant fra det 16. Aarh.:

Je m'y levay par un matin — que jour il n'estoit mie;
Je m'en entray dans nos jardins — pour cueillir la soucie².

I det 15. og 16. Aarh., ligesom i det 12. og 13., var de franske Kunst- og Folkeviser meget udbredt over hele Europa. De udgaves tit i Tyskland og Italien. Selv „Enstrofingar“, f. Eks. „Au jardin de mon père“³.

Det værste er alligevel, at Frandsen tror, at Blanding af Natur- og Kærlighedspoesi var særegen for tysk Lyrik og kom derfra ind i

¹ Orlando di Lasso's *Sämtliche Werke*, Bd. 16, III, Nr. 4: „I Gaar stod jeg aarle op og gik ind i vor Urtegaard. Tre Amurblomster fandt jeg der“.

² *La fleur ou l'eslite de toutes les chansons amoureuses et airs de court*, Rouen 1602, S. 379: „Jeg stod op en Morgen, det var ikke Dag; jeg gik ind i vores Have at plukke Morgenfruer“. ³ Se ovenfor S. 23 og Vfr. I, S. 71 f.

dansk, i nordisk Digtning. Nej; den er først opstaaet i Frankrig, hvor den allerede træffes hos den første, sikkert lidet følsomme Kunstlyriker, Vilhelm IX af Akvitaniën; og siden hos alle Troubadours og Trouvères. Der, for første Gang i det nye Europas Vers, synger Fugle, skinner og dufter Blomster. — især i Elskovsviser. Der var ikke noget lignende i den germanske Alliterationspoesi, hverken i Tysklands, Nordens eller Englands. Der var ikke noget lignende selv i de tyske Rimvers, inden de første Minnesinger, Kürenberg i Spidsen, indførte Minniesangen fra Frankrig. Var det her, i Frankrig, en keltisk Arv? Galleren Vergil var den græsk-latinske Oldtids første Digter, der virkelig havde denne Sans for Naturen. I den engelske Digtning kom der en Slags Naturrenæssans fra det keltiske Skotland (Thompson, Scott, Burns) og siden fra det keltiske Vestengland (de saakaldte „Lake Poets“). Naa, lad os ikke fare vild i Raceteoriens dunkle Skove. Nok er det at konstatere, at denne Blanding af Natur- og Kærlighedspoesi i Middelalderen først møder os i fransk Lyrik. Den skyldes vel især Indgangsverset, der netop, som gammel eller efterlignet Dansestrofe, „*couplet de danse*“, „*Enstrofing*“, forener Skildrings- og Følelspoesi. Denne Indledning passer undertiden kun daarligt sammen med det egentlige, enten fortællende eller lyriske Digt. Men for det meste forbindes, svejses de to mere eller mindre snildt sammen. Det drejer sig naturligvis bare om Indgangsversets beskrivende, objektive Halvdel. Den anden, som i Reglen var lyrisk, blev ved at synges løsreven — *refrait* (< *refractus*) *refrain*(t) — først af Forsangeren paa sin gamle Plads foran det hele, af Dansernes Kor efter hver Strofe. D. v. s. i Folkesang og selv i de litterære *chansons d'histoire*. Saa at sige altid sløjfedes den derimod simpelt hen i den høviske *chançon*, der selv næsten uden Undtagelse er en lyrisk Udvikling, mest om Kærlighed, „*Minne*“. I mange Folkeviser paa den anden Side, blandt dem især, der ikke mere har eller aldrig har haft med Dansen at gøre, er der af Indgangsverset kun denne „*refrait*“, „*refrain*“ tilbage. Alt dette har jeg indgaaende fremstillet og forklaret i flere Kapitler (IV, V, VII, X). Jeg har blandt andet paapeget Spor af Indgangsversets første, beskrivende Halvdel, som mere eller mindre godt er smeltet sammen med selve Fortællingen. Alligevel har Frandsen desangaaende bæret mig med et unøjagtigt, misvisende Citat: „den [*chanson d'histoire*] havde en Slags Præ-

¹ S. 151, 177.

ludium, idet man foredrog Refrænet først. Verrier, *Le vers français*, I 83“. — Hvorfor gør han det?

XI. Omkvædsstammen.

Jo, Grunden er vel, at han ikke anerkender Omkvæds- eller Stevstammens, Indgangsversets Oprindelighed. Han synes, den modsiger hans Mening om den firliniede Strofes sene og hjemlige Fremkomst. Med Urette. „Imod Stevstammeteorien“, skriver han¹, „strider fremdeles den Omstændighed, at Enstrofingen defineres som firlinjet“. Ingenlunde. Lad os høre:

Mon père a fait bâtir château,
Il est petit, mais il est beau.
Brunette, allons, gai, oh! gai,
*Brunette, allons gai[e]ment!*²

Hele Indledningsverset bestaar nok her af „fire Linier“, men Strofekærnen, Stevstammens ellers hyppigt forekommende første, beskrivende Halvdel kun af to. De følgende Strofer bygges efter Indledningsstrofens Mønster. Dennes anden, lyriske Halvdel, en Opmuntning til Dans, bliver ligeledes deres anden Halvdel som Omkvæd. Som saa mange Gange i franske Danseviser begynder det, modsat de foregaaende Kortlinier, med en Hævning, saa det sætter ind som selve Dansen med større Livlighed: „Brunette, allons, *gai*, oh, *gai*!“³

Indgangsverset har heller ikke her det mindste med Fortællingen at gøre, hvor der tales om tre Ænder, som svømmer om paa Vandet og bliver skudt af Kongens Søn. En anden Variant af samme Folkeviser har afpasset det derefter:

Mon père a fait faire un étang,
— *C'est le vent qui va frivoltant* —
Il est petit, il n'est pas grand.
— *C'est le vent qui vole, qui frivole,*
*C'est le vent qui va frivoltant!*⁴

¹ S. 153. ² *Le Canard blanc*, Version du Pays messin, (Rolland, LXXVI g, Bd. II, S. 147): „Min Fader har bygget et Slot. Det er lille, men det er smukt. — *Brunette, lystigt, aa lystigt frem! Brunette, lad os træde [Dansen] lysteligt!*“

³ Se Vfr., I. S. 41, 42 o. fl. ⁴ Version de Bretagne (Rolland, Bd. I, S. 252): „Min Fader har gravet en Dam, — *Det er Vinden, som farer legende om*, — den er lille, den er ikke stor. — *Det er Vinden, som flyver, som leger, det er Vinden, som farer legende om*“.

Endelig er i følgende Variant ethvert Spor af det oprindelige Indgangsvers forsvundet:

Derrière' chez nous y-a-t-un étang,
Où les canards s'en vont nageant¹.

Det er med velberaad Hu, jeg gør opmærksom paa alle disse Omstændigheder. Forklaringen kommer snart.

Frandsens anden Indvending mod Stevstammeteorien stemmer ilde sammen med hans lidt besynderlige Udtalelse om, at i Folkevisen var Omkvædet det faste, staaende Grundlag, mens Resten, Fortællingen, under selve Dansen improviseredes af Forsangeren. Han erklærer nemlig, at de danske Indgangsvers er altfor kunstige til at kunne være noget oprindeligt, primitivt noget. Det behøver de jo heller ikke. Indgangsversets Teknik er, samt Folkevisens i det hele taget, indvandret til Norden fra Frankrig. Her dansede man i Begyndelsen, som ogsaa senere hen, ved Afsyngelsen af en Dansestrofe, den hos Frandsen berygtede „Enstrofing“, med en objektiv, beskrivende, og en subjektiv, lyrisk Halvdel. Da man fandt paa at benytte lange fortællende Sange til samme Formaal, Dansen, saa var det naturligt at begynde af ren Vane med en saadan „Enstrofing“. Ikke blot af Vane: Indgangsverset opgav Mønstreet til Strofernes sproglige og musikalske Opbygning samt Omkvædet. Sikkert var de oprindelige Indgangsvers meget enkle, ja primitive, og de havde vel for det meste intet fælles med Digtets egentlige Emne. Det kan ses endnu af flere, som den franske Dansevis har opbevaret fra gamle Tider, det sidst anførte f. Eks. („Mon père a fait bâtir château“), eller bedre endnu det langt ældre, hvoraf jeg allerede har citeret et Par Varianter. Saaledes synger normanniske Bønder:

Dans la cour à ma tante — n'y a un pommier doux.
La fille au roi d'Espagne — est qui pleure dessous.
Tandis que nous somm' jeun', — ah! divertissons-nous².

Uden Tvivl hed det først:

1. Dans la cour à ma tante — n'y a un pommier doux.
Tandis que nous somm' jeunes, — ah! divertissons-nous!
Tandis que nous somm' jeunes, — ah! divertissons-nous!

¹ Bretagne, environs de Lorient (Rolland, Bd. I, S. 252): „Bag vores Gaard ligger en Dam, hvor Ænderne svømmer om“. ² „I min Tantes Gaard staar et Sødæbletræ (en Abild med søde Æbler). Kongen af Spaniens Datter sidder under og græder. Saa længe vi er unge, aa lad os more os!“

2. La fille au roi d'Espagne — pleure au pied de la tour.
 Son père qui va la voire: — O ma fille, qu' avez-vous?¹
Tandis que nous somm' jeunes, — ah! divertissons-nous!

Men Indgangsverset skulde absolut, som Forklaring for dets Nærværelse, forbindes med selve Fortællingen. Og det skete her paa den fjoldele Maade, at Kongen af Spaniens Datter sad grædende under et „Sødæbletræ“ i en normannisk Bondekones Gaard. Her er sandelig ikke noget forfinet, „reflekteret“. Forbindelsen bragtes i Stand med mere, ofte langt mere Klogskab og Kunst i andre franske Viser og ikke mindst i de litterære *chansons d'histoire*. Saadan blev Indgangsverset samtidig med Folkevisen indført i Norden, i Danmark. Sommetider, ogsaa i firliniede Redaktioner, frembyder det endnu dér en temmelig primitiv Form:

Dér star yett tre i Kongens gardt,
 er woxen mett roszer och lillier.
 Her Niclaus och stalten Adelutz
 thy hade tiill-samen god wylle.
*Sorren ber thy for elskoff*².

Men som selve Folkevisen udvikledes ellers Indgangsverset i Norden til højere, ofte meget smukke Former.

Jeg har selv i min Bog fra 1909 om engelsk Vers udpeget de enstrofige Alliterationsdigte paa Islandsk, som ved deres Form minder om den enstrofige Dansevis, om „danz'en“³.

Vel þér, selja,
 stendr þú viði nær
 laufguð harla vel;

 maðr skekr af þér
 morgindoggvar,
 en ek at þegni
 þrey nátt sem dag⁴.

Denne sene Strofe er sikkert paavirket af den rigtige „danz“. Det passer selvfølgelig ikke paa følgende lausavisa af Kormák:

¹ 2: „Kongen af Spaniens Datter staar og græder ved Taarnets Fod. Hendes Fader kommer til hende: 'O min Datter, hvad fejler eder?'“ ² DgF 481 (Nilus og Adelus) A („Hjærtebogen“, „Svanings Hs.“), Str. I. — Jfr. S. 23, N.

³ Se Essai sur les Principes de la Métrique anglaise, Bd. II, S. 101. ⁴ „Hil dig, Selje! Du staar Skoven nær, saa smukt dækket af Løv. Man ryster af dig Morgenduggen. Men jeg længes efter en Mand Nat og Dag“. — Fra Áns saga Bogsveigis. Andre Hs. har Varianter i Rimvers, hvilket maaske er den oprindelige Form. Se Heusler-Ranisch, Eddica Minora, S. 105.

Brim gnýr, brattir hamrar
 blálands Haka standa;
 alt gjálfr eyja þjalfa
 út liör i stað Víðis.
 Mér kvæðk heldr of Hildi
 hrannbliks en þér miklu
 svefnfátt; sörua-Gefnar
 sakna munk es ek vakna¹.

Men i alle Tider har Digtere, især folkelige Digtere, elsket at udtrykke deres Følelser først ved Hjælp af Billeder og derpaa direkte. Den enstrofige Dansevis og Folkevisens Indgangsvers er alligevel noget andet: de stammer ikke fra Kormáks *lausá visa*. Det behøver næppe at forklares.

XII. Tekst, Sang og Dans.

Folkevisens Omkvædsstamme, Indgangsverset, har sit Forbillede i Frankrig. I Tyskland forekommer det i det mindste sent og yderst sjældent, i England aldrig. Omkvædet er Regelen i Frankrig som i Norden og frembyder samme Karakter, samme Form. Ikke saaledes i Tyskland eller England, langt fra! Det samme gælder Stilen, Aanden, Valg og Behandling af Æmne, Hentydning og Tilknytning til Dans. Flere gamle nordiske Folkeviser har Æmnet fælles med franske, enten alene eller dog klarest med franske. Af alle disse Grunde slutter blandt andre Steenstrup med Rette, at den nordiske Folkevis fik sit Mønster direkte fra den franske, ikke fra den tyske eller den engelske².

Alt dette angaar bare Teksten. Men naar Tekstens Form, Aand og Teknik har deres Oprindelse i Frankrig, saa maa det *a fortiori* og uden videre gælde Sangens og Dansens Rytme, som var Aarsag til Laanet³, og Sangens, Dansens Rytme præger jo Verse-maalet, skaber eller forudsætter Verse-maalet, er ens med Verse-maalets Metrum. Desuden har jeg ovenfor, men især i min Bog tilstrækkeligt godtgjort, at Verse-maalet viser sig at være direkte laant fra Frankrig, ikke fra eller gennem Tyskland eller England.

¹ Kormáks saga, Str. 56: „Brændingen raser, Søens bratto Klipper staar imod, og tilbage falder de brusende Bølger i Havets Skød. Jeg siger, at langt mer end du — det volder Kvinden — mangler jeg Sovn: hende savner jeg, naar jeg vaagner.“ ² Se Johs. Steenstrup, De danske Folkevisers ældste Tid og Visesnes Herkomst (Historisk Tidsskrift, 9. Række, I. Bd., Kbhvn. 1919—1920, S. 232—254, 355—397) og jfr. Vfr., især Bd. III, S. 84—89. ³ „Dansen og Rytmen har i første Øjeblik været det væsentlige“ (Frandsen, S. 139).

XIII. Slutning.

Jeg slutter:

I. Ligesom den toliniede Folkevisestrofe har den omtrent lige saa gamle eller yngre firliniede sit Mønster direkte fra Frankrig, hvad Takternes Antal og Fordeling, Cæsuren, Leddenes Kadence (Udgang) og Rimet angaar. Efter nordisk Smag opførtes denne Rammes frie Udfyldningsart, som giver den nordiske Folkevises dens Smidighed og Afveksling. Den mundtlige Overlevering er nok gaaet lovlig vidt i den Retning. Men jeg for min Del foretrækker Folkeviserne, som de er, for Sofus Larsens stive Rekonstruktioner.

II. Den firliniede Strofes tre forskellige Langliniepar stammer direkte fra tre franske Metra. Paa Grund af Taktens Udfyldningsfrihed er de mere eller mindre tilbøjelige til at blande sig sammen. Det ene, Kæmpevisestrofen, har erobret en Del Folkeviser fra de andre Versemaal.

III. Indgangsversets Teknik er ogsaa indført fra Frankrig.

IV. *Ivain's* svenske Oversætter, som vist i Paris havde lært den franske Lyrik at kende, har med dens Aand og Formler isprængt sin Bearbejdelse af Chrétien's „roman d'aventure“. Ligeledes den, som oversatte *Floire et Blanchefleur*. Gennem disse svenske Oversættelser og deres Fordanskning, sandsynligvis ogsaa mere eller mindre direkte, har denne Aand og disse Formler udbredt sig i Østskandinavien. Dermed har den tyske Digtnings Indflydelse, der i ovennævnte Henseender frembød omtrent samme Beskaffenhed, efterhaanden blandet sig stærkere og stærkere og tilsidst for en Tid taget Overhaand.

V. Efter at jeg, en Franskmand, har udtrykt min Mening paa Dansk, vil jeg tilsidst give en god dansk Mand Ordet paa Fransk: Notre poésie du moyen âge est née sous l'influence des chansons françaises, mais elle a développé une originalité qui porte l'empreinte de notre esprit national¹. Saaledes talte Johs. Steenstrup. Han har Ret — ogsaa hvad selve Versemaalet angaar.

¹ Communication faite [til Videnskabernes Selskab] en 1919 dans la séance du 28 février.

Til Nodesatsen i nærværende Artikel har „Danske Studier“ modtaget et Tilskud fra Tuborgfondet.

EN EFTERKLANG AF NIBELUNGSAGNET I VÄREND

AF
GUDMUND SCHÜTTE

I Arvid Trolles Lovoptegnelser fra Tiden om 1500 har Nathanael Beckman fundet en Meddelelse, som han offentliggør i Afhandlingen „En gammel värendsk tradition“ („Folkminnen och folk-tankar“ 1919, S. 21 ff.). Den lyder, som følger:

„Gunner Grøbes sleckte i Wærend, the lod halshugge sancte Sigfridi søstersønner; een hed Vnamanus, annen Vinamannus, tridi(e) Swnamanus, kumme aff England mz sancte Sigfrido, som cristedne Swerighe oc konunghe etc.

Gwnner Grøbe haffde VI brøder: Fførsthe hedh Knut, annen Ketill, tredia Krog i Walsio, firdhe Knæsswill, ffemthe Hwlsko i Hwlwigh, siætthe Skathi i. Skadeløff. Theris fader hedh Gywke konunger oc bodhe i Wærend. Gwnner Grøbe ligger widh Twing i Bleginghe i hedhen jordh. Hwn. dreffs aff Wærend aff konung Oleff, som sancte Sigfridus cristednæ. Fornæmpde Gwnner haffde een dotter effter seg, hun hedh Gøthe, oc hwn wor cristen ock icke hennes moder“.

Ifølge Eric Elgqvist, „Hyltén-Cavalliusföreningens Årsbok“ 1930, kendes Gwnner Grøbe i Værend som en „trollkåring“ ved Navn Gunna Knöpja, se Hyltén-Cavallius, „Wärend och Wirdarne“, II, 7¹.

Men ellers optræder en Person med et lignende Navn i adskillige Kilder som Mand. Disse Kilders Indhold drøftes af Ludv. Larsson i „Festskriften till G. Cederschiöld“ (1914). Det er følgende:

1. Hskr. til Sigfridslegenden („Scr. rer. Svec.“ II), hvor den gængse Versions „satellites diaboli“ ændres til „satellites Grøpa“.

¹ Ifølge brevlig Meddelelse fra Elgqvist synes Hyltén-Cavallius ikke oftere at omtale hende. Hvis nogen skulde kende det paagældende Sagn, vilde jeg være Vedkommende taknemmelig for en Meddelelse.

2. Dryselius, „Kyrkohistoria“ (1708), som kort omtaler Gunnar Gröpe paa Osaby.

3. Messenius, „Scandia illustrata“, I, S. 80, IX, S. 17, XII, S. 39. Gunnar dræber Sigfrid af Skattegridskhed; Gunnars Fader hedder Givicha, dennes Datter Götha.

4. Brev hos Lagerbring, refererende et gammelt Hskr., hvoraf en 1659 tagen vidimeret Afskrift er funden paa Trollenäs; det sætter Gunnar Gröpe i Forbindelse med Trolleslægten. Gunnar hedder her Gundwar Gruffason, hans Moder Gruffa; hun var gift med en Kong Germicke i Varend, og dennes Datter Gödicka danner Tilknytningen til Trollerne. Lagerbring tilføjer efter mundtlige Kilder, at Gericke (saaledes) havde 7 Sønner: Knut, Kättil, Krog i Valsjö, Krubel, Hvolsko i Hvilved og Gundwar (den 7de mangler). I en Note tilføjes, at Gunder Gruffeson havde en Datter Gydika, som danner Tilknytningen til Trollerne.

Endnu tilføjer Elgqvist et Sagn Nr. 5 el. 6, hvorefter Gunnarås skal ha været Kong Gunnar Knöppjes Kongsgaard.

Ved første Øjekast seer ovenstaaende jo ud som et temmelig forvirret Stedsagn af varendsk Ophav, iblandet Opnævnerne af det gængse vilkaarlige Fabrikat: Hwlsko i Hwlwigh, Skathi i Skadeløff, Gunnar i Gunnarås. Men der ligger dog vist noget mere bagved.

Beckman siger S. 22:

„Att bakom det hela ligger en tradition, som är äldre än Messenius, sannolikt en ortstradition, som omhuldats i Trolle-släkten, tror jag mig vara i tillfälle visa. I den s. k. Arvid Trolles lagbok (Cod. Holm. B 4) finnes en hel del anteckningar av olika art, läkareråd, historiska notiser, uppgifter om Herr Arvids gods m. m., det mesta skrivet med händer som äro ungefär samtidiga med Herr Arvid (c. 1500)“.

(Derpaa citeres det ovennævnte Stykke, bl. 202 r).

„Det är uppenbart, att vi här ha en tradition, som är besläktad med dem, vi i det föregående mött (dvs. de her som Nr. 1—4 citerede), utan att dock vara identisk med någon. I många avseenden viser den sig vara mindre förvanskad. De sju bröderna äro verkligen sju, i det en eponym Skate från Skatelöv är tillagd. En del av namnen äro även i vår text tydligt korrumpierade, men i det hela synes texten i Arvid Trolles lagbok icke blott vara den äldsta, utan även den bästa. De latinska formerna på Sigfrids systersöner visa,

att upptecknaren varit påverkad av legendens kyrkliga form, men detta hindrer ingalunda, att han därjämte kan ha öst ur folklig tradition. På en sådan synes mig särskilt tendensen att sätta sägnens personer i förbindelse med bestämda småländska orter (Skatelöv i Albo och Kinnevalds, Vallsjö i Njudungs Västra härad). Så långt måste man nog ge Ludvig Larsson rätt, att det icke är fråga om någon lärd kombination från 1600-talet.

Däremot äro hans spekulationer över Germicke säkert förfelade. Namnet på Gunnar Gröpes fader är ju väl bekant. Det är ingen mindre än Nibelungsagens Gjuka, fadern till Gunnar, Sigfrid-Sigurd Fafnesbanes svåger och baneman, som här möter. Tydligen ha kvarlevande sparsamma rester av den gamla samgermanska sagan amalgamerats med den lokala traditionen från brytningen mellan hedendom och kristendom, då en helt annan Sigfrid-Sigurd och en helt annan Gunnar stodo, resp. berättats stå mot varandra.

Saa vidt Beckman, der utvivlsomt har Ret.

Marius Kristensen gør mig opmærksom paa, at maaske allerede Messenius (c. 1620) ved Stavemaaden Givicha har villet hentyde til Burgunderne. Dog kan det jo være en tilfældig Afskrivningsfejl.

Fejlt er det blot hos Beckman, at han lader Arvid Trolles Lövbog omtale 7 Sønner. Det er jo i Virkeligheden 1 Søster — Gunner Gröbe — og 6 Brødre. Og dette er sikkert det oprindelige, som vi seer af den hos Hyllén-Cavallius omtalte „trollkåring“ Gunna Knöppja.

Og ved nærmere Eftersyn finder vi et langt mere gennemgribende Samstem med Nibelunsagnet end det, Beckman er snublet over.

Landsnavnet *Burgund* er aabenbart blevet sammenblandet med Varend. De to Labialer kunde let ombyttes.

Det burgundiske *Ællestavrim* G hævder sig endnu i fire Tilfælde: Gywke, Gunner, Gröbe, Gøthe. Men ellers er *g* afløst af den nærliggende Lyd *k*; vi seer denne Overgang direkte i Ligningen Gunner Gröbe = Gunnar Knöppje, Gunna Knöppja.

Vi faar da følgende Ligninger:

Fader	Gywke, Konge af Varend	Gjuki, Konge af Burgund
Sønner	Knut (jfr. Gunnar Knöppje)	Gunnarr, Gunther
	Ketill	Guttormr
	Krog	Gernot
	Knæsswill	Giselher

Søn el. Fræn- de udenfor Stavrim; For- lyd <i>h</i>	Hwlsko	Høgni, Hagene
Datter	Gunner Grøbe	Gu(n)ðrún alias Kriemhild, Grímhildr
Modstander(e)	Sigfrids Søstersønner	Sigurðr, Sigfrid.

Navneformen Sigfrid viser, at Hovedgrundlaget er den tyske Sagnform. Den samme sporer vi i Ligningerne Knuter = Gunther og Knæsswill = Giselher.

Men dette Grundlag har allerede indeholdt nordiske Tilskud. Det seer vi af Ligningen Ketill = Guttormr.

Og den kvindelige Heltinde viser en Kontamination af begge Grundlag: Gunner Grøbe = Gu(n)ðrún plus Kriemhild (Grímhildr).

Netop den samme Blanding seer vi jo i den ene Redaktion af „Thidrekssaga“, hvor Guthormr optræder ved Siden af sit Alterego Gernoz, og hvor der stundum tales om Guðrún istedenfor om Grímhildr.

Med Hensyn til Navneformen Gunner ytrer Marius Kristensen i Brev: „Formen er god nok; *e* i svag stavelse svarer i skånsk både til oldda. *u*, *i* og svarabhakti *ə*, så *Gunner* < *Gunnur* < *Gunnwər* er regelret“.

Vigtigt er det, at der i Sagngrundlaget kun forekommer een Heltinde, og at denne, som antydes at have voldt Sigfrid-Søstersønnernes Mord, er Nibelungsagnets Gu(n)ðrún = den historiske Fredagund. Af Brynhild-Bruneild er der ikke mindste Spor. Af en tilsvarende Sagnform, som ikke kender noget til Brynhilds Skyld, findes der tydelige Spor i en Række tyske Kilder, se mit Skrift „Sigfrid und Brünhild“ S. 44 ff. Derimod har det gængse Standardsagn udsløttet Gudruns Intrigere; det eneste tydelige Spor deraf findes i det færøske Kvad „Brinhild“, hvor det er hende, der blander Trylledrik for Sigurd.

Den ved første Øjekast paafaldende Omstændighed, at Gunner Grøbe snart er Mand, snart Kvinde, forklarer sig ved nærmere Efter-syn saare let. I det värendske Sagn har Gunner Grøbe at gøre med Sigfridsønnernes Drab. I det gængse Sagn skyldes Sigurds Drab dels Manden Gunnar af Burgund (= Gunner), dels Kvinden Grímhild (= Grøbe). I den virkelige Historie bliver Mordet paa Sigebert løgnagtig paaduttet Gunthram af Burgund (= Gunnar), medens den vir-

kelige Anstifterske er Fredegund (= Gunna). Begge Køn har altsaa at gøre med Sagen, og deraf forklarer det sig, at den ene Overlevering har foretrukket Masculinum, den anden Femininum.

Det hidtil lidet ænsede värendske Sagn indeholder altsaa forskellige ikke uvigtige Bidrag til Forstaaelse af Nibelungsagnets Udvikling.

Disse Iagttagelser maa føjes til, hvad jeg i „Gotthiod und Utgard“ § 183 har sagt om Forholdet mellem „Thidreksaga“s tyske og nordiske Elementer, og i „Sigfrid und Brünhild“ om Modsætningen mellem Toheltinde-Versioner og Enheltinde-Versioner.

Efterskrift.

Tilfældig opdager jeg, at ogsaa Linné, der stammede fra Småland, kendte Sagnet om Gunnar Gröpe som en stor Slægtstragedie. Ifølge Eline Begtrup, »Carl v. Linné«, S. 131, udtaler han paa et ikke nærmere angivet Sted:

»Gunnar Grip myrdede S. Ziegfrids Søster. Tre Sønner. Til tolvte Led døde alle en voldsom Død«. Derefter følger en Henvisning til et andet lokalt Sagn.

ET POLITITEGN SOM AMULET

AF

J. S. MØLLER

I Kalundborg og Omegns Museum findes et Polititegn af Messingmalm af ualmindeligt Udseende. Som Figuren viser, gengiver det en lukket Haand, hvis Tommelfinger stikker ud mellem Pege- og Langfinger. Haanden synes tænkt behandsket og med en stiv Handskekrave, hvis Længde er 4 cm; Kraven har en aflang Form, dens største Bredde fra Side til Side er 5 cm, medens Bredden forfra bagtil er 3,2 cm. Haandens hele Længde er 9 cm. Paa Kravens Underside findes Christian d. 7's Spejlmonogram med Krone, omgivet af et tyndt Blad- eller Rankeornament. Derunder en svagt antydet Figur, rimeligvis en Elefant. Kraven afgrænses fortil af en rundet Kant, bagtil afsluttes den med en bredere, profileret Kant; ovenover denne en Række cirkelrunde Indtryk, som synes at være frembragt ved Hjælp af en lille Hulmejsel; Rækken danner paa Kravens udvendige Kant en opadgaaende Bue. Ligeover den runde Kant, der afgrænser Haand og Krave, ses paa Underfladen tydeligt indridset et lille, ligearmet Kors, ca. 2 mm stort. Og paa hver Side findes, ligeledes over samme runde Kant, et lille, ca. 1,5 mm stort Hul. Paa Kravens indvendige Rand ses paa tre Steder lidt hvidt Metal (Rest efter Lodning?) (se Fig. til v.).

Museet fik ved Nationalmuseets Velvillie Lejlighed til at købe denne Metalhaand i 1922, da Nationalmuseet havde købt to ens Eksemplarer af den hos en Antikvitetshandler i København. Antikvitetshandleren havde nemlig oplyst, at han havde købt dem af en Mand fra Kalundborg, som havde oplyst, at de stammede derfra, og at de havde været baaret i en lille Pose og brugt som Polititegn.

Kort efter saa jeg en ganske lignende paa Byens Raadhus; denne var dog anbragt paa en poleret Stok af Egetræ, idet der langs Kravens

Kant var tilloddet en Messingplade, hvortil der paa Midten var tilloddet en rund, 1,8 cm høj Krave, hvori Stokken, der var brækket, er fastgjort. Den resterende Del af Stokken er 72 cm lang (se Fig. til højre). Det ene af de to beskrevne Huller er her udfyldt af hvidt Metal, det andet ikke. Dette Eksempel kom da i Museets Besiddelse som Gave.

Den meget sparsomme Rest af hvidt Metal, der, som nævnt, findes indvendig paa det andet Eksemplars Kraverand, kunde mulig tyde paa, at ogsaa Haanden uden Stok engang har været forsynet med en Stok. Paa den anden Side turde den Angivelse, som Antikvitetshandleren havde faaet af Sælgeren, at Haanden i tidligere Tid havde været baaret i en Pose, være rigtig; herpaa kunde de to smaa Huller nemlig tyde, da der heri kan have været ført en Snor, saa Politimanden har kunnet bære den om Halsen, den har næppe altid skullet være synlig, den har først og fremmest skullet tjene som Legitimation i paakommende Tilfælde. Senere har man da kunnet finde det praktisk at bruge den som Haandtag paa en Stok.

Dette Polititegn i denne Udførelse synes her i Landet kun at findes i disse tre Eksemplarer (Nationalmuseets har Mus. Nr. 342/1922), og de har da alle hjemme i Kalundborg. De maa være fra Christian d. 7's Regeringstid, Aarene 1766—1808. Hverken i denne Konges Forordninger og Rescripter eller i andre Samlinger af Love og Forordninger fra den Tid har kunnet findes noget om det. Ej heller er det lykkedes mig i Kæmnerregnskaber fra Kalundborg for disse Aar, med tilhørende aarlige Specifikationer over Byens løse Inventar, at finde noget herom i Landsarkivet. Vi ved da intet om, hvilket Aar de anskaffedes, ligesom vi intet ved om, hvorfra de stammer, hvem der har støbt dem. I disse Aar havde Byen 2 Politibetjente og 3 Vægttere; de sidstes tre Morgenstjerner findes troligt anført Aar for Aar.

Haanden som Polititegn.

Et Polititegn bruges endnu, da det er nødvendigt, at en Politibetjent eller en Politiembedsmand kan legitimere sig. For Københavns Vedkommende haves de bedste Oplysninger om et saadant Polititegns Udseende i ældre Tid, hvorfor der her skal gives nogle Oplysninger herom. Denne By fik sin første Politimester (Claus Rasch)



Polititegn fra Kalundborg.
(Kalundborg og Omegns Museum).

i 1682¹. I et Rescript til Politimesteren og Magistraten i København af 7. August 1687 hedder det, at „hans (Politimesterens) Betjente paa venstre Bryst skulle bære Skildt af Tin med Stadens Vaaben udi“². I Forordningen om „Politie Administration“ af 22. Okt. 1701, 1. Post § 3 hedder det, at Politibetjente „skal af Politimesteren gives et vist Tegn, nemlig en hvid Stok med en Haand paa Enden efter den Maade som i Politie-Seglet findes, hvilken Kiep de hos sig skal bære og fremvise, naar Fornødenhed det udkræver. Misbruger Politibetjente dette Tegn, eller og andre, som ei ere Politibetjente, tilegne sig samme, da straffes de“³.

I samme Forordning § 10 hedder det, at hvor der ingen Politimester er, skal Byfogden eller Birkefogden have Opsyn, at Politiforordningen, saa vidt de med hvert Steds Tilstand og Lejlighed kan overenskomme, af alle efterleves, hvorfor de flittigen med Politimesteren i Kjøbenhavn skal correspondere.

Denne Bestemmelse gælder altsaa det øvrige Land. Ret betryggende kan Retssikkerheden da ikke have været i dette, dog ret store Appendiks til Hovedstaden, thi som Appendiks betragtedes det øvrige Land da aabenbart i saa Henseende.

Dette københavnske Polititegn beskrives nærmere i en Plakat af 23. Marts 1762: „en hviid Stok eller Træ-Haandgreb af ongefær 4 Tommers Længde, med en Haand paa Enden og et Øje inden i Haanden samt en Krone om Haandleddet, og Skyer neden ved Ringen om Træ-Haandgrebet“⁴. Det maa dog tilføjes, at Haanden er helt udstrakt, Fingrene er ikke bøjet som paa Kalundborg-Eksemplaret, som det da slet ikke ligner. Men en Haand som Polititegn var da anvendt i København ret længe før Christian d. 7's Regeringstid, men ogsaa under denne.

Denne Politahaand brugtes i København undertiden ogsaa til at slaa med — som Forløber for den senere Politistok af Træ, og muligt var dette Grunden til, at den da almægtige Struense den 18. April 1771 lod udstede en Plakat „anlangende Politiebetjenternes Tegn“, hvori det hedder: . . . „Da Hans kgl. Majestæt . . . har fundet for godt at befale, at Politietegnet skulde forandres, saaledes at den saakaldede Politiehaand skulle aldeles være afskaffet og indkaldet,

¹ C. Bruun: Kjøbenhavn. II. Bd. p. 275. ² Fogtmanns Rescripter, Resolutioner og Kollegialbreve. 2. Bind. ³ Schous Register og Fogtmanns Rescripter. ⁴ Fogtmanns Rescripter.

og derimod Betientene til deres Legitimation i fornødne Tilfælde givet et andet Tegn af en forgyldt Medaille, som i et rødt Baand bæres om Halsen inde paa Vesten paa bemeldte Medaille findes Stadens Vaaben, de 3 Taarne med nedenunderværende Krigs-Armatur, og der ovenover en kronet Hjelm, over hvilken ligger to Kaarder, som holdes af to Løver, der ere sædvanlige Skildtholdere i Stadens Vaaben. Bagved dem staar Aarstallet 1771, og omkring den øverste Rand de Ord i en Runding: Kiøbenhavns Politietegn. Og er den hele Medaille omringet med en Krands, og oventil forsynet med et Øske, hvorefter den bæres.“

Magistraten var dog aabenbart ikke tilfreds med dette ny Politietegn, den udtalte senere, at det havde forøget Selvraadigheden, thi „for dette Tegn [den tidligere Politihaand] har den gemene Mand saa at sige fra Vuggen haft en besynderlig Respekt“¹. Det har vel været de slemme Slag, som man kunde give med denne Stok, der har givet „den gemene Mand“ Respekten! Struenses lille Reform fik da heller ikke lang Levetid. Efter hans Fald og Henrettelse i 1772 udstedtes 6. Januar 1773 en ny Plakat til Københavns Politi, hvori det bl. a. hedder, at Politibetjente „til Politiets Haandhævelse ved dets Myndighed“ skal udleveres og hos sig bære den „til Politie-Tegn“ forhen indførte „Justitz-Haand“, paa det Vedkommende, naar samme ved deres Forretning fremvises, kunne vide derfor at have den tilbørlige Agt og Ærbødighed.

Naar det i C. H. Prams Fortælling, Jørgen, hedder: „... skønt uden Modstand fra min Side, blev jeg med mange Knups af Rosinstængerne bragt paa Raadhuset“, kunde dette Udtryk naturligt skyldes den Række blaa Pletter, der maatte kunne fremkomme paa en Legemsdel ved et kraftigt Stød med Politihaandens Fingerender².

Senere afskaffedes denne Politihaand dog. I Regulativ for København af 12. Juni 1863 § 12 hedder det, at Politiets Betjente skal som Kendingsmærke benytte „det nu anordnede Politiskilt eller den

¹ Carl Bruun: København. III. Bd. p. 381. ² Fortællinger fra Oplysnings-tiden af Rahbek, Pram og Tode, Gyldendal, 1902 p. 183. Udgiveren, mag. art. O. Thyregod har hertil føjet følgende Note: Folkeligt Udtryk for Retsbetjentenes Stokke (ikke, som man her kunde tænke, for Vægternes Morgenstjærner). Muligvis hidrører Benævnelsen fra, at Slag af disse Stokke kunde mærke Kroppen med Rosiner. Thyregod har velvilligst oplyst mig om, at han har denne Oplysning enten fra afd. Dr. O. Siesbye eller fra Levins Samlinger vedrørende dansk Sprog (paa det kgl. Bibl.); i sidstnævnte Samlinger er det dog ikke lykkedes at finde den.

saakaldte Politahaand¹. D. v. s. at man nu atter gik over til et Skilt med den udstrakte Haand med Øjet som Mærke. I samme Regulativs § 11 bestemtes, at ogsaa i Politibetjentenes Uniformsknapper skal Haanden med Øjet findes. Og i § 13 endvidere, at de som Forsvars-vaaben skal have en til dette Øjemed bestemt Stav². Iøvrigt har Politiet Landet over til Legitimation nu en lille Metalplade med det gamle Symbol paa Midten.

Ogsaa ved Universitetet fik Pedellen en Kobberhaand som Embedstegn³.

Af Lovsamlinger fremgaar, at ogsaa ude i Landet har nogle Købstæder undertiden faaet Tilladelse til at bruge et bestemt Polititegn. Den 18. Dec. 1789 fik Odense et Rescript angaaende Politiet, hvori det hedder (§ 26), at Betjentene bør have et særligt Tegn, hvorved de kan legitimere sig. Men om dettes Udseende findes intet³. Den 30. Marts 1798 hedder det i et Rescript angaaende Thistedes Vægtene og Betjente, at de som Legitimation skal have en tynd Messingplade, hvori det kgl. Siffer og Krone er drevet, at bære i et Knap-hul paa Brystet udi et rødt, uldent Baand. I Dec. 1800 fik Nysted Tilladelse til at anskaffe et, dets Udseende skulde Amtmanden bestemme⁴. Men trods nøje Søgen har intet kunnet findes om noget Polititegn for Kalundborg, ej heller noget om en anden Politahaand.

Saameget gaadefuldere er det da, hvorledes Myndighederne har kunnet finde paa som Polititegn at anskaffe den beskrevne Haand til Kalundborg. Den københavnske Politahaand er jo et letfatteligt Symbol. Politahaanden fra Kalundborg har derimod intet, der tyder hen paa Politiets Opgaver. Hjælpsomhed og Aarvaagenhed udtrykkes tydeligt nok ved den københavnske aabne Haand med Øjet. Politiet skal dog ogsaa kunne anvende Magt, og dette kunde have været udtrykt ved en knyttet Haand, der er et letfatteligt Symbol paa Magtanvendelse, og det er vel ogsaa derfor, at vore Dages Kommuner har valgt sig dette Symbol. Politahaanden fra Kalundborg er vel knyttet — men ikke i den sædvanlige Stilling, Tommelfingeren sidder frem mellem Pege- og Langfinger, og en saadan Stilling vil man ikke benytte, naar man vil slaa med knyttet Næve, saaledes kan den ikke være tænkt. Men i Christian d. 7.s Tid har man vel

¹ Algreen-Ussing: Love og Anordninger.

² O. Nielsen: Kjøbenhavn paa Holbergs Tid. 1884, p. 374, med Billede af den københavnske Politahaand.

³ Fogtmanns Rescripter. ⁴ Samme.

ogsaa kendt denne Haandstillings specielle Betydning; nu er der vel kun faa heri Landet, som kender denne, hvorimod der er mange der kender Haandstillingen fra en Leg med Smaabørn: man „tager“ Barnets Næse med bøjet Pege- og Langfinger, hvorpaa man trøster Barnet for Tabet ved med Haanden i denne Stilling at føre Tommelfingeren hen til Barnets Næse og sige: „nu sidder den der igen“. Og sikkert er det, at den specielle Betydning af denne Haandstilling fra Oldtidsdage til Nutid har været velkendt som en ondtafværgende Gebærde. Og vor Politahaand maa derfor ved Siden af at have været et Polititegn til Legitimation ogsaa have været anset for at være en nyttig, ondtafværgende Amulet. Dette fortjener imidlertid en nærmere Redegørelse og skal her søges begrundet.

Polititegnet som Amulet.

Haandstillingen kaldes i Italien *mano fica*. At lave denne Haandstilling hedder i Italien *far la fica* eller *le fiche*, i Spanien *hacer la higa*, Gasconjeren siger dog *faire la figue* eller *la higue*, i Portugal *dar uma figa*, i Frankrig *faire la figue*, i Tyskland *eine Feige weisen* eller *Feigen zeigen*, i England *to give the fico* eller *the fig*, eller *to fig*. I Bøhmen hedder Haandstillingen *fjk*, i Polen *fige*¹, paa moderne Græsk *geilokópéma* eller *geilokopō* (af *geilos* = cunnus og *kópto* = slaa)². Overalt udføres Haandstillingen som paa vor Politahaand. Alene disse sprogligt beslægtede Udtryk viser den store Udbredelse, som denne Gestus har haft og delvis endnu har. I særlig Grad har den hjemme i Italien, specielt Syditalien, og i Spanien, hvorfra den ogsaa er ført til spansk-sprogede Egne i Mellemamerika og Sydamerika. H. F. Feilberg har derimod ikke kendt Fica-Tegnet paa nordisk Grund, har aldrig truffet nogen, der vidste noget herom³. Men det kendes da altsaa nu fra vort Polititegn, og det har i nyere Tid i Byerne i Europa som obscen Gestus ved en Motivforskydning faaet en ny Betydning — til at gøre sig forstaaelig i seksuelle Anliggender, særlig som *invitatio coeundi*⁴, til hvilket Formaals denne Gebærde ogsaa her i

¹ J. Tuchmann: La fascination. Mélusine. Paris. VIII. Aargang, 1896—97, p. 107.

² Carl Sittl: Die Gebärden der Griechen und Römer. Leipzig 1890, p. 102.

³ H. F. Feilberg: Der böse Blick in nordischer Überlieferung. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 11. Aargang 1901, p. 325.

⁴ Rud. Kleinpaul: Sprache ohne Worte. Leipzig 1888, p. 274 f.

Landet synes ret velkendt og jævnlig brugt af lavere Samfunds-klasser, specielt vist i Søkøbstæder; i hvert Fald har mere end en meddelt mig dette som værende velkendt, det er saaledes bl. a. meddelt mig fra Fredericia, Kalundborg og København.

Fica-Tegnet, *mano fica*, har overalt været brugt dels som et meget kraftigt og virksomt Middel mod Virkninger af „det onde Øje“, dels som et Udtryk for den dybeste Foragt. Italien er Landet fremfor andre, hvor Troen paa det onde Øje, *mal'occhio*, har været levende til Nutid. Det Menneske, som menes at have ondt Øje, kaldes *jellatore*. Af de Mennesker, som menes at have det onde Øje, er der dér som i andre Lande to Slags. Det er dels saadanne, der ikke ved, at de har den ulykkelige Egenskab at kunne skade et andet Menneske blot ved deres Blik eller endog ved at rose et andet Menneske; de kan iøvrigt være de bedste, mest velvillige Mennesker i Verden. Det er gerne en eller anden legemlig Ejendommelighed, der bevirker, at deres Omgivelser anser dem for at have ondt Øje. Dels er det Hekse, der af Naturen mentes onde og derfor ved Trolddom kunde skade andre (hvilket paa Tysk kaldes *berufen* eller *beschreien*). Det behøver ingenlunde altid at være Blikket, det kan være blot ved en Berøring, det kan ske ved en Udtalelse, f. Eks. Ros, ja, blot ved Vedkommendes Nærhed¹.

Efter dansk Folketro har man om saadanne Mennesker sagt, at de har „et ondt Øje“, et „ondt Øjesyn“ eller „slemt Øje“; men langt oftere bruges Udtryk som „forsé“, „ildesé“, „slemsé“ „oversé“ (= Engelsk *to overlook*) eller „skøgesé“. Det sidste Udtryk er brugt om den Skade, som en utugtig Kvinde („en Lønhore“) kan tilføje det nyfødte Barn, som hun ser i nøgen Tilstand, hvorfor man nøje passede paa ikke at have et saadant Barn nøgent, naar et mistænkeligt Individ var tilstede; derved kunde Barnet nemlig faa „Horskæver“ (Engelsk Syge). Et saadant Menneske kan ogsaa være farligt for en diegivende Moder, naar hun ser dennes blottede Bryst².

Hermed skal dog ikke være sagt, at al den Skade, som Folketroen har ment, at det ene Menneske ad magisk Vej kunde paaføre et andet Menneske, altid skyldes „onde Øjne“, det „onde Blik“.

¹ Tuchmann, Mélusine, IV. Aargang, p. 25. S. Seligmann: Die Zauberkraft des Auges und das Berufen. Hamburg 1922, p. 2 ff., p. 94 f., p. 230 ff. ² H. F. Feilberg i Z. d. V. f. Volksk., 11. Aarg. p. 305.

Den uhyre almindelige Folketro, ligesaa udbredt som almindelig, om visse Menneskers skadevoldende Evne ad magisk Vej er utvivlsomt langt mere kompliceret, rummer langt flere Forestillinger, og i denne Gruppe af Forestillinger er det „onde Øje“ ingenlunde det almindeligt dominerende magiske Princip, saaledes som navnlig Seligmann har hævdet¹. Åke Campbell har da ogsaa fremsat en sund Kritik saavel af H. F. Feilbergs Afhandling som navnlig af Seligmanns store Arbejde og det Hovedresultat, som denne Forsker har ment at kunne komme til². Om de Forestillinger i Folketroen („ond Hu“, „ond Tunge“, „ond Haand“, hvortil „ondt Øje“, der paa Dansk ogsaa kan udtrykkes ved at „uglesé“ eller „ulvesé“, og andre hører), der i nordisk Folketro har haft Betydning, har Nils Lid givet en god Oversigt³. Paa disse Spørgsmaal skal jeg her ikke komme ind, da det i og for sig ikke har nogen Betydning for Fica-Tegnet, hvorledes og ad hvilken Vej visse Menneskers formentlig magisk skadevoldende Egenskab virker paa deres Medmennesker.

Først skal gives nogle Eksempler paa Anvendelsen af den Gebærde, som er vort Emne, i hvilken Henseende det atter maa fremhæves, at den brugtes ikke blot som Afværgemiddel mod det Onde, man frygtede, men ogsaa som et Udtryk for den dybeste Foragt, som det ene Menneske kunde vise det andet. Det er ikke altid muligt at skelne, om det er den ene eller den anden Forestilling, der i den enkelte Beretning har ligget til Grund. I Italien og Spanien var Tegnet saaledes ikke blot et kraftigt ondtaværgende Middel fremfor andre, men det var ogsaa Tegnet paa den dybeste Foragt, man kunde vise. I England brugte man Tegnet særlig mod Trolddom.

Kongen af Neapel, Frans I, viste sig aldrig offentlig uden at have en Haand i Lommen forat kunne gøre fica-Tegnet, da han altid frygtede det onde Øje, som en eller anden kunde skade ham med. Man fortæller i Italien, at Kong Victor Emanuel under Slaget ved Solferino gjorde denne Gebærde forat beskytte sin Hær mod Fjenden⁴. Pave Pius d. IX, som døde 1878, ansaas almindeligt for „jettatore“, navnlig af de lavere Klasser. Saasnart romerske Damer opdagede ham i det fjerne, skyndte de sig ind i en Sidegade eller vendte sig om

¹ Seligmann, anf. Værk. ² Åke Campbell: Det onda ögat och beslätade föreställningar i svensk folktradition. Folkminnen och folktankar, Bd. XX, 1933, p. 121—146. ³ Nils Lid: Folketru. Nordisk Kultur, XIX, 1935. ⁴ Mélusine, VIII, p. 108.

forat undgaa hans „onde Øjne“. Mændene flygtede ind i Butiker eller Alléer, Kvinder fra Campagnen gjorde knælende fica-Tegnet under deres Skørt; og Beboerne i den hellige Stad skyede sædvanligvis Peterskirken paa de store Festdage¹. Ulykker og Fiasco fulgte ham ubønhørligt². I neapolitansk Dialekt kaldes Udførelsen af denne Haandstilling: 'na fico sott' a lo mantillo, d. v. s. de udfører den under Kappen.

I Serbien gør man den samme Gestus, saalænge en holder en Lovtale over Vedkommende³. En engelsk Gejstlig, der levede i Midten af det 19. Aarh., gjorde fica-Tegnet, hver Gang han saa et Menneske med mærkelige Pupiller, til en Tid lyse og klare, til anden Tid ligesom fordunklet med en Hinde, eller et Menneske med dobbelt Pupil med to Ringe eller et Menneske, hvis ene Øje var større end det andet⁴. I Tyskland brugtes Tegnet som Modtrolddom ved et mistænkeligt Møde til Afvendelse af en Fare eller naar en Trylleformel eller en Forbandelse var fremsagt⁵.

25. Sang i Dantes Helvede begynder efter Molbechs Oversættelse saaledes:

Da Tyven havde endt, han gjorde værre,
han med uhøvisk Tegn stak begge Hænder
højt op og skreg: Det gælder Dig Vorherrel.

Men paa Originalsproget hedder det tydeligere:

Al fine delle sue parole il ladro
le mani alzò con ambedue le fiche,
gridando: Togli, Dio, ché a te le squadro.

Det uhøviske Tegn, som Molbech lader Tyven udføre, var da mano fica, her utvivlsomt tænkt brugt som Udtryk for en forfærdelig Haan mod Gud. Dante lader ham da ogsaa som Straf omslynkes af Slinger paa den grufuldeste Maade.

I Henrik den V. lader Shakespeare (i 3. Akt, 6. Scene) Pistol sige til Fluellen: „Dø! far til Helved! *figo* for dit Venskab“. Hertil svarer Fluellen: „Det er godt!“ Men forat forstærke sin Foragt tilføjer saa Pistol: „Det spanske figo!“

¹ Mélusine, IV. Aargang, 1888—89, p. 419 f. ² Seligmann, a. St. p. 102 ff.

³ Mélusine, VIII, p. 108. ⁴ Seligmann, a. St. p. 247. ⁵ Handwörterbuch II, p. 1305. Marie Andree-Eysn: Volkskundliches. Braunschweig 1910, p. 118.

I 1228 slog Florentinerne Indbyggerne i Carmignano, som paa en Klippe havde opstillet en Statue, hvis Hænder, der var i fica-Stilling, var udstrakt i Retning af Florens. Love for et stort Antal italienske Byer forbød i Middelalderen rentud at gøre denne Gebærde. Under Pave Paul II (1464—71) udstedtes under Betegnelsen: *de facientibus ficum* en Forordning om, at det straffedes med 20 Sols i Bøde at gøre fica-Tegnet¹.

Ogsaa fra Oldtidens Rom haves litterære Overleveringer herom, baade hos Svetonius, der fortæller, at Caligula rakte sin Haand, som han havde knyttet i fica-Stilling, frem til Haandkys af en af sine mest fremstaaende Mænd², og fra Ovids *Fasti* 5. 433 ff. Romerne brugte ogsaa Tegnet mod Spøgelser³.

Af det foregaaende fremgaar, at fica-Tegnet enten kunde foretages, naar man rakte Haanden ud mod den, man mistænkte, eller oftest gjordes denne Gebærde skjult i Lommen eller under Skørtet.

Fra Italien vandrede Kendskabet til dette Tegn og dets Brug efterhaanden op til Tyskland og videre; i Tyskland er det første Gang omtalt 1178 af Heinrich fra Erfurt („*ab antiquissimis temporis probosum fuit alicui per modum ficus ostendere*“)⁴. Men almindelig kendt her synes Tegnet ikke at være blevet før efter det 15. Aarh. og da fortinsvis brugt som Udtryk for Spot eller Haan, saaledes hos Luther, Grimmelshausen og Hans Sachs⁵. Sandsynligvis kommer det tyske Ord „Ficken“ af det italienske *fica*.

Det hidtil omtalte fica-Tegn blev gjort temporært med Haanden og med noget forskellige Motiver, naar man mente, at der var Anledning dertil. Men den Tanke laa jo nær, at det vilde være praktisk at bære dette Tegn paa sig til Stadighed, altsaa en Haand i denne Stilling, en Amulet. Saadanne Amuletter er i stort Antal kendt fra Rom og Grækenland i Antikens Tid, da knyttedes der ofte til dem et andet ondtavfærgende Tegn, Billedet af en Fallos, hvorved Gebærdens obscøne Indhold yderligere understregedes. De anvendtes naturligvis til Afværgelse af Trolddom, næppe til at udtrykke Foragt eller Haan⁶. Paa et antikt Amulethalsbaand ses bl. a. *mano fica*⁷. Saadanne Amuletter findes allerede blandt gammelægyptiske Amu-

¹ Mélusine VIII, p. 107 f. ² Samme, p. 108. ³ Sittl, a. St. p. 123. ⁴ Grimm: Deutsches Wörterbuch III, p. 1444. ⁵ Handwörterbuch II, p. 1308. Andree-Eysn, p. 119. ⁶ Handwörterbuch II, p. 1309. Ed. Stemplinger: Antike Aberglaupe in modernen Ausstrahlungen, Leipzig 1922, p. 85. ⁷ O. v. Hovorka und A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin, I. Bd. p. 20 (Billede).

letter, ligesom de har været i Brug hos Etruskerne. De antike Amuletter lavedes navnlig af Bronze og Elfenben, de haves endog i Ædelsten¹. Saadanne Amuletter er ogsaa almindelige fra senere Tid i Syd-europa og tilgrænsende Lande. De haves i forskellige Materialer: Sølv, Kobber, Elfenben, Koral, Glas, Gågat (Jet), Perlemor, Horn og Træ². Man hængte en saadan om Barnets Hals; de voksne kunde bære den paa forskellig Maade, ved Urkæden, i Halsbaandet, som Haarnaal eller som Berlok. De katolske Præster kunde naturligvis ikke se med blide Øjne paa denne hedenske Genstand, men de affandt sig snart dermed; fik de blot hængt et kirkeligt Segl derpaa, eller fik Amuletten paatrykt et Approbationsstempel, hvilket vel gav en lille Indtægt, blev det straks helligt og virksomt. De velhavende kunde endog faa en *mano fica* i Guld eller Ædelsten³. En saadan Amulet kunde ogsaa være kombineret med et andet Symbol, bl. a., om end sjældent, med Korstegnet — som paa vor Politihand⁴. I Bayern findes de hængende i Rosenkransen som Afværgemiddel mod Trolddom; som Gave fra Brudgommen hang den ogsaa i Brudens Livbaand⁵; som Indledning til sit Frieri sendte Karlen denne Amulet til den Elskede; sendte hun den tilbage, var hans Haab ude, men beholdt hun den og sendte ham et Sølvhjerter i Stedet, var alt i Orden, og dette bar han saa ved sin Urkæde⁶. I Steiermark hængte man Amuletten om Halsen paa det nyfødte Barn som Middel mod Forheksning⁷. I Spanien laves de ofte af Gågat (Jet) eller Sølv, fremstilles ogsaa fabriksmæssigt. I Peru, hvortil Spanierne har ført denne Tro, laves de af Gågat eller af Figentræ og bæres hængende i Halsbaandet. I øvre Ægypten findes de til Salg i Basarerne, lavet af Elfenben eller Metal⁸.

Der er da ingen Tvivl om, at denne Haandstilling, som man danner for Tilfældet, naar man mener at have Brug derfor, saavel som dens Billede i Form af en lille Haand, der bæres til Stadighed, stammer fra Oldtidslandene omkring Middelhavet. Navnet alene viser dette. Skikken kan nemlig oprindeligt kun have hørt hjemme i de Lande, hvor Figentræet (*ficus carica*) har hjemme. Det italienske Ord

¹ Andree-Eysn, p. 118. ² Sittl, a. St. p. 123. Andree-Eysn, p. 119 (med Billede). Seligmann, a. St. med Billede af en spansk *higa* i Gågat (Fig. 56).
³ S. Seligmann: Die magischen Heil- und Schutzmittel aus der unbelebten Natur. Stuttgart 1927, p. 48, 50. ⁴ Handwörterbuch II, p. 1309. ⁵ Sammensteds.
⁶ Andree-Eysn, p. 119 og Fig. 86. ⁷ Handwörterbuch, II, p. 1309.
⁸ Mélusine, VIII, p. 108 f.

fica betyder ikke blot Figen men ogsaa cunnus. Det græske Ord for Figen, οὔκον, betyder ogsaa cunnus¹. Dette beror paa en moden Figen Lighed i Form med uterus. At dette Organs Udseende har været ret velkendt i Oldtiden fremgaar bl. a. af Motivgaver saavel fra Kreta som fra det gamle Grækenland². Saavel det latinske ficetum som det hebraiske teenah har samme Betydning³. I Talmud anbefales fica-Tegnet, udført med begge Hænder, til Beskyttelse mod det onde Øje⁴. Det er da maaske næppe tilfældigt, at Eva dækkede sin „Nøgenhed“ med Figenblade.

Efter Kleinpaul er selve Haandstillingen imidlertid ikke blot et Billede af cunnus men ogsaa af fallos in coeundo, det sidste antydes af Tommelfingeren⁵. Hovedvægten maa imidlertid lægges paa cunnus, hvilket alene fremgaar af den sproglige Sammenhæng⁶.

Denne Betydning er aabenbart endnu velkendt saavel indenfor visse Kredse af vor Bybefolkning som i andre Landes Købstæder (S. 59). Men efter Kleinpaul har denne Gebærde i vor Tid ogsaa kunnet faa en anden Betydning, han skriver nemlig, at naar en Mand viser en Kvinde dette Tegn, kan han dermed sige, at han betragter hende som en Hore, der er et foragteligt Skældsord, men brugt overfor en Mand siger det, at han lader sig bruge som Kvinde, hvilket er et endnu værre Udtryk for Foragt⁷.

*

Forat forstaa, hvorledes denne kvindelige Legemsdel og dens Billede har kunnet faa tillagt en saa stærkt ondtaværgende Egen-skab — Billedets obscöne Betydning er i sig selv tydelig nok — maa der endnu fremdrages Eksempler paa en jevnsløbende, almindelig kendt og meget udbredt Folketro, og dermed vil ogsaa skandinavisk Folketro, der ellers ikke synes at kende noget til selve Figen-Tegnet, træde ind i Undersøgelsen.

I det gamle Testamente anses det for en gruelig Skam og en stor Forbrydelse at blotte særlig de kvindelige Kønsedele⁸. Naar det paa Bronzedøren ved Balanat til Minde om Salmanassars Erobring af

¹ Kleinpaul, a. St. p. 274. ² Th. Meyer-Steineg u. Karl Sudhoff: Geschichte der Medizin. 2. Aufl. Jena 1922, Fig. 25 og 29. ³ Kleinpaul, a. St. p. 274. ⁴ Handwörterbuch, II, p. 1307. ⁵ Kleinpaul, p. 275. ⁶ Handwörterbuch II, p. 1306. Stemplinger, p. 85. ⁷ Kleinpaul, p. 275. ⁸ 3. Moseb. 20, 17—21, jfr. 1. Moseb. 2, 25 og 3, 7 og 10. Jeremias 13, 26. Jesaja 47, 2—3.

Dabigi kan ses, at de krigsfangne Kvinder maatte blotte Benene og løfte Kjolen op fortil, var dette Udtryk for frygtelig Haan overfor de overvundne. Hertil svarer nøje Jesajas Profeti om, at Assyryerne skal bortføre Fangerne fra Ægypten, „unge og gamle, som nøgne og blottede paa Bagdelen, Ægypterne til Blusel“¹. Der er kun den Forskel, at naar Haanen paa Bronzedøren tager Sigte paa Kønssdelen, saa spiller Bagdelen i Jesajas Profeti samme Rolle. De to Legemsdele kan repræsentere hinanden, og de har ogsaa i senere Tiders Folketro været tillagt samme Egenskaber.

Dæmoner og Spøgelser ansaas i Grunden for frygtssomme Skabninger i Folketroen, hvorfor det var naturligt, at man søgte at true dem med Larm eller, endnu bedre, ved at blotte Kønssdele eller Bagdel, hvilket ogsaa kunde stive Udøverens eget Mod af. Man kender dette baade fra Grækerne og Romerne². Efter Plinius secundus (naturalis hist. 28. 7, 23) blottede Kvinder Kønssdele mod Hagl og Storm, som ogsaa efter yngre europæisk Folketro skyldtes Dæmoner. Den italienske Skipper fremviser sin blottede Bagdel mod den ugunstige Vind³. Mange andre Folkeslag Verden over har ogsaa anset Blotning af genitalia som et ufejlbarligt Middel til at jage Dæmoner bort⁴. I Tyskland har det været ret almindelig Tro, at naar en Kvinde fulgte efter en Bisværn, der vilde flyve bort, kunde hun faa den til at vende tilbage, naar hun viste sin blanke Bagdel; ogsaa her har der skullet jages Hekse eller Dæmoner bort⁵. I Kappadokien løftede Kvinder, der gik gennem Sædmarkerne, deres Klæder op over Sædet forat fordrive skadelige Insekter. Ruthenerinden søgte at holde Haglvejret borte ved nøgen at bukke sig og vise sin blottede Bågd, naar andet ikke hjalp. I Østpreussen viste Kvinder paa St. Hansaften deres blottede Bagdel til Hørmarken, „forat den kunde begynde at vokse godt“, her vel altsaa brugt som Afværgemiddel mod Hekses skadegørende Evne⁶.

Naar et Barn blev „skøgeset“ og derfor fik „Horskæver“ (jfr. S. 60), kunde Sygdommen helbredes, naar man viste Barnets blottede Bagdel til Skøgen⁷, — efter Principet: med Lige skal Lige fordrives. Man

¹ Jesaja, 20, 4., jfr. Herodot 2, 60. ² Sittl., a. St., p. 116 f. ³ Sittl., p. 124. Kleinpaul, p. 271. ⁴ H. Ploss: Das Weib in der Natur- und Völkerkunde, 6. Opl. v. Max Bartels. 1899. I. Bd. p. 224. ⁵ Handwörterbuch II, p. 848. F. Liebrecht: Zur Volkskunde. Heilbronn. 1879, p. 355. ⁶ J. S. Møller: Fester og Højtider, II. Bd. p. 137 (m. Litteratur). ⁷ Thiele: Danmarks Folkesagn III (Overtroiske Meninger) Nr. 492.

kunde ogsaa afværge Skaden, hvis man, saasart et Kvindfolk, som ansaas for at være løstagtig, nærmede sig Huset, holdt Barnets [blottede] Bagdel frem mod hende i Døren, idet man sagde: „Der kan Du nu se ham i den Ende, saa kan Du siden faa ham at se i den anden“. Det var nemlig nok til at blive skøgeset, naar en saadan Kvinde saa Barnet ovenpaa Hovedet eller under Fødderne¹. Skøgen mentes at have „onde Øjne“.

En Mand, der en Aften gik over en Hede i Vive, saa en Tørveskrue, der gav sig til at opføre sig paa højst mærkelig Maade, bl. a. kunde den selv bevæge sig, og den syntes at ville angribe Manden. Forat blive den kvit „spændte han i en Hast sine Bukser ned, for det havde han hørt skulde være godt, og vendte den bare Ars imod den. Saa tog den Flugten ud i Heden“². Tørveskruen har i dette Sagn aabenbart været antaget for et Spøgelse. En lignende Tankegang møder os i Sagaen om Vatnsdølerne, hvor det fortælles, at medens Overfaldet paa Rolleif fandt Sted, kom Heksen Ljot, der var Rolleifs Moder, forat hjælpe denne. Klæderne havde hun smækket over Hovedet, hun gik baglæns og stak Hovedet ud mellem Benene, og afskyligt var hendes Øjenkast³. Fra Norge kendes en lignende Stilling: „I Austagder har de „gjort åt for finnskot“ på folk ved å stå tvikroket med baken til den syke og stirre på ham gennem åpningen mellem føttene“⁴. Her er Stillingen anvendt som Magi mod en ved Hekseri fremkaldt Sygdom. Omtrent samme ondtaværgende Stilling kendes ogsaa fra et dansk Sagn: En Pige skulde en Aften gaa ud forat se til en Ko, der var ved at kælte; det var mørkt, og hun mente da at se Kalven ligge i Grebningen, hvorfor hun hentede en anden Pige til Hjælp ved at faa Kalven slæbt bort til Kalvebøvlen; men da de havde faaet denne derind, slog Nis en Skranni op og klappede i Hænderne, nu havde han rigtig faaet Pigerne narret. Pigen vilde hævne sig og jage ham bort, hun gik da atter ud til Koen, bukkede sig og gik baglæns indad Døren og tog Skørterne over Hovedet. Ved dette Syn blev Nis saa forskrækket, at han forlod Gaarden og aldrig kom der mere⁵.

I Norge er Bjørnen efter gammel Folketro farlig for frugtsomme-

¹ E. T. Kr.: Jyske Folkeminder VIII, p. 328—557 (Bjergby). ² E. T. Kr.: Danske Sagn II, p. 503—73. ³ 26. Kapitel. ⁴ Reichborn-Kjennerud: Vår gamle trolldomsmedisin. I, Oslo, 1928, p. 126. ⁵ E. T. Kr.: Jyske Folkeminder IV, p. 55—69. Jfr. Danske Sagn II, p. 70—117 (en Variant).

lige Kvinder, særlig saadanne der er med et Dregebarn, som Bjørnen vil have fat i. Denne Tro svarer til Varulvetroen bl. a. i dansk Folketro. Kvinden i Norge griber, naar andet ikke hjælper, efter Erik Pontoppidans Bog, Forsøg til Norges naturlige Beskrivelse 1752, „af gammel Forfarenhed til et usvigeligt Middel, som er bekræftet af mange: *sublatis vestimentis ostendunt id, quod reconditum vult natura*, og da maa Bjørnen af Skamfølelse vende om“. Dr. Faye, der har meddelt dette, har selv i 1883 faaet fortalt, at dette skulde være hændt en i Norge da levende Kvinde. Hun sprang nogen ud af Sengen og ned i Sætersfjæset, hvor hun hørte Bjørnen var; og skamfuld løb denne straks væk, da den fik se hende¹. Fra Norge er det ogsaa berettet, at naar en Kvinde mødte en Bjørn, var det bra, at hun løftede Skørtet op og viste sine Kønssdele, saa løb Bjørnen. Mandfolk skulde derimod vise Bagdelen frem². Den sidste Beretning er interessant derved, at Bagdelen udtrykkeligt siges at have samme ondt-afværgende Egenskab som de kvindelige genitalia, hvilket iøvrigt ogsaa fremgaar af andre af de her anførte folkelige Traditioner. Axel Munthe fortæller om Lappen Turi og Lappernes Tro om Bjørne; Turi mente, at Huldrene, der bor under Jorden, bringer Bjørnene Føde om Vinteren, og en bestemt Bjørn lod sig ikke skyde med en almindelig Kugle; men, tilføjede Turi: Bjørne „angreb aldrig en Kvinde; det eneste hun havde at gøre, naar hun mødte en Bjørn, var at vise den, at hun var Kvinde, ikke Mand“. Fra sin Tur med Lappigen Ristin fortæller Munthe senere, hvordan de pludseligt mødte en Bjørn, han blev bange og opfordrede hende til at løbe, men Ristin gik henimod Bjørnen med sin Økse i den ene Haand, og nogle Skridt fra Bjørnen løftede hun med den fri Haand sin Kjortel op og viste den de korte, vide Benklæder, som alle Lappekvinder bruger. Bjørnen snøftede et Par Gange og luntede saa ind i Fyrreskoven. Forf. skriver, at denne uforglemmelige Scene alene var Rejsen Paris—Lapland værd³.

I de ovenfor anførte Folketraditioner, den sidste selvoplevede

¹ Dr. med. A. Faye: Oplysninger om Forhold og Skikke vedrørende Svangerskab og Fødsel hos de gamle Nordboere. Norsk Magazin for Lægevidenskaben, XV. Bd. p. 627 f. Reichborn-Kjennerud: Vår gamle trolldomsmedisin, II. Bd. 1933, p. 58 f. ² Maal og Minne, 1925, p. 86. ³ Axel Munthe: San Michele. 4. Opl. Kbhvn., 1930, p. 121 og p. 130. Jeg takker dr. Marius Kristensen for at have gjort mig opmærksom paa dette Sted. (Den engelske Udgave er overensstemmende med den danske).

Begivenhed er jo af ret ny Dato, tjente enten Blotning af de kvindelige genitalia eller af Bagdelen til at jage Dæmoner, Spøgelser eller andre mytiske Magter som Hekse og Bjørne bort. Baade Nissen og Bjørnene skammede sig ved Synet. Men samme Gestus kan ogsaa udføres forat vise sin Foragt, forat give Udtryk for den dybeste Haan. Brugt i denne Hensigt kan den iøvrigt ogsaa hjælpe til at fordrive mytiske Magter. Dette skal ogsaa belyses ved nogle Eksempler.

Perserinder og Spartanerinder spurgte med opløftet Tøj de flygtende Mænd, om de vilde søge Tilflugt i deres Skød — et stærkt Udtryk for Foragt¹. Fra gammel Tid har den gemene Mand ogsaa vist en anden sin Foragt ved at vise sin bare Ende frem og sige: „lecken Sie mir im Arsche“, en Opfordring som i raa Tider lejlighedsvis blev gennemtvunget. Da Djævelen skadefro ængstede Luther ved hans Seng, strakte denne sin „allerwertesten“ ud af Sengen, hvilket hjalp, Djævelen kunde ikke taale denne foragtelige Behandling. Fyrste som Bonde, Kardinal som Gesandt bød paa Luthers Tid „den Arsch“. Det fortælles, at den pavelige Nuntius Campani, der i 1471 var i Tyskland forat faa Fyrsterne med til et Krigstogt mod Tyrkerne, af Raseri over at dette ikke lykkedes for ham, saa han maatte drage tilbage over Brennerpasset, dér trak sine Benklæder ned og viste Tyskland sin blanke Bagdel, idet han raabte: „*aspice nuditas, barbara terra, nates!*“².

Den lærde Prætorius i Leipzig fortæller 1669, at Mødre forat beskytte deres Børn mod Forheksning, f. Eks. i Anledning af en mistænkelig Udtalelse som en havde fremsat, sagde: „Lecke mich im Arse“, og dette Udtryk skal i Tyskland ofte være brugt i Afværgeøjemed, idet man gentog det hurtigt tre Gange³. Goethe lader Götz von Berlichingen sige til den, der opfordrer ham til at overgive sig: „Sag' deinem Hauptmann: Vor Ihre Kaiserliche Majestät hab' ich, wie immer, schuldigen Respect. Er aber, sag's ihm, er kann mich . . .“⁴. I Jylland siges endnu tilsvarende med tysk Sprogtone, naar man vil vise en sin Foragt: „læk mi Maas“⁵. Eller med ren dansk Sprogtone: „Aa, køs mi Røv“, hvilket Udtryk dog ogsaa kan bruges, naar man vil give et (foragteligt) Afslag paa et eller andet⁶. I „E Bindstouw“ lader Blicher Kjen Muotes fortælle om Fransk mændene: „Faawal!“

¹ Sittl, a. St. p. 104. ² Kleinpaul, a. St. p. 171 f. ³ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, IV, p. 62. ⁴ 3. Akt. ⁵ Fb. J. O. II, p. 661-b. ⁶ Fb. J. O. III, p. 130-a.

sø vi. „Adiø!“ sø di, „adiø Ræv aa Har!“ „Kys vos hiæl!“ sø vi. Saa begynt di igjen mæ dje Pivsnak. „Ja, piiv I no i wo . . .“, sø vi.

Endnu enkelte danske Folkeoverleveringer skal anføres. En Præst og dennes Søn havde væddet om Tjenestepigens Mod. Hun skulde da om Natten hente Alterbogen i Kirken, hvor Sønnen havde klædt sig ud i hvid Skjorte forat agere Genganger. Da hun nu vilde gribe Bogen, sagde han: „Kys min Haand, jeg er Profeten Lukas“. Hun svarede: „Kys Du min Røv, jeg er Præstens Stine“ og tog saa Bogen og gik. Sønnen tabte Væddemaalet¹. Her er Udtrykket da vel brugt i ondtalværgende Øjemed, dette var i hvert Tilfælde Hensigten i en Variant af Sagnet: Efterat have taget Alterbogen mødte hun paa Kirkegulvet noget, som sagde til hende: „Ser Du ikke, hvor gløde [gloende] mine Øjne er?“ Hun svarede: „Aa, ser Du ikke, hvor sort min Røv er?“ Hun var alligevel bagefter helt forvildet².

Under den østrigske Arvefølgekrig 1744. vendte den østrigske Oberst Mentzel sin blottede Bagdel mod Fæstningen Sct. Louis; en Forpost ramte „Skiven“³. I Maj 1913 havde flere Soldater og Civilpersoner paa den serbiske Damp „Belgrad“, der ved Semendria nærmede sig Bredden, hvor ungarske Vagtposter var opstillet, „durch Entblößen eines gewissen Körperteils verhöhnt“ disse Vagtposter, som afgav flere Skud, hvorved Skibets Kaptajn og en Rejsende blev saaret⁴. Ogsaa fra dansk Folketradition haves en til de sidste ganske svarende Fortælling: I Aaret 1626 gjorde de Kejserslige Indfald i Jylland. Bønderne havde bl. a. afbrudt Skindrup Bro, og ved den ene Side af Aaen laa en Hob Bønder, paa den anden Side nogle kejserlige Tropper. En Dag gik en af de sidste op paa Tinghøj og drog sine Hoser ned forat forhaane Bønderne. Men de fik en Skytte, om hvem det sagdes, at han havde Friskud, til at forsøge at ramme ham; det gjorde han da med det Resultat, at Soldaten faldt med det samme⁵.

Den Blotning af visse Legemsdele, som de her anførte Sagn og Fortællinger handler om, er navnlig udført af Kvinder, og det maa i saa Henseende erindres, at i ældre Tid brugte de ikke Benklæder.

¹ E. T. Kristensen: Det jyske Almueliv, TB. VI, p. 124—292. Jfr. samme: Det jyske Almueliv VI, p. 169—367. ² E. T. Kr.: Jyske Folkeminder III, p. 291—393, jfr. en anden Variant i sammes IV. Bd. p. 144—208. ³ Kleinpaul, a. St. p. 172. ⁴ Handwörterbuch, IV, p. 62. ⁵ Thiele: Danmarks Folkesagn 1843, I. Bd. p. 103., jfr. Jyske Samlinger, II. Bd. p. 4 (Fra Vendsyssel).

Forat forstaa, hvorledes de kvindelige genitalia har kunnet faa denne kraftige ondtafværgende Egenskab — at Fallos har haft en lignende, er her helt ladet ude af Betragtning —, maa man vide, at dette beror paa, at hele Genitalsfæren for det primitive Menneske i høj Grad maatte anses for at være fyldt med „Magt“, med *mana*, fordi Genitalorganet paa en Gang er Menneskets mærkeligste og mest tillokkende Legemsaabning. Den Livskraft, der er koncentreret her, gør den særlig egnet saavel til Trolddom som til Modtrolddom, og det er den sidste, der her interesserer os. Det er ud fra denne primitivt religiøse Opfattelse, at ogsaa den symbolske Anvendelse af cunnus maa forklares, enten Symbolet saa frembringes med Haanden for Tilfældet, eller det haves som et Billede, som en Amulet, der er stedsevirkende¹. Tidligt er ogsaa Fremvisning af denne Legemsdel blevet betragtet som en Skam og som Udtryk for Haan, selvom dette næppe er det oprindelige.

Det er ikke sandsynligt, at vor Politimand har anet noget om, hvad hans Polititegn i Grunden forestillede; men han har nok vidst Besked om, at det var et godt Middel at have ved Haanden, naar han ved Nattetide og ellers mødte nogen, hvis Trolddomsevne han frygtede, eller et Spøgelse, en Genganger, om hvis Eksistens han ikke tvivlede.

Naar Fremvisning af den blottede Bagdel ogsaa kunde have lignende ondtafværgende og haanende Betydning, maa dette dels bero derpaa, at den er nærmeste Nabo til Kønsdelene, saa naar den vises i bøjet Stilling, vil disse ogsaa let ses; dels maa dette bero derpaa, at Bagdelen er Sædet for Endetarmen, og den bliver derved ligesom en ækel Legemsdel. Og fra Genitalorganet kommer Urinen. Det vilde da ogsaa være en nærliggende Slutning for primitivt Tankesæt, hvis man tillagde Ekskrementerne og Urinen disse Legemsdeles magiske Evne. Dette er da ogsaa sket, og dette har endda gennem Tiderne faaet en uhyre stor praktisk Anvendelse i Folkemedicinen, hvilket skal omtales nærmere, men kun i største Korthed, Kapitlet er i sig selv meget stort.

I al primitiv Medicin har Sygdomsdæmoner spillet en betydelig Rolle som Aarsag til Sygdomme, i senere Tider overtog Heksene for en Del denne Rolle. Behandlingen af saadanne Sygdomme maatte

¹ Handwörterbuch, II, p. 1307.

følgelig blive antidæmonisk. Og til de Lægemidler, som anvendtes i dette Øjemed, hørte først og fremmest menneskelige (og dyriske) Afsondringer, Ekskrementer, Urin, Menstruationsblod og Spyt. For saadanne havde Dæmonerne, efter nordisk Folketro Vætterne, Afsky, saa de derved kunde drives bort. De gamle i nordisk Sagatid kaldte derfor Ekskrementer for *Alfrek*, d. v. s. det som driver »alvene« (Vætterne) bort¹. I den klassiske Oldtid var Ekskrementer baade fra Mennesker og Dyr saaledes et meget anvendt Lægemiddel særlig i Folkemedicinen, hvorom kan læses hos den græske Læge Dioskurides (1. Aarh. e. Kr.), og den romerske Læge Celsus (1. Aarh. e. Kr.) har anvendt dette Middel. Dioskurides roste ogsaa Urin i høje Toner, og Plinius secundus har fortalt adskilligt om Anvendelse heraf. Derimod var den langt ældre græske Læge Hippokrates, Lægevidenskabens Fader, uhyre kritisk indstillet i saa Henseende, og dog har han ikke helt kunnet undgaa at paavirkes lidt af Folkemedicinen i det 5. Aarh. f. Kr., da han anbefalede ved vanskelige Fødsler at røge opunder den Fødende med ildelugtende Sager, hvormed man skulde kunne fordrive Livmoderen fra dens formentlige abnorme Sæde, medens omvendt Røgning med vellugtende Sager bragte den paa Plads. Hippokrates' Autoritet var stor nok til, at denne Metode holdt sig i den videnskabelige Medicin endnu efter det 16. Aarh. Ogsaa de gamle Ægyptere anvendte i en langt tidligere Tid disse Midler. Og siden da har saavel Ekskrementer som Urin holdt sig i Folkemedicinen².

Højdepunktet i denne Terapi naaedes med en Bog af Chr. Frz. Paullini, som udkom i Frankfurt a. M.: „*Neu-vermehrte, heylsame Dreck-apotheke, wie nämlich mit Koth und Urin fast alle, ja, auch die schwerste, giftigste Krankheiten und bezauberte Schäden vom Haupt bis zu den Füßen, innerlich und äusserlich glücklich curiert worden*“. Bogen udkom 1696, senere i 1711 og endog saa sent som i 1742. Denne mærkelige og berygtede Bogs Recepter er mest laant fra antik Folkemedicin³. I danske folkelige Lægebøger findes disse

¹ Reichborn-Kjennerud: Vår gamle trolldomsmedisin, I. Bd. p. 3. ² Hovorka und Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin. I. Bd. p. 196 ff. og p. 246 f. Reichborn-Kjennerud: Vår gamle trolldomsmedisin, I. Bd. p. 202 ff. Handwörterbuch, V. Bd. p. 339 ff. og III. Bd. p. 1472 ff. I disse Værker findes talrige Eksempler paa Anvendelse af disse to „Lægemidler“ fra tidlig som fra sen Tid. Om Hippokrates: E. Ingerslev: Fragmenter af Fødselshjælpens Historie. I. Bd. 1906, p. 12. Livmoderen ansaas da for et sig selv bevægende Dyr.

³ Handwörterbuch II, p. 409 og V, p. 341.

„Lægemedler“ omtalt og anbefalet. saaledes i Christiern Pedersens Lægebog fra 1533, i Niels Michelsen Aalborgs Lægebog fra 1633 og i mange senere, trykte og navnlig utrykte Læge- og Sortebøger og Cyprianus' er, som har været vore kloge Mænds og Koners Vejledere i deres Virksomhed indtil ret sen Tid. Og selvom det i de senere Aarhundreder i højere Grad blev Hekse end Sygdomsdæmoner, der fik Skyld for at kunne paaføre Mennesker Sygdomme, ændredes Tera-pien i saa Henseende ikke væsentligt. Man maatte værne sig med de Midler, man kendte, Trolddom maatte bekæmpes med Modtrold-dom, og i saa Henseende har da bl. a. tjent den magiske Evne hos disse Midler, der hidrører fra de Legemsdele, som her har været vort Emne, og hvis Egenskab som ondt-afværgende de overtog og „nyttiggjorde“.

Men man forsømte derfor ikke at anvende Figen-Teg-net, enten dette saa udførtes for Tilfældet, eller det brugtes som en stedsevarende Amulet, thi Anvendelsen heraf var forebyggende mod Sygdomme og andre Ulyk-ker, det hørte altsaa til Folkemedicinens Profylakse, me-dens Ekskrementer og Urin brugtes som Lægemedler, selvom vi nu ved, at deres Virkning i saa Henseende hører under Trolddomsgebetet.

Folketroen kender ogsaa adskillige andre ondtafværgende Midler, og de forsømtes ingenlunde, ja, nogle bruges den Dag i Dag i højt civiliserede Samfund. Til disse hører ogsaa Korset, der er velkendt ikke blot som et velsignelsesbringende Symbol men ogsaa som et ondtafværgende Tegn saavel i dansk som i andre Landes Folketro¹. Ogsaa dette Tegn findes paa vort Polititegn, det har sikkert skullet forøge dettes magiske Kraft og ondtafværgende Evne.

¹ J. S. Møller: Fester og Højtider. I. Bd. p. 106 ff.

TØ SIGNELSER

AF

F. OHRT

1. Jesus under Espen¹

Vi har fra Slutningen af 18de Hundrebaar overleveret en sjællandsk Signelse mod Gigt, der begynder saaledes:

„Jesus han under Espen stod²,
han svedtes Vand, han svedtes Blod.
Du er det ægte Rosens Fange.

Flye, ægte Rosen, for Ordet som den Døde under Jorden,
som Duggen for Dagen“,

hvorefter Gigten videre besværges. Gennem Nyerups „Almindelig Mor-skabslæsning“ 1816 er denne Signelse bleven godt kendt og findes afskrevet i flere Heksebøger; ogsaa til Skaane er den naaet (Jesus staar her under en Abild).

De to første Linier synes klare nok: Jesus opholder sig under et Træ i Smertehaven og sveder Dødsangstens Blodsved, hvorom Lukas Ev. 22, 44 taler; blot stammer Udtrykket „Vand og Blod“ fra Kors-scenen Joh. Ev. 19, 34. — I tredje Linie sammenstilles saa Jesu røde Blod — hans Rosensblod, som det hed i gammeldags Stil — med Gigt-rosen; Gigt hed paa gammelsjællandsk Egt.

Men af hvem og til hvem siges disse Ord, „du er det ægte Rosens Fange“, egentlig? Ved tidligere Omtale af Signelsen (i Bogen „Da

¹ Teksterne Danmarks Trylleformler I nr. 337; II nr. 1159; Eva Wigström: Folkdiktning i Skåne II s. 389. Afhandlet i Da signed Krist s. 115 ff. — Skælve-signelsens Tekster Danm. Trfl. I nr. 345 og 360 (tjekkisk Grohmann: Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren s. 45; „swizat“ Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1873, s. 227). Afhandlet i Danmarks Folkeminder nr. 17 Festskrift til E. T. Kristensen s. 67 ff. og Da signed Krist s. 135 med Henvisninger s. 413 ff. De oldengelske Indskrifter G. Baldwin Brown: The Arts in early England (1921) s. (219 og) 234. ² Grundteksten har „Jesus han sad under Espen stod“; herom nedenfor.

signed Krist“ 1927) har jeg ikke ret forstaaet det. Det er ikke gaaet de „kloge“ Mænd og Koner der har afskrevet Signelsen, bedre: alle har de udeladt Ordene. Jeg forklarede dengang: Du, dvs. den syge NN, er Rosens Fange, befanget med, angrebet af Rosen. Det kan ogsaa nok passe paa Signelsen i dens givne Form; men Ordene udtrykker fra først af noget andet. Signelsen er nemlig, utvivlsomt, en — smuk og ejendommelig, men hos os allerede i den første kendte Optegnelse noget forvansket og forkortet — Særform af den gamle, vidt udbredte Gigt- eller Febersignelse om Jesus paa Korset Det store Skælv. Af dennes almindelige Form har vi paa Dansk to (forvirrede) sene Tekster og en ældre fra Aar 1514. I sidstnævnte hedder det:

„Ther skalff alth thet i værdhen var, ther Pylatus tallidhe tiill vor herre Ihesum Christum oc sagde saa: Hawer tw icth eller skyelfff-we soeth? Vor herre han antworde hannem ighen oc sagde: Ieg haffuer“,

hvorpaa der loves, at enhver som bærer Signelsen skreven paa sig, ikke skal faa Gigt. Tydeligere t. Eks. i islandsk Form fra 16de Hundredaar (nedenfor fordansket og stærkt afkortet):

„Da vor Herre Jesus Kristus skulde gaa og taale den saare Død, da skjalv al Verden, da skjalv ogsaa hans signede Legeme. Da spurgte Jødernes Dommer og taledes saa: Menneske, du er gigtig! Nej, sagde vor Herre, ikke er jeg gigtig og var det aldrig“ osv.

Jesu Svar er oprindelig netop Nej, han lider ikke af Sygdom. Ganske ligesaa i den ældste af alle Optegnelser (tysk Aar 1373). Pilatus eller Judas (som ene af de to passer i Haven) er den som stiller det spotske eller dumme Spørgsmaal til Jesus; i vor Særform lød det vel oprindelig „Haver du Igterosen fanget“ e. l. Jesu Svar har vor Tekst helt udeladt, hvad der maaske har virket, at selve Spørgsmaalet blev uforstaaet og — som vi har hørt tilsidst ligeledes udeladt!

Scenen er i vor Espesignelse ikke længere Korset men Gethsemane. Ogsaa udenlandske Opskrifter kender til at flytte Optrinet fra Golgatha til et tidligere Trin. Haven er i hvert Fald Udgangspunktet i en meget naiv tjekkisk Form, der begynder: „Vorherre gik efter Frugt, bad dær til Gud Fader, men Jøderne fangede ham, stillede ham ved Donau (Moldau?), spurgte ham: Fryser du, eller er du varm“ (siges, medens man Langfredag tager Bad i Moldau). — Idet vor danske Signelse flyttede Scenen, lod den Jesus svede (Blod) istedenfor at skælve, saa Spørgeren nu tænkes at sigte til det røde i Jesu Ansigt. Sveden kendes

iøvrigt ogsaa fra en Opskrift med Korsscenen (tysk o. 1500), der siger „daz kräwcz das swizat, Jesus der tzyträt“, Korset svedte, Jesus han bævede; her betyder svedte vel: drev af Blod.

Et Minde om Skælvet er i vor Tekst sikkert Espen. Folkelige Legender lader Aspetræet spille en, ofte slet, Rolle, ved Jesu Lidelse, som Grunden til at den „sidenhen“ altid skælver. Det hedder bl. a. ogsaa, at Korsets Træ var af Asp. Og at netop Korset skjalv, idet Kristus steg paa det, er en meget gammel Forestilling. Den findes i det skønne oldengelske Digt Drømmen om Korset (Vers 42 ff.) „Jeg bæved, da Sønnen mig favned“ osv.; det paagældende Stykke blev saa yndet, at vi finder Linier derfra som Indskrift paa Kunstværker; paa et (Kors-) Relikvieskrin, nu i Bruxelles, staar: „Kors er mit Navn, den rige Konning fordum jeg bar, bævende, vædet med Blod“. Her bæver Korset ved den Helliges Berøring; i de gamle Signelser er Tanken snarere, at Jordskælvet (Matth. 27, 51) ryster alt, ogsaa Korset og den Korsfæstede. — Naar nu Scenen blev flyttet til Haven, og vor Signer lader Jesus staa under en Esp, er hans Tanke maaske, at den bævede med Frelseren i hans Dødsangst.

Men her er endnu et Træk at overveje. Som nævnt er Linien overleveret i den meningsløse Form „Jesus han sad under Espen stod“. Allerede tidligere har jeg henstillet, om der her bagved skulde ligge „Jesus han sad under Espestod“, dvs. Aspetræstolpe; Ordet *stodh* findes brugt netop om den Søjle hvortil Jesus blev bunden for at hudflettes; senere Signere har ikke kunnet forstaa det. Vi vilde saaledes føres nærmere til Korslidelsen, og ogsaa i Udlandet kan Signelsens Scene være henlagt til Marterpælen. Men i saa Fald giver vor Tekst dog en uheldig „Blandingsform“; Espen kunde meget vel passe som Stolpens Tømmer; men den der piskes, „sidder“ ikke „under“ en Pæl, og Blodsveden har i al Fald sit bibelske Sted i Gethsemane.

2. Hjernen¹

Ane Marie Villumsen f. Jeppesdatter, en søgt klog Kone i Tjørnehoved ved Præstø, brugte omkring 1870 mod Hovedpine denne Signelse, der foreligger i to sene Opskrifter:

¹ Haandskrift i Landsarkivet for Sjælland, jfr. Da signed Krist s. 11; Teksten trykt samme Bog s. 212 og afhandlet s. 216 og 433 (jfr. s. 290). Den svenske Parallel Hyllén-Cavallius: Wärend och Wirdarne, 1864, Tillägg s. IX. De norske Signelser

a. Frøgkefrøe Mæremøe sad i Sængen Sorde Strænge saa vig Jorne rende di opginge dig sam fende de satte sammen op i Hovækroner oprod Jærne som for har vot.

b har afvigende: Streng. dig (for *di*). ham (for *sam*). hannem (for *sammen*). opród. før.

I *Frøgkefrøe* skal vi her ikke fordybe os, men vi henviser til vor tidligere Omtale deraf (se Anm.). Formodentlig har det intet at gøre med de hedenske Gudinder Frigg og Freya, men i hvert Fald betegner det (ett eller) flere kvindelige Væsener, her ikke Jomfru Maria (Mæremø) selv, da det følgende tydeligt viser, at der optræder flere Personer.

Her vilde vi gerne prøve at finde ud af hvor Kvinderne egentlig optræder og hvad der foregaar. Umiddelbart klare er Teksterne jo ikke, selvom man nok ser, at der sættes noget, vel selve Hjernen, ind i den Syges Hoved, saa alt bliver som før. Hovedkrone betød i ældre Sprog Hovedhvirvel eller Isse. At oproe var at dyngte eller stable op; altsaa: byg (eller: de byggede?) Hjernen op, som den før har været?

En viss Hjælp — omend mulig knap saa vidtgaaende som det straks kan se ud til — faar vi gennem en svensk Optegnelse af Aar 1617—18 fra Norrköping Stadsprotokol, ligeledes mod Hovedpine; ved tidligere Behandling havde jeg oversat den. Dær staar:

„Jungfru Maria och hennes möjor, de till stranden gingo. Då sågo de hjernen flyta. De vodo ut och togo den och lade honom i hjerna och hjerne-skål, med Guds nåd“.

Det er morsomt, at medens den gamle svenske Tekst virker ret moderne (hvad næppe alene skyldes Udgiveren), saa er den sene danske gammeldags; den har desuden egen Rytme og er delvis rimet. Den svenske virker smukt og glat; den danske er forvirret, men røber vistnok en Stræben efter tro Gengivelse af det opfattede.

Efter den svenske Tekst skulde vort *Strænge* være Fejl for *Strandede(n)*. Dette fører atter til den Formodning, at *Sængen* er forvansket af *Sanden*; Ordet Sand var — ligesom Hjerne — Hankøn i ældre Sprog.

Sandet møder vi indenfor nordiske Signelser tillige i et Par norske (sene) Optegnelser, der ogsaa ellers har Interesse for os: „Jesus og

Storaker, Sygdom og Forgjørelse i den norske Folketro, 1932 (Norsk Folkeminnelag nr. 28), s. 43 og 55. — Den slemme Dreng Alemannia 4, 170. Talmudstedet Pirke Aboth II 7 (ed. by Herford, s. 48). Epidaurosindskriften Revue archéologique 3. série, tome 5 (1886) s. 266; J. P. Jacobsen: Manes II 146 f. Marcellinske Formler F. Ohrt: Artikel Dreifrauensegen i Handwbuch des deutschen Aberglaubens (den citerede tyske Form U. Jahn: Volkssagen aus Pommern und Rügen s. 79).

Maria gik sig paa den hvide Sand; der kom Gigten flydende tillands“ (den tiltales og bortvises). Og: „Jeg mødte tre Jomfruer i en hvid Sand; den ene spitted (strikkede), den anden spandt, den tredie læste for Kjörgang (Mavelidelse)“. Lægeformler om Møer paa Strand, paa Hav eller i Sand er velkendte sydpaa, helt tilbage til 4de Hundrebaar.

Men nu Lægedomsmiraklet, den underlige Historie om Hjernen, der synes ude at svømme, hjerpes ind og sættes paa Plads? Det ser nærmest ud som den danske ligesom den svenske Signer tænker sig, at Patientens Hjerne var bortrøvet eller var løbet sin Vej, stukket til Søs, men nu fanges ind („de opginge, de hannem finge“ = „de vodo ut och togo den“?). Dette er dog sikkert ikke oprindeligt (selvom en tysk Dreng 1633 tilstod at have hekset Hjernen ud af Hovedet paa Folk med en forgiftet Stav); det falder helt udenfor Signelsers Forestillingsverden. Fra Vandet kommer efter rodfæstet Tradition snarest noget slemt op. Det gælder for Johannes' Aabenbaring (13, 1 Dyret fra Havet), for yndede byzantinske Signelser om en Skadedæmon, og endnu for den norske Gigtsignelse vi nys hørte om. Specielt om en Hjerne(-skal) der flyder, veed jeg kun een Tekst at give; den er fra Talmud og heller ikke lys, men indskærper Gengældelsens strænge Lov: „Rabbi Hillel saae engang en Hjerneskal, som svømmede paa Vandet, og sagde til den: Fordi du har druknet, druknede man dig; tilsidst vil de der druknede dig, blive druknede“.

Derimod er det ikke af Vejen for os at høre en rigtig Mirakelhistorie, skrevet i 4de Hdr. før Kr. ved den græske Lægegod Asklepios' Tempel i Epidauros: En Kvinde, hvis Datter derhjemme led af Vattersot, drømmer i Templets Sovehal, at Guden hugger Hovedet af Pigen, endevender Kroppen og helder Vandet ud; saa sætter han Hovedet fast igen. Hjemme har Datteren drømt det samme og er bleven rask. Altsaa Guden tager fra, gør i Orden, sætter paa Plads. Noget omtrent tilsvarende, dog saaledes at selve det der vel maa tænkes taget ud, bliver ordnet, synes at gælde for et Par latinske Signelser fra 4de Hdr. e. Kr. (i Marcellus' Lægebog); de ligner hinanden; een af dem siger: „Der stod et Træ midt i Havet, og dær hang en Spand fuld af Mennesketarme; tre Møer gik omkring (den), de to bandt, den tredje løste op“. Disse Formler fik Masser af Aflæggere gennem Middelalderen og senere (jfr. ovf.). Paa Tysk t. Eks. læses i en meget udbredt Tryllebog: „Der sidder tre Kvinder i Sandet; de har Menneskets Tarme (i en ældre Opskrift: mine Tarme) i Haanden; den første rører (ved) dem,

den anden lukker dem, den tredje lægger dem igen paa Plads“. Her er det jo givet, at Tarmene tænkes tagne ud for at kureres. I den ovennævnte norske Mavepinesignelse med Strikning og Spinden er det oprindeligt sikkert Tarmene der spindes eller bindes. (Naar Møerne i de senere Former vistnok tænkes, alle at virke hjælpende, er det næppe oprindeligt; men dette kan vi lade ligge.) De tre ubestemte Kvinder er i vor danske og den svenske Form blevet til Møer i Følge med Maria.

Vor danske og den svenske Tekst er snarest Aflæggere af disse Formler, dog saaledes at her ikke er Tale om Tarme, men om Hjerne- (dele). Naar den svenske og maaske ogsaa den danske Bearbejder har lavet sig en anden Situation tilrette (Hjernen flyder ind paa Stranden og tages op), skete det vel under Indflydelse af en Type som den norske hvor Gigten flyder i Land. Men mon ikke Ordet *Strænge* hos os er et Minde om det oprindelige? At *Sanden* og ikke „Sænge“ er det rette, maa være klart; og naturligvis er det da fristende at læse „Stranden“, der jo staar i svensk Tekst og hos os vil give Rim. Men det svenske „stranden“ kan være sat simpelthen som enstydigt med et ældre „sanden“, og dansk „Sængen“ kan skyldes Tillempling til „Strænge“; mærk iøvrigt, at „Strænge“ ikke har faaet Artiklen. Møerne har da siddet paa Sanden og syslet med den syge Hjernes Streng; dette Ord betyder i ældre Sprog ogsaa Trevler, Traade. Møerne vandt og bandt (rettede ud?) og føjede sammen, eller hvorledes det nu har været; det synes mig ikke muligt at rekonstruere Teksten (*sorde for snoede*??). „De opginge“ (der nu staar paa for tidlig Plads?) har maaske betydet: de gik fra Sandet op til Patienten; man gaar jo ikke „op“ i Vandet fra Sandet. Maaske andre engang kunde faa Lyst at arbejde videre med Teksten, eller give en helt anden Forklaring — som det hedder: een vandt sammen, een løste op.

Efter at ovenstaaende var indsendt, har begge Udgiverne af DSt. vist Sagen den Interesse at meddele mig Forslag til yderligere Klaring af Teksten. Nedenfor gives som A: Cand. mag. G. Knudsens Forslag, som B: Dr. phil. Mar. Kristensens.

A: Fr. M. sad et Sinde (d. e. en Gang), gjorde (?) Streng, saa hvid (af: saawe en ($>$ $\dot{i}$)) Hjerne rinde. De opginge, de hãm finge, de satte hannem op i Hovedkrone; opred (d. e. istandsæt) Hjerne, som før har været.

Hr. G. Kn. tilføjer, at *nd* og *ng* i Sydsjællandsk kan falde sam-

men¹; og han gaar, som A viser, ud fra, at der lige fra „Sinde“ til „finge“ bydes paa samme Rim. :

B: Fr. M. (fróe mulig: tre) sad i Stranden, snoede (?? rorde?) Sanden, saawe (gmlda. saaghe) Hjerne rinde. De opginge (osv. som A og ovf. S. 78) . . . Hovedkrone. (De) opraadde (?) Hjerne, som før har været.

Hr. M. Kr. tilføjer, at Strand maa betyde Hav som hos P. Helgesen og Grundtvig; samt at „de opginge“ maaske bør staa efter „de ham finge“ (som ovf. S. 79). —

Forskellen mellem AB paa den ene Side og mit Forsøg paa den anden er, at AB's Tydning er rent sproglig, min Udredning traditions-historisk. De to Slags Forklaringer kan trives jævnsides, saaledes at AB giver en relativt sen Skikkelse af Teksten, mit Forsøg antyder et ældre Trin. De to Lærdes Forslag styrker den ovenfor udtalte Formodning, at den danske Signer ligesom den svenske forestiller sig Hjernen som noget der nu opdages, ikke som noget Mørne operativt har taget mellem Hænder; A og B tyder begge: da saae de Hjerne rinde. (Jeg indskyder her, at ved „Hjerne rinde“ betegnes en Vædske (Hjernemasse) der løber, medens svensk „hjernen flyta“ giver Billedet af et fast, samlet Legeme.)

Det er dette (Opdagelsen af en Hjerne) jeg opfatter som Udartning fra et ældre Trin; det som den ovenfor omtalte, meget udbredte tyske Tarmformel repræsenterer, hvor Kvinderne sidder og opererer NN's Legemsdele. Og her mener jeg stadigt, at „i Sanden“ og vel ogsaa „Streng“ er den rette Tekst, som vel baade kan forsvares lydligt (saa at „Sængen“ er Tilnærmelse til „Stræng“) og tillige vises overtaget fra den fremmede Kilde („im Sande“). „Sanden“ mod „Streng“ er næppe tilfældigt. Rimene (ovenikøbet samme Rim fem Gange?) kan være senere Forskønnelse af den ældste danske Form. Men at give en „logisk“ Tekst bliver da næppe muligt; „gjorde“ (e. l.) „Streng“ er Operationstype, „saae Hj. rinde“ er Fundtype, som er fuldt gennemført i Svensk.

At Dr. Kristensen regner med den Mulighed at *-fróe* har været Talordet tre, giver mig Mod til at gentage mit ældre Forslag: bag „Frøge-fróe“ kunde ligge „Frøken trø“ (Intetkønsform) svarende til et ældre

¹ I. Olsen, Minder fra Sydsjælland (Danmarks Folkeminder Nr. 12) har mange Eksempler herpaa, f. Eks. s. 51 i *Seinge* „i Sinde“, s. 53 *Toinge Låing* „Tønde Land“ og s. 63 *Mungen* „Munden“; Olsen var født i Bakkebølle ved Vordingborg.

nedertysk „dre vroiken“, tre Jomfruer (visse Kvindedæmoner hedder i Tyrol „die saligen Fräulein“).

Til Slut minder jeg om den sydsjællandske Tekst af Aar 1619 Danm. Trfl. Nr. 344, Da signed Krist S. 212 og 219: „Da saad thre møer vnder salling gorde, dj kunde egten binde“ osv., og spørger (igen) om de her udhævede Ord kan skilles fra vor Formels „i sængen sorde“. — Begge Formler er hinanden lige i, at Møernes oprindelige Virken hver for sig er opgivet, de gør alle det samme.

FRA SPROG OG LITTERATUR

FILOLOGISK LITTERATURFORSKNING

Kritik af en Anmeldelse

Magister Paul Diderichsen har i dette Tidsskrift (1936 p. 173 ff.) skrevet en Anmeldelse af min Bog „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik. Verseteknik, Sprog og Stil. I“. Da der for mig ikke er nogen Tvivl om, at denne Anmeldelse er ufyldstgørende og skæv paa væsentlige Punkter, skal jeg — til Vejledning for de Læsere af „Danske Studier“, som kender Anmeldelsen, men ikke min Bog — fremkomme med nogle korrigerende og kritiske Bemærkninger.

Min Hovedindvending gælder P. D.'s Behandling af Afsnittet „Musikalske Elementer“¹. Min Anm. skriver: ... men naar der stadig efterlyses tilsvarende Skildringer af andre (samtidige og ældre) danske Digtere, ja paa mange Steder endog gives ret omfangsrige Bidrag til saadanne, kunde det være nærliggende at slutte, at man ved at lade den danske Digtning udskrive paa Sedler og ordne i Grupper som de her anvendte, kunde skabe en dansk „Stilistik“, en historisk og komparativ Fremstilling af de digteriske Formers „Udvikling“ ... (p. 174 f.). Ja, selvfølgelig kunde man paa denne Maade skabe en dansk Stilistik, naar man blot tog alle de hertil hørende Grupper med, altsaa ogsaa forskellige Grupper, som ikke er behandlet i I (jvf. mit Forord p. IX). Men for øvrigt staar disse Ord fuldstændig for Anm.'s egen Regning; jeg har intet Steds nævnt noget saadant eller proklameret en Metode til Udarbejdelse af en historisk og komparativ Fremstilling. Det er jo ikke paa Forhaand givet, at hvad der gælder for mit Arbejde uden videre kan overføres til andre Forfattere; det maa det være Fremtidens Stilforskning forbeholdt at afgøre. Jeg skal citere Östergren's Ord, der staar som Indledning til det store Kapitel om Ordforraadet (p. 135—301), som Anm. overhovedet ikke gør det mindste ud af (men blot nævner en passant til sidst, p. 178): Varje författare kräver på grund av sin individualitet sin egen behandling, och jag anser det eftersträfvansvärt att själva grupperingen av ämnet

¹ P. D. skriver: ... „Musikalske Elementer (Undersøgelser over Klangvirkninger)“, som ejendommeligt nok behandler de akustiske Elementer i Digtningen, der ikke (som Rytme og Toneføring) har noget Analogon i Musikken, nemlig Assonans og Allitteration (p. 175). Udtrykket har jeg overtaget fra Niels Svanberg, som i sin Bog „Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding“ (1934) har et Kapitel om Fröding, der hedder „Musikaliska stildrag“, jvf. ogsaa Kapitlet med samme Navn i Svanbergs „Svensk stilistik“ (1936). — Det er dog en kendt Sag, at man taler om Sprogets Musik og her ogsaa tænker paa forskellige Klangvirkninger.

i någon mån återger en naturlig (icke logisk) bild (icke klyvning) av pärlonligheten . . (p. 135).

P. D. fortsætter saa: Jeg skal kortelig motivere min Tvivl om Nyttens af en saadan stilistisk Institutvidenskab ved at knytte nogle Kommentarer til Afsnittet „Musikalske Elementer . .“ (p. 176) og bruger derpaa over $\frac{1}{3}$ af sin Anmeldelse til en Begrundelse af denne Tvivl. Men selv om nu P. D. har Ret i sine Indvendinger, saa kan denne Tvivl jo ikke udstrækkes til at omfatte hele Værket, hvis Afsnit er meget forskellige og som Anm. slet ikke har indladt sig paa at kritisere eller vurdere, men er hastet hen over paa Harefod. For øvrigt mener jeg ikke, at min ærede Anm. har Ret. Først en Indrømmelse; naar jeg skriver: For det andet maa man blive enig om, hvilke Allitterationer, der er bevidste (p. 82), har jeg udtrykt mig med en Forsigtighed, som ikke har været nødvendig; min Gennemgang modsiger tydeligt denne Forsigtighed. P. D. skriver i Tilslutning til denne Udtalelse: Denne sidste Enighed kan sikkert lige saa let eller lige saa vanskeligt opnaas paa indeværende Tidspunkt som om tredive Aar, al den Stund et Kunstværk ikke ved objektive (psykologiske, materielle) Kriterier kan analyseres i bevidste og ubevidste Elementer . . . (p. 176). Selvfølgelig er det muligt ved nøjagtige Undersøgelser af Allitterationen hos en Forfatter — som ved Undersøgelse af mange andre Fænomener — at udskille de bevidste Elementer. Ved Skæbnens Spil indeholdt det Hæfte af „DSt.“, hvor P. D.'s Anmeldelse stod, en Afhandling af mig om Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik (p. 138 ff.). P. D. skriver videre: Der er derfor heller ingen Grund til at vente sig noget Udbytte af det efterlyste Sammenligningsmateriale (forudsat, at det Institut, der maatte til for at tilvejebringe det, ikke anlagde andre Synspunkter end den her fulgte rent materielle Gruppering efter den assonerende Lyds Art) (p. 176 f.). Det har aldrig været min Mening, at man skulde blive staaende her ved den blotte Indregistrering; men det kan dog ikke — med Føje — bebrejdes mig, at et Sammenligningsmateriale ikke foreligger. I Modsætning til Anm. er jeg af den Mening, at der ved grundige Undersøgelser af Assonans og Allitteration kan opnaas virkelige Resultater. For det kan da ikke være P. D.'s Mening, at man skal lægge Hænderne i Skødet og ganske og aldeles afstaa fra Undersøgelser af Klangvirkninger og vente paa Aabenbaringer fra oven; det er et meget vanskeligt Omraade, men saa meget mere Grund er der til ikke at gaa uden om. Det Mod (jvf. længere henne), som Anm. taler om og savner, havde der maaske været Grund til at tilkende mig her.

Vittigheden om absolut, der bliver til relativ (p. 177) skænker jeg min Anm.; med absolut Redegørelse har jeg ikke ment andet end en fuldstændig Redegørelse og til Fuldstændigheden forekommer det mig, der hører et Sammenligningsmateriale.¹

Som Indledning til disse Betragtninger skriver P. D.: Arbejder af den Art som Harry Andersens Bidrag til Stilistik og Sproghistorie søger deres videnskabelige Berettigelse først og fremmest i en grundfæstet Tro paa Nødvendigheden af omfattende og paalidelige Materialsamlinger, og et Haab om, at en Registrering af selv de mindste og tilsyneladende mest

¹ P. D. skriver i Tilknnytning til sin Omtale af Assonanser: . . . Mulighed for at give en „absolut“ [!?] Redegørelse for Johs. V. Jensens Brug af dette Stilmiddel . . (p. 177). Udtrykket absolut Redegørelse staar i mit Afsnit om Allitteration (p. 82).

tilfældige Iagttagelser vil kunne komme Forskningens „Fremskridt“ til Gode . . . men netop paa Grund af Materialesamlingernes dominerende Betydning for hele Anlægget af den moderne Forskning er der al mulig Grund til at undersøge, om Metoden har absolut Gyldighed, eller om der ikke findes Omraader, hvor den „Nytte“, der kan forventes, staar i et alt for grelt Misforhold til det Forbrug af Arbejdskraft (og offentlige Midler)¹, som der lægges Beslag paa, og det forekommer mig, at Stilistiken er et Omraade, hvor dette Forskningsprincips Værdi er i højeste Grad relativ (p. 174). Med tilfældige Iagttagelser mener Anm. vel, hvis jeg har forstaaet ham rigtigt, Iagttagelser, som er ganske ligegyldige eller som er anbragt i en Gruppe Eksempler, hvor de ikke har noget at gøre. Det maa overlades til andre at dømme hvorvidt mit Arbejde er fyldt med de „tilsyneladende mest tilfældige Iagttagelser“; det er min Overbevisning, at enhver Iagttagelse anbragt paa rette Plads kan komme Forskningens Fremskridt til Gode. Det har undret mig meget at se en saa stor Skepsis over for omfattende og paalidelige Materialesamlinger udtalt af en Redaktør ved den store danske Ordbog. En grundfæstet Tro paa Nødvendigheden af paalideligt Materiale har man faaet, naar man Gang paa Gang har været Vidne til Litteraturforskeres subjektive Paastande (se f. Eks. min Kritik af Gelsteds Analyse af „Interferens“ p. 22 ff., en Analyse som Anm. ikke vil forsvare, p. 176 Fodnoten). Min Anm. citerer Leo Spitzer's Ord (p. 177), men synes at gaa helt uden om dem.

P. D. fremsætter derefter nogle Betragtninger over det efter hans Mening interessante Problem: Forholdet mellem det kritiske Essay og den filologiske Litteraturforskning og skriver: Forf. synes her — uden at han dog har stillet Problemet klart — at mene, at det afgørende er en Forskel mellem en mere subjektiv og en mere objektiv exakt Beskrivelse . . . Over for disse Betragtninger maa det bringes i Erindring, at Objektivitet og Exakthed i den Forstand, som Forf. her sigter til, kun findes, hvor noget kan maales og vejes . . . og den „objektive“ Metode kan derfor lige saa vel som den subjektive baade vildlede og bedrage . . . (p. 177). Det forekommer mig, at Anm. her jonglerer med Begreberne Objektivitet og Subjektivitet; det er klart, at den Metode, som er saa nøjagtig som mulig, logisk og velbegrunder paa Forhaand har Chancer for at føre til et saa exakt Resultat, som man kan opnaa i Sprogforskningen. Skulde det være nødvendigt at diskutere Ord som subjektiv og objektiv? Jeg har brugt dem i den almindelige Betydning og maa bestemt hævde, at som de er brugt, har jeg Ret. P. D. fortsætter: Det kan altsaa næppe være i dette Forhold, at Modsætningen bestaar . . . og det forekommer mig da — i al Fald naar jeg har dette Arbejde for Øje — at Forskellen alene beror paa, at Litteraturfilologen savner Kunstnerens Mod og Evne til at udelade og overdrive, til at tage det Ansvar, som følger af, at Subjektiviteten er Sandheden, og at et Aandsværk er en Handling (p. 178). Udtalelsen, at Subjektiviteten er Sandheden har ingen som helst Relation til mit Arbejde. Hvad P. D. her siger finder jeg forkasteligt. Om en Kunstner viser Mod og Evne ved at udelade og overdrive — ja, det tør jeg ikke sige; det er jo ikke saa givet, at det har noget med Mod at gøre, men at det simpelt hen er, hvad man kunde kalde for kunstnerisk

¹ Denne Parentes synes jeg min Anm. skulde have udeladt; den har ingen Tilknnytning til mit Arbejde.

Begavelse. Og naar man som jeg (jvf. mit Forord, citeret af Anm. p. 173 og 177) har forsøgt at arbejde saa nøjagtigt og grundigt (objektivt) som muligt, er det ret mistrøstigt at faa en saadan filosofisk Mundfuld serveret. Der har ikke været Tale om at udelade eller overdrive, men om at samle Stof, gruppere det og karakterisere og vurdere Fænomenerne; her gælder det, om noget Steds, at Subjektiviteten ikke er Sandheden. Anm. skriver: i Udvalget og Sammenstillingen af Exempler ligger selve Karakteristikens Kerne (p. 178), ja Notabene, hvis Udvalget er saa alsidigt, at alle væsentlige Momenter er kommet med og hvis Sammenstillingen ikke er fuldstændig tilfældig (jvf. mine Inddelingsforsøg i Afsnittet om Ordvalg). Videre skriver P. D.: men Troen paa, at en Fremstilling bliver mere „objektiv“ og „videnskabelig“, naar Forf. ikke vælger sine Exempler med et ganske bestemt Sigte, men opramser alt det tilfældige Stof i sine Seddelkasser, der muligvis kunde have Betydning, hvis nogen vilde anlægge et lidt andet Synspunkt, har bevirket, at det er uhyre vanskeligt for Læseren at opfatte den særegne Accent, som det vel maa have været Forf.s Hensigt at give sit Digterportræt (p. 178). Jeg kan forsikre Anm., at jeg ikke har opramset alt hvad jeg har i mine Seddelkasser, og jeg mener netop, at jeg har valgt (for ikke at sige: i mange Tilfælde udtømt) mine Eksempler med et ganske bestemt Sigte (f. Eks. Karakteristikken af Sangrytmerne, Eksemplerne paa daarlig Rytme, Assonans og Allitteration, specielle Rimtyper, Gentagelsen, Fremmedord, mytologiske Ord, betydningsfulde Smaaord, hele Kapitlet Ordvalg, p. 161 ff.). Det har ikke været min Hensigt at give et Digterportræt (jvf. ogsaa Anmeldelsen p. 173 f.), men et Billede, saa rigtigt og klart som muligt, af Johannes V. Jensens Sprog (Forordet p. XI). Og det maa betones, at mit Arbejde kun er 1. Del; meget vigtige Omraader i J. V. J.'s Sprog mangler endnu.

Til Slut skal jeg knytte et Par Bemærkninger til nogle andre Steder i Anmeldelsen. Udtrykket „formel Analyse“ (p. 173) kan jeg ikke anerkende; Analysen af en lang Række Ord og deres Betydning (*sval, aaben, simpel, frodig, liflig, sod, vækstlig* etc. etc.) kan dog ikke godt kaldes formel, den er reel. Naar jeg i Undertitlen har brugt Udtrykket Sprog og Stil (jvf. Anm. p. 174), er det fordi jeg har ment, at det var det rigtige i en Tid, hvor Stilforskningen er en Videnskab i Vækst, et Forskningsomraade med saa mange Problemer, at bruge et saa rummeligt Udtryk som muligt. Naar det p. 174 hedder, at der kun er to Henvisninger til Værker af ikke-nordisk Herkomst, er det ikke rigtigt; der er tre, Anm. har oversat R. M. Meyer „Deutsche Stilistik“. Det er ganske uvæsentligt, men viser nogen Overfladiskhed i hele Behandlingsmaaden af mit Arbejde.

Mit Eksperiment med *den blaa Nat* til *den blaa Hat*, *graa Kat* (p. 23) illustrerer klart, efter P. D.'s Mening, „den objektivt-materialistiske Stilistiks Grundvildfarelse“ (p. 176 Fodnoten). Det lyder jo drabeligt og ganske sønderlemmende, men lad os endnu en Gang se paa Sagen. Jeg har kritiseret Gelsted's Opfattelse, Gelsted siger, at de to betonedes Stavelser *blaa* og *Nat* i Udtrykket „Den blaa Nat er saa stille“ frembringer Indtrykket af noget udstrakt, varigt og intenst (se p. 22), og saa er det rimeligt med dette som Udgangspunkt at undersøge to betonedes Stavelser ved Siden af hinanden (*et stort Hus, en grøn Skov, en lang Dag, et rødt Lys* etc.). Det er indlysende — hvis en saadan Opfattelse overhovedet kan

fastholdes — at det udstrakte ligger i, hvad jeg har kaldt selve Udtrykket (p. 23). P. D. skriver i Tilslutning hertil: ... at Adjektivet *blaa* i den sjældne Forbindelse med *Nat* faar et Betydningsindhold og en suggestiv Kraft, der uvægerligt giver ogsaa den ydre Form en langt større Tyngde og Spænding, saa at det paa ingen Maade kan ligestilles med de citerede ordinære Udtryk, der af tilfældige Grunde har visse materielle akustiske Træk tilfælles med Digterens (p. 176 Fodnoten). Dette er en ganske subjektiv Opfattelse, hvorfra ved P. D. at *blaa* + *Nat* er en sjælden Forbindelse?¹ Er Udtryk som: *det blaa Hav er saa stille — den graa Luft er saa sælsom* etc. ikke lige saa suggestive. Selv det „ordinære“ *den blaa Hat* kan komme til at virke suggestivt — i den rigtige Forbindelse. Hvad er den indre Form? (Anm. taler om den „ydre Form“). Det forekommer mig, at Grundvildfarelsen opløser sig til ingenting.

P. D. skriver p. 178: ... vi kan da ogsaa rose Forf. for en yderst maadeholden Omgang med Statistik og lignende „pseudoobjektive“ Manøvrer. At kalde Statistik for en „pseudoobjektiv“ Manøvre uden nogen som helst Begrundelse er ikke tilladeligt. Skulde Anm. ikke kende Hugo Pipping og hans Elevers Værker, hvor Statistik i en lang Række Tilfælde er inddraget som en meget vigtig Faktor i Undersøgelsen. Saa længe Statistik her i Danmark ikke er benyttet i større Udstrækning end det er Tilfældet, er det — og det maa jeg betone meget stærkt — uvidenskabeligt at karakterisere den som „pseudoobjektiv“. Man bør stille sig afventende.²

P. D. har — som det ofte er Tilfældet i Anmeldelser — benyttet Lejligheden til at fremsætte sine egne teoretiske Overvejelser — og er i Virkeligheden gaaet uden om det foreliggende Arbejde. Han har ment, og det kan jeg ikke indvende noget imod, at han først og fremmest burde henlede Opmærksomheden paa det principielle Problem (p. 178). Men jeg kan ikke se, at min ærede Anm. har diskuteret vigtige principielle Problemer, som direkte har Tilknytning til mine Studier; han har ikke vist Stilforskningen nye Veje og ikke paavist nogle ufarbare Veje; det centrale Kapitel om Ordforraadet er fuldstændig negligeret. Hans stærkt udtalte Skepsis kan kun føre til Goldhed, til fuldstændig Opgivelse af Undersøgelse af vigtige Stilfænomener.

Stilforskningen er en Videnskab i sin Vorden, den er langt fra afklaret; hvad den har Brug for er ikke noget negativt, men en positivt befrugtende Kritik. Hvad Nils Svanberg skriver om den svenske Stilistik gælder i

¹ Ordene *blaa* og *Nat* har jeg fundet et Par Gange i Sophus Claussens Lyrik: Imens den store Vinternat blaa har hejset op / i Rummet sin metallisk-hvide Lampe (Tusmørkefeen, Den danske Sommer p. 140) — den natblaa Atlant (Pan og Diamanten, smst. p. 123). Jeg tør i Øjeblikket ikke sige, at *blaa* og *Nat* i Lyrik hører til de sjældne Forbindelser.

² Se f. Eks. et Arbejde fra 1936, hvis Resultater hviler paa statistiske Undersøgelser: Ragnar Hollmérus „Studier över allitterationen i Eddan“ (Studier i nordisk filologi. XXVI). I en meget anerkendende Anmeldelse skriver den ansete Forsker Andreas Heusler: ... durch erschöpfende Statistik und scharfsinnig-mühevoll Wahrscheinlichkeitsrechnung ... (Deutsche Literaturzeitung LVIII (1937) p. 446). — Her hjemme har Dr. phil. Søren Hallar med Held anvendt Statistik i „Synselementerne i Naturskildringen“ hos J. P. Jacobsen“ og f. Eks. i den fortræffelige lille Bog om Tom Kristensen (1926). Om Statistikkens Nytte og dens Farer se mine Studier p. 135 ff.

endnu højere Grad den danske: Den svenska stilistiken är icke någon fullt utvecklad vetenskap med sammanhängande plan och beprövade metoder¹. Den är en ung vetenskap, med en sådant vanskiligheder men också med en sådant lockande mängd av oppgifter (Forordet p. V til „Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding“ (1934)). Selvfølgelig maa der stadig være en Vekselvirkning mellem Stof og Teori. Jeg har ikke fordybet mig i en Mængde teoretiske Spørgsmaal, men har set det som min Opgave, efter Evne, at arbejde med et Stof og udvinde Resultater, som er saa objektive som muligt. P. D.'s Ord: p. 174 er typiske: . . . selv den abstrakte Idealist fordyber sig med Taknemlighed i Stofsamlingernes fyldte Paragraffer, naar han prøver paa at verificere sin Teori . . . Jeg har ikke startet med fuldt færdige Teorier, som jeg har villet verificere; men som Arbejdet er skredet frem har lagttagelserne givet Mulighed for teoretiske Overvejelser, som jo heller ikke fuldstændig mangler i mit Arbejde. P. D.'s idealistiske og filosofisk-æstetiske Fordringer har ført ham op i Teoriernes allertyndeste Luftlag; Forbindelsen med Stoffet kan næsten ikke mere øjnes.

Harry Andersen.

„I SKOVENS DYBE, STILLE RO“

Under mit Arbejde ved „Ordbog over det danske Sprog“ blev det mig overdraget at finde et Citat paa Ordet *Ro*, udskrevet fra Folkets Sangbog. Udg. af N. K. Madsen-Stensgaard [1903]. Citatet lød: „I Skovens dybe, stille Ro“. Forfatteren var ingen mindre end H. C. Andersen, og man bad mig udskrive Citatet fra et af H. C. Andersens egne Værker. Det lød saa let og ligetil. Melodien var: Langelandsk Folkemelodi, som H. C. Andersen har brugt to Steder: Vandring i Skoven („Min søde Brud, min unge Viv“)² SS. XII. 331, og i Slutningen af Hyldemor („Hold ei min Haand, see ei paa mig) SS. IX. 117. Nu stod Digtet ikke i H. C. Andersens Samlede Skrifter, hverken i Bindet med Digtene (XII) eller flettet ind i en Roman ell. et Skuespil. Saa gav jeg mig til at spørge. Først H. C. Andersen-Kenderen, Bibliothekar Topsøe-Jensen. Heller ikke han kunde finde det i sine Optegnelser. Jeg spurgte andre, og det morsomme viste sig, at alle musikudøvende straks sagde: „Ja, den Sang kender vi, den er af H. C. Andersen“, mens andre — Mænd som Professorerne Vilh. Andersen og Brix — slet ikke kendte Digtet. At to saa fremragende Forskere aldrig var stødt paa den kendte Tekst gjorde mig mistænksom. Jeg gennemgik nu i Det kgl. Bibliotheks Seddelkasse omtr. 1000 Sedler paa H. C. Andersens Værker og rekvirerede alle de Bøger, hvori jeg kunde tænke mig at finde Digtet. Men forgæves. Det var, som det Digt forfulgte mig. Gang paa Gang blev det udsendt i Radioen. Harry Andersens Studier over Johs. V. Jensens Lyrik udkom i de Dage. Pg. 196 skriver han: „I Skovduen hedder det: I Skoven den dybeste Ro . . . Udtrykket: I Skoven den dybeste Ro minder om H. C. Andersens: I Skovens dybe, stille Ro.“

¹ Udhævet af mig.

² SS = Samlede Skrifter. 2. Udg. 1886—80.

Heller ikke dette Spor førte til noget. Dr. Harry Andersen havde sin Viden fra Danmarks Melodibog. Jeg prøvede Højskolesangbogen — der har meget nøjagtige Kildeangivelser. Den har først faaet Sangen ind i 11te Udg. 1926. Under den staar: „Her efter Folkets Sangbog osv.“ Saa var vi lige vidt. Endelig kom Redaktør Glahder og sagde, at hans Mor i 60erne havde gjort Gymnastik til den Sang. Glahder fandt Bogen, hun havde brugt, nemlig: Sange til Brug ved den franske Gymnastik. 1868, en morsom Bog, hvor man — som ved Bertramgymnastikken nu — gjorde Øvelserne til Musik, fx. Hoftehvil til: „Kom Mai, du søde milde“, Hoveddreining og Hovedbøining til: „Solen synker nok saa smukt“, Bøikorsstrækstaaende Armbevægelse til: „I Skovens dybe, stille Ro“. Men hverken denne Udg. ell. 2. Opl. 1880 havde Forfatternavne under Sangene. Bogen var udgivet af den i sin Tid kendte Musiklærer og Komponist Fritz Andersen (1829—1910), der udførte et stort pædagogisk Arbejde for at faa Folkets brede Lag til at interessere sig for Musik. Han var Sanglærer ved Melchior og Schneekloths Skoler og har udgivet en Række Skolesangbøger. I en af disse: To- og trestemmige Sange til Skolebrug. Udsatte af Frits Andersen. II. 1864. pg. 21 staar: „I Skovens dybe, stille Ro“, men uden Forfatternavn. Dette var paafaldende, ikke alene fordi Samlingens andre kendte Sange var signerede, men ogsaa fordi de Digte af H. C. Andersen, der var optaget i Samlingens fem Bind (I Danmark er jeg født, Risens Datter, Den Frivillige, Jylland mellem tvende Have og Havfruernes Sang), alle bar hans Navn. Hvorfor saa udelade Forfatterens Navn under denne? Tog man saa 2. Udg. af Sangbogen (1868), optraadte der under „I Skovens dybe, stille Ro“ (pg. 25) og under et Par andre Sange et mystisk A, mens de øvrige Digte af H. C. Andersen, og af vore kendte Forfattere, stadig var underskrevet med Digterens fulde Navn. De Sange, der var signeret A, havde en Del tilfælles. De var præget af en typisk Sanglærertone; Teksten var ubetydelig, karakteristisk ved sine — indtil det banale — Gentagelser, her om Fred, Idyl og Ro. Man kunde tænke sig, at det var smaa Lejlighedssange, der fx. var skrevet til en Skoleskovtur. Disse Sange gaar igen i alle Samlingens forskellige Udgaver og er indtil den sidste (fra 1904) stadig signeret A. Det er maaske ikke for dristigt at opstille den Hypothese, at denne A skulde være lig Fritz Andersen. Faderen, (der var Bogbindermester) var litterært interesseret, var Medstifter af det dramatiske Selskab Holbergs Minde og skal have skrevet Sange til „Kalkeballen“. Kunde det saa ikke tænkes, at Sønnen har arvet Faderens „Evner“ som Lejlighedssanger, og at han, der har sat Melodi til saa mange Sange, selv har faaet Lyst til at forsøge sig med Teksten? Man har i sin Tid vidst, at Teksten var af Andersen, denne Andersen er saa i Tidens Løb blevet til H. C. Andersen, og under hans Navn er den gaaet ind i vore Sang- og Melodibøger. Det er en Hypothese, et Spørgsmaal, som jeg vil lade staa aabent. Jeg skriver dette, fordi jeg synes, det har Interesse for Offentligheden, og fordi jeg haaber, der kan dukke et eller andet frem, der bekræfter min Formodning, saa vi een Gang for alle kan faa rammet en Pæl igennem den gængse Opfattelse, at H. C. Andersen skal være Forfatter til denne lille Sang.

Guðrun Dahlerup-Petersen.

BIDRAG TIL MIDTSJÆLLANDSK SYNTAKS

1. Nægtelsens og andre Biords Plads ved Navnemaade.

I J. Byskovs Bog „*Modersmaalet*“ 1913, S. 71, staar der om Wessels Linier: „Det er ilde *at ikke kunne*, naar man gerne vilde“, at „man maa ogsaa sige, at det ikke hører eller har hørt til dansk Sprog at anbringe Nægtelsen paa den Maade.“

Det er maaske nok rigtigt, at denne Konstruktion aldrig har hørt til dansk Rigsmaal (Skriftsproget). Men det er givet, at den har hørt til det midtsjællandske Folkemaal, hvor den bruges den Dag i Dag. Desuden skal den være i levende Brug paa Laaland (se DST. 1936 S. 162) og sandsynligvis ogsaa paa Fyen. Saa det er forstaeligt nok, at Wessel ogsaa har kunnet skrive: „Jeg lovede vel i Fortalen *at ikke røre* ved Moralen“. Desuden er Formen at finde i Sneedorffs „Den patriotiske Tilskuer“: 1) „og har derfor besluttet *at ikke lægge* mere op af sine Indkomster“ (anført i Oxenvad, Dansk Sprog II) og 2) „*at ikke ville opofre* noget af sin Formue uden Vederlag er det samme som . . .“ (Sig. Müller, Haandbog I, 235).

Desuden bruger man i Midtsjælland ogsaa Ordene: *kun, knap, daarlig* (= knap), *sjældent* samt *aldrig* og vist flere Ord paa samme Plads mellem at og Infinitiven.

Herpaa skal jeg i det følgende nævne nogle Eksempler, idet jeg forudskikker, at „*at ikke*“ udtales som [d¹et] eller blot [d¹]. Ordet *det* i Parenthesen bruges almindeligvis i Dialekten, udtalt [æð]. At Sprogbrugen findes andre Steder paa Sjælland end i Midtsjælland, tvivler jeg ikke om.

1. Jeg var lige ved (det) *at ikke tage* med til Gildet.
2. Det var lige ved (det) *at ikke blive* til noget.
3. Han var lige ved (det) *at ikke ville* skrive.
4. Han havde den Dag bestemt *at ikke sove* til Middag.
5. Vi var belavet paa (det) *at ikke bage* for faa Kager.
6. Det er meget nemmere *at ikke sige* noget.
7. Det var bedre *at ikke give* Kørne for mange Roer.
8. Sørg nu for (det) *at ikke komme* for sent!
9. Det er klogt *at ikke købe* Brænde paa denne Aarstid.
10. Du skulde prøve paa (det) *at ikke spise* saa meget.
11. Hvordan er det *at ikke have* noget Køretøj mere?
12. Han gjorde klogt i (det) *at ikke slaa* for store Brød op.
13. Han var lige paa Nippet til (det) *at ikke gaa* med.
14. Han var ikke langt fra (det) *at ikke komme* med Toget.
15. Han har godt af (det) *at ikke blive* forvænt.
16. Hvad mener du om (det) *at ikke tage* af Sted?
17. Han var ikke langt fra (det) *at ikke kunne* (ku) klare sig.
18. Har du begyndt *at ikke sidde* for tidligt op (sidde = staa)?
19. Har du prøvet med (det) *at ikke komme* Sukker i?
20. Han var glad over (det) *at ikke være* i Vejen.
21. Han var glad over (det) *at ikke skulle* (sku) ud i det Vejr.
22. Det er ikke morsomt *at kun have* een Haand at bruge.
23. Det er ikke sundt *at aldrig komme* ud i Luften.
24. Det var meget lettere *at kun have* (ha) een Ko at malke.

25. Det er til (det) at blive ked af *at knap faa* det, man kan spise.
26. Der er ingen Grin ved (det) *at daarlig have* de Pjalter, man kan trække paa Raden.
27. Det er til (det) at blive mager eller [*a·ræ't*] af *at sjældent faa* ordentlig Kost (det lydskrevne Ords Etymologi er mig ukendt).

2. Foransat bestemt Kendeord.

I Midtsjællandsk bruges den Dag i Dag Navneordenes foransatte bestemte Kendeord i visse Sætningstyper, uden at der er noget Tillægsord mellem dette og Navneordet (det er naturligvis tryk- og stødløst).

Jeg har liggende for mig 60 Sætninger fra Folkeviserne, hvori Substantivet er gjort bestemt (bekendt for Tilhørerne) ved det foransatte bestemte Kendeord f. Eks.

1. Vi faldt igennem den Sky.
 2. Du skal vinde den Mø.
 3. Da dør jeg af den Harm.
 4. Hun ser den Kaabe hænge.
 5. Til Jorden stander alle de Lige (= Lig).
 6. Han kan saa vel de Rune.
 7. Saa mange sad de Riddere.
 8. Den Gangerpilt han tabte.
- o. s. v.

Desuden er denne Folkevisekonstruktion jo kendt fra en Mængde Efterligninger hos moderne Digtere:

- | | | |
|---|---|-----------------|
| <ol style="list-style-type: none"> a. Saa friske og sunde de Bønder vi se b. Her risler saa milde de Bølger fra Land c. De Læger komme med skarpen Tang d. Se dig ud en Sommerdag, hvor de Bønder tromler (Aakjær). | } | Oehlenschläger. |
|---|---|-----------------|

I ingen af de 60 Folkevisesætninger eller de folkeviseefterlignede Sætninger hos nyere Digtere bruger Midtsjællandsk imidlertid foransat bestemt Kendeord; men efterhængt Kendeord.

De Typer, hvori Midtsjællandsk bruger ovennævnte Form, ser f. Eks. saaledes ud:

1. Tag mig den Hat! (= Tag mig Hatten!)
2. Giv mig saa de Roser!
3. Smid dog de Bøger i Havet!
4. Væk med de Fingre!
5. Lad ham nu faa de Penge!
6. Skal vi saa se at faa købt det Tøj!
7. Tag og slip den Hund løs!
8. Kan du ikke stoppe mig de Høser!
9. Hvor mon de Kraveknapper er blevet af?
10. De Dreng kunde ogsaa godt luge de Roer! (2 Gange).
11. Vi maa se at faa kalket det Hus for Pinse!
12. Skal de Høns staa og dø af Sult?

13. De Drengelaver Ulykker.
14. Den Have skulde vel ogsaa graves.
15. Vi skulde vel se at faa det Korn hjem inden Aften.
16. Mon den Knægt ikke snart kommer?
17. Skal du ikke have skrevet det Brev?
18. Jeg maa hjem at malke de Køer!
19. Hvornaar skal vi have hentet det Brænde hjem?
20. Nu render de Høns igen ude i Haven (men: nu rendte Hønsene igen ude i Haven).

Sammenligner vi nu de midtsjællandske Sætninger med Folkevisesætningerne (de ægte saa vel som de efterlignede), ser vi, at medens de sidste er simpelt fortællende, indeholder de sjællandske en Impuls, hvad enten Formen er Bydemaade eller spørgende eller fortællende Fremsættemaade. Selv Sætningen Nr. 10 betyder: Du kunde godt lade Drengene luge Roerne, og Nr. 13 betyder: Drengene bør ikke lave Ulykker.

Det er, som om Midtsjællandsk her har skabt sig (eller bevaret sig) en handlingsæggende, henstillende Form med imperativisk Stemning og, vel at mærke, givet denne et formelt Kendetegn, nemlig det foransatte, bestemte, ubetonede Kendeord (den, det). Her er aldeles ikke Tale om demonstrativt Pronomen med Tryk og Stød.

Midtsjællandsk har saaledes forstaaet at give den umiddelbare Interesse, som baade den talende og Tilhøreren har i disse Sætningers Indhold, et grammatisk Udtryk. Omskriver man Sætningerne, saa Indholdet gives i en Bisætning eller anden refererende Form, bliver Kendeordet efterhængt (han sagde, at jeg skulde tage ham Hatten; han vilde ikke give mig Roserne; *ikke*: den Hat eller: de Roser).

Selvfølgelig har Rigsmaalet ogsaa den Slags *Impulssætninger*, men kun ikke med foransat bestemt Kendeord. Der kan da højest være Tale om enkelte stivnede Former: Vil de Herrer have varmt Vand?

At det er Talesprogsformer — saa den talende og Tilhøreren ved, hvad eller hvem der tales om — er givet. Tilfældene maa stamme fra før den efterhængte Artikels Opstaaen, og de er meget almindelige i nævnte Dialekt. I Jydsk har jeg ingen Sinde bemærket denne Enklave af den gamle Bestemthedsform. —

Aussig Weiss.

REKABITTERNE

En bibelsk Hentydning i to Digte fra 1690erne.

Et ædru og sparsom Folck, Er Mænder, Qvinder, Piger,
At *Rechabs* Slægt og Børn, Dem neppeligen ligner,

Jernskæg. Amager Lands Indbyggeres Korte Beskrivelse (1693).
Vers 79—80. (Mikkel Hansen Jernskægs Digte v. Mogens Kabel
og Helge Toldberg (1937). 65).

O! kloge *Rechabs* art, som iche Ville plante
Viinrancher, og ej steen til hjerne huuse kante,

Det glædelige Dyrkiøbs klagelige Ihukommelsse (1699). Vers 5—6
(Ms. NkS 568 B. Fol. kgl. Bibl.). 163, trykt efter andet (ukendt)
Ms. Rahbeks Hesperus 1821. V. 411 ff. og genoptrykt Oluf Nielsen.
Meddelelser om Vintapperlavet i København (1894). 16 ff.¹

Disse to Hentydninger til Jer. 35. 2—19, hvor det ædruelige Nomade-folk Rekabitterne fremholdes som Eksempel for Jøderne i deres mest dekadente Periode, er vist isolerede i dansk Litteratur. De er næppe uden indre Forbindelse, den første i et Digt af Jernskæg, paa denne Tid Kældersvend i Køge, den anden kun seks Aar senere til „Det glædelige Dyrkiøbs klagelige Ihukommelse, da det A. o. 1699, Saa nær Ved *Seculi* Ende indfaldt i sit *Annum Climactericum* og da *expirerede!*“, forfattet af en anonym, som sikkert har næret sig ved samme Profession som Jernskæg.

At dette Bibelsted i en kort Periode synes at være aktuelt, kan der uden for Danmarks Grænser kun findes en Parallel til i England, hvor specielt Afledningen Rechabite i hvert Fald fra sidste Fjerdedel af det syttende Aarhundrede optræder i Litteraturen (ogsaa i Poesi) og for Lægmænds Sprogfølelse er synonymt med Afholdsmand: The term "Rechabite" has frequently been regarded as equivalent to "teetotaller" (R. H. Kennett i *Encyclopædia of Religion and Ethics*, edited by James Hastings. X (1918). 602. sp. 2). I Oxfordordbogens Henvisninger under *Rechabite* opføres som ældste ikke-bibelske Citat Titlen "The English Rechabite, or a Defyance to Bacchus and all his Works". (Skriftets Tendens ligger i Titlen, hvor Bacchus er indgaaet i Formularen i Stedet for the Devil.) Dette Citat, der angives at være fra ca. 1681, kan suppleres med "And that his noble style he might refine, No Rechabite more shunned the fumes of wine" (ironisk anvendt) fra Drydens "Absalom and Achitophel" (1681) Vers 616—617. — Til Afrunding af Materialet kan citeres fra en lille Menneskealder efter de to danske Digte 3. Strofe af Matthew Priors Digt "The Pilgrim" (ca. 1720), et Supplikationsdigt paa den nødstedte Will Faggots Vegne: "A *Rechabite* poor Will must live, And drink of Adam's Ale (o: Vand), Pure Element, no life can give, Or mortal Soul regale."

Er det da tænkeligt, at vi her — direkte eller middelbart — staar overfor engelsk Indflydelse, et i denne Periode usædvanligt Fænomen? Det er muligt. Det kunde maaske stamme fra engelske Søfolk, der var kommet i Kontakt med Kældersvende m. m., eller fra Kældersvende, der i deres Ungdom havde sejlet og mødt Englændere, hvis Sprog jo ganske anderledes end vort har baaret og bærer Præg af en bibelstærk Nation. — Et Bevis vil vel aldrig fremkomme; men det forekommer paafaldende, at Interessen for Rekab netop viser sig i dansk Litteratur paa det Tidspunkt, hvor de engelske Allusioner er ny og talrigst overleverede i Litteraturen, og allerede faa Aartier efter er helt svundet, saa *Rechabs* i de yngste Tekster af Amagerrimene forvanskes til det uforstaaelige *Rehors* eller *Rechers*.

¹ Her er Rechab i en Fodnote betegnet som ukendt Navn.

Det viser manglende Kontinuitet, at først Grundtvig i „Nyaarsmorgen“ Strofe 244 fremhæver (Rekabitten) Jonadabs Sønner som et Eksempel paa Mennesker, der ikke lægger Vægt paa det dennesidige. Denne Allusion, der ligesom Citaterne med Rekab fra 1690erne synes at staa isoleret i vor Litteratur, kan da muligvis tages som et Bevis for, at dette Punkt i Jeremias' Forkyndelse ikke har skabt nogen fast litterær eller religiøs Tradition og dermed forbunden Terminologi¹.

Helge Toldberg.

TIL DIGTE AF ANDERS BORDING

Digteren Anders Bording (1619—1677) var i 1640'erne Huslærer på *Stadsgård*, det nuværende *Constantinsborg*, der har sin Beliggenhed ud til det nu tørlagte Vestparti af *Brabrand Sø*. Her i denne skønne Egn befandt Bording sig sikkert godt. Han har ofte taget en Tur gennem Skoven til *Århus*, hvor han har haft let ved at gøre Staden usikker; thi han var en meget smuk Mand, mørk af Lød og med en kysselig Mund. I Stadsgårdtiden er en Del af hans Hyrdedigtning blevet til. Der findes nemlig en Del Digte af ham til den skønne *Sylvia* (i Udgaven 1735, 1. Del, S. 282 ff.), der er blevet identificeret med en århusiansk Skønhed, der bar det borgerlige Navn Maren Jacobsdatter. Om dette Forhold vides dog ikke andet, end hvad der står på en løs Optegnelse i Rostgaards Samling Nr. 265 in 4° (i Universitetsbiblioteket): „Dend Sylvia, som Bording i de fleste af sine Viser taler om, skal have været en meget deilig Pige i Aarhus ved Navn Maren Jacobsdatter. Det Sted, hvor hand haver digtet de fleste af sine Hyrde-Viiser, skal have været Stadsgaard eller Palsgaard nær ved Marselisborg.“

Notatet er skrevet med en smuk gotisk Håndskrift; skønt hele Optegnelsen er skrevet med samme Hånd, er „Viser“ dog stavet forskellig de to Steder, Ordet bruges.

Moderniseringen af Jacobsdatter til -sen, som forefindes bl. a. i Stolpes Værk om Dagspressen i Danmark og i Carl S. Petersens Litteraturhistorie, er, som det fremgår af Citatet, ikke korrekt. Hvem Maren Jacobsdatter, som Bording udøser sit elskovstunge Hjerte for, er, vides ellers ikke. Hun har næppe været af nogen højere Extraction, og er desårsag ikke til at finde i samtidige Arkivalier. Stor Skade er herved heller ikke sket. Det vigtigste i denne Sag er de Vers, som den letfængelige Huslærer på Stadsgård fik digtet under Inspiration fra Jomfru Maren.

I det første Vers af „Til den skønne Sylviam“ er Ordene disse:

„Klare Stjerne, Sylvia,
Kan jeg da
Leve, naar du gaar her fra?”

¹ Det skal tilføjes, at heller ikke Th. Hjelmqvist i „Bibliska personers namn med sekundär användning i Nysvenskan“ har noget om tilsvarende Brug paa Svensk.
Red.

Nej, du skalt her efter spørge,
 Det jeg mig
 Ynkelig
 Ihjel maa sørge.“

Slet så galt gik det nu ikke; thi da Bording fra 1647 opholdt sig et Par År på *Brusgård* ved Randers, er Sylvia glemt for en os ubekendt Galathea. Selvom denne Dame på et vist Tidspunkt var hans kæreste Sværmeri, var hun dog ikke hans eneste, hvad han røber i et Kyssevers.

I et Digt taler Bording om den „Skønneste Hyrde-Møe“ og beder sin „Sjæletvingerinde“ komme ned til „den fiskerige Sø — ved de grønne Linde“.

Det er uden Tvivl *Brabrand Sø* uden for Stadsgårds (Constantinsborgs) Have, Digteren her tænker på. Den er „af Naturen yndelig — er prydet alle Steder, — hvor og de skønne Blomster sig — saa herligen udbreder.“

Yndig fremtryller den gamle Hyrdedigter Fuglelivet ved den røromkranste Sø:

„Hør Rørdrummen i de Rør
 sin huule Bass udsnurrer,
 Støren og sit bedste gør,
 og Ringel-Duen kurrer.
 Hvor og den skønne Nattergal
 med søden Røst og Stemme
 Saa lifkelig med megen Pral
 man sig ikke forglemme.“

Medens hos Christian Winther „Rørdrummen pauker og Nattergalen slaar“, udsnurrer vår Fugl sin hule Bas hos Bording, der også har hørt Nattergalens søde Røst i de dårende Sommeraftener ved *Brabrand-Søens* Bredder. Den gamle Bohemedigter har ligeledes erfaret, at Århusdalen har Ekko („Ekko der i dyben Dal — lader sig og fornemme, — tal kun hun, den svare skal — dig vel med syv-fold Stemme“); han glæder sig over Dyrelivet og over de „ferske Strømme“, — og i Digtets sidste Vers sender han i varmtføjte Ord sin Bøn ud i Verden efter sin Tilbedte:

„Kom min Røse, kom mit Lam,
 og kom min blanke Stjerne,
 kom min ædle Skat, ja kom,
 jeg beder dig saa gerne,
 tilsted dog ej min Længsel sig
 nu længer at forøge,
 kom snart, kom fast, kom hastelig
 din Daphnis at besøge.“

Bordings Vers er skrevet i Tidens følsomme Stil — og der er ingen Tvivl om, at hans Vers, da de endelig i 1735 udkom i Bogform ved Frederik Rostgaard og Peder Terpager, er blevet læste og til-egnede af alle litterært interesserede. Uden dog at turde tale om direkte Lån, kommer man ved at læse Bordings Digt, hvori Rørdrummen er nævnt, til at tænke på Digte af Brorson og Ambrosius Stub. I et af Versene har Bording disse Linjer: „Den skønne, ja den skønneste, —

Naturens Mesterstykke, — det er den smukke Galathe, — min Glæde, Lyst og Lykke.“

I Stubs bekendte Digt (antagelig fra 1740'erne): „Du dejlig Rosenknop!“ findes Linjer som disse: „Din Herlighed forgaar, — din Skønhed Ende faar. — Naturens Mesterstykke!“

I Brorsons trøsterige Svanesang indledes sidste Vers således: „Kom, min Due, lad dig skue“, altså omtrent som Bordings Vers: „Kom min Rose“. Nu var ganske vist både Stub og Brorson større digteriske Begavelse end Bording, men derfor kunde de jo godt blive påvirkede af hans Vers, der i Holbergs Tid sikkert er blevet læst med lige så stor Glæde som Drachmanns og Stuckenbergs i vore Dage.

Til den anden Side kan så nævnes, at Bording sikkert har været fortrolig med Hieronymus Justesen Ranchs „Fugleviser“, hvor man i Vers 9—10 hører om Gøgen:

„Dernæst saa kucker Gøgen
Oc sætter sig paa Bøgen,
Siunger, som hand haffver lærd;
Ingen maa hannem spotte,
Quad bedre, om han aatte,
En hver lad nyde sin værd.

Hand kand ey Qvinckelere,
Sin Sang paa ny staffere,
Hand bruger sin gamle pas,
Det, hans forfædre holdt i Ære,
Det holder hand ved oc lader saa være,
Skøt[r] lidet om Qvint oc Bas.“

Der er umiskendelig Lighed mellem Bordings og Ranchs „Fuglevers“. Det kan føjes til, at det i Virkeligheden er samme Motiv, Blicher benytter i „Gjøgen“ (i „Trækfuglene“), som Ranch — den gamle Viborg-digter — anvender i sine Vers om Gøgen.

Til sidst kan meddeles, at Rørdrummen har levet i Brabrand Sø til vore Dage. Så sent som i 1935 har den prægtige Fugl vist sig i den røromkranste Sø, men den blev skudt, ligesom tidligere Fugle af Arten; Optegnelser herom foreligger fra 1874 og 1925. Naturforskeren V. Sigfred Knudsen hørte o. 1906 Rørdrummen pauke i Rørene ved den Sø, hvor Fuglen i gamle Dage blev hørt af en Digter¹. Nattergalen kan man også, såvel som Ringduen, have Held til at høre ved Søen i Århusdalen, hvor de store Rørskove er Årsag i, at Rørdrummen i vor Tid — som i Bordings Dage — holder til. Ejendommeligt er det at høre Rørdrummen, når den i Parringstiden lader høre fra sig med sin meget kraftige, men ret vellydende to-tonede Lyd.

¹ Fuglelivet i Brabrand Sø (Flora og Fauna 1936, 110 f., 113).

August F. Schmidt.

KULTUR OG FOLKEMINDER

BONDEN HAN AGTER PÅ TIDEN

Den gamle bondevise, som dels i sig selv ikke er uinteressant, og dels er mærkelig fordi den blev forbilledet for hr. Petter Dasses berømte norske *Dale-Vise* (sidst udg. i Petter Dass, *Viser og Rim*. Utg. ved Didrik Arup Seip. 1. Saml. Oslo 1934), har man hidtil mest anset for at være af dansk oprindelse, skønt allerede Nyerup i sit „Udvalg af danske Viser“ (I, 1821, nr. 45) har udtalt, at den ialfald ikke kan være blevet til på denne side Sundet. Det ældste tryk, man kender, er fra Malmø 1665, og er dansk, de ældste svenske fra 1681 og 1685. Men dermed er visens hjemland ikke fastslået, da jo utallige flyvebladtryk er gået tabt, og for svensk oprindelse taler, at en svensk (finlandsk) forfatter, Gabriel Tuderus (student 1659) angives at have digtet den, mens den aldrig har været tillagt nogen navngiven dansk forfatter.

I „Nysvenska Studier“ 16. årg. s. 123 flg. har Stina Christensson udførligt behandlet spørgsmålet om visens oprindelse. Med gode grunde gør hun det sandsynligt — man kunde vist bruge stærkere ord — at visen er oprindelig svensk, skrevet til „then frantzöske melodien Greddlin benämnd“, og i Skåne overført til dansk. Både rimene og adskilligt andet peger i den retning. Men visen blev hele Nordens ejendom, ikke mindst Norges i hr. Petters omdigtning, som nok overgår originalen.

Marius Kristensen.

TYSK OVERTRO

E. Hoffmann-Krayer u. H. Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Bd. VI—VII. Berlin & Leipzig 1934—36, Walter de Gruyter & Co.

Dette Værk, som tidligere gentagne Gange har været omtalt i DST., skrider planmæssigt frem og nærmer sig Afslutningen. Bd. VI gaar fra *Mauier* til *Pflugbrof*, og Bd. VII fra *Pflügen* til *Signatur*. Der findes ogsaa i disse Bind en Række meget store Artikler, som *Maus*, *Mensch*, *Milch*, *Mond*, *nackt*, *Neujahr*, *Orakel*, *Paradies*, *Pferd*, *Planeten*, *Schlange*, *Schuh*, *Schwein* og *Segen*. De kan ofte være af et for et Leksikon imponerende Omfang, saaledes *Planeten*, hvor Stegemann paa 260 Spalter behandler Astrologien og giver skematiske Oversigter over Planeternes Betydning saavel indenfor arabisk som græsk-romersk Tradition og bringer Uddrag af astrologiske Haandskrifter. I *Segen* behandler vor Landsmand Dr. F. Ohrt paa 40 Spalter dette vanskelige Æmne, som næppe nogen anden behersker, paa en mønstergyldig overskuelig Maade. Denne »Handwörterbuch« er saaledes en overordentlig nyttig Haandbog, og man vil finde den citeret flere Gange i dette Hæfte af DST.

Gunnar Knudsen.

RANTZAU-SAGN

AF

ALBERT FABRITIUS

Faa af de danske og holstenske Adelsætter, som har skabt sig et Navn i vort Lands Historie, kan i Ælde og Anseelse maale sig med Rantzau'erne, hvis Indsats har sat sig varige Spor i Sønderjyllands og Holstens politiske, økonomiske og kulturelle Udvikling og langt ud over Hertugdømmernes Grænser. — Intet Under, at Sagn og Æventyr har dannet sig om Ætten, der tidligt i Folkemunde fik tillagt Prædikatet „de stolte Rantzau'er“.

Paa Breitenburg — Slægtens Hovedborg fra Feltherren Johan Rantzau's Dage — findes tre Genstande, som Sagnet tidligt har sat i Forbindelse med hinanden og med overnaturlige Magter, nemlig en *Ten* (Fig. 2), hvorpaa der staar: „H. Io. Rantzow Ritter“ — et Sværd, paa hvis Greb er anbragt to flade *Guldsild* (Fig. 3), som paa Halefinnen bærer henholdsvis Familien Rantzau's og Familien Walstorp's Vaaben, og paa Bugen følgende Inskription: „Anna Walstorp H. Ioh. Ranzow Frowe 1571“ — og endelig en lille cylinderformet Metaldaase, hvis Skruelaag bærer Walstorp-Vaabenet og Omskriften: „Anna Walstorp Anno 1571“ (Fig. 5). I Daasen opbevares 50 Stykker *Regnpenge* (Jettons (Fig. 4 og 6)), der paa Aversen bærer Indskriften: „1571 / ANNA / WALSTORP / H. IOHAN RANZO / SZELIGEN / FROUWE / HAT“ — og paa Reversen: „1571 / HINRICH / VND PAWEL / HER J. SONS / DVSSE REC / KENS PEN / GEGEVEN“. Saavel Mønterne som Tenen er sandsynligvis af Prinsmetal, et rødgult Blandingsmetal, som bestaar af 1 Del Zink og 3 Dele Kobber. Sildene er utvivlsomt af Guld eller i hvert Fald kraftigt forgyldte.

Det hertil knyttede Sagn kendes i forskellige Versioner; saaledes findes i E. G. Happel: *Gröste Denkwürdigkeiten der Welt* oder so

genannte Relationes Curiosæ, I, Hamburg, 1683, Nr. 30, S. 236 (Trykfejl: 136) følgende Gengivelse:

I den ældgamle, fra et hertugeligt schlesisk Hus nedstammende Slægt von Rantzau skete det engang, at en Formoder om Natten, da hun laa ved sin Ægteherres Side, blev vækket af en lille Mand, som bar en Lygte; han opfordrede hende til at følge sig og bragte hende fra Slottet, hvis Døre og Porte aabnede sig, ind i et hult Bjerg til en lille Kvinde, som laa i Barnsnød. Da nu Fru von Rantzau paa hendes indstændige Bøn lagde Haanden paa hendes Hoved, blev hun straks rask. Derpaa skyndte hun, der var meget bange, sig tilbage og blev ogsaa straks ledsaget til sine egne af den nævnte lille Rejsefælle. Men ved Afskeden fik hun af denne lille Mand et anseligt Stykke Guld til Belønning, hvoraf hun paa hans Anvisning lod lave 50 Regnepenge, en Sild og to Tene til sine Døtre. Hun fik samtidig den Formaning, at hendes Efterkommere skulde gemme disse Ting godt, saafremt de ikke med Tiden fra at være velhavende vilde blive trængende Menne-sker; derimod skulde deres Ære og gode Rygte daglig vokse, saalænge de ikke mistede nogen af disse Ting. Om de alle endnu findes hos denne fornemme Slægt, kan jeg ikke med Sikkerhed sige, dog forekommer det mig, at den, som har fortalt mig denne sælsomme Historie, tillige maatte have ladet mig vide, at enten Silden, eller een, om ikke flere, af de gyldne Regne-Penge var kommet bort fra disse Skatte.

En anden Version, som foreligger nedskrevet omkring 1700 har følgende Ordlyd:

Jomfru Dorothea Julie Andersens skriftlige Beretning, sendt til Fru Hovmesterinde Elisabeth Thiersen, om hvad der hændte paa Breitenburg med Hr. Johan Rantzau's Gemalinde, da hun blev hentet af en lille underjordisk Mand.

Velbaarne, kære Fru Hovmesterinde.

Jeg vil nu lade Dem vide, hvad jeg ved derom; den første Herre paa Breitenburg var Johan Rantzau, der var gift med Anna Walstorp. Til hende kom om Natten en lille Mand fra de Underjordiske og vækkede hende og bad, at hun vilde gaa med ham, der skulde ikke ske hende noget ondt, hans Kone laa i Barnsnød; om hun saa dog ikke vilde gaa med. Saa gik hun med ham ud af Sovekammeret og fra Forstuen, der hvor Nedgangen til Kælderen er, hvor Hovmesterinden

gemmer sit Kød, ned ad en Trappe og kom til denne lille Mands Kone. Saasnart denne var forløst, gav han hende Guld oppe paa Slottet og sagde, at hun deraf skulde lade lave 3 Ting, for det første Penge, for det andet en Ten, for det tredie en Sild. Hvor Pengene forblev samlede, der skulde der aldrig mangle Penge, men altid være Penge; den anden, som fik Tenen, skulde have god Lykke i Krig, og den tredie, hos hvem Silden forblev, skulde aldrig lide Mangel paa Brød. Nu har Hr. Johannes' Søn Hr. Henrik som den første Arving faaet Pengene. Men om der har været flere Sønner eller Døtre, derom har jeg intet hørt. Fra Johan Rantzau, som fra hans Søn Henrik, var den anden mandlige Arving jo Hr. Gert Rantzau; om Pengene er blevet hos ham, det ved jeg ikke. Den tredie Arving er Hr. Greve Christian Rantzau, som, efter hvad der siges, havde Pengene, ligesom Tenen og Silden skal have været hos hans Søstre; thi den ene Søster fik Frantz Rantzau, der havde et saadant Held i Krigen hos Kongen af Frankrig, hvor han adskillige Gange leverede et Slag og altid sejrede. Hans Gemalinde, som var Grev Christians Søster, har jeg endnu set hos min højsalige Grevinde paa Drage. Hvem der har faaet Silden, ved jeg ikke, det skal være en af Søstrene. Saa meget ved jeg derom, og min højsalige Grevinde har selv fortalt om den lille Mand fra de Underjordiske, og dengang kunde jeg endnu høre, og har Gud være lovet endnu saa god en Hukommelse, at jeg endnu kan erindre alt, bare jeg ogsaa kunde høre godt. Hvad skal jeg gøre, det er for mine Synders Skyld, at jeg er straffet saaledes. Nu, kæreste Fru Hovmesterinde, hilser jeg Dem tusinde Gange, og dør som Deres trofaste Tjenerinde

D. J. Andersen¹.

¹ Jungfer Dorothea Juliae Andersen Bericht von denen, was sich zu Breitenburg mit H. Johann Rantzow Gemahlin, da selbige von einem unterirdischen Männen ist abgeholet worden, begeben, an die Frau Hofmeisterin Elisabeth Thiersen schriftlich gesand:

Huolg(eborne) wehrte Frau Hofmeisterin.

Ich will Sie nun zu wissen thun, waß ich davon weiß, der erste Herr auf Breitenburg ist Johann Rantzow gewesen, so zur Liebste gehabt Anna Walstorpen. Zu derselben ist in der Nacht ein unter der Erden, ein kleines Männen gekommen, und hat sie aufgeweckt und gebeten, daß sie mit ihm gehen wolte, ihr solte kein Leid wiederfahren, seine Frau die läge in Kindes Nöthen, also wolte sie doch mitgehen. Also ist sie auß der Schlafkammer mit ihm gegangen von der Haus Dele, da der Keller angehet, da die Hofmeisterin ihr Fleisch innen hat, eine Treppe hinunter und zu diesen kleinen Mann seinen Frau gekommen. So bald sie entbunden,

Denne Version findes indført paa nogle hvide Blade i et Eksempel af Lindeberg: Hypotyposis Arcium, trykt 1591 i Hamburg, som nu findes som Katalognr. 145 i Breitenburgs Biblioteks Ranzoviana-Afdeling. Ved Hjælp af Breve i Arkivet paa Breitenburg kan det fastslaaes, at Indførslen er foretaget af Nicolaj Christian Bilenberg, som i hvert Fald i 1726 var Sekretær paa Breitenburg. Om Jomfru Dorothea Julie Andersen, hvis Brev udgør Forlægget for Bilenbergs Beretning, vides intet andet, end hvad der kan læses ud af Teksten; men det fremgaar heraf, at hun har kendt Marskal Josias Rantzau's Enke Hedevig Margrethe Elisabeth Rantzau (f. omkr. 1627), der døde 1706, idet det er klart, at hendes Udtalelser om Frantz Rantzau, der tjente den franske Konge, beror paa en Forveksling med Josias Rantzau — en Erindringsforskydning, som er saa meget mere forstaaelig, som en anden Søster til Greve Christian Rantzau, Anna Christine Rantzau (omkr. 1618—80) var gift med Frantz Rantzau til Salzau. Da Fortællerinden yderligere hævder at have set Marskallens Enke „bey meiner gottseeligen Gräfin“ paa Drage, er det klart, at hun har været i Tjeneste hos Greve Ditlev Rantzau, til Rantzau og Løvenholm's første Hustru Catharine Hedevig Brockdorff eller hos den anden Hustru Dorothea

hat er ihr in dem Schloß Goldt gegeben und gesaget, da solte sie von machen lassen dröyerling, erstlich Pfenninge, zum andern ein Spill, zum dritten ein Heringe. Wo die Pfenning bleiben zusammen, da solten kein Geldt gebrechen; sondern immer Geldt sein; daß andern, die das Spill wieder bekäme, solte guth Glück im Kriege haben, und das dritte, wo der Hering bliebe, die sollen nimmer Mangel an Brodt haben. Nun hat der Herr Johannes sein Sohn Herr Hinrich als der erste Erbe die Pfenning behalten. Ob aber mehr Söhne oder Töchter gewesen, da habe ich nichtens von gehöret. Von Johann Rantzow alß von seinem Sohne Hinrich dem andern männlichen Erbe ist ja Herr Gerhardt Rantzow, da die Pfenning bey geblieben, daß weiß ich nicht. Der dritte Erbe ist der Herr Graff Christian Rantzow, da die Pfenning bey geblieben, davon ginge die Rede, alß wann von dero Schwestern die Spill und der Hering geblieben wäre. Weilen die eine Schwester den Franß Rantzow bekommen, der solchen grosses Glück im Kriege gehabt bey dem Könige in Frankreich, da er etliche Mahl eine Schlacht gelieffert und alle Zeit gesieget. Seine Gemahlin, die Graf Christian seinen Schwester ist, habe ich noch bey meiner gottseeligen Gräfin gesehen auff Drage. Wer den Hering bekommen, weiß ich nicht, von denen Schwestern soll es eine seyn. So viel weiß ich davon, und hat meine gottseelige Gräfin von dem Männen unter der Erden selber erzehlet, und da könte ich noch hören, und habe, Gott sey Danck, davon ein solch starckes Gedächtnis noch, daß ich mich noch alles erinnern kan, könte ich auch so wohl hören. Was soll ich thun, es ist meiner Sünden Schuld, daß ich so gestraffet bin. Nun liebste Frau Hoffmeisterin, ich grüsse Sie tausend Mahlen und sterbe ihre getreueste Dienerin

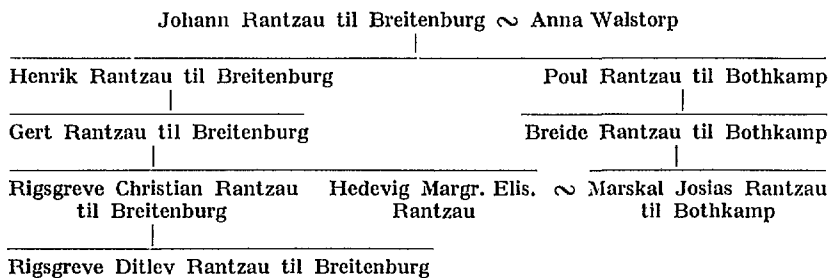
D. J. Andersen.

(Margrethe) Benedicte Ahlefeldt (1664—96), og hendes Nedskrivning af Sagnet har derfor tidligst fundet Sted 1696 (resp. 1689).

Sagnet kan saaledes ikke i denne Skikkelse bringes nærmere end til ca. 100 Aar efter, at de berettede Begivenheder skulde have fundet Sted, dog at det for den Dels Vedkommende, som angaar Marskal Josias Rantzau's Krigslykke, vel er noget nærmere i Tid; Marskallen døde 1650.

Til den sidst omtalte Version bemærker Grevinde Emma Rantzau, Breitenburg, i et Brev til Lehnbaron H. Berner Schilden Holsten, Langesø (1936): „Ved den skrevne Version af Breitenburg-Sagnet maa man tilføje, at Jomfru Dorothea Julie Andersen jo har forvekslet Tenen og Silden, thi det har altid mundtligt heddet, at den, som havde Silden „skulde have god Lykke i Krigen“, og hvor Tenen „forblev (i Ære), der skulde ikke være Mangel paa Brød¹“.

Om Genstandenes Gang beretter Fortællerinden vel i Hovedsagen rigtigt, bortset fra Forvekslingen af Frantz og Josias Rantzau, og fra at det er uvist, om Josias Rantzau har faaet Sværdet gennem sin Hustru eller direkte gennem sin Fader og Bedstefader. Følgende Oversigt vil vise Udviklingen:



Foruden i Jomfru Andersens Version har Sagnet — som det fremgaar af Grevinde Emma Rantzau's foranførte Meddelelse — ogsaa været bevaret mundtligt paa Breitenburg. Naturligvis adskiller denne mundtlige Version sig ikke paa væsentlige Punkter fra den nedskrevne, idet der blot er taget Hensyn til de nævnte aabenbare Forvekslinger. Fortællingen om, at Josias Rantzau kastede Sværdet i Rhinen (eller Seinen), da han blev drillet med, at det var for-

¹ Grevinde Emma Rantzau, Breitenburg, til Lehnbaron H. Berner Schilden Holsten, Langesø, 30. November 1936.

hekset, hvad der nærmere skal omtales nedenfor, kendes ogsaa paa Breitenburg, hvor man dog naturligvis benægter dens Rigtighed med Støtte i, at Sværdet endnu findes der.

I Hofmans Historiske Efterretninger om velfortiente Adelsmænd (Kbh. 1777)¹ berettes Sagnet i nogenlunde samme Skikkelse som ovenfor, blot at den Gave, som Anna Walstorp fik af Bjergmanden var „noget Guld, som saae ud som Spaaner“, om hvilket han sagde, „at det skulde skaffe hendes Stamme Ære“. Han beretter kort, at hun lod lave tre Ting af dette Guld, hvoriblandt en Sild, som Josias Rantzau lod gøre til et Kaardehæfte, og hertil følger Hofman yderligere den Oplysning, at han „bar den saalænge som han levede, og dette paastaaede Lættroende at have hiulpet meget til hans Tapperhed.“

I Brødrene Grimms Samling „Deutsche Sagen“, hvis første Udgave kom 1816, og derfra i Karl Müllenhoffs Bog: „Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg“, fortælles tre Versioner af Sagnet. Den første af disse er en ordret Gengivelse af den hos Happel forekommende Fortælling, hvoraf dog Ordene: „Om de alle endnu findes hos denne fornemme Slægt, kan jeg ikke med Sikkerhed sige, dog“ er udeladt. Efter Oplysninger i Müllenhoffs Udgave stemmer denne Version hos Brødrene Grimm overens med „Siegfried in Medulla, p. 481“. Siegfrieds Bog har ikke været tilgængelig.

I den anden Version, som findes hos Brødrene Grimm, og som derfra er gaaet over i Müllenhoffs Bog, berettes Sagnet uden Angivelse af Anna Walstorps Navn; der tales blot i Almindelighed om en nygift Grevinde, som vækkes af Sønnen ved sin Mands Side af „ein wunderbar schönes Fräuchen, nur ellenbogengroß“, som fører hende til et af Guld og Ædelsten funklende Gemak under Jorden, hvor mange smaa Mænd og Kvinder er samlede. Her modtages hun af Kongen, som fører hende til Dronningens Barselseng. Da Fødselen er overstaaet, bliver Grevinden beværtet paa det bedste, men rører dog intet. Hofdamen fører hende saa tilbage og giver hende tre Spaaner at lægge under sin Hovedpude, hvor de i Nattens Løb vil blive forvandlet til Guld, og heraf skal hun lade lave en Sild, Regnepenge og en Ten. Det forbydes hende at omtale Sagen, endog for sin Mand, og det forudsiges, at de vil faa tre Børn, „som vil blive de tre Grene af et Hus. Den som faar Silden vil faa megen Lykke i Krigen, for sig og sine Efterkommere, den,

¹ Bd. I, S. 115.

som faar Pengene, vil med sine Børn beklæde høje Statsembeder, og den, der faar Tenen, vil blive velsignet med talrige Efterkommere.“

Da Grevinden vaagnede, fortalte hun sin Mand det, idet hun dog fremstillede det som en Drøm. Greven spottede herover, men da de under hendes Hovedpude fandt Guldet, anvendte de det paa den befalede Maade; Spaadommen gik i Opfyldelse, og Familien opbevarer endnu Skattene.

Denne Version har Brødrene Grimm hentet fra L'Amant oisif, Bruxelles 1711 — et Værk, som heller ikke har staaet til Raadighed. Her skal Sagnet være henført til en Grevinde de Falinsperk.

Brødrene Grimms tredje Version er blot en Variation af den foregaaende; derimod anfører Müllenhoff en ny Beretning, som skal gives her, da hans Kilde angives at være et Medlem af Familien Rantzau:

En godgørende Grevinde paa Breitenburg, som ofte selv gik rundt med Husmidler til de syge, var en Aften, da det var et skrækeligt Vejr, anmodet om at komme til en gammel, syg Kone, som boede i den anden Ende af Landsbyen. Hun var ogsaa parat, men hendes Mand forbød hende at gaa. Da hun nu sad alene i Tusmørket, hørte hun Støj, og Husnissen stod foran hende med Urter og Drikke; disse bød han hende tage og bære hen til den syge, og saaledes hellere følge sit Hjertes end sin Ægteherres Bud. Grevinden fulgte Nissens Befaling, og den syge kom sig synligt ved hendes Pleje og Drikkene. Da Grevinden nu den næste Aften igen sad alene i Tusmørket, saa hun Nissen staa ved Kaminen og skovle Kul. Da Ilden blussede i Vejret, kastede han en Skovlfuld Høvlspaaner derind, og sagde til Grevinden: Naar Ilden er brændt ud, saa søg i Asken. Det, som du finder der, skal du omhyggeligt bevare. Saalænge de Ting er i din Slægt, vil Lykken være Greverne Rantzau tro. Da Gløderne slukkedes, saa Grevinden efter og fandt en gylden Ten, et gyldent Bæger og en tredje Ting. Denne sidste er kommet til en yngre Gren, som har mistet den og nu er uden Godser. Men Tenen opbevares endnu paa Breitenburg og Bægeret paa Rastorf.

Hertil følger Müllenhoff den Oplysning, at det i Majors Collect. Mss. Fol. 17 B. meddeles: Paa Breitenburg opbevares 50 gyldne Penninge i en lille Sølvdaase med Johan Rantzau's og Fru Anna Walstorps Vaaben paa. Skriften paa disse Penge er graveret og fyldt ud med sort. Endvidere oplyser han, at en „Grev Rantzau i Eutin nu har alle

tre Ting i sin Besiddelse paa nær en gylden Mønt, som findes i et Kabinet i Frankrig¹.

I J. M. Thieles Samling: Danmarks Folkesagn² fortælles et lignende Sagn om en Grevinde paa Breitenburg; Gaverne, som hun fik til Belønning for sin Hjælp, angives her at have været en Guldrok til hendes Datter og en Guldsabel til hendes Søn. Thiele har nedskrevet dette efter en mundtlig Tradition, men oplyser desværre ikke, hvem der har fortalt ham det. Han fortæller endvidere, at Sagnet er optegnet i „Miscell. Rostg. Mss. 4to No. 25“, hvor Gaverne angives som en Dug, en Ten og noget Guld, hvoraf der siden blev gjort en Kæde og møntet Guld. I Manuskriptet gøres 'den interessante Tilføjelse: „Velb. Fru Sophia Rantzow til Søholm fortæller dette om sin Faders Faders, Hr. Hendrik Rantzows Frue.“³

Fru Sophie Rantzau (1591—1675), der ejede Søholm indtil 1651, og som var gift med Mogens Gyldenstjerne til Findstrup, var Datter af Frantz Rantzau til Rantzau og Schöneweide (1555—1612), den ældste af Henrik Rantzau's og Christine von Halle's Børn. Sandsynligheden for, at selve Fortællingen om den natlige Fødselshjælp og de Underjordiskes Velsignelse over Slægten Rantzau kan føres tilbage til Henrik Rantzau, kan da ikke afvises. Henrik Rantzau døde 1598, da hans Sønnedatter Sophie var syv Aar, Fru Christine først 1603, da Sophie Rantzau var 12 Aar gammel. — Da Gaverne her siges at have været en Dug, en Ten og Guld, er det ikke rimeligt, at Sagnet fra første Færd har været knyttet til alle de tre Genstande, om hvilke det senere fortælles; Bevidstheden om disse Kuriositeters Tilstedeværelse paa Breitenburg maa i Løbet af det 17. Aarhundrede have knyttet Sagnet til dem.

Frederik Barfod, som har skrevet Biografier af flere af Rantzau-Ættens Stormænd, og som vides at have staaet i personlig Kontakt

¹ Jacob u. Wilhelm Grimm: Deutsche Sagen, 1. Udg. Bd. I, 1816, Nr. 41, S. 51—54; 3. Udg. ved Herm. Grimm, 1891, Nr. 41, S. 26—28. Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, 1845, S. 327—30, Nr. 443; 3. Udg. ved Otto Mensing, 1921, S. 345—48, Nr. 512. ² Bd. I, 1843, S. 134. ³ Ved Arkivar, Mag. Hans Ellekilde's elskværdige Bistand er det paagældende Haandskrift identificeret som Rostg. 21, 4^o; det har i Thiele's Tid været Nr. 55, saaledes at Angivelsen Nr. 25 er en Trykfejl, som er gentaget fra 1. Udgaven. Den paagældende Notits — der staar uden Forbindelse med de øvrige Notater — findes S. 229 og angives at stamme fra Jfr. Anne Gjøs Slægtbog. Anne Gjøs levede 1609—81, var altsaa samtidig med Sophie Rantzau og har vel faaet Meddelelsen direkte fra hende.

med Statsminister, Greve Conrad Rantzau til Breitenburg i Aarene før og efter 1840, kender ogsaa Sagnet, som han — ligesom Jomfru Andersen og Hofman — knytter til Anna Walstorps Navn. Han fortæller, at hun en Nat laa i fromme Bønner for sin Mand, hvem „Krigen havde bortrevet fra hendes Side“, da en Pusling kom og bad hende bistaa hans Kone. Fru Anne tilberedte en Drik, som styrkede den lidende, og da hun afslog enhver Form for Belønning i Guld eller Kostbarheder, forærede Puslingen hende nogle Savspeer, der blev forvandlet til Guld, og hvoraf hun lod lave Mønterne, Tenen og Silden. Barfods Version findes afskrevet i et Haandskrift: „Historiske og biografiske Efterretninger om den rantzauske Familie, samlede af P. S. P.“, Frederikslund, Juni 1856, hvori der desuden gives Oplysning om Thieles og Rostgaards Versioner. Dette Haandskrift danner utvivlsomt Grundlaget for den nu paa Krengerup levende mundtlige Fortælling, ifølge hvilken der dog af Spaanerne blev lavet et Kaardehæfte, formet i Billedet af en Sild, en Guldten, der opbevares paa Breitenburg, og en Guldthepotte (Fig. 7), som tidligere fandtes paa Rosenvold, men nu opbevares paa Krengerup.

Den mundtlige Krengerup-Version — som velvilligst er meddelt af Lehnsgreve Christian Rantzau — stammer fra dennes Bedstefader Greve Carl Frederik Rantzau (1818—97).

Om Guldthepotten, der, ligesom et vistnok ikke oprindelig med denne sammenhørende Fad, er af orientalsk Arbejde, oplyser Lehnsgreve Rantzau, at hans Oldemoder, Grevinde Beate Antoinette Augusta Rantzau, født Berregaard, skænkede den som Fadder gave, da Grevinde Caroline Rantzau, født Worsaae (1843) ventede sit første Barn, den senere Lehnsgrevinde Antoinette Beate Auguste Bille Brahe Selby, født Comtesse Rantzau. Lehnsgreve Bille Brahe Selby gjorde, da han ægtede Comtessen, Fordring paa Thepotten, men blev affundet med et andet Klenodie, for ikke at handle imod den Tradition, der sagde, at Slægten Rantzau's Trivsel var afhængig af, at Thepotten forblev i dens Eje. „Den Rantzau'ske Gren paa Rosenvold“ — skriver Lehnsgreven — „uddøde i 3die Generation derefter med Greve Kaj Rantzau, f. 1870, † 1906“.

I det omtalte Manuskript — der som nævnt er skrevet paa Frederikslund (Krengerup) i 1856 — er Sagnet, som det vil ses, ikke knyttet til Thepotten. Under Manuskriptets Omtale af Rosenvold fortælles, at her opbevares et Guld-Naalehuus, hvis Støv havde helbredende Kraft,

og som derfor ogsaa bar Spor af at være skrabet, og derefter staar der: „Et andet gammelt Familiestykke, der ligeledes nu opbevares paa Frederikslund, er en meget kunstig forarbejdet, massiv Guldthepotte¹.“

Endelig skal omtales en digterisk Bearbejdelse af Sagnet, som findes optaget i Schleswig-Holsteinische Provinzial-Berichte 1820. under Titlen Frau Hedwig und der Zwerg. Vaterländische Romanze aus den Zeiten der Kreuzzüge. Digtet, der henlægger Begivenhederne til et romantisk Natursceneri — Breitenburg ved Störfloden — fortæller om Fru Hedwig, der ligger til Sengs efter at have bragt en Søn til Verden, medens hendes Herre kæmper mod Saracenerne i det hellige Land. Hun bliver vækket af en Tudse, som ved Aftenstide kommer til hende, og som hun taler venligt til og giver noget at æde. 3 Aftener i Træk gentager dette sig, men derefter bliver Tudsens borte, og først den tredje Aften efter kommer en Dværg, som aabenbarer hende, at det er ham, der har været hos hende i Tudsens Skikkelse for at prøve hende. Han har fattet Tillid til hende og beder hende nu hjælpe hans Kone, som ligger i Barnsnød. Fru Hedwig følger ham, og da hendes Gerning er fuldført, beder hun om at blive ført tilbage til Jorden. Hertil svarer Dværgen:

Eh' Du gehst, du holde Freje
Nimm von mir der Dinge dreie
Diesen Haspel, Ring und Schwerdt,
Alle drei von Gold dem feinsten,
Im Zusammenhang dem Reinsten
Haben sie den höchsten Werth.

Hun fortjener denne Gave — fortsætter han — fordi hun har hjulpet ham i hans Nød, og fordi han kunde have Tillid til hende —

Drum nimm den Ring, den Schmuck der Treue,
Des Haspels stets der Fleiß sich freue,
Des Schwerdts des edeln Mannes Muth.
Nie von deinem Stamm abhändig
Sichern sie ihm für beständig
Ehre, Macht und zeitlich Gut.

Jedes kann zum Glücke führen,
Doch vereinzelt oft verlieren
Sie den innern hohen Werth.
Trübsal kann der Treue schaden,
Häuslichkeit in Tränen baden,
Und der Raubsucht dient das Schwerdt:

¹ Det paagældende Manuskript findes paa Krengerup og er velvilligst stillet til Disposition af Lehnsgreve Christian Rantzau.

Doch wenn immer bei den deinen
 Alle drei sich treulich einen
 Fest durch Liebe, Fleiß und Muth,
 Wird kein Haus von Glück und Ehre
 Sein, das zu vergleichen wäre
 Deines Stammes Heldenblut.

Da Korsridderen vender tilbage fra det hellige Land, giver Fru Hedwig ham alle tre Dele, de gemmer dem og indser deres Værd, og derfor hedder det saa til Slut —

Tugend, Schönheit, Fleiß und Treue
 Zieren jetzt noch jede neue
 Tochter aus Frau Hed'wigs Stamm,
 Jeder Sohn aus dem Geschlechte
 Råth das Gute, thut das Rechte
 Wie ein wackrer Biedermann.

Es blieb der Ring ein Schmuck der Treue,
 Der Haspel schuf der Güter Reihe,
 Für Macht und Ehre stritt das Schwerdt.
 Macht und Glück nun nimmer weichen,
 Und es bleibt in allen Reichen
 Hed'wigs Stamm stets hochgeehrt.

Digtet er signeret Müller, og skyldes utvivlsomt Johann Gottwerth Müller (1743—1828), kendt under Navnet Müller von Itzehoe — den „ædle Müller“, paa hvis — endnu bevarede — Grav paa Kirkegaarden i Münsterdorf tæt ved Breitenburg, H. C. Andersen dvælede.

H. C. Andersen — blandt hvis Beskyttere Grev Conrad Rantzau var — har i „En Digtters Bazar“ skildret et af sine Besøg paa Breitenburg. Han fortæller ikke Sagnet, men omtaler kun det Bæger, som en Rantzau til Breitenburg har faaet forærende af en Nisse, og som „gemmes endnu i det udskaarne gamle Egeskab i Riddersalen over Kapellet, jeg har selv set det“. I en Note føjer han til, at Slægten ogsaa fik en Guldrok, og at Sagnet herom er behandlet digterisk paa Tysk af Lobedanz og paa Dansk af H. P. Holst.

Lobedanz er den 1809 fødte Karl Friedrich Theodor Lobedanz, der en Tid var Privatsekretær hos Grev Conrad Rantzau, før han blev Advokat og senere Notar i Itzehoe, hvor han døde 1889; han har skrevet forskellige Lejlighedsdigte og udgivet to Digtsamlinger: „Gedichte“, 1830 og „Die Patrioten“, 1837¹. I „Gedichte“,

¹ Alberti, Schriftsteller-Lexicon, I, 526.

1830, findes et Digt „Das Geschenck der Gnomen. Familiensage“, hvori Sagnet behandles, knyttet til Anna Walstorps Navn. Lobedanz har utvivlsomt fra Müllers Digt optaget Beretningen om, at den Underjordiske først prøvede Anna Walstorp i en Tudses Skikkelse, men hvad Gaverne angaar, holdt han sig til de — paa det Tidspunkt, da han skrev Digtet, altsaa senest 1830 — paa Breitenburg liggende Genstande. Han beretter, hvorledes Anna Walstorp vil afslaa Gnomens Gaver — men

Eh sie noch die Lippen reget,
Reicht's ihr eine Spindel dar,
fünfzig Münzen schön geprägt
und ein goldig Fischleinpaar.

— — —
Bleiben diese Schätze immer
Deiner Enkel Heiligthum,
Wird der RANTZAU Tugend nimmer
Wanken, noch ihr alter Ruhm.

Und die Gaben wahr't noch heute
Herrn Johannes Rantzaus Haus
Und die Tugend hat noch heute
Ihren Sitz in diesem Haus.

H. P. Holst har gjort Sagnet til Genstand for en kort digterisk Behandling i sit Digt „Gaverne“, der blev trykt 1840 i „Digte. 1. Samling“. Det er utvivlsomt at opfatte som hans Tak for den Venlighed, ogsaa han havde mødt paa Breitenburg, og slutter saaledes:

Stolte Slægt, som tidt for Landet blødte,
Rigets Støtte og dets Fjenders Skræk,
Eders Ætling mig i Livet mødte,
Til jert Billed laante han mig Træk.

De underjordiskes Gaver var efter Holst en Guldrok og en Skat af præget Guld. Mærkeligt er det, at Holst kun nævner dette, han har ligesom H. C. Andersen, der foruden Guldrokken nævner det Bæger, som blev ham forevist paa Breitenburg, faaet Sagnet fortalt af Conrad Rantzau, fra hvem ogsaa Fr. Barfod og Lobedanz har deres Viden. Om det Bæger, som H. C. Andersen omtaler, kan intet oplyses; i vore Dage kender man paa Breitenburg ikke andre Bægre end det nedenfor omtalte Rastorf-Bæger, som imidlertid ikke kan have været paa Breitenburg i 1830'erne.

Som det vil ses, er der nogen Variation i disse Fortællinger, Træk forskellige Steder fra er indgaaet i de forskellige Versioner — fabula fabulam paret. At det drejer sig om Vandresagn er sikkert nok; som nævnt er den ene af Brødrene Grimms Versioner ikke navnefæstet, medens den i L'Amant oisif er henført til en Grevinde de Falinsperk; lignende Sagn findes i Büschings: *Wöchentliche Nachrichten für Freunde der Geschichte, Kunst und Gelahrtheit des Mittelalters*, I, Breslau, 1821, og allerede Hamelmann fortæller (1599) i *Oldenburgisch Chronicon* et Sagn om et natligt Besøg hos en Grevinde von Alvensleben, der af de Underjordiske fik en lykkebringende Ring, ligesom han om Greven af Hoya, der laante de Underjordiske sit Køkken og sin Sal at feste i, beretter, at han til Gengæld fik forskellige Gaver, bl. a. et Sværd og en Ring; disse Fortællinger er herfra gaaet over i Johannes Prætorius: *Anthropodemus Plutonicus*, Das ist Eine neue Welt Beschreibung, trykt i Magdeburg 1666, og i Tentzel: *Monathliche Unterredungen*, 1689. Nævnes kan det ogsaa, at Evald Tang Kristensen (i *Danske Sagn* I 1902, S. 344—49) har optegnet adskillige jyske Folkesagn med de samme Træk med Høvlspaaner som Belønning for Barselhjælp til de Underjordiske.

I den ældste Tradition — den i Rostgaard-Manuskriptet bevarede — der som nævnt stammer fra Fru Sophie Rantzau paa Søholm, og som formentlig kan ledes tilbage til hendes Bedsteforældres Hjem paa Breitenburg, hedder det sig, at Gaverne var en Dug, en Ten og noget Guld, hvoraf der blev lavet en Kæde og nogle Mønter. I Happels Version er det 50 Mønter, en Sild og to Tene, og i Jomfru Dorothea Julie Andersens Gengivelse et ubestemt Antal Mønter, en Ten og en Sild. Begge disse Versioner, der dog er meget nær ved de faktisk foreliggende Genstande, skulde saaledes synes opstaaet ud fra Kendskabet til dem, men en saadan Antagelse medfører, at den af Brødrene Grimm fra L'Amant oisif hentede Fortælling, der ogsaa anfører en Sild, Regnepenge og en Ten, men som ikke er knyttet til Rantzau-Ætten, skulde være afhængig heraf. Om dette er muligt, eller om Happel og den mundtlige Tradition, som Jomfru Andersen er Bærer af, snarere er at aflede fra en med L'Amant oisif fælles Kilde, der ikke oprindelig har fæstet Sagnet til Breitenburg og Slægten Rantzau — om med andre Ord, Sagnet i denne Skikkelse er opstaaet paa Grundlag af de foreliggende Genstande, eller om maaske disse er fremstillet i Henhold til et allerede da foreliggende Sagn, er nærværende Medde-

ler ikke kompetent til at skønne over. Dog skal her peges paa — som allerede anført — at netop Sophie Rantzau's Angivelse af Gaverne kunde tyde paa, at Sagnet først senere er knyttet til de tre Ting, som laa og endnu ligger paa Breitenburg.

Genstandenes Indskrifter viser, at Regnepengene og Sildene er lavet 1571, Tenen er muligvis ældre, da den kun bærer den 1565 afdøde Johann Rantzau's Navn; men det er dog næppe udelukket, at den alligevel er lavet samtidig med de andre Genstande paa Anna Walstorps Foranledning.

Er dette Tilfældet, forekommer den Tanke nær, at Anna Walstorp har foræret sine tre dalevende Børn, Sønnerne Heinrich og Poul Rantzau og Datteren Salome, gift med Ditlev Brockdorff til Vindeby, de tre Ting; den symbolske Betydning af Tenen og Regnepengene ligger lige for, Guldsildene er utvivlsomt at opfatte som Kristussymboler (Ichtys), saaledes som allerede Kuno Rantzau i „Bericht die Grafschaft Rantzau etc. betreffend“, 1840, formodede.

Variationen i Beretningerne om Genstandene er iøvrigt af underordnet Betydning. I Thieles Version er Tenen blevet til en Rok og Sildene til en Guldsabel, Hofman nævner kun Silden, og Krengerup-Versionen ombytter i sen Tid Regnepengene med Guldthepotten; at Müller fra Itzehoe i Stedet for Pengene nævner en Ring ved Siden af Sværdet og Tenen er formentlig kun en *licentia poetica*, han skulde bruge Symbolerne paa trofast Kærlighed, Flid og Heltemod.

Mere Betydning har det, at Müllenhoff efter mundtlig Beretning fra Familien nævner en Ten og et Bæger som de Genstande, de Underjordiske har skænket Slægten, foruden den tredje Ting, som ikke nævnes, ligesom en Tilføjelse til Grimms anden Version — ligeledes efter mundtlig Beretning — nævner en Ten, et Sværd og et Bæger.

Dette viser nemlig, at Sagnet om *Rastorf-Bægeret* her er blandet sammen med Breitenburg-Sagnet. Müllenhoffs Version nævner, som det ses ovenfor, udtrykkelig, at Tenen findes paa Breitenburg, Bægeret paa Rastorf.

Om dette sidste har Grevinde Emma Rantzau — der er Datter af Greve Christian Rantzau til Rastorf og gift med den nuværende Besidder af Breitenburg, Greve Hans Caspar Rantzau, — meddelt følgende:

Sagnet om det gyldne Bæger paa Rastorf af Breitenburger
Dværg- eller Brønd-Guldet.

Paa Rastorf opbevares et gyldent Bæger. Herom gaar Sagnet:

Anna Walstorp, som ogsaa er Formoder til Rastorfer-Rantzau'erne, sad som Godsfrue paa Breitenburg. Her blev hun en Nat vækket af en lille Mand (En Dværg), som bad hende gaa med ham, hans Kone laa i Barnsnød. Og saa førte han hende ned i eller ned under Brønden paa Breitenburg. Til Slut gav han hende Guld, hvoraf hun lod lave forskellige Sager, som nu er andetsteds. Til Rastorf kom ved Henrik Rantzau's Datters Giftermaal Bægeret af „Dværg-Guldet fra Brønden paa Breitenburg“. Drikken af Bægeret skal bringe den førstefødte Søn Lykke, og det var Skik, at Fruen paa Rastorf efter Fødselen af sin første Søn, som første Drik drak en Slurk varmt Øl af dette Bæger. Dette er altid sket. Senere blev Oppendorf og Rastorf delt, Bægeret forblev Fællesbesiddelse, dvs. det skulde i hver Generation være der, hvor det først blev brugt, altsaa hvor der først blev født en Søn. — Hertil følger Grevinden følgende: Saaledes er det endnu paa Rastorf, fordi min Fader er ældre end sin Fætter Heinrich Rantzau-Oppendorf, som var den sidste Besidder af Oppendorf¹.

Den ovenfor omtalte Tilføjelse til Grimms anden Version lyder som følger: Efter mundtlig Fortælling fik Grevinden en Skovfuld Høvlspaaner, som hun kastede i Kaminen. Om Morgen, da det hele forekom hende som en Drøm, saa hun efter i Kaminen og saa, at det var lutter Guld. I den følgende Nat kom den lille Jomfru igen og sagde til hende, at hun skulde lade tre Ting lave af Guldet: en Ten, et Bæger og et Sværd. Naar Sværdet blev sort, saa var en af Familien død ved et Sværd, og naar det ganske forsvandt, saa var han myrdet af sin Broder. Grevinden lod de tre Ting lave. I Tidens Løb blev Sværdet engang sort og forsvandt derpaa helt; en Grev Rantzau var blevet myrdet, og, som det senere blev oplyst, af sin Broder, som ikke havde kendt ham.

Tilføjelsen er ganske overordentlig interessant, fordi den berører de ulykkelige Begivenheder i 1721, da Greve Christian Ditlev Rantzau blev myrdet under en Sneppejagt i Egnen mellem Barmstedt og Elmshorn, og hans Broder Greve Wilhelm Adolph Rantzau blev dømt som Ophavsmand til Mordet — Begivenheder, der

¹ Grevinde Emma Rantzau til Lehnsharvon Berner Schilden Holsten, 30. November 1936.

førte til Inddragelsen af Grevskabet Rantzau¹). Ved at hentyde hertil, synes Fortællingen at vise, at man enten paa Breitenburg, eller hvor Sagnet nu er opstaaet, har anset Brodermordet for sandsynligt, og har kombineret det med den Kendsgerning, at Sværdet ikke længere fandtes paa Breitenburg, selvom der gøres den undskyldende Tilføjelse, at Broderen ikke havde kendt sit Offer.

Forbindelsen mellem Sildene paa Sværdgrebet og Josias Rantzau's Krigslykke foreligger utvivlsomt allerede i Jomfru Dorothea Julie Andersens Version, selvom der — trods hendes Udtalelse om, at hun „Gud være lovet endnu havde saa god en Hukommelse“ — maa foreligge en Forveksling af Tenen og Sildene. Fortællingen om, at Josias Rantzau kastede Sværdet i Rhinen eller Seinen, synes derimod af ret sen Oprindelse.

Frederik Barfod omtaler, at der findes et Sagn herom, hvis Rigtighed han dog betvivler, „såfræmt det virkelig er den samme Kårde, af hvilken den nærværende Statsminister Rantzau Brejtenborg er i Besiddelse“², og Müllenhoff gengiver efter „Schilderungen eines Viergeisten“ følgende:

Josias Rantzau fik Lykke-Silden fra Huset Rantzau, den som var blevet lavet af Guldet fra de Underjordiske. Fuld af Iver efter Krigen lod han den omdanne til et Kaardegreb. Han gik derpaa i fransk Tjeneste, gjorde utallige Slag med og blev Generalfeltmarskalk. Han var en af de værste Slagsbrødre, og skønt han allerede have naaet en høj Alder og den største Værdighed, gik han forklædt rundt mellem Landsknægtene og yppede Klammeri med dem. Med en god Ven duellerede han engang, fordi denne havde skrevet hans Navn forkert: Men saa længe han bar det forheksede Sværd, blev han ikke i noget Slag saaret ved et Skud eller et Hug. Man havde allerede længe mistet Tilliden til ham og indsaa vel, at det ikke gik rigtigt til. Da derfor en holsteinsk Adelsmand, Caspar von Buchwald, engang i Strasbourg ved et Bæger Vin plaprede ud med Historien om Bjergmanden, rejste der sig mange Stemmer, som frakendte Josias Mod og Tapperhed og tilskrev Silden alle hans Gerninger. Da blev Josias forbitret, kastede i alles Nærværelse Kaarden i Rhinen og udfordrede Caspar Buchwald til Tvekamp. Ogsaa efter den Tid gik han sjældent glip af Sejren, men maatte købe

¹ Om disse Begivenheder, se f. Eks. Hille: Der Erwerb der Grafschaft Rantzau durch König Friedrich IV von Dänemark i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte, XXXII, 1902. ² Brage og Idun, IV, 1841, S. 260.



Hr. Johan Rantzau til Breitenburg.



Fru Anna Walstorp.

Fig. 1. Portrætrelieffer paa Medaille, der danner Laaget
paa et Solvkrus paa Krengerup.

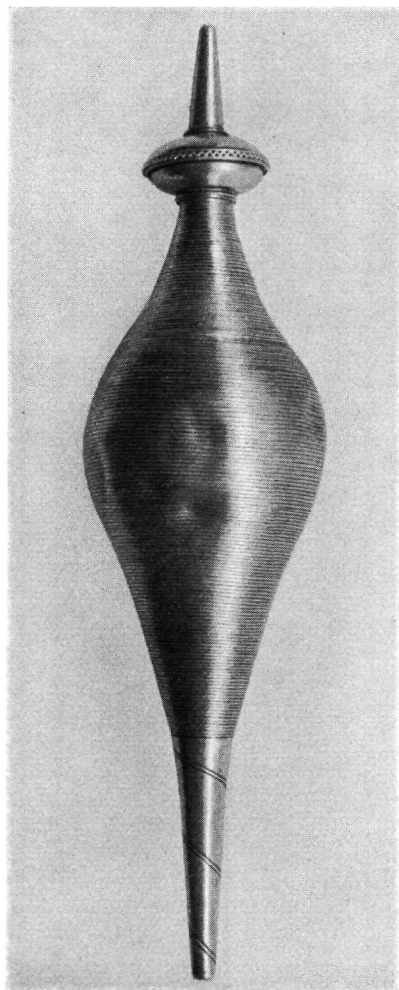


Fig. 2. Ten, hvorpaa der staar: H. Io. Rantzow Ritter.
Opbevaes paa Breitenburg.

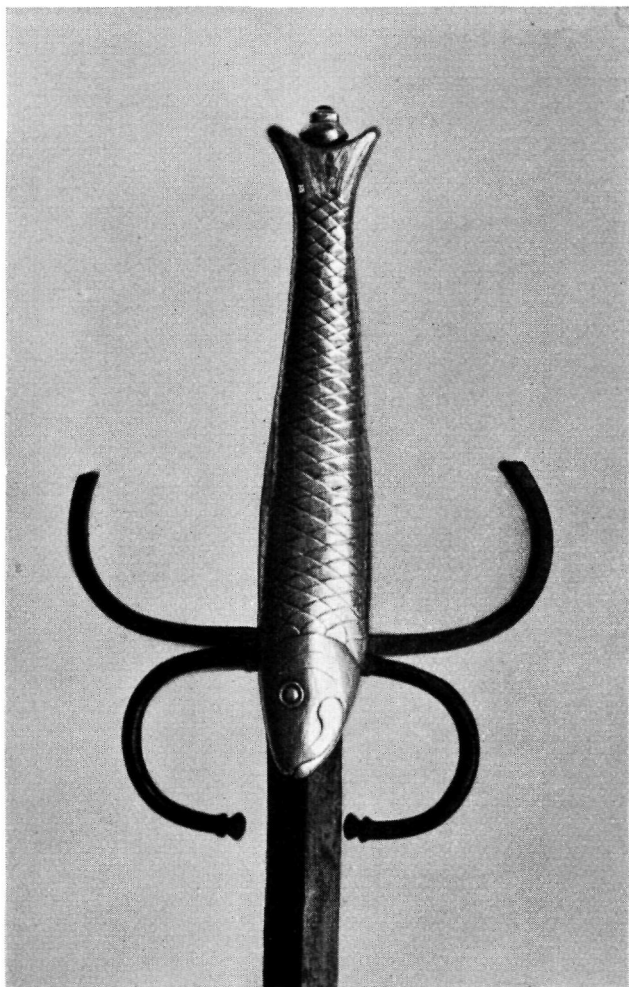


Fig. 3. Sværdfæste, dannet af 2 Halvdele af en Sild. Paa de 2 Sider af Halen er anbragt henholdsvis Rantzau og Walstorp Vaabnerne. Langs Sildens Bug staar der paa begge Halvdele:

Anna Walstorp H. Ioh. Ranzow Frowe 1571.

Opbevares paa Breitenburg,

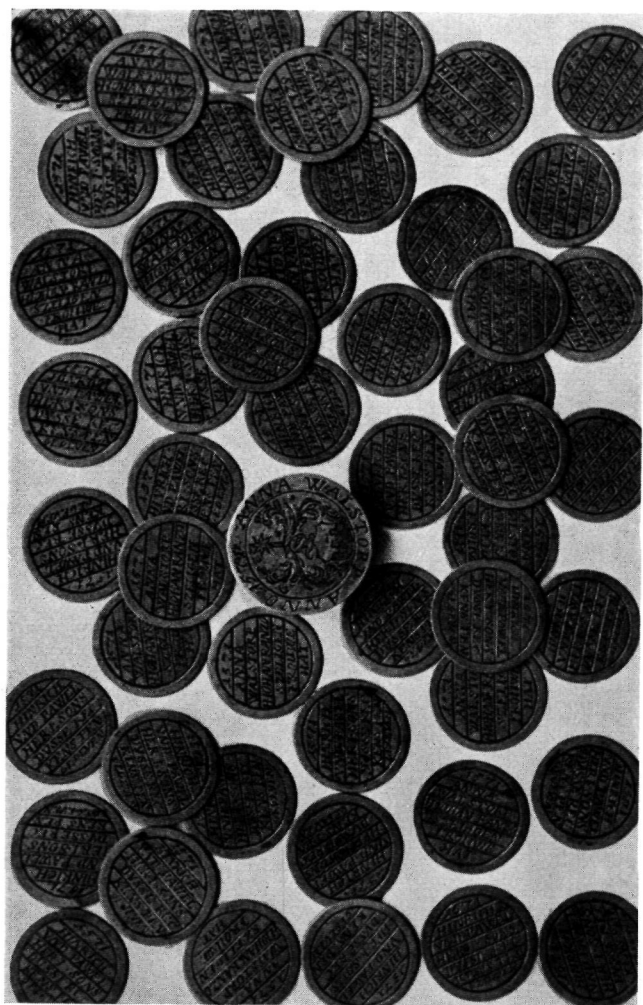


Fig. 4. 50 Regnepenge.
I Midten Laaget til den Daase, hvori Regnepengene gemmes.
Opbevares paa Breitenburg.



Fig. 5. Laaget til Regnepengenes Daase
med Anna Walstorps Vaaben.



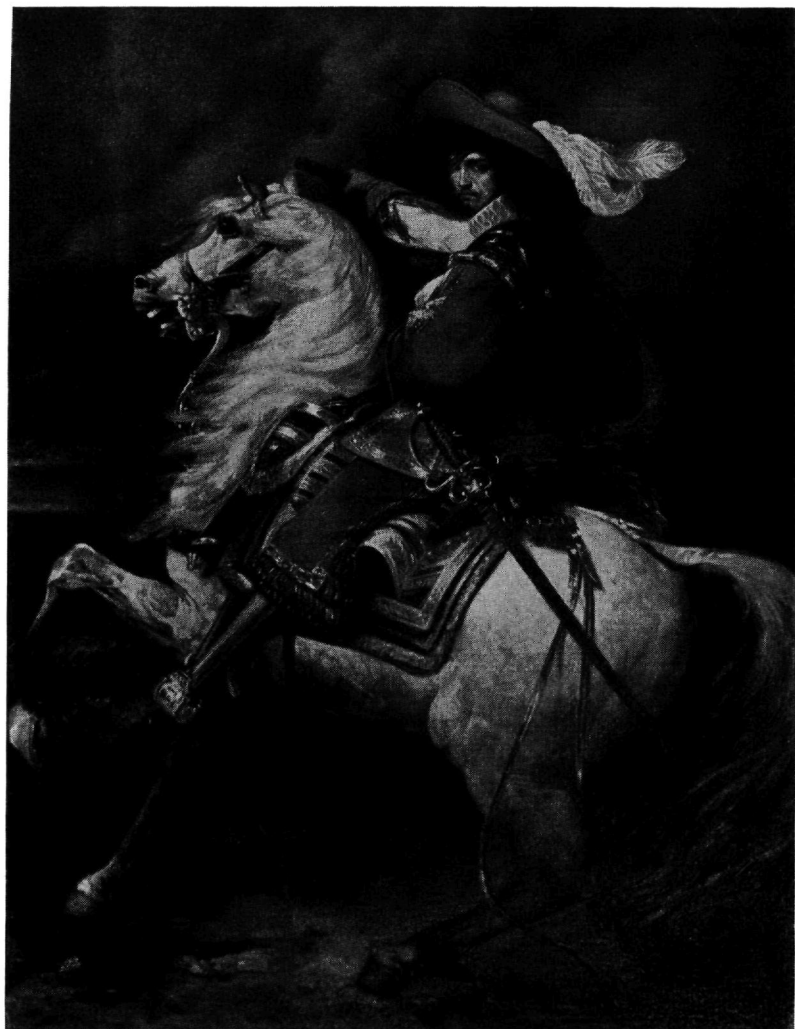
Fig. 6. Regnepengenes Avers og Revers.



Fig. 7. Guldthepotte.
Opbevaredes tidligere paa Rosenvold, nu paa Krengerup.



Fig. 8. Hr. Johan Rantzaus Solvkrus med Johan Rantzaus og hans
Hustru, Anna Walstorps Portrætmedaillon'er i Laaget.
Opbevares paa Krengerup.



Malet af Alaux 1834.

Fig. 9. Marskal af Frankrig Josias Rantzau (1609—1650).

Kopi paa Krengerup.

den dyrt, saaledes at han tilsidst havde mistet det ene af alle de Lemmer, som Mennesket har dobbelt, og overhovedet bar 60 svære Saar paa sit Legeme¹.

Efter Meddelelse fra Grevinde Emma Rantzau findes der to Variationer af denne Fortælling: 1. Josias havde engang tabt et Slag og kastede fuld af Vrede herover Sværdet i Seinen. 2. Man havde sagt til Josias, at det var ingen Kunst at være sejrrig i alle Slag, da han jo førte et Tryllesværd. Saaledes skyldtes Sejrene kun Sværdets Tryllekraft og ikke hans Krigskunst og Tapperhed. — Fuld af Vrede over denne Tale, skal Josias have kastet Sværdet i Seinen².

Ogsaa dette Sagn er bearbejdet digterisk; i Folkekalender for Danmark 1857 findes et længere Digt „Josias Rantzau, en historisk Romanze af Ernst Høyer“, hvori Historien er nærmere udformet. Scenen med Drilleriet og Josias Rantzaus paafølgende Skillen sig ved Sværdet, er henlagt til et Værtshus ved Rhinen. Ernst Høyer knytter iøvrigt Sagnet om Gaverne til Fru Anne, og fortæller i Digtets Introduktion, at hun netop sad i Midnatstunden og skrev til sin fraværende Ægtefælle, at hun havde følt det røre sig under sit Hjerte, da en Nisse kom til hende og bad om hendes Hjælp for hans Kone, der laa i Barnsnød³.

Saavidt det kan oplyses, har Tenen og Mønterne alle Dage været paa Breitenburg. Ganske vist meddeler Müllenhoff, som anført, at en Grev Rantzau i Eutin skal have haft alle tre Ting, men dette maa være urigtigt.

I Provst Christian Ditlev Rhodes: Cimbrische Hollsteinische Antiquitaten Remarques, som efter hans Død blev udgivet 1720 af hans Søn Pastor Andreas Albert Rhode, siges Mønterne — hvis Antal opgives til 22 eller 24 — endnu at opbevares „bey dem Hoch-Gräfl. Rantzauschen Hause“, og det samme fremgaar af et Par Haandskrifter fra omkring samme Tid, som findes paa Kgl. Bibliotek (Ny Kgl. Saml. Fol. 1364 og 1366).

Det er udenfor al Tvivl, at Mønterne — i et Antal af 50 — har været paa Breitenburg uafbrudt fra før 1750; thi i det Testamente, hvorved Grevinde Friederica Eleonore Castell 16. Juli 1750 gjorde Breitenburg til et Fideikommis, bestemte hun udtrykkelig, at de „halvtreds

¹ Karl Müllenhoff: *anf. Arb.* 1. Udg. S. 330, Nr. 444; 2. Udg. S. 348, Nr. 513. Fortællingen er herfra optaget i Gustav Friedrich Meyer: *Nordische Bauern und Herren (Aus Deutschem Schrifttum und deutscher Kultur, Bd. 462), Langensalza 1935, S. 25.* ² Grevinde Emma Rantzau til Lehnbaron Berner Schilden Holsten 13. Februar 1937. ³ Folkekalender for Danmark, 1857, S. 114—23.

Stykker gyldne Penninge eller Mønter, der, som det er bekendt, i mange Aar har været hos mine Forfædre af det Rantzau'ske Hus, skal forvares af Besidderen eller Besidderinden af Breitenburg, og stedse skal følge med Herskabet Breitenburg fra en Besidder til en anden¹."

Om Sværdet med Guldsildene gælder det imidlertid, at det en Tid har været borte fra Breitenburg; dets Gang gennem Tiderne er dog uklar. Noget afgørende Bevis for, at Sværdet har tilhørt Josias Rantzau findes vel ikke, men dels er der intet, som taler derimod, dels er Sandsynligheden for Paastandens Rigtighed saa stor, at der næppe er Grund til at betvivle den.² Som forhen anført, er det utvivlsomt, at Jomfru Dorothea Julie Andersen i hvert Fald før 1696, maaske før 1689 — altsaa ikke 50 Aar efter Marskallens Død — af Grevinde Rantzau paa Drage har hørt om Josias Rantzau og hans Forbindelse med en af de Underjordiskes Gaver, og ligeledes, at hun har set Marskallens Enke; og Noodt's Forarbejder til Rantzau-Ættens Historie, som findes paa Det Kgl. Bibliotek, viser ogsaa, at Traditionen om, at Josias Rantzau havde Sværdet med Sildene, var levende omkring 1700.

„I alle Fortællinger om Sværdet hedder det her“ — skriver Grevinde Emma Rantzau — „at Josias har ført det — aldrig, hvor det saa har været.“

Om Sværdets Tilbagekomst til Breitenburg har Grevinden berettet følgende, som ogsaa er meddelt direkte af hendes Mand Greve Hans Caspar Rantzau. „Sværdet har hans [Grev H. C. Rantzau's] Bedstefader Kuno Rantzau paa Rohlfstorf erhvervet ved Køb fra en Vaabensamling, som tilhørte en Markgreve af Baden og blev solgt ved dennes Død i 30'erne i forrige Aarhundrede, han har ladet Futteralet lave og indlemmet det i Breitenburger-Fideikommiset. Fiskene har været paa dette Sværd, saaledes er det blevet købt,“ og Greven selv bemærker udtrykkeligt, at Sværdet i den paagældende Samling var katalogiseret som „Schwert von Josias Rantzau“. Hvem den paagældende Markgreve er, vides ikke med Sikkerhed; der er ikke død nogen Markgreve af Baden i 1830'erne, men formentlig er der Tale om Markgreve Friedrich af Baden (1756—1817), hvis Enke døde 1829.

¹ Grevinde Castell's Testamente (§ 20). Original paa Breitenburg. ² Paa Forespørgsel har Kaptajn Otto Smith, Tøjhusmuseet, elskværdigt meddelt, at Kaarden efter Klingens Form og Længde at domme godt kan være fra Josias Rantzau's Tid. Tidsbestemmelsen gøres dog usikker ved, at Fæstet er af ukendt Form, og vanskeliggøres yderligere ved, at det kun har været muligt at forelægge Kaptajnen det andetsteds gengivne Billede.

At Sværdet er kommet tilbage til Breitenburg før 1830, synes imidlertid utvivlsomt. Frederik Barfod har, som det ses af det ovenanførte, da han i 1839 — saaledes som han selv udtrykker sig — „sad i Sophaen hos Deres Eksellense på det venlige Frederiksberg og samtalede med Dem om Deres herlige Forfædre“¹, af Conrad Rantzau faaet at vide, at Sværdet var i hans Besiddelse, og det synes med Sikkerhed at fremgaa af Lobedanz' Ord: „Und die Gaben wahrh noch heute Herrn Johannes Rantzau's Haus“, at Sværdet ogsaa i 1830 fandtes paa Breitenburg — Lobedanz's Opregning af Gaverne svarer, som ovenfor paavist, nøje til de faktisk foreliggende Genstande.

I Modstrid hermed staar Carl von Rantzau's Udtalelser i hans 1866 udgivne Skrift: *Das Haus Rantzau*, hvori det hedder: „Josias fik Fisken, som endnu i vore Dage pryder Fæstet paa hans i Dunkerque opbevarede Sværd“², men denne Udtalelse kan ikke være rigtig. Har der i Dunkerque været et Sværd, som er angivet at have tilhørt Marskal Josias Rantzau, kan det ikke have været det her omhandlede.

Fælles for alle de bevarede Versioner er det, at Slægtens Lykke og Velfærd er afhængig af Genstandenes Eksistens og Forbliven i Slægten, men medens samtlige Beretninger paa Noodts Manuskript nær er enige om, at Betingelsen blot er Genstandenes Bevarelse i Slægten, hævder den Noodt'ske Version, at Tingene skal forblive samlede, og i den trykte Udgave af Noodt hedder det:

„Efter Anna Walstorps dødelige Afgang har man imidlertid imod Bestemmelsen delt disse tre Panter, hvorfor Josias Rantzau Marskalk i Frankrig, som havde faaet Silden og deraf havde ladet sig en Kaarde forfærdige, — mistede saa mange Lemmer og døde uden Arvinger“³.

Denne Opfattelse af, at Slægtens Velfærd var afhængig af, at Tingene ikke blev adskilt, gaar igen saa sent som i 1866 i Carl von Rantzau's ovennævnte Bog, hvor han taler om „die verhängnissvolle Theilung“ af Genstandene. I denne Forbindelse kan det nævnes, at Grimm allerede i første Udgave — hvorfra Fortællingen er gentaget baade af Müllenhoff og Thiele — beretter, at „en Konge i Danmark engang har affordret Familien en af disse Guldpenge, men i det Øje-

¹ Frederik Barfod til Conrad Rantzau 9. Juli 1841. Breitenburgs Arkiv, Gruppe M, Nr. 25. ² anf. Arb. S. 157. ³ Joh. Friedr. Noodt: Versuch einer unpartheyischen historischen Nachricht . . . der Ranzowischen Familie, Slesvig 1733, S. 54.

blik, Kongen modtog den, sporede han, der overrakte den, heftige Smerter i Underlivet¹."

Interessant er det at se Bedømmelsen af Sagnet gennem Tiderne; dets Troværdighed har kun sjældent været anfægtet. I et af de ovennævnte Haandskrifter hedder det: „Hvis Historien virkelig var hændet, saaledes som det foregives, at Grevinden havde faaet disse Penge forærende af de Underjordiske, og Heinrich Rantzau havde holdt dette for Sandhed, saa vilde han, med alle de Bøger han har skrevet, ogsaa have nævnt denne casus. Der er 50 St. Mønter, som ligger i en Sølvdaase, og som ligner Jettons, det er ikke Guld, men det fineste Prins Metal²“, og denne negativt underbyggede Kritik uddybes yderligere af Noodt, der skriver: „Jeg ved ikke, hvilke Tanker den ærede Læser har ved denne Fortælling. Men for at sige min uforgribelige Mening, saa forekommer det mig, at denne efter sin første Omstændighed, ikke fortjener mere Tiltro end Fortællingen om det Oldenborgske Horn, som en fra Oksebjergget kommende Jomfru skal have rakt Grev Otto“, og Grundene til denne Tvivl er de store Uoverensstemmelser hos Skribenterne, som han opregner, og som fører ham til Konklusionen: „Sic error errorem gignet, fabula fabulam paret“ — saaledes afføder Fejl Fejl, Fablen avler Fabel, og dels støtter han sig paa, at Henrik Rantzau ikke har omtalt Historien i noget af sine Skrifter³.

Ganske anderledes Tiltro vandt Historien hos Provst Rhode, som i sit ovennævnte Skrift fra 1720 anfører følgende: „Hvem vil dog vel nu tvivle paa, at der er Underjordiske til, da sligt grunder sig ikke paa en, men paa saa mange troværdige Personers, ja paa en hel Landsbys uimodsigelige Vidnesbyrd? Men selvom nogen nu dette uagtet, vil være saa blind og ikke se denne Sandhed, saa vil jeg henvise ham til Slottet Breitenburg; der vil han endnu se det Værelse og deri det Sted, hvor den berømte Helt Johan Rantzau's Gemalinde engang ved Nattetid blev vækket af en saadan lille underjordisk Kvinde og hentet til en Kvinde i Barnsnød; og som ved sin Tilbagekomst ikke alene blev ledsaget af hende, men ogsaa til evigt Minde fik en Foræring af hende⁴."

At Familien Rantzau selv har fæstet Lid til Sagnet og Genstandenes overnaturlige Betydning, er kun selvfølgelig, ligesom at denne Fortælling alene har været nok til — selvom Troen paa deres magiske

¹ Thiele: anf. Arb. S. 135. ² Ny Kgl. Samling. Folio 1366, Indersiden af Bindet. ³ Noodt: anf. Arb. S. 54. ⁴ Christian Ditlev Rhode: Cimbrisch-Hollsteinische Antiquitäten-Remarques, Hamburg, 1720, S. 67.

Kraft tabte sig — at bevare Genstandene i Familien. Kuno Rantzau, som i 1840 skrev et Stridsskrift om Grevskabet Rantzau, nærede sikkert ingen større Tiltro til, at det var andet end Sagn, men han priste Anna Walstorp som en „for Familien Rantzau ved sit Eksempel som en mønsterværdig Husmoder langt ud i Tiden velsignelsesrigt virkende Dame, som — lige saa klog som sædelig — vidste at opretholde Huset Rantzau-Breitenburgs Anseelse og Blomstring ved Hjælp af de symbolske Tegn: en gylden Ten, 40 gyldne Penninge og 2 gyldne Fisk.“

Fuldt overbevist om Sagnets Troværdighed synes derimod Carl von Rantzau at have været. I hans „Das Haus Rantzau“ — en Bog der ikke just udmærker sig ved Klarhed eller rolig Dømmekraft — hedder det patetisk: „Mærkværdigt er, at Guldet i disse Relikvier er af en ejendommelig, fremmed Metalsubstans, mærkværdig er deres videre Skæbne, mærkværdigst at Spaadommen efter Bogstav er gaaet i Opfyldelse“.

I Breitenburgs store Spisesal, hvis Vægge er dækkede med Familiemalerier, og hvis Loft er prydet med en Frise af Vaaben for samtlige Besiddere af Breitenburg og deres Hustruer indtil Greve Otto Rantzau og Grevinde Adelheid Luise, f. von Buchwaldt, der lod Salen indrette saaledes, hænger paa den ene Endevæg et stort Billede af Josias Rantzau til Hest. Overraskende virker det paa Beskueren i dette Billede at genfinde Silden paa Sværdhæftet.

Billedet er — efter Greve Rantzau Breitenburgs Meddelelse¹ — en Kopi efter det i sin Tid i Versailles' Marskalsgalleri hængende Maleri, som er paabegyndt af Alaux og fuldført af Ruhierre.

Skønt Billedet saaledes er fra sen Tid, og saaledes uden Beviskraft, selvom Silden fandtes paa Originalen — hvad der dog vilde have vist, at Historien havde været kendt af Alaux — blev der af Lehnsharoon H. Berner Schilden Holsten iværksat en Undersøgelse for at faa konstateret, hvorledes det forholdt sig.

At Billedet ikke mere fandtes i Versailles, vidste man; ligesom at det skulde være i Strasbourg, og her lykkedes det Professor Fernand Ménégoz, som med stor Elskværdighed paatog sig det vanskelige Hverv at finde Billedet, at konstatere, hvor det er. „Billedet, som er meget stort“, — skriver Professoren — „befinder sig i Spisesalen i

¹ Greve Hans Caspar Rantzau, Breitenburg, til Lehnsharoon H. Berner Schilden Holsten, 10. Februar 1937.

Præfekturiet. Det blev overladt dette af le Service des Beaux-Arts efter Vaabenstilstanden. Men man ved ikke, hvor det har været tidligere.

Det er signeret Alaux 1834 og forestiller Josias Rantzau, Marskalk af Frankrig under Ludvig XIII, som rider frem paa en fyrig hvid Hest ved Belejringen af en Fæstning (maaske Saint-Jean-de-Losne), som man ikke ser. Den glimrende Rytter bærer en Forbinding over det højre Øje, og det er til hans — formentlig talrige — Saar, at den følgende Inskription fra det 17. Aarhundrede, som man har anbragt forneden paa Lærredet hentyder:

Og Mars lod ham kun beholde Hjertet helt.

Alt i alt et meget patetisk Arbejde, hvis Inspiration er beslægtet med store Romantikere som Géricault og Delacroix¹.

Paa Forespørgsel om Silden paa Kaardehæftet, svarer Professor Ménégos: Kaarden bærer ikke Guld-Silden².

Musée de Versailles et des Trianons har paa Lehnsharoon Berner Schilden Holstens Forespørgsel bekræftet, at det er det tidligere i Versailles hængende Billede, som nu findes i Strasbourg, og oplyser, at det er malet paa Bestilling af Louis Philippe til Ophængning i la Salle des Maréchaux de France. „Alaux. — skriver Museet — „har udført sit Maleri uden at have noget Originalportræt for sig; det er et Fantasi-Arbejde³.“

Hvad det sidste Punkt angaar, er det dog tvivlsomt, om Museet har Ret. Der eksisterer et Kobberstik fra det 17. Aarhundrede, som viser saa umiskendelig Lighed i Opstillingen med Alaux's Billede, at man vistnok tør antage dette kendt af den franske Maler. Hvorfra Kobberet stammer, er det ikke lykkedes at konstatere, det er beskrevet som Nr. 9539 i Westergaards Portrætkatalog.

Silden mangler naturligvis ogsaa paa de Kopier efter Alaux's Billede, som findes her i Landet — paa Krengerup (Fig. 9) og paa Frederiksborg, og den eneste Forklaring paa, at den findes paa Breitenburg-Kopien, er da den, som Greve Hans Caspar Rantzau har tiltraadt med Ordene: „Det er altsaa meget rimeligt, at min Bedstefader har ladet det i sin Besiddelse værende Sværd-male paa den i 40'erne i forrige Aarhundrede fremstillede Kopi (Hofmaler Dietz, München, efter Allaux).“

¹ Professor F. Ménégos til Lehnsharoon Berner Schilden Holsten 5. Januar 1937.

² samme til samme 27. Januar 1937. ³ Musée de Versailles et des Trianons til samme 1. Marts 1937.

Før Bekostningen af Billedstoffet takker Meddeleeren Lehnsharoon H. Berner Schilden Holsten, Langesø.

H. C. ANDERSENS BREVVEKSLING MED EDVARD OG HENRIETTE COLLIN

AF

AAGE HOUKEN

Med Det danske Sprog- og Litteraturselskabs store Udgave af Andersen-Collin-Brevvekslingen, som nu er afsluttet, foreligger utvivlsomt en af dansk Litteraturs ypperste Brevpublikationer. Man har jo længe vidst, at Andersen var en ypperlig Brevskriver, en af sin Samtids frodigste, der var i konstant Brevgæld trods upaaklagelig Flid med at besvare Breve fra Alverden. Hans mange Tusinder af Breve udgør et helt Forfatterskab, som er næsten lige saa interessant som Romanerne og Eventyrene, og som man da ogsaa med Rette har sørget for at faa udgivet. Allerede straks efter Andersens Død udgav Bille og Bøgh de tre tykke Bind Breve til og fra Andersen, for den Tid et stort og lærerigt Udvalg. 1882 udkom dernæst Vennen Edvard Collins store Værk „H. C. Andersen og det Collinske Hus“ (her forkortet A&C.), hvorefter der indtraadte en Pause paa en lille Menne-skealder. Pausen udnyttedes til Grundlæggelsen af det egentlige Andersen-Studium, Kommenteringen af Værkerne. Endelig paabegyndtes Brevpublikationerne paa ny med Elith Reumerts Melchior-Breve (1921) og Topsøe-Jensens Henriques-Breve (1932) og er nu foreløbigt kulmineret med Collin-Brevene, som de to kyndige Udgivere, Bibliotekarerne Topsøe-Jensen og Chr. Behrend, nu har fremlagt i 4 statelige, tunge Bind i smukt Udstyr, som man kan vente sig det af DSL, samt et Kommentاربind. Det er næppe for meget sagt, at dette store Værk ved sin minutløse Omhu i Tekstbehandlingen og Kommentaren lægger en forsvarlig Bund i Andersen-Forskningen. Alene i Kommentاربindet og Registerbindet ligger opmagasineret Raastoffet til en ny stor Andersen-Biografi, ligesom der foran i hvert

Bind er meddelt en yderst nyttig Tidstavle, saa man kan følge A.s Færd fra Dag til Dag næsten.

Det er almindeligt kendt, at Familien Collin var den Kreds, hvortil A. følte sig stærkest knyttet lige fra de fattige Ungdomsaar og til Alderdommen, hvor han dog maaske i endnu højere Grad følte sig draget af de to udmærkede jødiske Slægter Henriques og Melchior, der indtog ham ved deres fine Kultur og Hjertensgodhed. Men i al Fald i Ungdommen og Manddommen var det Collinerne først og sidst. De havde hjulpet ham, den gamle Gehejmekonferensraad Jonas Collin, „Faderen“, og ikke mindst Sønnen Edvard C., der fungerede som en Slags Forretningsfører for ham; der var endvidere Sønnerne Gottlieb og Theodor og Døtrene Ingeborg Drewsen og Louise Lind; der var de indgiftede Familier Drewsen, Lind og Stampe etc., en vældig Kreds, til Dels af betydelige, i al Fald interessante Mennesker — man savner en Stamtavle, der kunde føre hele Familie kredsen op til Nutiden — i denne Kreds følte den urolige Digter sig hjemme. Sandt nok var Forholdet ikke altid det hjerteligste, og man husker sikkert, hvorledes Medlemmer af Slægten, saaledes Rigmor Stampe og Inga Nalbandian, har søgt at klare Begreberne ved at give maaske diskutabile, men i hvert Fald fængslende Skildringer af Forholdet mellem A. og Familien. Det er saa udpræget i A.s Favør, der, hvis man kan tro Fru Nalbandian, simpelthen er blevet mishandlet af Collinerne. Og dog holdt han sig til dem med rørende Trofasthed. Til dem skrev han i Stolthed, naar han blev hædret i Udlandet. „Kan I se, I har Glæde af mig?“ skriver han atter og atter; men ak! de forstod ham ikke. Det er rigtigt, som det er blevet sagt, at de behandlede ham meget bedre som forældreløs Yngling end som verdensberømt, betitlet og ordensbehængt Digter. Bevares, de havde al Agtelse for ham ogsaa som Digter, men man fandt dog Værkerne fra den Heibergske Kreds ulige interessantere, og i selve Inderkredsen klarede man sig glimrende med Edv. Collins Selskabssange, som de alle, ikke mindst han selv, var saa henrykte for, men som vi andre finder flove. Man var sig selv nok. En typisk Udtalelse, der viser Edv. Collins Bedømmelse af A., har man i Brev Nr. 61, hvor han siger: „Jeg har lært at kjende i Dem det sande Digteranlæg, det ufordærvede, naturlige Hjærte; jeg har lært at agte hiint og at elske dette.“

Den vældige Brevsamling skal her omtales dels for Indholdets og dels for de filologiske Problemers Skyld. Nogle vil maaske finde den

overflødig, da saa mange af Brevene alt foreligger trykt af Edv. Collin selv eller hos Bille-Bøgh. Hertil kan straks bemærkes, at hele Nyudgaven indeholder i alt 825 Breve, men heraf er ikke færre end 649 utrykte, saa alene af den Grund vilde Udgiven have Krav paa Opmærksomhed; men dernæst er begge de gamle Samlinger nu mindre værdifulde, fordi de dels er ukommenterede og dels er ganske ukritisk, ufilologisk behandlede. Den forkortede Nyudgave af Collins Bog, som Fru Gerd Casse, født Drewsen, Datterdatter af Edv. Collin, udgav i 1929 med Indledning af Prof. Rubow, er blot et Optryk, som nu maa anses for overflødig. Vi er jo nu i Stand til gennem Nyudgaven at konstatere de utrolige Fejl, ja man fristes til undertiden at bruge Ordet: Falsknerier, som Collin tillod sig i 1882, og som altsaa endnu i 1929 fik Lov til at bestaa. Men herom i det følgende.

I

Som venteligt er en Mængde af Brevene skrevet paa Andersens utallige Rejser — han foretog i alt 27 større og mindre Udenlandsrejser. Foruden at de efter Tidens Skik og Brug ofte er meget lange og meddeler løst og fast, som vi nu erfarer gennem Pressen, og desuden klager konstant over Modpartens Tavshed og slutter med Hilsener til Dusinvis af Mennesker, som han er bekymret for at glemme, indeholder de en bugnende Mængde Rejseindtryk. Andersen er som Rejse-skildrer noget eminent, baade „En Digters Bazar“ og „I Spanien“ udmærker sig jo ved en levende, rask Fremstilling i næsten moderne filmsagtig Facon, og det ses, at adskillige Breve ligefrem er at betragte som Forstudier til senere Bøger og vidner om hans fænomenale Evner til at se, høre og opleve. Her er f. Ex. morsomme, lunerige Folkelivsskildringer, saaledes af Konstantinopel og Lilleasien samt Befolkningen der: „Her fik vi en tyrkisk Officeer med sine tre Koner og to sorte Slavinder om Bord, desuden et halvhundred Tyrker, som maatte skyde deres Pistoler af før de kom ombord. Konerne havde sortfarvede Negle og Fingerspidser; kun Øjnene kunde man see, men de vare s'gu dejlige! uh, hvor de lynede og galed! Imidlertid var Sløret saa tyndt at den røde Mund skinnede igjennem og man saae alle Former.“ Morsomt nok er denne drastiske, nærmest mandfolkeagtigt saftige Skildring mildnet til en mere akademisk Form i „Bazaren“ (SS VII, 250). — Hos Beundrerinden Fru Serre paa Godset Maxen ved Dresden

plages han af nogle gamle fede Forfatterinder, der alle vil omfavne ham og ikke kan lade ham være i Fred, naar han gaar paa W. C. (II, 284, jfr. Kommentar V, 224 hvor Dagbogen citeres: „Kjed af dette Skaberi og hendes Løben efter mig; som igaar da jeg sad paa Locomet og hun absolut vilde vide hvor jeg var,“ — det sidste meddelte han dog ikke i Brevet til Fru Henriette!)

Andersen var som bekendt gode Venner med mange fornemme Folk i Indland og navnlig i Udland; og man mærker, hvor det fryder ham at fortælle Collinerne om den Lykke, han gør f. Ex. ved Hoffet i Weimar. Gang paa Gang støder man paa Udtalelser som disse:

„De veed vel af det Brev jeg skrev til Deres Fader hvor hjerteligt jeg blev modtaget i Weimar, Alle de første og betydeligste Mænd have der, jeg kan næsten sige, kun levet for mig under Opholdet i Weimar. Geheime-Referendaren Kammerherre Boillieu-Demonnay, veed De lod mig strax afhente fra Hotellet og fløtte ind hos sig; Cansleren Excellensen Müller, den betydeligste Mand Weimar nu eier, var min utrættelige Led-sager, hver Dag i otte Dage, jeg var først den tredie af de mange Mænd, og det udmærkede, som han førte i die Fürstengruft til Goethe og Schillers Kiste.“

(Brev Nr. 140).

„Denne Juul ere mine Eventyr flagret over hele Berlin, overalt seer jeg dem lagt frem! — Jeg bliver ret glad ved Sligt og ønsker at jeg kunde flyve mine kjære hjemme om Halsen og sige: I faae dog Ære af mig!“

(Brev Nr. 159).

Denne uforbeholdne Anerkendelse udgør for Andersen den behagelige, dulmende Kontrast til Kritikken hjemme. „Danmark er et dejligt Land, men koldt, taaget, og meget Smaat i selv dets Store.“ (I, 189). Dog er han ikke saa ukritisk, at han uden videre lader sig imponere af de fine Mennesker. Saaledes ser man i Brevene fra omkr. 1864 sunde Udslag af hans Nationalfølelse, selv overfor Vennerne ved Weimar-Hoffet, og helt ud komisk er følgende Passus i Brev Nr. 153 fra Glorup:

„Her paa Gaarden er kun den gamle Greve, der er meget stille, samt to gamle Frøkner Raben; jeg har to hyggelige velopvarmede Værelser ud til den ensomme Have, hvor alt Vandet er tappet ud af Basinet; hver Morgen gjør jeg en pligtskyldig kort Vesit hos den gamle Excellence, og en halv Time efter kommer han til mig for at gjøre Contra-Vesit, den eneste Afvexling deri, er at han kommer en enkelt Gang først og jeg da sidst; saa seer jeg Ingen før Klokken fire og i al den Tid sidder jeg stille

læser og skriver, eller gaaer en Vandring op og ned af Havens to gamle Aleer, de ere saa lige og lange, saa eensformige som Dagene i et Kloster Liv. Efter Bordet sidder jeg igjen ene paa mit Værelse, seer paa Ilden og paa Maanen og naar saa Klokken slaaer 8, banker Tjeneren paa Døren, „Theen er serveret!“ Da kommer jeg ned og de to Timer til Klokken 10 ere da de længste; Excellensen og begge Frøknerne ere velsignede gamle Mennesker, men de have ikke meget at fortælle, jeg taler da i to Timer; „saa kan han da faae sig udtalt!“ siger nok Ingeborg, jo, jeg faaer mig meer end udtalt, der kommer Pauser og i disse, det er underligt at høre, rumler det stadigt i den ene gamle Frøkens Mave, det er min eneste Fornøjelse.“

I øvrigt findes i Brevene fra først til sidst Vidnesbyrd om Andersens mærkelige Sind. Han er skinsyg, naar Collin gør for meget ud af andre Venner, er konstant forarget over C.s korte Breve og kræver bestandig Hensyntagen. Uden prisværdig Selverkendelse er han ikke. 1833 taler han om det paa følgende Maade: „Jeg begriber i Grunden ikke hvad rart der er ved mig, men altid finder jeg nogen der kjæle lidt for mit syge Hjerte, som aldrig bliver tilfreds men raaber, som det uartige Barn, altid paa mere.“ (I, 180). Omtrent samtidig taler han aabent om sin „sygelige, bløde Stemning“ og berører den ulyksalige Dushistorie:

„Med et Barns hele Tillid bød jeg Dem mit broderlige Du og De afslog mig det! Da græd jeg og taug, altid har det siden staaet som et aabent Saar, men just min Blødhed, min halve Qvindelighed, lod mig hænge fast ved Dem, da kom jeg til at see saa mange andre herlige Egenskaber hos Dem at jeg maatte holde af Dem og huske paa at det dog kun var en lille Feil hos saa meget godt.“ (I, 185)

Han er lykkelig over Rosen fra Udlandet og fortvivlet over Kulden i Danmark. Endvidere: han er bekymret for sit Udkomme og er hvert Aar spændt paa den Opgørelse, som Forretningsfører Collin trofast sender ham. Han lider af Rejsenervøsitet og irriterer sine unge Ledsagere (f. Ex. Jonas og Edgar Collin) ved taabelig Ønsker om at komme 1 Time før Togets Afgang; yderligere besværer han dem med stadige Krav om Fortrolighed. I Brev 359 kan ses et typisk Exempel, hvor A. til sin Forbavselse opdager, at den unge Zoolog Jonas Collin med sine 21 Aar mener at kunne passe paa sig selv i Rom. Andersen er dernæst permanent bekymret for sit Helbred, om det nu ogsaa kan taale Rejsestrabadser, og det er ganske morsomt at se Edv. C. i Brev 480 resolut skære gennem den hypokondre Mands Klynkeri med en Forsikring om, at han egentlig har et godt Helbred. Han lider af allehaande Tvangsforestillinger, saaledes om fore-

staaende Mord og Tyverier, desuden Hjemve, ja et Sted endda (Nr. 479) af Hjemve før Rejsen er startet! Jo ældre han bliver, jo mere pylret bliver han, og jo flere Betæneligheder har han med Hensyn til Bolig, Senge, Mad etc. Drømme har han tit; endnu i 62 Aars Alderen kan han drømme om Rektor Meisling (Brev Nr. 595, 641, jfr. Kjeld Galster „H. C. A. og hans Rektor“ (1933) S. 77). Overhovedet har han let ved at blive forstemt over Bagateller, saaledes den latterlige Sangforeningshistorie fra Basnæs (Brev 627 m. Komm.), og endnu i 1874 kan han komme med følgende pessimistiske Udtalelse:

„Jeg ærgrer mig over Verdens Løgn, Falskhed og beslørede pyramidale Egoisme! Jeg lider dertil ved min ulykkelige, vidunderlige Hukommelse over Alt hvad man i Fortiden har tilladt sig at byde mig, der vare Mennesker jeg elskede og nu seer jeg aldeles ikke havde Grund dertil.“

(Brev 793).

Denne Udtalelse stemmer jo godt med, hvad man ved om Andersens Sind fra Dagbøgerne i hans seneste Aar.

II

Interessantest er nu imidlertid Brevenes Vidnesbyrd om Forholdet til Familien Collin, og her mener jeg, at de fire tykke Bind i nok saa høj Grad tjener til at belyse Edvard og Henriette Collin som Andersen, hvis Billede jo staar i alt væsentligt færdigt.

Edvard Collins og Andersens Venskab var jo til at begynde noget ejendommeligt. A. var i Aarene efter 1830 dybt følsom, til Tider klynkende, dels paa Grund af sit syge Sind, dels paa Grund af sine Kærlighedsskuffelser, og det faldt ham naturligt at søge Kompensation i et romantisk Venskab med Edv. C. Han fremsatte 19. Maj 1831 (Brev Nr. 27) sin bekendte Bøn om Dusbroderskab, som C. afsløg. Det er bekendt, at dette Afslag pinte A. hele Livet igennem, og det ses i nærværende Værk, hvorledes det lige til op i Digterens høje Alderdom ustandselig trænger sig frem i hans Bevidsthed. Det Afsnit af A.s Brev, hvor nævnte Anmodning staar, har C. nu strøget i sin Bog og nøjes med et Referat, hvori han nærmest bagatelliserer Sagen (A&C 503—06). Først nu er Dokumenterne fremlagt in extenso, og Collins Svarbrev (Nr. 28), som endnu Rigmor Stampe troede tabt (S: 200), kommer overhovedet først frem her. Medens A. atter og

atter giver gribende og følsomme Udtryk for sin Trang til Kærlighed og Fortrolighed, er det tydeligt nok, at C. med sin nøgterne Natur ikke er sindet at villet agere Romanven eller give Udtryk for blødere Følelser (se A&C 504). Man konstaterer saaledes ret ofte, at C. i sin Gengivelse af Breve fra A. har strøget de følsomste Passager, saaledes i Brevene Nr. 21, 29, 99. Antagelig har han været bange for, at saadanne Passager skulde kaste et Sentimentalitetens Genskær over paa ham, den korrekte, nøgterne Embedsmand. Det maa dog bemærkes, at C. efterhaanden ligesom smeltede lidt og blev kærligere i sin Form. Men ejendommeligt nok skulde han miste sine to Smaapiger først.

Er man opmærksom paa Udtrykkene for Forholdet mellem Vennerne, saaledes som de staar her ind mellem Rejseindtryk og andet, vil man, især i de første to Bind, finde overordentlig gribende Breve, hvor Andersen med sin ensomme, urolige Sjæl raaber fortvivlet paa en Smule Broderkærlighed. Jeg citerer hans Brev til E. C.s Fødselsdag 1831 (Brev Nr. 35):

„... jeg vil ligefrem sige Dem at jeg holder saa inderlig meget af Dem, maaskee mere end De troer; med hele min Sjæl hænger jeg ved Dem, gid De ret kunde føle det! Gid De kunde have Fortrolighed til mig, broderlig Fortrolighed, frygt ikke, jeg er aabenmundet, uden med mine egne Sager! Gid jeg ret kunde lade Dem læse i mit Hjerte, vinde Dem paa denne Dag ret for mig! Hvorofte har jeg ikke, siden De kom hjem, med det mest broderlige Sindelag vildet nærme mig Dem, men — jeg veed ikke selv, naar De ikke gjør Begyndelsen kan jeg ikke, De har saaledes ikke sagt mig et Ord, om hvad jeg saa inderligt gjerne vilde have talt med Dem om, hvad jeg kun i et Brev har turde betroe Dem, af hvad der af Alt griber mest ind i mit Liv; eller bør og kan vi ikke tale derom? De skrev engang, da jeg blev for fortrolig, at de Mennesker der vilde sige Du til Dem fik De en uforklarlig kold Følelse imod; De veed det var et Hjertes Udbrud af mig, et længe næret Ønske, at jeg kom frem med det, kan dog ikke have gjort at De nu føler noget hos Dem, der gjør De ikke kan møde mig saaledes som jeg vilde? Siig mig det kun! Jeg har slet intet i Verden mit Hjerte nu ret hæfter sig til, selv Poesien er mig ikke saa kjær og hellig, for sin egen Skyld, den burde være mig, De kan maaskee forsone mig noget med Verden, vær altid min Ven! føl hvor inderlig jeg holder af Dem! ingen kan denne Dag bede vor Herre varmere for Dem end jeg! Kunde jeg bare ret sige Dem Alt, Gud velsigne Dem kjære, kjære Collin.“

I Brev Nr. 47 berører han den sociale Forskel, som var mellem ham og Edv. C.:

„Øhlenschläger var ikke, som De yttrede, god mod mig, Alt sagde jeg Dem ikke, meget, De anseer let henkastet, faldt tungt paa mit Hjerte

.... Han udviklede mig; min Fremtid, det underordnede Forhold jeg vilde komme til at staae i til de der nu ere mine Jevnaldrende; jeg føler mig saa slavisk nedkuet, at jeg selv ikke ret kan tale med Dem — ikke Ansigt til Ansigt kan udtale Dem min Sorg; jeg elsker Dem som en Broder, o Gud Edvard, og dog staaer De mig nu alt for høit til at jeg tør og kan klynge mig til Dem, der er opstaaet et Forhold mellem os, der gjør mig saa usigelig bedrøvet, jeg føler altforvel Øhlenschlägers Ord om mit underordnede Forhold“ (Collin var blevet Sekretær i Fonden ad usus publicos, der havde understøttet A.).

Og i Brev Nr. 49 sporer man næsten en uhyggelig Desperation:

„Jeg indseer nu nok, at jeg slet ikke er Dem, hvad De forlanger og kan forlange, daglig fjerner De Dem mere og mere fra mig, — just nu, da saa meget griber ind i mit Liv og virker forstyrrende paa mit Sjælelige, nu jeg trængte til en Ven, — taler De neppe til mig. — Jeg føler, der ligger noget Tryglende, noget Hæsligt i denne Plagen om Medfølelse, men min Stolthed gaaer under for min Kjerlighed til Dem! jeg holder saa usigelig af Dem og fortvivler over at De ikke kan, ikke vil være mig den Ven, som jeg, var vor Stilling omvendt, vilde være Dem. — Kan Deres nye Forretninger da gribe saaledes ind i Deres Liv, at de gjør Dem ligegyldig for den inderligste Hengivenhed? — Hvad har jeg gjort? Hvad er der i min Character der er Dem imod? Siig det! Er det den samme uforklarlige Følelse, De engang udviklede for mig i et Brev til Svar paa en ulykkelig Bøn, der holder Dem fra mig? Siig mig det kun, jeg maa vænnes til at miste!“

Selv forklarer Collin i Brev Nr. 28 denne Mangel paa Evne til Fortrolighed som en egen uforklarlig ubehagelig Følelse ved saaledes at træde Mennesker nær. Denne Forklaring er jo for saa vidt psykologisk velbegrundet i Collinernes Blufærdighedsfølelse, der fik dem til at holde sig Folk tre Skridt fra Livet og til altid at beholde deres indre Liv for sig selv. Rigmor Stampes Fortælling („H. C. A. og hans nærmeste Omgang“ S. 22) herom er typisk. Da Louise C. engang som Barn lå i sin Seng og bad Aftenbøn, kom Faderen, gamle Jonas C., og trak Tæppet op over hendes foldede Hænder, idet han sagde: „Saadan noget gør man kun, naar man er alene.“ Alligevel faar man en stærk Fornemmelse af, at A. maaske har nogen Ret, naar han i Edwards Afslag paa den fatale Dusanmodning og overhovedet hans noget kølige Facon ser Overlegenhed fra den socialt højere stillede Embedsmand, „den mægtige Collins Søn“, en Opfattelse, A. senere i nogen Grad frafaldt. Man forstaar ham, naar han et Sted udbryder: „Gud give De maatte blive meget fattig og jeg riig, fornem Adelsmand.“ (Brev 88). I hvert Fald har A. ubetinget Ret, naar han stadig klager over, at C.s Breve er for korte, tørre og forretningsmæssige. Tonen er

virkelig ofte i de første Bind af Samlingen hovmestererende, moraliserende, overlegen. I Stedet for Meddelelser om Familiekredsens Ve og Vel, som A. i sin Udlændighed saa brændende ønskede, fik han oftest kun tørre Forretningsbreve med Oplysninger om Trykningsudgifter og andre Pengeforhold, ja endogsaa Spydigheder, ironiske Bemærkninger, der harcellerer over A.s og Pressens Bemærkninger om „den Ære og Herlighed, som De efter Bladene at dømme lever i,“ samt over at unge Piger „mirabile dictu“ sværmer for hans Digte (Nr. 10). Der var Advarsler mod A.s Lyst til at oplæse sine Værker, og endelig ofte en vis smaatskaaren Filistrøsitet, der irriterer A. (og Læseren), naar C. f. Ex. understreger det økonomiske for stærkt — her behøvede A. i Sandhed ingen hævet Pegefinger.

Egentlig synes man, at Collin i Ungdomsaarene behandler A. ret skandaløst, men Psykolog var han ikke. Han forstod ikke A.s Egenart, holdt paa sin Vis ogsaa af ham, men saa vel en Slags Mission i at holde A. nede paa Jorden. Medens han altsaa reagerer mod A.s Tryglen om Venskab, finder han sig med rørende Taalmodighed i A.s med Aarene ret fordringsfulde Brug af ham som Forretningsfører. Overhovedet kan man ikke hos A. overse en udviklet Egoisme.

Hovedkrisen i deres Forhold kom i 1833, da A. havde skrevet „Agnete og Havmanden“, hvis første Del C. var utilfreds med — forresten paaviste A. tørt (Nr. 71), at C. flere Steder havde læst Manuskriftet forkert. Anden Del syntes ham derimod smuk (Brev Nr. 72, 74). Men nu sker det mærkelige, at han i Nr. 76 (18. Dec. 1833) et Par Maaneder efter kritiserer Værket sønder og sammen „Agnete er saa aldeles den gamle Andersens, saavel i de smukke barnlige Steder som vi kjende fra hans tidligere Arbejder, som i de til Fortvivelse vanskabte ja formløse Steder, som vi ogsaa kjende; jeg har under Correcturen tidt været grædefærdig over de mange Bekjendter jeg traf i Agnete, og som jeg ikke ønskede at træffe; som oftest qualtes min Graad af Ærgrelse.“ Endvidere meddeler han, lidet ridderligt, et skaanselsløst Brev fra J. M. Thiele, der indeholder en lignende Dom, men uden at Thieles Navn nævnes for A. Med nogen Ret anker han over, at A. skriver for meget:

„Folk yttre sig: „Har han nu igen smurt noget sammen“, — „jeg er forlænge siden kjed af ham“ — „det er altid det samme han skriver“, kort sagt: det er utroligt, hvor faa Venner Deres Muse nu har. Hvad er Grunden dertil: De skriver formeget! Naar det ene Arbejde er under Trykken, er De halvt færdig med Manuscriptet til det andet; ved denne

rasende, denne beklagelige Productivitet nedsætter De Deres Arbeider i den Grad, at ingen Boghandler tilsidst vil have dem for intet. Tænker De nu ikke — efter Deres Brev til Fader — igjen paa at skrive en Reise; hvem troer De vil kjøbe en Bog i flere Bind, som handler om Deres Reise, en Reise, som Tusende have gjort Det er dog i Grunden en umaadelig Egoisme af Dem at tiltroe Folk denne Interesse for Dem etc.“

Af Dagbogen, der citeres i Kommentaren, fremgaar, at dette Brev har hensat A. i fuldkommen Raseri, ja næsten bragt ham paa Selvmordets Rand. Han raser i Dagbogen mod C. og alle andre hjemme: „Djævlø derhjemme i ere Skyld deri.“ Det truende Brud mellem Venerne blev kun afværget ved klog Indgriben af gamle Jonas Collin, der som Menneskekender forstod baade sin Søn og noget af A. Det gled i Lave igen, og Edvard skrev et forsonende Brev, men var mærkelig nok saa taktløs at vedlægge en af sine Familie-Bordviser, der som sagt var populære i Familien. Saa lidt Psykolog var han — han tænker ikke paa, at det vilde irritere A. yderligere. Dennes næste Brev til C. efter Sammenstødet begynder, som man kunde vente, yderst formelt: „Deres særdeles store Interesse for mig, Deres Omhue, og Plage med mit hjemsendte Arbeide, kan jeg ikke noksom være Dem taknemlig for; desværre er og bliver min Stilling altid saaledes at jeg ikke vil kunne gjengælde det.“ (Nr. 78). Forresten lærte C. af Affæren, og senere da han skulde meddele A. om „Maurerpigen“s Skæbne, var han forsigtigere. Det er jo rigtigt, som C. selv skriver i Anledning af „Agnete“ (Nr. 132): „Det falder altid i min Lod at skrive Dem til om de af Deres Arbeider, som De ingen Glæde har af.“ Men uvilkaarlig tænker man paa, at C. godt kunde have rost A.s værdifulde Værker noget mere. Imidlertid kan man lyse med Lygter efter anerkendende Ord: om Romanerne eller Eventyrene.

Alt i alt synes jeg ikke, Billedet af Edvard Collin i denne Brevveksling er saa indtagende — som alt bemærket, udvikler han sig dog med Alderen til sin Fordel. Den arrogante Formyndertone forsvinder, og han bliver varmere i Mælet. Det er saaledes smukt at følge de to Venners bekymrede Stemninger i Krigsaaret 1864. Men som Helhed maa det sikkert siges, at Billedet af Fru Henriette Collin er smukkere. Fru Inga Nalbandian har nok Ret i, at Kvinderne i Collin-Slægten var betydeligere end Mændene, de var dybere i Følelserne og mere selvstændige, større Menneskekendere. Jette Collin havde haft megen Modgang og Sorg i Livet, og det gav hende Forstaaelse for Barnet i Andersen. Hun var fintfølelse og søgte at lindre A.s Fortvivlelse over

Krænkelser fra andres Side i Slægten, saa godt hun kunde, og det lykkedes — Fru Nalbandian skildrer derimod (i sit lille Skrift „H. C. A. og de der „mishandlede“ ham“) dramatisk, hvor vrede Fru Henriettes Børn var paa den fæle Andersen, naar de kom hjem fra Skole og fandt Moderen optaget af at trøste Digteren, saaledes at Spisestuen var spærret i flere Timer for de smaa! Fru Henriette var hjertevarm og god, skriver undertiden i Brevene noget ubehjælpsomt, men ofte rammende, altid sagligt og redeligt, saaledes naar hun taktfuldt og fintfølende behandler A.s Forhold til Sønnen Jonas og undskylder dennes noget voldsomme Væsen. I øvrigt viser hun i sine Breve megen sund Fornuft og frisk Fordomsfrihed, f. Ex. i Synet paa Ibsen og Brandes, i Omtalen af Krigen 1870. En klog og indtagende Kvinde!

III

Som allerede omtalt flygtigt betegner den nye Brevudgave en særdeles betimelig Revision af allerede eksisterende Brevudgaver, foruden at den bringer en Masse nye utrykte Breve. Det kan ikke skjules, at Værket ogsaa er en haard Dom over Collins Bog, forresten ogsaa men i mindre Grad over Bille-Bøgns Udgiverarbejder.

For det første kan bemærkes, at baade C. og B.-B. har normaliseret Andersens Retskrivning, saa at Stavefejl og grammatiske Fejl er forsvundet. Men sligt gør jo næppe Skade.

Nogle Exempler fra Bindene I—II:

Collin retter Vesit > Visit / corpurlig > corporlig / hvor Tid > vor Tid / casere > kassere / en Maanet > en Maaned / fatalisk > fatalistisk / carisk Marmor > cararisk Marmor / Göthe og Schillers By > Goethes og Schillers By / entillectuelle > intellectuelle / deputerede > debuterede / hver da saa god at gjemme hans Brev > gjem Brevet / til Duft og Melodier knøtter sig mange Erindringer > . . . knytte sig mange E. / mellem de yngre Litterater > i den yngre Literatur. — Paa lignende Maade retter B.-B. hjemmeligt > hjemligt / isærdeleshed > i Særdeleshed / Tunel > Tunnel / op af Bjerget > op ad Bjerget / Klasser af Druer > Klaser af Druer. Gentagne Gange bruger A. den moderne Sg.-Form i Verbernes Pluralis, men B.-B. retter til Pluralis: de tog > de toge / de har > de have etc.¹

Ligefremme Exempler paa, at Collin retter Stil paa Skolemester-manér, er følgende:

¹ Bibliotekar Topsøe-Jensen gør mig opmærksom paa, at nogle af Rettelserne sikkert skyldes Sætteren, der var vant til at normalisere. Paa B.-B.s Tid sendte man selve Brevene i Trykkeriet.

borte fra de man holder af > fra dem man holder af / hver af de Indvendinger Heiberg gjorde > hver af Heibergs Indvendinger / det ligger i Sagen > det følger af sig selv / jeg troer for mig ikke mere paa en lykkelig Tid > jeg troer ikke mere paa en lykkelig Tid for mig / til jeg nu har kunde nedskrevet det > har kunnet nedskrive det / Renzos Bryllup blev forkastet, En Ødeland, som Heiberg selv erklæret Oversættelsen for bedre end Originalen ogsaa forkastet, nu kommer Mulatten med samme Skjæbne > En Ødeland, om hvilken H. selv erklærede, at Oversættelsen var bedre end Originalen. . . . / Exempler fra B.-B.: han sluttede sig særdeles til mig > sluttede sig særligt til mig / han har gjort uendelig mange nye Forbedringer for Uhre > uendeligt mange Forbedringer med Uhre / Søen er bred og grøn udenfor, Bjergene med Sneetoppe > Bjergene have Sneetoppe / Luften er kold og tør, jeg veed ikke hvorledes den vil bekomme mig, man maa særdeles venne sig til den > Luften er kold og tør, saa jeg veed ikke, hvorledes det vil bekomme mig, man maa successive (!) venne sig til den / Kong Johan hører til een af de meest videnskabeligt dannede Førster > Kong J. er en af de /

Collin har ogsaa adskillige Steder læst Andersens Skrift galt. Mærkeligt for øvrigt, da han jo kendte A. som faa. Den ellers saa ypperlige Kommentar oplyser intet herom, man maa selv søge Tilfældene frem. Saaledes maa det sikkert være Fejlæsning, naar: medens jeg gaaer frem hvor jeg maa og skal (I, 184), af Collin gives ved: hvor og naar jeg skal, Andre Exempler:

friske Rødder (II, 3) > faste Rødder / Kåstner > Küstner (II, 109) / Præstekonen i Gudme sang forleden for mig: „lille Viggo“ efter den kalundborgske Melodie. Nu skal jeg ind at drikke Kaffe. adio! (I, 254) A&C. 271 staar: Præstekonen i ** sang forleden for mig „lille Viggo“ til den Kalundborgske Melodi: „Nu skal jeg ind og drikke Kaffe“ addio! (sic!). A&C. 416 meddeles i Uddrag et Brev af 24. Sept. 1844 til den lille Jonna Drewsen, Rigmor Stampes Mor, men det er af Collin fejlagtigt dateret til 1846 (Collin var sjusket med Datoer). Her taler Andersen om sin Glæde over de mange Venner i Tyskland og ønsker saa: „Gid at I nu alle maa være fornøjede med mig, gid jeg udenfor Eder maa finde en blot nogenlunde taalelig Behandling; men det gaaer vel, thi Vorherre veed jeg nærer aldeles ingen Forhaabninger.“ Her finder man det rigtige hos Rigmor Stampe (S. 117): „gid jeg indenfor Eder maa finde“ Det er jo netop Familiekredsens Kritik, han er bange for. Fejlæsningen er her graverende, hvis der da ikke er Tale om en bevidst Rettelse, der i saa Fald er end mere graverende, ja et direkte Falskneri.

Ogsaa her skal jeg nævne nogle Exempler fra B.-B. der ser lige saa slemme ud:

„Jules Jürgensen har en gift Datter og een noget yngre, begge meget nydelige > en gift Datter og en noget yngre [Svigerdatter] (II, 344) / Pironie fine et digaissés > aiguisée (II, 348) / overvintre i

Nizza har kun det for sig at jeg finder et godt Climat, en smuk Natur > at jeg finder et godt Climat og en smuk Vinter (II, 355) / Alle disse Resultater virke ind paa mig, i det jeg opteg[n]er dem, som oplevede, at den Tanke bliver levende, skulde jeg ikke vende hjem om et Par Maaneder > idet jeg optager dem som oplevede . . . (II, 356) / i Brunnen > i Bremen (II, 367, til Gengæld staar der IV, 99 Brunn, hvor B.-B. har Brunnen) / Familien hvor jeg blev i fem Dage og hver var en Fest > og hvor der var en Fest (II, 368).

Alt dette er jo filologisk temmelig betænkeligt.¹ De mange Ændringer har vel nok hovedsagelig deres Aarsag i, at Collin ligefrem skammede sig over Andersens sproglige Bommerter. Saa rettede han dem resolut (bortset fra Tilfælde som de nævnte, hvor der tydeligt er Tale om Fejllæsning), hvorved Brevene i hans Gengivelse — ligesom hos Bille-Bøgh — jævnlig faar et akademisk, litterært Præg over sig og mister den umiddelbare naive Tone. Men ikke nok hermed. Man kan forstaa, at C. mange Steder har maattet udelade Navne paa den gang endnu levende Personer, som mulig kunde føle sig stødte. Dette er sket paa en ret komisk, næsten plump Maade i Brev Nr. 148, hvor Andersen (II, 20) forbløffet udtaler sin Antipati mod den gamle Baronesse Stampe paa Nysø:

„Nysø er nu heller slet ikke et Sted for min Natur; her er jo meget smukt, og næsten kan jeg være fyldest gjort med dette, Guds Verden er mig Selskab nok, men man lever sig fast med de man er hos, og jeg maa have Gemyt om mig, jeg kan ikke slutte mig til en Dampmaskine, der uden at vilde ondt, dog gaar knusende over Alt hvad den vil over; det var mig, som besøgte jeg Dronning Pomare, jeg var i en vild Dronnings Gunst, hvor man altid maa være paa sin Post, jeg følte mig uhyggelig, og besøger ikke mere Venskabs-Øerne, før de faae en Konge, som har levet før med os andre.“

Dette bliver A&C. 375 til følgende:

„De veed jeg gjorde en lille Udflugt til en Gaard i Jylland efter Indbydelse fra Enkefrue P., men det var ikke et Sted for min Natur og besøger ikke mere Venskabsøerne før de faae en Konge.“

Kommentaren oplyser efter A.s Almanak, hvordan det sande Forhold var, men C. har næppe i 1882 vovet at aftrykke A.s Skildring.

I saadanne Tilfælde kan man saa nogenlunde undskylde Collin, men ellers maa det siges, at han skalter og valter temmelig vilkaarligt med Brevene, idet han udelader en Del af Forretningsbrevene og stryger Steder, hvor hans egen Familie omtales, ligesom han, som vi har set, jævnlig udelader Steder, hvor Andersen bliver følsom og be-

¹ Bemærk dog, at A.s gotiske e, i, a og u kan se ens ud, jfr. VI, 12.

væget. Hans Forkørtelser kan ligesom hans Ændringer af anden Art af og til give Læserne helt forkerte Forestillinger om Andersen. Som Exempel kan først nævnes det af Niels Møller (i Anmeldelse af Værkets Bind I, „Politiken“s Kronik 12. Okt. 1933) fremdragne Brev Nr. 95, hvor A. fortæller om et Besøg paa Broholm:

„Forleden besøgte jeg den gamle Gaard Broholm. „O. T.“ laae paa Bordet da vi traadte ind i Stuen. Digteren blev derfor særdeles modtaget. Fruen flættede endogsaa en Krands til ham, førte ham op og ned, dækkede op og var nydelig. Hun skal ellers være fameus, siges der, en Degnedatter, som Sehsted, blev nødt til at gifte, det er en hel Roman, [— Niels Møller tilføjer i en Parentes: „Det er at forstaa, som den endnu levende stedlige Tradition beretter, at den gæve Pige havde svaret Løjtnanten: „Først Præsten, lille Anders!“ —] ingen Damer kommer der, jeg kan ikke sige andet, end at hun var særdeles opmærksom mod sine Gæster og at hun vælger med Smag sin Læsning viser, at hun havde „OT“ og nu, som hun meget naivt udtrykkede sig, skulde hun strax anskaffe sig Alt hvad jeg havde skrevet, for naar man kjendte min Person, saa kom man just til at faae Lyst!“

Hos Collin (A&C. 270) staar der kun:

„Forleden besøgte jeg den gamle Gaard Broholm. At Fruen vælger sin Læsning med Smag sees deraf, at O. T. laae paa Bordet.“

Collins Form kan jo tage sig ud som et Forsøg paa at give endnu et Exempel paa A.s velkendte „Forfængelighed“. I Virkeligheden viser A.s egne Ord, som man altsaa først nu lærer at kende, at han betragter hele Sceneriet paa Broholm med lun Ironi, men heraf ses intet hos Collin. Et andet Exempel er fra Brev Nr. 140, hvor han i Diligencen sidder og skriver om en poetisk Aften ved Weimar-Hoffet:

„Hver læste Noget, jeg maatte læse Keiserens nye Klæder og flere af mine Eventyr, ja fortælle Svinedrengen, Nattergalen og den grimme Ælling og det paa Tydsk: De kalder det dumdristig, der dømte man anderledes, og jeg vandt dem Alle endnu mere. Men det er ogsaa ganske anderledes med mine Sprog ude end hjemme, jeg kommer der strax fra det; her i Deligensen gjætte alle paa at jeg er en Nordtysker, Ingen tro jeg er en Fremmed og sige jeg taler udmærket godt tydsk.“

A&C 365 udelader Ordene „i Deligensen“, saaledes at det kan fortolkes som om der med „her“ menes „her ved Hoffet“.

Noget af det der maa forarge os mest, er dog, at Collin Gang paa Gang sætter Stumper af hinanden uvedkommende Breve sammen. Det er en Selvfølge, at Resultatet bliver et forfærdeligt Sammensurium, som Kommentaren korteligt gør opmærksom paa, hvorimod

den tier om de nys nævnte mange andre Besynderligheder. I Brev Nr. 27 har C. som nævnt udeladt Anmodningen om Dusbroderskab og i Stedet indsat et Par Linjer, der staar som Slutning paa Brev Nr. 53, to Aar efter det første! Brev Nr. 106 af 22. Juni 1839 til Fru Collin er helt mishandlet af C. I sin Bog S. 316 meddeler han en Stump deraf i et Brev ogsaa til Fru C. fra Nysø, men dateret 27. Aug. 1839. I samme Nysø-Brev putter han saa yderligere ind Stykker af Brev 122 fra Bregentved af 24. Juli 1842. I Brev Nr. 140 af 2. Juli 1844 har C. til Slut i sit Brudstykke indskudt nogle Linjer om en forskruet tysk Dames Tilbedelse af A. Det er umuligt at finde dem i andre Breve. De skulde vel ikke være det pure Opspind af Collin? I Brev Nr. 198 lader han indgaa et helt Andersensk Udfald mod Danmark, som egentlig staar i Brev Nr. 200. Brev Nr. 203 lader han ende med nogle Ord fra 205. Det Brev, som C. har paa Side 426, er sammenstykket af Brudstykker fra Nrr. 211, 213, 216 og 224¹. Han har klogeligt nøjedes med at datere dette „Brev“: „Glorup 1848“ trods det at alle de paagældende „rigtige“ Breve er præcist daterede. Lad dette være nok, men der kunde nævnes meget mere (se VI, 7).

Et ikke uvæsentligt Arbejde har Udgiverne haft med at bringe Orden i Dateringerne. Andersen var slem til at skrive forkerte Aarstal, og disse Fejl har nogenlunde kunnet rettes. Vanskeligere er det selvfølgelig, naar A. kun har skrevet f. Ex. „Løverdagsaften“, saaledes Nr. 145, der dog af indre Grunde og ved Hjælp af Kalenderen kan sættes til 31. Maj 1845. Dateringen af Nr. 221 er foretaget ved Hjælp af Meteorologisk Institut, der kan oplyse, hvordan Vejret var den paagældende Dag. Noget usikker føler man sig over for Brev Nr. 162, hvor Edv. Collin erklærer, at han „i Dag“, den 5. Jan. 1846 har modtaget Andersens Brev fra Berlin af 5. Jan.!! Noget galt maa der være. Brev Nr. 164 er af Udgiverne dateret 6. Febr. 1846. Det er sikkert lidt for tidligt. I Brev 165 af 14. Febr. fra Leipzig spørger A. til Hauchs Artikel om Eventyrene, som Collin allerede har sendt ham med foregaaende Brev Nr. 164, der altsaa ikke kan være kommet til Leipzig, da Brev 165 afgik d. 15. Febr. I 165 spørger han ligeledes om Chr. Thybergs Adresse i Wien, som ogsaa var opgivet ham i 164. Følgelig maa Brevet være senere end 6. Febr. Selv dengang kunde et Brev næppe være undervejs fra København til Leipzig fra 6. til 15. Febr.

¹ Ikke 223, som Kommentaren V, 181 siger.

Slige Betragtninger kan man altsaa henfalde til ved Læsningen af Collin-Brevene, men det gælder fortrinsvis de to første Bind. I 3. og 4. er der næsten udelukkende utrykte Breve. Den ivrige Læser, der omhyggeligt foretager sin Kollationering af de gamle og nye Aftryk, vil imidlertid faa et lille Chok, naar han A&C. 401 støder paa et Brev til Edv. Collin, dateret Vernet 8. Juli 1846. Det findes ikke i Nyudgaven; skulde de samvittighedsfulde Udgivere have begaaet en Fadaese, tænker man. Nej, det har de ikke, thi Løsningen findes i Brev Nr. 180, hvor A. taler om „mit sidste Brev til Deres Fader“. Hertil bemærker Kommentaren: „afsendt fra Vernet 9. Juli.“ Der er altsaa simpelthen sket det, at Edv. Collin i sin Bog har skrevet Edvard C. i Stedet for Jonas C. oven over Brevet, hvilket Kommentaren til II, 99, L. 5 kunde have bemærket¹. Dette fører naturligt over til Betragtninger om Kommentaren.

Først og fremmest maa det slaas fast, at der fra de to Udgiveres Side er præsteret det fineste Stykke Kommenteringsarbejde, der kendes i dansk klassisk Litteratur. Der er arbejdet med imponerende Flid paa at oplyse alt i Brevene, som ikke er umiddelbart forstaaeligt for Nutiden. En god Hjælp har man foruden i de to fine Sporhunde Niels Møller og H. G. Olrik haft i Andersens Dagbøger og Almanakker, der har ydet mangan en supplerende Oplysning. Som Regel tilfredsstilles man af Kommentaren; men man er ilde stillet i de Tilfælde, hvor der i Brevene omtales Personer blot ved Fornavne. Man skal saaledes være særdeles godt inde i den Collin-Drewsen-Stampe-Thyberg'ske Genealogi for at kunne „følge med“, thi Registret har kun Efternavne som Stikord, og den før omtalte Familiestamtavle synes mig ikke helt erstattet af Udgiverens Bemærkninger til de enkelte Personer i Registret og Oversigten VI, 17. Ikke alle kan jo vide straks, hvem der menes med Adolf, Einar og Harald f. Ex. III, 142, og at Oluf III, 135, L. 27 er Fru Henriette Collins Søstersøn Oluf Thyberg. Dette har selvfølgelig været oplyst tidligere, men hvem kan huske det? Endvidere læser man i Bd. IV Gang paa Gang om en vis Vahlia Lund og bliver til sidst helt irriteret over hende. Man kan jo ikke huske, at hun har været omtalt i Kommentaren V, 13, 38 og 323. Paa lignende Maade forholder det sig med den fortvivlende „Frk. Pedersen“, som ogsaa omtales gentagne Gange, antagelig en ligegyldig Dame, der kom i Familekredsen — man ser i Note til IV, 31, at det er „Sophie Peder-

¹ Indledningen VI, 8 mener dog, det er til Louise Lind, f. Collin.

sen“, og man er saa lige klog (jfr. at man er ligesaadan stillet, naar der i Kommentaren til Brev 546 oplyses, at Juliane er „Fru Thyberg“ — hvem af dem?). Hvem Sophie Pedersen er, er oplyst i en Note til Brev 150, men det er helt tilbage i Bind II. Med nogen Ihærdighed kan man dog som Regel finde til Bunds ved Hjælp af Registre og Indledning. Overhovedet er det jo først nu, efter Fremkomsten af Bind VI, muligt at bruge Udgaven med Udbytte.

Blot for en Ordens Skyld meddeler jeg et Par Smaating, jeg har noteret vedrørende Kommentaren: Noten til Brev 538 (III, 302, 22) burde have staaet til III, 278, 5. — I Brev 86 mangler en Note til I, 232, 7 om Jydepotterne; der skulde være en Henviisning til I, 32, 8. — I Anledning af I, 307, 22 om de „Christianshavnske Aks“ der skal komme til at bøje sig, kunde oplyses, at der her foreligger Kimen til Eventyret „Boghveden“, ligesom vi I, 278 har Kimen til „I Danmark er jeg født“.

Sluttelig skal udtales en kraftig Kompliment for det indholdsrige Registerbind, der som sagt overhovedet gør det muligt at udnytte Udgaven. Man finder her Fortegnelse over de Steder, hvor Værkerne er omtalt, over samtlige i Brevene omtalte Personer og Lokalteter og desuden et ypperligt Sag-Register. Alt praktisk og overskueligt indrettet, saaledes at man hurtigt finder, hvad man søger — en Undtagelse gælder som nævnt med Hensyn til de ofte forekommende Fornavne! Det er en enorm Flid, der er nedlagt i disse Registre, og en fin, kyndig Vurdering, der kommer til Orde i Topsøe-Jensens Indledning; det maa haabes, at han, som han bebuder, maa kunne udgive ogsaa Brevvekslingen mellem A. og gamle Jonas Collin.

JENS MØLLER og B. S. INGEMANN

AF

KJELD GALSTER

1.

1790 flyttede Pastor Joachim Christian Møllers Enke til Slagelse med sin 11årige Stedsøn Jens og fik ham sat i den lærde Skole der.

Det var en dårlig Skole. Lærerne tænkte aldeles ikke på at vejlede Disciplene eller give dem Interesse for, hvad der læstes. At „sætte Lektier for“ og høre disse opramses den næste Dag, var deres hele Syssel. Den ene Discipel måtte ved Forberedelsen hjælpe den anden. For Resten hjalp enhver sig så godt han kunde; men det kostede Anstrengelse efter denne „Metode“ at lære især Græsk og Hebraisk, da Grammatikkerne heri var forfattede på Latin.

Dette fortæller Professor, Dr. theol. Jens Møller i Optegnelser om sit Levned¹, og han tilføjer: „Hvo, som ei af egen Erfaring har kjendt vore gamle Latinskoler, . . . vil neppe troe, hvad vi Ældre kunne fortælle om den Tids Hørere.“

Da han selv som 23årig ung Mand kom til sin gamle Skole som Adjunkt, vidste han af egen Erfaring, hvorledes det ikke skulde være.

Studieårene i København, der lå imellem, havde været ualmindelig rige. I Filosofi, Matematik, Fysik og Astronomi var alt, hvad han hørte, nyt og interessant for ham. De skønne Videnskaber havde i ham en ivrig Dyrker, og han konkurrerede med Oehlenschläger om Prisen, idet også han indleverede en Besvarelse på Spørgsmålet om, hvorvidt det var gavnligt for de skønne Videnskaber, at den græske Mytologi blev afløst af den nordiske. Også de nyere Sprog havde den unge Teologs Interesse — dengang noget sjældent. Blandt andet ved at føre sin Dagbog på slet Tysk og mådeligt Fransk lærte han sig selv disse Sprog, og snart derefter også Engelsk. Hvor omspændende hans

¹ Kirkehist. Saml. IV R. 4. B. S. 246 ff.

Interesser var, kan ses af, at han — under Påvirkning af Herder — havde Planer om at skrive en Kulturhistorie, som især skulde bygges på og beskæftige sig med alle europæiske Folks Nationallitteratur.

I 1802 kom altså denne levende unge Mand til den døde Skole, og to År senere fik han i Mesterlektien en Elev Bernhard Ingemann, for hvem Skolegangen hidtil havde formet sig på samme Måde som for Læreren nogle År tidligere.

Desværre har vi ikke nogen direkte Skildring fra Ingemanns Hånd af Jens Møller og hans Betydning for Skoledrengen; „Levnedsbogen“ slutter omtrent med Ordene: „Indtrædelsen i Mesterlektionen lovede Bernhard en virkelig frugtbringende Skoletid“. Men at der var Betingelser for stærk Påvirkning af den nye Lærer, er tydeligt:

Den unge Adjunkt følte sig som og var Talsmand for nye, friske pædagogiske Ideer og havde Gnisten og Varmen og Solidaritetsfølelsen med det nye, som dette giver.

De unge var i særlig Grad inde under hans Påvirkning, idet han havde alle Fagene, undtagen Græsk og Latin: Religion, Historie, Geografi, Dansk, Hebraisk, Tysk og Fransk.

Han havde meget tilovers for Drengen, og Drengen for ham.

Han var glad i sin Gerning „mit Embede skaffede mig næsten idel Glæde“, og der har — hvis man tør slutte fra hans senere Forhold til Studenterne, som han kunde give Lov til at fremsætte endog de dristigste Indvendinger mod Kirkens Lærebegreb — været noget frit i hans Undervisning; Magtsprog og falsk Autoritet har været ham fjern.

Beviser kan ikke gives, og det må tilstås, at de få Breve, man har fra Knøsen Bernhard¹, ikke giver Indtryk af nogen vågen ung Mand. Men sikkert er det alligevel, at det er den unge Jens Møller, der har åbnet Døren ud til Verden for Bernhard Ingemann, og i hans Sind har han sået mangt et Korn, der før eller senere har spiret. Ham er det også, der har ført Drengen ind i den tyske Literatur, der snart skulde få en så overvældende Betydning for den unge Digter.

2.

Næste Gang vi træffer Jens Møller, der 1808 var blevet Professor i Teologi, i Ingemanns Liv, er lige efter, at denne havde udgivet sin første Digtsamling 1811; da skrev Møller (7. Sept.)²:

¹ Kjeld Galster: Stadier i Ingemanns Barndom og første Ungdom (Edda XVII 1922. S. 70 ff). ² Brevene til Ingemann fra „Breve til og fra B. S. I“, udg. af Heise Ingemanns til Jens Møller fra Ny kgl. S. 4°. 3000 (Kgl. Bibl.).

Ei i lang Tid er jeg bleven saa behageligt overrasket som jeg blev ved Tilsendelsen af den saa skønne Poesiesamling fra Deres Haand. Vel kjendte jeg Deres heldige Anlæg, og havde af nogle smaae trykte Stykker med Fornøjelse bemærket, at De af og til offrede paa Sanggudindens Alter; men jeg tilstaaer, at en baade i Qvantitet og Qvalitet saa betydelig Samling havde jeg ikke ventet. Jeg har alt for adskillige Dage siden fuldendt den første Gjennemlæsning, og har blot udsat saalænge at takke Dem baade for de kjerlige Yttringer om vort gamle Forhold og for Nydelsen af en saa interessant Lecture, fordi jeg først nu erfarer, at De er kommen til Byen. Med saadanne Primitier tør jeg, uden at mistænkes for Partiskhed, ønske Dem og vor Literatur til Lykke. Men har De ogsaa betænkt hvilke Forventninger De derved har opvakt? Hvad er man ei beføyet til at vente af den Digter som moden Mand, der debuterer saaledes som Yngling? Dog denne Betragtning vil ikke svække Deres Mod, men snarere forøge Deres Tillid. Snarere kunde en anden Bemærkning tilraade Dem for en føye Tid at nægte Muserne Deres Dyrkelse (i det mindste en udelukkende Dyrkelse); og dette er Contis gamle Klage: „at Kunsten søger Brød“¹. De veed, at Digteren endnu meer end Maleren har Grund til at istemme denne Klage; og derfor er det min store Frygt, at De netop ved Deres Held i Digtekunsten skal lade Dem afdrage fra Deres Brødstudium. Mit Raad er derfor, at De fatter den alvorlige Resignation (thi saaledes forekommer det maaskee Dem, hvad jeg blot anseer for en Résolution) at unddrage Dem ganske eller for en stor Deel fra de forføriske Ni, imedens De fuldender Deres akademiske Cursus, som De endnu vil hurtigen kunne lægge tilbage, men som stedse vil vordre Dem længere og besværligere, jo ældre og fortroligere med heterogene Studier De bliver.

Tilgiv en gammel oprigtig Lærer denne Yttring af Omsorg for Deres timelige Vel; og vedbliv at elske

Deres hengivne

J. Møller.

3.

Jens Møller nøjedes ikke med at udtale sin Beundring for Ingemann privat; kort efter Digtenes Fremkomst recenserede han dem meget rosende i Dansk Litteratur Tidende (1811 No. 34), og nogle År derefter, i 1815, foretog han et stort Fremstød, idet han gennem ikke mindre end 7 omtrent fortløbende Numre af Litteratur Tidende (16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25) pousserede ikke mindre end 5 Værker af Ingemann frem (Digte II, Procne, De sorte Riddere, Masaniello, Blanca).

Så overvætted var Rosen, at Ingemanns gode Ven og Beundrer, Skuespilleren C. N. Rosenkilde, skrev til ham (udateret): „... Dog

¹ Maleren Contis Replik i Lessings Emilie Galotti: „Prinz, die Kunst geht nach Brot“ (1. Akt. 2. Sc.).

jeg vil tie, din egentlige Roes er i mit inderste Hierte og det kan jeg ikke udfolde for Dig — men troe mig, den er mere værd end din Recensents. Kiære B., beed ham at holde sin Mund, hver Linie skaffer Dig en Misunder¹.”

Ingemann selv mente også, at den altfor gode Vilje havde skadet, og holder for (i „Tilbageblik på mit Liv og mit Forfatterskab“ 1837), at den fjendtlige Opposition, der i hele 20 År ofte har forbitret ham Digterlivet, har sit Udspring — foruden i hans Publikum-Succes — i hin 7 Numres Recension.

Hvorom alting er: Lige efter denne, i Juli 1815, begyndte P. Hjort sine bitre Angreb (i Athene).

4.

Ingemann fuldførte ikke sine „akademiske Cursus“, gjorde næppe engang Forsøg derpå. Såmeget des mere har Jens Møller følt, at han måtte arbejde for at sikre ham, og sikre ham en borgerlig Stilling — den samme store Iver og Hjælpsomhed som overfor Digteren.

Da Ingemann var på sin store Udenlandsrejse, modtog han følgende Brev (af 14. Sept. 1818) fra sin gamle Lærer:

Skjøndt De endnu ikke har afbetalt den Gjæld, De frivilligen paadrog Dem ved Deres Afreise, idet De lovede mig et Brev fra Paris, vil jeg dog benytte denne gode Leilighed til at tale et Par Ord med Dem. . . .

Jeg kan forestille mig, hvilken Mine De gjør, naar De nu i Rom erfarer, at Thorvaldsen er paa Reise til Kbhvn., hvor vi altsaa skal see omsonst den Mand, som De har reist 3—400 Mile for at lære at kjende.

Ved Sorø Akademi er der hidindtil intet rørt,² saa jeg haaber, at De for den Sags Skyld ei skal forkorte Deres Reise. Derimod kan der snarere blive Vacance i Kiel, da Gøtzsche,³ som har opholdt sig i Sjælland det Meste af Sommeren, søger Præstekald af alle Kræfter. Jeg skal i ethvert Tilfælde, som jeg har lovet, varetage Deres Interesse.

(Efter dernest at have nævnt forskellige litterære Nyheder slutter han:) Siig mig, hvad de italienske Digtere dømme om Il Correggio di Oehl?⁴ Og forglem ikke at efterspore, hvilke Oversættelser eller Efterligninger Italienerne maatte have af Holbergs Comedier? Overbringeren heraf, min Ven Prof. Brøndsted⁵ . . . bosætter sig nu i Rom for nogle Aar. . . . Jeg har anbefalet Dem paa det bedste til hans venskabelige Omgang. Han kan blive Dem en ypperlig Cicerone.

¹ Breve S. 14. ² Akademiet var brændt 1813. Nu forberedtes Opbygning og Reorganisation. ³ H. C. Gøtzsche, Lektor i dansk Sprog og Litteratur i Kiel. 1822 Sognepræst i Finderup, Sjælland. ⁴ Baron del Asilos Oversættelse af Oehl's Tragedie var blevet anmeldt af Jens Møller i Litt. Tid. 1815. ⁵ P. O. Brøndsted (1780—1842), berømt Arkæolog.

Min Familie befinder sig vel og ønsker med mig, at De efter en lykkelig fuldendt Reise maa glad og sund see Deres Fædreland igjen, hvor De savnes og hilses af

Deres hengivne Ven

Jens Møller.

Dette besvarede Ingemann med følgende for ham så karakteristiske Brev:

Rom d. 15de Febr. 1819

Faderlige Ven og Ungdomslærer!

Deres kjære, venlige Brev af 14 Sptbr. forrige Aar, som jeg først modtog af Brøndsted for nogle Dage siden, har baade overrasket og beskjemmet mig lidt for min Uefterrettelighed; men har jeg forsømt at skrive fra Paris, vil et Brev fra Rom nu maaskee være Dem ligesaameget kjærere, som Opholdet i denne stille Konsternes Hovedstad er mig kjærere og elskeligere end i hiin store larmende Galanteriebod, alle moderne Stadsestæders naragtige Oldemoder. Kun Nysgjerrighed drev mig til Paris, og da jeg var i Strasborg, kunde jeg ikke imodstaae Fristelsen, en Maanedstid i det Mindste at lade mig Hovedet fortunles i den store Mode- og Glimmer-Verden, som har havt saa vigtig en Indflydelse paa Costumet og Polituren i hele det moderne Europa, ikke at tale om alt det Store og Vigtige, som Parisergalskabet virkelig har virket og fremdeles endnu virker, hvor, som i Tyskland, Kraft og Aand tilegner sig, hvad Letsindighed og tom Forfængelighed har draget for Lyset. Som De seer, har en Maaned i Paris slet ikke gjort mig fransk. Jeg har sid[det] og kjedet mig over deres Tragedier, selv den store Talma kunde ikke omvende mig: I Konstakademiet — Galleriet vil jeg sige — beundrede jeg mange herlige Skatte, tildeels tilbagegivet fremmed Gods, og hvad Paris endnu besidder af Sligt, er alene Reisen værd. Folkets Zirlighed og Munterhed (trods den politiske Ydmygelse), en vis Godmodighed, som ikke blot er Høflighed og Politur; men virkelig en Naturdyd hos Nationen tror jeg; det sydlige Liv, som allerede dér er saa kjendeligt, de hyppige Erindringer om Revolutionen og den forsvundne Keiser-lands, Bekjendtskabet med deres lystige Comedier og pragtfulde Operaer og Balletter; Heibergs; Malthe Bruns, Lemmings¹ og flere Landsmænds behagelige Selskab, — Alt dette gjør mig Erindringer om Paris dog saare behagelig, skjønt jeg nu for Rom naturligvis kun sjælden har en Tanke tilovers til nogetsohmhelst Fransk. Reisen gennem Rhinlandene og det herlige Sveitz derimod har jeg selv i Rom Gavn af, og mangetet venligt Billede, som foer mig flygtigt forbi paa den noget vel iilsomme Reise, staaer nu først ret skjønt og poetisk for mig i Erindringen. Saadan vil det formodentlig ogsaa gaae mig med Rom og Italien, skjønt det Nærværende og Virkelige her, i Forbindelse med de store Alderdomsminder og rige Konstskatte fra Raphaelles og Corréggios Dage — Thorvaldsens og nogle faa Nyeres Værker ikke at forglemme — gjør Livet i

¹ P. A. Heiberg og Malthe Brun, de to kendte fordrevne danske Forfattere. Lemning, sandsynligvis Seofficeren Hans L. 1759—1829.

Italien og isærdeleshed i Rom, til et virkeligt Konst- og Poesie-Liv, hvori der rigtignok mere samles, nydes og opfattes, end digtes og udtales; men anderledes kan og bør det ikke være, og de egentlige Frugter af den hele Reise venter jeg først, naar jeg engang kommer hjem, hvis Lykken da vil forunde mig en Stilling, hvori ikke alt for mange og heterogene Beskjæftigelser maatte forstyrre mig.

Jeg takker Dem ret inderlig for den Deeltagelse, hvormed De virker for min tilkommende Skjæbne. En Ansættelse maa rigtignok være det Første, jeg nødvendigviis tænker paa ved min Hjemkomst, og kunde det blive til Noget med Sorøe, var det mig i alle Maader det Ønskeligste. Til Kiel har jeg ikke megen Lyst at komme; hører det endogsaa til Danmark, dansk er det dog ikke, og jeg vil aldrig blive ret hjemme og stadig der. Det gjorde mig ordentlig ondt at høre Gøtzsches Børn tale Tydsk; der er dog kun Fædrelandet, hvor Modersmaalet høres omkring en, og jeg er saa erkedansk i Hjertet, at hvor jeg er nødt til at tale fremmede Sprog, jeg ordentlig vogter mig for at tale dem for godt og for meget, at jeg ikke skal komme til at tænke i det fremmede Sprog, hvilket jeg anseer for en stor Ulykke. Saaledes blev jeg engang i Tydskland ikke lidet forskrækket, da jeg en Nat havde havt en heel tydsk Drøm, og naar jeg sommetider har husket feil og tiltaler en Italiener paa ordentligt Dansk, istedetfor paa maadeligt Italiensk, fornøier det mig igrunden, at jeg ikke er blevet vælsk paa Sjælen, om den fremmede ogsaa synes jeg er pluddervælsk paa Tungen. Skulde jeg desuden — hvad jeg haaber — faae Lyst til at give mig af med Theatret, vilde det være mig vigtigt at være Skuepladsen saa nær som muligt. Nu da jeg næsten et Aar, trods det lykkeligste og interessanteste Reiseliv, dog saa ofte har følt Hjemveens Smerte, nu gruer jeg næsten for at ankre i halvtydsk Grund, og Kiel med al sin Skjønhed staaer nu for mig som en øde Øe, hvor jeg i al Fald kun kunde kaste et Nødanker. — Saa nu har jeg skriftet oprigtig for Dem, hvad den Sag angaaer. Lad det blive imellem os; jeg kunde dog maaskee blive nødt til at bide i det syrlige Æble, skjøndt jeg troer det var bedre baade for Postens og min Skyld, at jeg fik — en Anden.

Men jeg trætter Dem med mine egne Anliggender og taler Intet om Rom; dog Alt hvad jeg kan sige derom, kjender De vist bedre selv af Beskrivelserne. Hvorledes Rom virker paa mig, er det eeneste, som kan være Nyt, og som Ingen kan vide uden jeg; men selv det vil jeg neppe ret kunne gjøre mig Rede for selv, førend jeg ikke meer seer Rom, hvis jeg da — som jeg haaber — med Sandhed kan sige, at jeg saa den. Underligt nok, man gjør sig en bestemt Forestilling om enhver stor og mærkelig Gjenstand, inden man seer den, og er denne tildeels falsk og bygget i Luften — som var Tilfældet med mit Billede af Rom, førend jeg saa den — saa maa man først rive alle de gamle Stilladser ned, inden man seer den sande Bygning forinden. Den første Maaned i Rom gik jeg derfor som i Drømme og studsede, hvergang jeg hørte det gamle fraperende Navn; der var Capitolum, der forum Romanum, der Campus Martius — det var mig altsammen en underlig Tale — og det nye Rom, hvorpaa jeg slet ikke havde tænkt, ønskede jeg hundrede gange Pokker i Vold for uforstyrret at kunne finde og nyde det Gamle. Nu er jeg blevet hjemme i det Nye, og har gjort saa mange Visitter til det Gamle, at jeg synes ret fortlølig med Begge, og forlanger ligesaa lidt, at man skal

rive det Nye ned som bygge det Gamle op; dette ligger stort og skjønt der som Hedenoldets Gravmæle, og hiint staaer dog med sine tusinde Templer og Klostere og i sin hierarkalske Eremidtragt som en interessant Skygge af det endnu større Middelalders-Rom.

Jeg maatte ret lee, da jeg læste, hvorledes De allerede havde seet mit lange Ansigt, da jeg kom her og Thorvaldsen var i Kiøbenhavn eller paa Veien: han staaer endnu i god Ro i sit Værksted; men til Sommer kommer han nok afsted. Han har nylig havt Feberen og bruger China endnu; men kan dog baade arbeide og gaae ud; Jeg troor vist Reisen vil være gavnlig for hans Sundhed og opmuntre hans Sind; thi noget tilbøielig til Melancholie er han desværre, han er ellers ligesaa elskelig som Menneske, som stor og tillige nu erkjendt og skattet som Kunstner. Gud holde sin Haand over hans Liv, han har Meget at fuldende, og endnu Mere at frembringe, og i Aand og Kraft er han en Yngling endnu, skjøndt hans Haar næsten er graaet allerede. Familielykke mangler ham; og det er det vist som giver ham graa Haar før Tiden.

De spørger mig om hvad de italienske Digtere sige om Correggio. — De sige Ingenting; thi der er Ingen — saa vidt jeg veed. Poesien er i Folket og i Naturen her, og alle ere ligegode Digtere; naar de har drukket Viin, improvisere de, og derved bliver det. Deres bedste Improvisator Sprizzi har jeg ikke truffet endnu, han skal virkelig have meget Geni og improviserer hele Tragedier. Correggio spiller de ikke, den skal være maadelig oversat. Jeg har heller ikke endnu seet mindste Spor til Oversættelser eller Efterligninger af Holberg. Kotzebue er derimod den erbarmelige Tidens Helt her som overalt: Slette Spektakelstykker og kjedelige Operaer har man nok af; jeg seer helst deres Marionetter og Pulcinelstykker, de ere ofte høist pudserlige og fantastiske, og karakterisere ret dette løierlige barnlige Folk, som teer sig vakkrest i [ulæseligt Ord], men staaer uhyre langt tilbage i Smag og alvorlig Aandsudvikling. Deres Sands for godmodig Lystighed og naiv fantastisk Spas seer jeg ret i denne Tid i Carnevallet. Men derom bliver der nu ingen Plads til at skrive.

Hils Deres gode Kone og den hele Familie ret mange Gange fra mig. Proff. Thorlacius, E. Müller, Engelstoft samt Vestergaard¹ og de andre boglærde Bekjendte og Venner beder jeg ogsaa at hilse. Til Mandix skriver jeg nok selv. Gud velsigne Dem for al Deres Venskab og Omhu for mig! Jeg haaber at gjensee Dem sund og glad.

Deres hengivneste og taknemmeligste

B. S. Ingemann.

..... I dag (d. 22. Febr.) har jeg modtaget en kjærkommen Hilsen fra Dem ved Brøndsted, som har meddelt mig flere morsomme Nyheder af Deres Brev. Det er mig ogsaa en god Trøst at høre, at der nu alvorlig

¹ B. R. Thorlacius (1775—1829). Prof. i Latin. P. E. Müller (1776—1834). Prof. i Teologi, senere Sjællands Biskop, Saxo-forsker. Redaktør af Litt. Tid. Laurits Engelstoft (1774—1851). Prof. i Historie. Medlem af Direktionen f. Univers. og de lærde Skoler. Ivrig for Sorø Akademi. Westergård, en af Brødrene W., der havde været Ls Skolekammerater og Møllers Elever.

tænkes paa Sorøe. Brøndsted, Estrup¹ og alle Landsmænd hilse. Skulde De engang ville glæde mig med et Brev, vil De bedst faae min Adresse at vide hos Mandix. Levvell!

1. Maj 1819 svarede Jens Møller:

Kjereste Ven!

At De denne Gang kun faaer et kort Brev for Deres lange og interessante, skeer ei for at straffe Dem for Deres langvarige Taushed; thi „den Prosit som kom seent etc.“ — men fordi jeg skriver ved Leilighed, der om $\frac{1}{2}$ Time skal være expederet, og jeg desuden i et Brev til Prof. Brøndsted, af hvem De som jeg haaber modtager dette,² har udtømt min Nyhedspose. Skjøndt jeg paa den anden Side ogsaa længes efter at De skal forlade Rom, siden jeg ikke før faaer at vide, hvad Indtryk denne hellige Stad har gjort paa Dem. Men hvad jeg endnu mere savner i Deres Brev, er Efterretning om Deres nærværende Digten: De taler kun om Deres Tragten; og denne er det min Pligt at sørge for, saalænge De er borte. Dette har jeg da ogsaa gjort, som De nedenfor vil erfare. Derfor spørger jeg: hvad digter De, siden De har fuldendt Deres Tasso?³ (seer De, saameget veed jeg dog af en liden Fugls Qviddren?) Har Synet af Massaniellos Fødeby givet Dem Stof til flere italienske Tragoedier; eller har Synet af Capitoleum begejstret Dem til at skildre os Niclas Rienzis herlige Opgang og dybe Fald i et af Middelalderens mærkværdigste Optrin?

Hvad nu Deres Tragten angaaer, da har jeg flittigt talt med Directionsherrerne om Deres Ønske; og jeg er vis paa, at De kan vente en Lærestol ved Sorø Academie, naar dette igjen opstaaer af sin Aske og lange Vinterdvale. Men da det gaaer saa yderst langsomt med alt, som Malling⁴ har under Hænder, troer jeg rigtignok, at De kommer tilbage, inden Forslaget bliver færdigt, endsige Fuldbyrdselsen. Derfor er det godt, at De dog ikke hader det Tydske høiere, end at De er villig til at kaste Nødanker for en Tid i Kiels Havn, medens Deres Danskheds Haabsanker søger en passende Grund i Sølunds delligste Egne. Ogsaa kan De haabe i Sorøe at faae vakkre Medarbejdere i adskillige Ungdomsvenner . . .

Min Familie befinder sig vel, og min Hustru beder mig ret flittigen at hilse Dem. Da hun læser Deres Skrifter endnu oftere end jeg, har hun tiere udvortes Anledning til at tænke paa Dem; men De veed, at jeg ikke behøver nogen saadan for idelig at mindes Dem med Glæde, som

Deres sande Ven

Jens Møller.

5.

3. April 1821 designeredes Ingemann til Lektor i Sorø, en Udnævnelse, som ingen havde arbejdet så meget for som hans Slagelse-Lærer.

¹ H. F. J. Estrup (1794—1846). Historiker. Lektor ved, senere Direktør for Sorø Akademi. ² Dette så såre nærliggende Håb blev skuffet. Ingemann modtog ikke dette Brev af Brøndsted, men først fra hans Stervbo. d. 22. April 1845!!

³ Tassos Befrielse, dramatisk Digt 1819. ⁴ Ove Malling (1748—1829). Forfatter af Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere. Første Medlem af Universitetsdirektionen.

Da han havde bosat sig der i 1822, udspandt der sig følgende Brevveksling:

Kbhvn. d. 8de Febr. 1823

Høistærede, kjære Ven!

Jeg har med Erkjendtlighed modtaget og med hjertelig Glæde læst Deres deilige Morgenpsalmer.¹ Jeg lover mig megen Velsignelse af disses Brug og af Deres Skoles smukke Skik, hver Morgen at holde Lovsang. Jeg har i denne Anledning ladet nogle *pia desideria* indflyde i en Anmeldelse som jeg har skrevet til Litteraturtidenden . . .²

Lev nu vel og rolig med al Deres Poesie samt med Deres kjære Hustrue, som jeg beder hjerteligen hilset.

Deres hengivne Ven

Jens Møller.

Sorøe den 20de Febr. 1823.

Kjære Hr. Professor.

Det glæder mig ret, at det dog gaaer fremad med Deres Kones Helbred, og at ikke den strænge Vinter sætter hende tilbage; dog De veed maaskee ikke engang af i Kiøbenhavn, at det er en stræng Vinter; der har jeg idetmindste aldrig ret mærket det uden paa Posternes Udeblivelse. Her har jeg undertiden næsten været indesneet; men jeg holder nok af engang imellem at have en ordentlig nordisk Natur at bekæmpe.

Det var mig særdeles kjært, at mine smaa Morgenpsalmer fandt saa venlig og hjertelig en Modtagelse, og jeg lægger gjerne de opmuntrende Vink paa Hjerte, som Deres Anmeldelse giver med Hensyn paa de større christelige Fester.

Med Skolen her gaaer det ret godt; vi har ellers nylig havt det Uheld at miste en af vore meest lovende Elever, den unge Rousing; han var overordentlig vidt i sin Alder, og var maaskee en af de alt for tidlig modne Frugter, som Naturen selv maa lade affalde i Utide . . . De private Studier begynder nu at komme i Gang her. Estrup har en Samling af historiske Afhandlinger færdig til Trykken, som han agter at lade udkomme i Slagelse.³ Med Sorøe Klosters Historie skal flere flittige Samlere her være beskæftigede. Jeg har et episk Digt⁴ under Hænder, hvortil vor Middelalders Historie har givet mig riigt Stof. Bøger er her rigtignok stor Mangel paa; men jeg venter med Længsel en Ladning fra Universitetets Bibliotheket, hvorom jeg har anmodet Prof. Nyrup⁵. Dog dette næstsidsste er en Hemmelighed mellem os; for at leve lykkelig i en poetisk Verden, maa jeg glemme den prosaiske, saavel som Publicum og Alt hvad dertil hører . . .

Mange Hilsener til Deres gode Kone og den hele Familie, saavel som alle gode Venner og Bekjendter fra

Deres hengivne

Ingemann.

¹ Morgenpsalmer og Cantater 1822. ² Litt. Tid. 1823. Nr. 6. ³ Udkom ikke.

⁴ Valdemar den Store og hans Mænd 1824. ⁵ Rasmus Nyrup (1759—1829). Kendt Litteraturhistoriker. Bibliotekar i Universitetsbiblioteket.

Sorø d. 9^{de} Octbr. 1823.

Kjære Hr. Professor.

Igaar modtog jeg af Lector Fogtman¹ den Afhandling, De har været saa god at sende mig, og som jeg allerede med megen Interesse har begyndt at gjøre mig bekendt med; det var mig saameget des kjærere at modtage dette Tegn paa Deres venskabelige Erindring paa en Tid, da jeg just ofte med Deeltagelse har tænkt paa Dem og bedet Gud styrke Dem til at bære Sorgen, han tilskikkede Dem. Jeg har ogsaa det visse Haab, at hint smertelige, men længe forudseete Tab ikke mere skal nedslaa Deres frimodige gudhengivne Sjæl, end at De fremdeles med christelig Iver og Kraft vil kunne virke for Samtid og Eftertid, og i denne Virksomhed for Guds Rige paa Jorden finde en guddommelig Lægedom for det saarede Hjerte².

Det Tab, vort nyfødte Academie allerede trues med ved vor gode, fromme Molbeks ulykkelige Sindssvaghed,³ er Dem vistnok allerede bekendt. Da hans Vanvid tog en Vending, som baade blev farlig og forægelig for Medborgerne, nødsagedes man til at sende ham til Bidstrup Gaard, hvor han ogsaa kan modtage den for hans Tilstand mest gavnlige Behandling; hans græske Timer i Skolen ere indtil videre besatte af andre Lærere, og vi vil endnu ikke opgive det vistnok svage Haab, at see ham tilbagevundet for sin Familie og den Stilling her ved Akademiet, hvoraf han lovede sig saa megen Tilfredshed og Glæde. . . .

At Riegels gamle Vittighed, om den Snorken, som kunde høres i Krebshuset,⁴ ikke med Grund skal kunne anvendes paa det nye Academie, haaber jeg mine Colleger vil sørge for, som jeg for min Deel daglig tænker paa at forhindre det.

Til den nye Academiebygning er Grunden nu lagt, men det undrer mig, at man, uagtet det ganske opføres af Nyt, dog ikke paa nogen sollén Maade har villet lægge Grundsteen. Det synes mig er en smuk gammel Skik, som man, selv for at undgaa omina infausta, ikke burde have forsømt; dog det er maaskee det bedste Forvarsel at ansee Grundstenen lagt saa dybt af Absalon og saa vel funderet af Holberg, at vi uden Videre med god Tillid tør bygge derpaa.

Til Julen glæder jeg mig til at see Dem i Kiøbenhavn og finde Dem saa tilfreds i Deres nye Bolig, som De med Guds Hjelp i Deres virksomme og videnskabelige Liv maa kunne være. Med mange Hilsener til Familien og alle gode Venner forbliver jeg

Deres forbundne og hengivneste

Ingemann.

Kjøbenhavn d. 18 Oktober 1823.

Kjæreste Ven.

Modtag min hjertelige Tak for Deres deeltagende vennehulde Brev. Det er altid sødt at vide sig elsket; men man glæder sig dobbelt ved trofast Venskab, naar man over et stort Tab er nær ved at tænke sig eensom

¹ Nik. Fogtmann (1788—1851). Lektor i Religion og Moral. Senere Biskop i Ålborg. ² J. M.s Hustru Abel Sophie f. Lund var nylig død. ³ Carl Molbech (1785—1864). Lektor i Græsk. Afskediget 1828. ⁴ N. D. Riegels (1755—1802). Historiker. Drev i sine sidste År et Undervisningsinstitut i Sorø, hvor han døde.

og forladt. Mit Hjerte bløder endnu ligefuldt, og mine Taarer flyde i ligesaa stride Strømme som den 25. September. Alligevel føler jeg dagligen baade Religionens Trøst i Bønnen, og fulde Kræfter til at forrette mit Embede. Ogsaa veed jeg af Erfaring, at Aandsarbejde kan for hele Timer forjage Sorgen; men ak det skjenker ikke det sønderknuste Hjerte nogen Glæde. Sysselsat er jeg stedse; og i mine faa Fritimer med et saare behageligt Arbejde om Grækernes Emancipation og deres nyeste Literatur. Men Skade, at mine Studeretimer blive med hvert Aar færre . . .

Jeg glæder mig til Deres Besøg i Julen. Det gjør mig ondt hver Gang jeg seer Deres Svigerfader¹ spadsere alene, da jeg kan forestille mig, hvormeget han maa savne Dem og Deres Kone. Jeg veed, han er vel, da jeg saae ham i Søndags i Mynsters Prædiken.

De med gode Frue være paa det kjærligste hilset af

Deres hengivne og oprigtige Ven

J. Møller.

Sorøe d. 17 April 1825.

Modtag min hjertelige Lykønskning til Deres og Hustrues Ægteforbindelse². Da jeg i Paasken var i Kiøbenhavn og vilde have besøgt Dem, fik jeg at vide, at De var reist bort efter Brøden, og nu hører jeg, hun er lykkelig hjemført. Gud give Dem og hende sin bedste Velsignelse. Om nogle Maaneder sender jeg Dem fra Seidelins Presse en liden Brudegave, som jeg haaber vil være Dem kjærkommen. Det Bifald, mine Morgenpsalmer vandt hos flere gudfrygtige og poetiske Gemytter og som Deres venlige Bedømmelse ogsaa skjænkede dem, styrkede mit Mod og min Tillid til med Guds Hjelp at kunne træffe og gribe Psalmetonen; og med Evangelierne for Øie har jeg forsøgt paa at følge Frelserens Gang igjennem alle Kirkeaaarets Festdage³. I disse Dage har jeg fuldendt dette mig saa kjære Arbejde, og den Glæde det har skjænket mig selv, bestyrker mit Haab om, at det ikke vil være uden Frugt og Velsignelse. . . .

Med Akademiet og Skolen gaar det fremad. Bygningen staaer der alt, hvad det skal blive til, kommer an paa Aanden, som jeg haaber ikke vil udeblive.

Mange Hilsener til Hustru og Børn og alle gode Venner fra

Deres hengivne og forbundne

Ingemann.

6.

Jens Møller havde i flere År været en produktiv historisk Forfatter. I sit Tidsskrift *Mnemosyne* siger han noget senere (1830), at det skal vække Fædrelandskærlighed, idet det giver „en tro Beretning

¹ Jacob Maadix (1758—1831). Landøkonomisk Forfatter. ² J. M. var nylig atter blevet gift, med Sophie Christine Kellermann. ³ Høimesse-Psalmer 1825.

om, hvad Danmark har været og er for et skjønt og hæderværdigt og kraftigt fremstræbende Land. Ej heller skal det mangle paa Vink om, hvorledes visse Mangler, der endnu finde Sted, kunne afhjælpes og de bestaaende herlige Anstalter hensigtsmæssigere benyttes."

Slægtskabet med Ingemann i Bestræbelser er umiskendelig, og det var da ogsaa med stor Begejstring, han modtog Ingemanns historiske Romaner:

Kbhvn. d. 28 Oct. 1826.

Min inderlig kjære Ven!

De har atter givet mig et dyrebart Beviis paa Deres Venskab og Hengivenhed ved at forære mig Deres nyeste Værk.¹ Jeg har ledsaget Deres Valdemar en tredie Deel af hans lange og mærkelige Bane i Deres Selskab, og fundet dette her som altid behageligt og interessant. Ja jeg tør sige allerede, hvad jeg ellers ei gjerne gjør førend jeg er kommet til Enden, at Deres Værk er lykkets Dem fortrinlig godt. Dette er ogsaa min lille Kones Dom, som har slugt alle tre Dele, og derover ladet to af W. Scots Romaner ligge, som hun nyligen havde faaet: Oldgranskeren og Talismanen. Saaledes kan jeg da atter lykønske Dem til en ny Erobring i vort Skriftrige; og er det mig som Patriot en dobbelt Glæde, at Valdemar Seier atter har seiret, efter at Øhlenschläger ved sin halvhistoriske Roman² har været saa uheldig.

Min Kone og ældste Datter hilse venligst. Jeg venter hver Dag at see min Børneflokk forøget, og haaber, at Alt skal gaae vel.

Vale, mi Bernharde, et perge amare totum tuum

J. Møller.

Sorøe d. 9de Novbr. 1826.

Det var mig særdeles kjært ved Deres venlige Brev at erfare, at min Valdemar Seier var velkommen i Deres Huus. Ved min Afsondring fra alle de gamle Venner savner jeg her ofte, i det stille og ellers venlige og lykkelige Sorøe, den Glæde, samstemmende Venners Meddelelser af poetiske Tanker og Synsmaader kan give. Saalænge jeg arbejder paa et Digt og er heelt inde deri, taler jeg ikke gjerne derom med mine Venner, for ikke ved andres Anskuelse at forvirres i min Fremstilling og maaskee betage den sin Eiendommelighed; men naar Arbeidet er færdigt, vil jeg gjerne see og vide, hvorledes det opfattes af Andre, for deraf at skjønnie, hvorvidt jeg i Fremstillingen har fulgt rigtige Principer eller ikke. Enhver saadan Meddelelse er mig et gavnligt Incitament, der giver mig nyt Liv og ny Lyst til at fortsætte min litteraire Virksomhed. De offentlige Stemmer og Meninger jeg undertiden af et fjendtligsindet Parti maa høre om mine Skrifter, ere kun lidet skikkede til at vedligeholde den Aandsmunterhed, som er nødvendig til en reen og fri poetisk Virksomhed, derfor skjønner jeg nu desmere paa, naar jeg af en oprigtig og smag-

¹ Valdemar Seier. hist. Roman 1826. ² Øen i Sydhavet 1—4. 1824—25.

fuld Ven hører, at det er lykkedes mig at fremstille med Liv og Sandhed, hvad jeg veed stod sandt og levende for mig. At dette fornemmelig er lykkedes mig med mine Valdemarer, har jeg vel fra adskillige Sider hørt, og den sidste, siger man, skal især have fundet en god Modtagelse i Kjøbenhavn; men mange har jeg ikke talt med eller hørt fra, som selv har læst Bogen i Sammenhæng. I mine senere Fremstillinger (især i Valdemarerne) er jeg, som De vil have bemærket, gaaet en Vei, som tildeels er heelt forskjellig fra min tidligere Digtemaade; derfor er det mig des mere om at gjøre at erfare, hvad Poesiens Venner og Kjendinger dømme derom, og om denne Fremstillingsmaade — som jeg haaber — har den Farve og Tone, som er bedst skikket til nationale Æmner og livligst tiltaler den dansk-folkelige Phantasie og Følelse. Jeg har nemlig troet, at vor moderne Konstpoesie ligesom vor Videnskabelighed, i sin nyere Uddannelse altfor meget har afsondret sig fra Folkeanden og Folkelivet, og at det tildeels var Digternes Skyld, idet de altfor slávisk bandt sig til Konstpoesiens vedtagne Former. I min Valdemar den Store vovede jeg derfor aldeles at sønderlaae den gamle episke Form for at opstille en nye, der kom Folkepoesien og Naturen nærmere, og at Konstlærerne med Sulzer¹ i Haanden maatte bandlyse mig derfor, bekymrede jeg mig ikke om; hvorvidt jeg opnaaede Hensigten, veed jeg ikke endnu tilfulde; men læst blev dog Digtet af Mange, som aldrig læste et systemrigtigt episk Digt til Ende, om Bogen endogsaa ikke blev, hvad jeg havde ønsket, en Bog for Folket.

I Valdemar Seier har jeg nu forsøgt at give en Roman den episke Rolighed og tildeels at forkaste den Spænding, Intriguen og en kunstig Kombination af Begivenhederne, ved en stærkt strammet Knude, i Almindelighed bevirker. En rolig Udmaling af Tiden med dens Liv, dens Sæder og Begivenheder, oplivet ved Charakterer og Situationer i en Række af Scener, sammenbundne ved korte historiske Baand, og dannende et Heelt ved at omslutte Hovedideen — dette troede jeg maatte kunne vedligeholde Interessen uden alle de Konstgreb og Spændingsmidler, som alene have deres Styrke i Nyhed og Overraskelse. Dersom dette virkelig er lykkedes mig, vil jeg glæde mig til i Fremtiden maaskee at kunne [virke] noget mere til at oplive de fædrelandske his[toriske] Minder.

Jeg haaber, De befinder Dem vel som sædvanlig i Deres virksomme videnskabelige Liv. Den Samling Biographier om danske Mænd, som De engang talte om, og som De allerede har meddeelt os interessante Dele af, har De dog vel ikke opgivet Planen med?

Med venlig Hilsen til Deres Kone og den hele Familie forbliver jeg

Deres hengivne og forbundne

Ingemann.

Høistærede Hr. Professor,
Kjære Ven!

Kjøbenhavn d. 23 Decbr. 1828.

De har med sædvanlig Venlighed været saa god at tilstille mig et smukt Exemplar af Deres nyeste Roman.² Jeg takker Dem hjerteligst

¹ J. G. Sulzer (1720—1779) skrev 1771 Allgemeine Theorie der schönen Künste.

² Erik Menveds Barndom. 1828.

for denne skønne Julegave, hvoraf jeg allerede har nydt de to første Dele og gjemmer den 3die Deel til imorgen, blot for at have en krydrende Fornøjelse paa Juleaften. Jeg kan med Sandhed forsikкре Dem, at denne Deres anden Roman behager mig aldeles og ligesaa meget som Deres Valdemar Seier. Fortællingen er henrivende; Skildringerne have Livlighed, Friskhed og saamegen Troskab, som man tør fordre af Romanen (kun synes mig, at De giver Danmark altfor megen Prag, Flinshed og overhovedet Cultur i det 13de Aarh.) Handlingen skrider saa rask frem, at man maa gjøre Vold paa sig selv, naar man skal afbryde. Om tredie Deel har den strænge Criticus Høyen sagt mig, at den endnu skal overgaae de foregaaende. Jeg maatte da bryde det Løfte, jeg havde givet mig selv, og læse i det mindste Begyndelsen af 3die Deel; og det er vist, at Skildringen af Riberhuus'es Indtagelse er et sandt Mesterstykke. En skjønnere Afbenyttelse af Kjæmpeviserne, end den Brug De her og ellers i Værket har gjort deraf kan jeg ikke tænke mig. Kun for min halve Collega, Mester Jens Grand, har det gjort mig ondt i Hjertet. Jeg anseer ham nemlig ingenlunde for en slet Charakter i Historien. Han var gjennemtrængt af Hildebrands Aand, det er sandt; men han var efter mine Tanker en uegennyttig og retskaffen Mand, hvem man siden aabenbart har gjort Uret. . . . Grev Gerhards Character bliver uden Tvivl een af dem, som vil gjøre meest Lykke. Mig behager han overordentlig; selv hans Anmærkninger over Stadsretterne have moret mig; skjøndt der er en Allusion, som vel hellere maatte være undgaaet, da vi dog ikke kunne forklare den for vore Koner, og hans Bemærkninger over Riberret ville maaskee mindre tilfredsstillende vore Lovkyndige, som vide, at hvad Greven deels doler deels undrer sig over, er taget af Lübske Ret, som ogsaa gjaldt i Kiel. Men — jeg tilstaaer, at det vistnok kun er faa Læsere, og slet ingen Læserinder, der ville fremkomme med slige Objectioner. Jeg gav dem og blot Plads for at vise min Ven, at jeg har læst ei blot *con amore* men ogsaa med Opmærksomhed; ja jeg har i disse Aftener repeteret endel af min store Suhm, imedens Damerne nøiedes med Udtoget.

Jeg, min Kone og ældste Datter hilse Dem og Deres Frue paa det venligste, idet vi ønske Dem en ret glædelig Juul.

Vale et ama totum tuum

J. Møller.

7.

Den Irritation mod Kritiken, som mærkes så tydeligt i det sidste Brev af Ingemanns, tog tilsidst helt Magten fra ham, så han skrev sit harmdirrende og helt ubeherskede Huldre-Gaverne eller Ole Navnløs' Eventyr mod sine „Forfølgere“.

Blandt de få, der optog dette venligt og forstående, var — som man kunde vente — Jens Møller (i en Recension i Lit. Tid.).

Sorøe d. 20. April 1831.

Det har særdeles glædet mig, at mit polemisk-phantastiske Eventyr med saa venligt et Sind og en saa ungdomsfrisk og livlig Phantasie er

blevet modtaget af min kjærlige Ungdomslærer og Ven, som jeg saare nødig vilde have været misforstaaet og miskjendt af. Eventyrets Aand og Tendents har De, i Deres venlige Anmeldelse, saa klart og smukt antydet, at jeg kun vil ønske mig ret mange Læsere med saa fordomsfrit et Blik og en saa poetisk Modtagelighed for Komposition og Idee, selv hvor den, som her, skjuler sig lunefuldt og noget bizart i Arabeskeformer. Ole Navnløses Vilderede med Tiden vil jeg ikke forsvare, — men han erkjender, denne Mangel selv paa flere Steder; hans Visioner i den berusede Tilstand maa han ogsaa selv forsvare, hvis han kan. Jeg staaer, som blot Udgiver, jo uden alt Ansvar; men det vilde have gjort mig meget ondt; hvis nogen human og fordomsfri Videnskabsmand vilde i mit Pas til den dog kun halvgale Ole finde et Forræderie mod sand Lærdom, Kritik og Videnskabelighed. At jeg begynder en aabenbar og retmæssig Opstand mod alle anmassede Dictaturer og selvbeskikkede „Oligarchier“ i Litteraturens evige Fristat, haaber jeg enhver frisindet Skribent og Litteraturborger vil billige. Den litteraire Borgerkrig, heraf formodentlig vil opstaae, anseer jeg for et nødvendigt Onde. Men hvorledes det saa gaaer den enkelte Stridsmand, haaber jeg dog, at Sandheden og den aandelige Frihed skal seire.

Tak for de mange nye og interessante Oplysninger til Christian den 6tes Regjering og Characteristik.¹ Jeg er nu enig med Dem i, at man i mange Henseender har gjort denne Konge skammelig Uret.

Med venligst Hilsen til Dem selv og Familien fra min Kone og mig selv forbliver jeg

Deres forbundne og hjertelig-hengivne

Ingemann.

D. 15. November 1833 døde Jens Møller, kun 54 År gammel. Lige fra sin Ungdom, da han tog Mesterlektianøren op i sit Venskab og bragte ham noget af sin levende Interesse for Åndsliv, og til hans sidste År, da han var en af de få, der forsvarede Digteren i en Krisetid, havde han omfattet Bernhard Ingemann med den varmeste Interesse, både som Digter og Menneske.

Ingemann følte sig ofte som en, der „af Naturen er kastet vaabenløs ud blandt Venner og Fjender,“ og han anskueliggør det ved at tilføje „mine Negle ere virkelig usædvanlig tynde og gaa let i Stykker.“

For en Natur af denne Art har det været af den største Betydning, at han har haft en Ven som Jens Møller, der altid var rede til Hjælp og Støtte, altid rede til Opmuntring, kritikløst.

¹ I Mnemosyne. Eller Samling af fædrenelandske Minder og Skildringer I—IV (1830—33).

OM UDTRYKKET „FANGE EN UGLE“

MED BIDRAG TIL TOLKNING AF ET LAALÉ'SK ORDSPROG

AF

A. FRÆMOHS

Naar et Sejlfartøj, der krydser (sejler bidevind), enten som Følge af daarlig Styring eller paa Grund af at Vinden pludselig skraller, d. v. s. drejer op mod Kursretningen, faar Vinden forlig ind, saaledes at Farten mistes, siges det at fange en Ugle.

Det saaledes indtræffende Uheld vil altid være kedeligt. Den forlige Vind giver bakke Sejl, der slaar i Vinden („lever“), og da Farten er mistet, kan det volde Besvær at faa Fartøjet over paa den anden Bov („gaa over Stag“), idet denne Manøvre hovedsagelig maa udføres med Roret, der netop kræver Fart for at kunne virke. I byget Vejr med Kastevinde og pludselige Vindspring er Situationen med bakke Sejl ikke ufarlig, idet man hurtigt kan tabe Herredømmet over Baaden. I mange Tilfælde vil et Fartøj, der har fanget en Ugle, vel gaa over Stag af sig selv; men det er ikke sagt, at dette altid er ønskeligt, jfr. t. Ekspl. Anordning for Convoi under danske Krigsskibe af 2. Nov. 1798 § 32, hvor det hedder: „Naar noget Skib fanger en Ugle, da skal det uopholdeligen hidse 2^{de} Laterner fra Gaffelen og udsætte en paa Bougsprydet, som ikke indtages, førend Skibet er kommen over samme Boug, som de andre Skibe, hvilket saa hastig, som mueligt, bør iværksættes“.

Det billedlige Udtryk „at fange en Ugle“ anvendes ogsaa i Norsk, Svensk, Hollandsk og Tysk, hvorimod den franske, den spanske og den engelske Sømand om det samme Uheld benytter Udtrykket „at bygge et Kapel“ (faire chapelle; hacer capilla; to build a chapel eller blot to chapel)¹, et ironisk Udtryk, der vel maa opfattes som

¹ Ogsaa i Tysk kendes Udtrykket Kappelle machen (Sanders Wörterbuch).

møntet paa en Styrmand, der giver sig god Tid, jfr. den franske Vending faire (fête) des chapelles: at holde Rast i hver en Kro; forøvrigt kan ogsaa det tyske eine Eule fangen have Betydningen „ein Mittagschläfchen halten“ (Grimm).

Naar de nordiske Søfolk har sat Uglen i Forbindelse med det beskrevne Uheld, uagtet det vel vil være rent undtagelsesvis, at en Ugle antræffes til Søs, er det nærliggende at søge Forklaringen deri, at den store, tystflyvende og lyssky Fugl med det ejendommelige „Ansigt“ af Menigmand har været regnet i Familie med Spøgelserne og anset som en uheldsvarslenende Ulykkesfugl¹. Det er naturligt for det primitive Menneske, der rammes af et pludseligt og uforudset Uheld, at give en ond Magt Skylden. Den onde Magt var i dette Tilfælde Uglen; for Sømanden, hvis Sejl stod fulde, saa længe de fangede Vinden paa rette Maade, men som, naar Uheldet var indtruffet, saa Sejlene spille og blafre i den forlige Vind, maatte den Forestilling ligge nær, at en Ulykkesfugl var fløjet mod Sejlene og nu hang i disse, baskende med Vingerne for at komme fri igen. Eller han har tænkt sig Uglen siddende paa et højt Sted inde paa Land og med sine Vingeslag frembringende den vrænge Vind („Uglebøren“), som fanget i hans Sejl truer med Kuldsejling.

Hvor gammelt Udtrykket er i Dansk skal ikke her undersøges saa lidt som, om Udtrykket er overtaget fra det tyske eine Eule fangen² eller direkte fra hollandsk een uil vangen. Selve den bag Vendingen liggende Forestilling viser et godt Stykke tilbage i Tiden, og selvom den i Dansk ikke lader sig afhjemle ved særlig gamle Citater, vil dette i og for sig intet sige, idet det vel er troligt, at et saa specielt Sagudtryk kan have levet meget længe i Sproget, før det er kommet paa Prent.

Nogen Vejledning til en Tidsbestemmelse vil maaske kunne findes i den Række Ordforbindelser, hvori Uglens Navn er indgaaet som Udtryk for, hvad der er *vrangt og forkert*, saaledes Ugleansigt, Uglebillede, Uglehoved, at ugle (sig) ud, Uglesang, Ugleværk, det spøgende Ugleunge, Uglebør, Uglspeil. Af disse Ord lader flere sig følge langt tilbage i dansk Sprog; her skal imidlertid kun et enkelt — Ordet *Uglebør* — nærmere omtales, fordi der er en vis Sandsynlighed for, at det staar i Forbindelse med Udtrykket „fange en Ugle“.

¹ Jfr. f. Eksp. Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger, Kbhvn. 1860 No. 76, 590, 675 og iøvrigt Feilbergs Jydske Ordbog. ² Falk og Torp: Etym. Ordbog.

Ordet *Uglebør* forekommer hos Peder Laale (Axel Kock og Carl af Petersens Udg., Kbh. 1889—94: D 658, jfr. Kommentaren i II S. 265) og har givet Anledning til megen Tvivl og til særdeles tvungne Udlægninger af det Mundheld, hvori det forekommer.

Det latinske Ordsprog i den danske Udgave fra 1506 lyder saaledes:

„Noctua cum plangit nautis opus ad freta frangit“,
hvilket hos P. Laale paa Dansk gengives ved

„wglæ bør formener man at være til skjibs før“.

Efter Moth har Ordet „Uglebør“ Betydningen Uvej, medens Molbech — der ikke har optaget Ordet i sin Danske Ordbog — i Glosariet til „Danske Ordsprog“, Kbh. 1850, fortolker det som „Ugleskrig (?) eller et Veir, som Ugleskrig bebuder (?)“. V. S. O. kommer det formentlig rigtige meget nær ved Definitionen „ugunstig Vind til Søs“, medens Kalkar ligesom Molbech føler sig usikker, idet han forklarer Ordet som „Vind ledsaget af Ugleskrig (?)“.

Axel Kock bemærker i Kommentaren til det anførte Ordsprog: „Chr. Pedersen opplyser i komm. at ugleskri kunde förhindra sjömäns resa, quia putant mali esse augurij, och på liknande sätt yttrar sig Syv med anledning av vårt ordspråk „de hulde det for et ondt tegn, at begynde noget, naar ugle skriger“. Det er således otvivelsagtigt, hvilken tanke ordspr. har velat uttala“, idet det „tydliggen vil säga, at ugglan med sitt skri förhindrar matrosernas sjöresa“.

Alle de ældre Kommentatorer har paa samme Maade følt sig bundet af Chr. Pedersens Autoritet; Nyerup, Molbech og Mau giver den samme Forklaring: „Ugleskrig som et ondt Varsel gjør, at Sømanden bliver liggende i Havn, ikke vover sig ud paa Havet“¹. Det samme gælder Aage Hansen og Chr. Behrend i Udgaven af Laale af 1929: „Uglevarsel hindrer Folk i at fare til Søs“, idet „Uglevarsel“ vel ikke kan forstaas anderledes end som „Ugleskrig“.

Alligevel kan man ikke føle sig overbevist om Rigtigheden af den givne Fortolkning. Den latinske Sentens ses ikke at indeholde nogensomhelst Hjemmel for Ugleskrigets Indførelse i Fortolkningen af den nordiske Talemaade; ejheller kan Chr. Pedersen, saa lidt som Peder Syv, forudsættes at have haft noget Kendskab til Sømandens Terminologi, og der kan derfor ikke tillægges dem nogen særlig Autoritet i deres Forsøg paa at forklare dette vanskelige Ordsprog.

¹ se Mau: Dansk Ordsprogs-Skat, Kbh. 1879, II No. 10843.

Idet det ved Oversættelsen af det latinske Ordsprog maa have in mente, at dette ligesom saa mange andre af Laales Ordsprog ikke er affattet paa klassisk Latin, fremhæves, at Sentensens rette Forstaaelse formentlig afhænger af, hvorledes Ordene „opus ad freta“ opfattes. De tidligere Udlægninger synes alle at forudsætte, at Præpositionen *ad*, som sædvanligt, ogsaa her er Udtryk for en „Bevægelse hen imod“ (Havet): Sømændene bliver liggende i Havn, de gaar slet ikke ud paa Havet.

Det er dog vist rigtigst at opfatte Ordene „opus ad freta“ som dannet paa samme Maade som f. Expl. miles ad naves, en Marine-soldat og servus ad remum, en Rorkarl; opus ad freta betyder da formentlig Arbejde til Søs, d. v. s. *Navigering*; denne Forstaaelse finder vistnok nogen Bestyrkelse i Brugen af Glosen „frangit“, der sædvanlig i Forbindelse med navis anvendes om Skibbrud, og i sin Anvendelse her gør det antageligt, at der er Tale om noget, der foregaar ude paa Havet.

Det latinske Vers lader sig da formentlig ordret oversætte saaledes: „Naar Uglen slaar med Vingerne, ødelægger den Navigeringen for Sømændene“.

Naar det nu erindres, at Ordet *Bør* har Betydningen gunstig Vind, Medvind, at Tilføjelsen af Uglenavnet angiver det vrange og forkerte, samt at Metaforen „fange en Ugle“ afmaler den mod Sejlene fløjne Ugle, der basker med Vingerne for at komme fri, eller de af Sejlene fangne, ugleskabte Vindkast, ses det ikke rettere, end at Laales latinske og danske Tekster baade er i god Overensstemmelse med hinanden og er særdeles vel forstaaelige:

Uglebør forhindrer Mand i at være duelig (o: vise sin Dygtighed) til Skibs, det vil sige, at selv den dygtige Sømmand kan ikke navigere ordentligt, naar hans Sejl fanger Uglebør i Stedet for at fange Bør.

Til Bestemmelse af den nærmere Betydning af Ordet „Uglebør“ er der givet Bidrag i selve de Laaleske Ordsprogstekster.

For det første viser den latinske Tekst, som det allerede er sagt, at der ikke haves nogen Hjemmel for den almindeligt antagne Fortolkning: en af Ugleskrig bebudet eller ledsaget Vind; denne Udlægning maa tilskrives Chr. Pedersens (eller Skoletraditionens) Misforstaaelse.

Laales danske Form for Ordsproget viser dernæst, at der er tænkt

paa en Vind, som hindrer endogsaa den dygtige Sømand i at magte Situationen. Uglebør er da ikke blot en ugunstig Vind i Almindelighed; thi en saadan vil som Regel kunne klares af den dygtige og erfarne Sømand. Iøvrigt brugtes for Modsatningen til Bør (Medvind) dengang som nu simpelt hen Ordet Modbør. Uglebør maa være en ugunstig Vind af særlig Karakter, en som hindrer alt godt Sømandsskab.

Som ovenfor sagt vil Uglefangning kunne foraarsages derved, at Vinden skraller, d. v. s. at den pludselig drejer, saa den kommer forlig ind paa Kanten af Sejlet uden just at blive stik Modvind. I Almindelighed vil en saadan Uglefangning, hvorved Fartøjet ofte mod den styrendes Villie gaar over Stag, dog ikke være af nogen alvorlig Karakter for den kyndige Sømand, og det gaar derfor ikke an uden videre at jævnføre Udtrykkene „Uglebør“ og „skral“ Vind, som foranlediger en Uglefangning.

Tekstvarianterne giver formentlig et yderligere — og mere positivt — Fingerpeg om, hvad Betydning der kan lægges i Ordet Uglebør.

Chr. Pedersens Udgave af 1515 af de Laale'ske Ordsprog har i den latinske Tekst ændret *cum* til *dum*:

Noctua dum plangit —¹.

Tidsadverbiet „dum“ vil være ganske meningsløs, naar den almindelige Forstaaelse følges, hvorefter Uglebør sættes i Forbindelse med Ugleskrig, idet Ugleskriget er et Varsel om noget kommende, noget fremtidigt. Tekstvarianten viser, at der er tænkt paa en Situation af en vis Varighed, en vis Tidslængde; her er ikke Tale om et enkelt Vindstød, der kaster en „Ugle“ i Sejlet; her er Tale om *et Vejr*.

Dette bestyrkes yderligere af Ordsprogets svenske Form, der lyder
vgglahopir menar wara skipsför²,

d. e. Ugleflokkene er til Hinder for at være duelig (vise Dygtighed) til Skibs.

Axel Kock finder Ordet vgglahopir underligt, idet han bemærker, „att ugglor ej förekomma i hopar“; dette er naturligvis rigtigt; men

¹ Axel Kock, Indledningen S. 68, anser denne Udgaves latinske Læsemaader for gennemgaaende at være de bedste. Den danske Tekst har her følgende Form: „Vgle børn formen en mand at vere till skibss för“; „børn“ er bestemt Form af „bør“. ² Den svenske Udgaves latinske Tekst: „noctua cum plangit vel iter celer ad freta tendit“, hvis Enderim kun til Nød lader sig redde ved fransk Udtale, er aabenbart forvansket og i hvert Fald uklar. Iøvrigt er det bemærkelsesværdigt, at ogsaa den svenske Tekst er uden det (mandlige) Rim, der haves i den danske Tekst.

Uglens Navn er her brugt som Metafor, og Udtrykket Ugleflokkene er en Videreførelse af den billedlige Forestilling: Sejlene fanger den ene Ugle efter den anden. Der tænkes m. a. O. paa *Bygevejr*¹ med Kastevinde og idelige Vindspring, som umuliggør alt godt Sømandsskab, selv for den dygtige.

Ordet „Uglebør“s Familienskab med Udtrykket „fange en Ugle“ kan have to Muligheder. Er „Uglebør“ ældre i Sproget end sidstnævnte Udtryk, ligger det nær at antage, at dette er et afkortet Udtryk for „fange en Uglebør“; har Udtrykket almindeligt været brugt i den afkortede Form „fange en Ugle“, er her Forklaringen paa, at Ordet „Uglebør“, hvoraf det er dannet, ret snart er forsvundet af Sproget. Er derimod Vendingen „fange en Ugle“ oprindeligere end Ordet „Uglebør“, maa der være overvejende Sandsynlighed for, at dette sidste er dannet i Tilknytning til og med tilsvarende Betydningsindhold som det i Brug værende Udtryk „fange en Ugle“, hvorved fremhæves, at begge Udtryk kun er anvendt i maritim Sprogbrug, og begge refererer til uheldige Vindforhold.

Formentlig kendes Ordet Uglebør kun fra P. Laales anførte Ordsprog; den Mulighed at Ordet er dannet af Ordsprogenes „compiler“ ved Oversættelse af den latinske Sentens, kan dog vistnok lades ude af Betragtning. Det tør af flere Grunde² anses for givet, at det nordiske Ordsprog er det oprindelige, og at det er dette, der er oversat til Latin³. Ordet skulde da kunne tidsfæstes som havende været i Brug i det 14. Aarhundrede.

Paa den anden Side er det mandlige Enderim i den danske Tekst vel et Vidnesbyrd om, at dette Ordsprog ikke hører til Samlingens ældste. Metrisk er det iøvrigt ikke heldigt; idet der savnes nogle Stavelser i Ordsprogets Begyndelse; sammenholdt med den svenske Tekst, der som fremhævet er uden Rim, men som maaske har bevaret mere af den oprindelige Form end den danske, kunde dette tyde paa, at Mundheldet i sin ældste Skikkelse har indeholdt baade Ordet „hobe“ og Rimordet „bør“.

Naar Axel Kock i Kommentaren udtaler den Formodning, at det første Ord i det nordiske Ordsprog oprindelig har været „vgglarop“

¹ ikke just Regnbyger. ² særlig fremhæves, at et maritimt Mundheld paa Forhaand maa antages at være udtrykt i Folkesproget, før det faar en latinsk Iklædning. ³ Jfr. Axel Kock, Indledningen S. 88: „Huvudstammen i hans bok har väl snarast så åstadkommits, att han samlat allmänt gängse nordiska ord-språk och själv översatt dem till latin.“

(Ugleraab, Ugleskrig), der i sv. er blevet forvansket til „vggla-hop(ir)“, medens „rob“ i da. er blevet til „bør“ og „børn“, saa synes denne Hypotese at være baade tvungen og unødvendig; ejheller kan Kocks Fortolkning af „skipsfør“ („i stånd att gå ombord for en sjöresa“) — idet den danske Teksts „til skijbs før“ ligeledes skulde være en Forvanskning — siges at være overbevisende.

Ordene „noctua cum (dum) plangit“, naar (saa længe) Uglen slaar med Vingerne, kan opfattes som dækkende Forestillingen om den i Sejlet fangne Ugle, der med sine Vingeslag faar Sejlet til at „spille“; det er ogsaa muligt, at Udtrykket blot siger, at Ulykkesfuglen — hvor denne nu end tænkes at befinde sig — med sine Vingeslag giver Aarsag til Uglebøren.

Hvadenten Tanken er den ene eller den anden, er det dog saa langt fra, at der kan gives Axel Kock Medhold, naar han i sin Kommentar siger, at „hvarken det fsv. vggla-hopir eller de danska texternas Wglæ bør (1506), Vgle børn (1515) återgiver på något rimligt sätt det latinska Noctua cum plangit“, at det tør hævdes, at dansk og latinsk Tekst, med den her forudsatte Forstaaelse, netop dækker hinanden i fortrinlig Grad.

Af vore tre afsluttede Modersmaalsordbøger er Dahl og Hammers den eneste, der anfører Udtrykket „fange en Ugle“; men D. og H. kender det kun som Udtryk for et Uheld, der rammer et Sejlfartøj.

Det samme Udtryk bruges imidlertid i Dansk om et ganske andet Forhold, nemlig om en Roer, hvis Aaretag mislykkes med det Resultat, at han falder baglænds om i Baaden¹.

De Forklaringer, der i dansk og fremmed Litteratur er givet af den Akt, som Udtrykket dækker, er indbyrdes overmaade afvigende. I Victor Hansens „Illustreret Idrætsbog“, Kbhvn. 1890—93 I. S. 213 forklares Udtrykket f. Ekspl. saaledes: „Den sædvanligste Aarsag er, at Aarebladet sænkes *for dybt ned* i Vandet med Bagsiden i en spids Vinkel mod dette, saaledes at Aaren graver sig endnu dybere ned, hvorved Roeren mister Magten over den“. I Ordforklaringen

¹ Det er saa meget mere urimeligt kun at anføre Vendingen i forstnævnte Anvendelse, som det er ved Roning den er i Brug og kendes. Medens enhver Roer ved, hvad det er at fange en Ugle, vil der være mange Sejlsportsmænd, der ikke er paa det rene med det; da man ligeledes forgæves kan lede efter Udtrykket i moderne Lære- og Haandbøger i Lystsejlad, kan det synes som om Vendingen er ved at gaa af Brug anvendt paa Sejlad.

til Bullens „Kaskelottens Togt Jorden rundt efter Spermhvaler“, Kbh. 1903, hedder det derimod: „At fange en Ugle siges, naar man ved Roning *ikke stikker Aarebladet dybt nok* i Vandet; saa det kun strejfer hen over Vandfladen“. En tysk Definition lyder: „Durch einen zu tiefen Ruderschlag zurückbleiben und hintenüber fallen“ (H. Baumann: Londinismen, Berlin 1902, under „crab“), og endelig forklares Udtrykket i Gustaf Stenfelts „Svenskt nautisk Lexikon“, Stockh. 1920: „under rodd *ramla baklänges* på ryggen, därför att man *ej doppa åran djupt nog* i vattnet“.

De fire Eksempler er tilstrækkelige til at vise, dels at Uheldets Aarsag snart søges i et for dybt Aaretag, snart i at Aaren ikke sættes dybt nok i Vandet; dels at Udtrykket „fange en Ugle“ snart er brugt blot om den urigtige Aareføring, snart om det heraf følgende Resultat, at Roeren falder bagover i Baaden.

Det kan se lidt pudsigt ud, at Definitionerne divergerer saa meget, at det ene Sted siges, at der stikkes for dybt og det andet, at der ikke stikkes dybt nok. Denne Uoverensstemmelse lader sig dog let forklare, idet Resultatet af begge de nævnte Feil bliver ganske det samme, nemlig at Roeren mister Balancen og falder bagover — i det ene Tilfælde fordi Aaren rives med ved Baadens Fart, saaledes at dens Haandtag slaar eller presser Roeren tilbage; i det andet Tilfælde fordi Aaren ikke har nogen eller ikke tilstrækkelig Modstand¹. Det første, at Aaren gaar for dybt, vil navnlig indtræffe ved Roning i de lavtliggende Sportsbaade med lange Aarer; det sidste, at Aaren ikke fanger Vandet, hænder derimod særlig ved Roning i de almindelige høje Joller med forholdsvis korte Aarer.

Det tør endvidere anses som selvfølgelig, at hvis det straks lykkes Roeren at faa Aaren klar og falde ind i Takten, uden at han har mistet Balancen, saa har han ikke fanget nogen „Ugle“, men kun været ude for det. „Uglen“ er først fanget, naar det mislykkede Tag har haft til Resultat, at Roeren mister Balancen og falder eller tvinges bagover.

I de Tilfælde, hvor Aaren bliver hængende i Vandet, vil Baaden krænge til samme Side, og da Aaren vil virke som en voldsom Bremse

¹ Farmer og Henley har i „Slang and its analogies; past and present“, 1890—1904, følgende Definition: „1) to turn the blade of the oar (d. e. „skive“) under water at the end of the stroke and thus be unable to recover; 2) to lose control of the oar at the middle of the stroke by „digging“ too deeply; or 3) to miss the water altogether.“

og tillige udsætte Aaretolden for at knække, maa Roningen helt indstilles, indtil Roeren er kommet klar igen.

Af den givne Beskrivelse vil det ses, at der, naar man fanger en Ugle under Roning, er Tale om noget ganske andet, end naar Sejlfartøjet fanger Ugle. Det maa derfor undre, at der bruges eet og samme Udtryk om de to helt forskellige Uheld. Det billedlige Udtryk, der udmærket lader sig forstaa, naar Talen er om blafrende Sejl, er meningsløst og uforstaaeligt, naar Roerens Aare føres ned i Vandets Dyb, hvor der i hvert Fald ikke lever Ugler, ligesom Uheldet ej heller kan tilskrives nogen „Uglebør“.

Den Formodning, man paa Forhaand maa have om, at Anvendelsen af den samme Metafor for to Begivenheder, der er uden andet Lighedspunkt end det, at begge er Uheld paa Søen, ikke er oprindelig, faar straks sin Bekræftelse, naar man konstaterer, at Dansk er alene om at bruge et Homonym for de to beskrevne Hændelser.

Det i beslægtede Sprog almindeligst brugte — og forøvrigt ogsaa i andre Sprog forekommende — Udtryk for Roerens Uglefangning er at fange en Krabbe eller en Krebs (eng. to catch a crab, sv. fånga en krabba, ty. krebsen), hvorved bemærkes, at naar Tyskerne sætter Krebs i Stedet for Krabbe, staar det troligvis i Forbindelse med, at disse i større Udstrækning færdes eller har færdedes paa Floder og Søer og derfor har optaget Krebsen i flere daglige Vendinger og Talemaader, hvor andre Folk taler om Krabber. Men iøvrigt kan man ogsaa paa Engelsk om det samme Forhold sige to catch (eller to cut) a cancer (lobster).

Talemaaden forklares i Hottens „The slang Dictionary“, London 1925, som hidrørende „from the crab-like or sprawling appearance of the man when in the bottom of the boat“. Denne Forklaring lyder dog ikke meget sandsynlig, eftersom den forudsatte Lighed ikke kan siges at være til Stede i nogen udpræget Grad. Roeren, der falder eller slaas tilbage, giver sig ikke Tid til ret megen Sprællen; han vil først og fremmest søge at redde sin Aaretold, og hans Anstrengelser herfor har ingen Lighed med Krabbens eller Krebsens Benbevægelser, naar den kommer til at ligge paa Ryggen.

Snarere kunde Vendingen være brugt ironisk om den for dybt gaaende Aare, der søger ned mod de paa Bunden levende Krabber; i Ernest Weekley's An etymological dictionary of modern English (London 1921) forklares Udtrykket to catch a crab ud fra denne

Opfattelse „as though a crab had got hold of the oar“. Heller ikke denne Forstaaelse kan dog siges at have nogen absolut Sandsynlighed for sig, eftersom Udtrykket jo ogsaa bruges om det gennemførte Lufttag.

I engelsk Betlerslang anvendes Udtrykket „to get crabs“ som ensbetydende med intet at faa, at faa „Luftsteg“, og i daglig Tale bruges Vendingen to turn out crabs i Betydningen at mislykkes, slaa feil; tilsvarende haves paa Tysk den ordsproglige Talemaade Mancher denkt zu fischen und krebst, d. v. s. man faar noget andet, noget værdiløst, ud af sin Anstrengelse end det tilsigtede¹.

Der kan ikke være Tvivl om, at det er det samme, man vil ud-sige om Roeren, for hvem Aaretaget mislykkes, naar det hedder, at han har faaet fat i en Krabbe; Talemaaden udtrykker det mislykkede, det for det tilsigtede Resultat værdiløse.

Vi har i Dansk en tilsvarende Metafor i Udtrykket „gaa i Fisk“; denne Vending bruges hos os ganske vist ikke om Uglefangning, men Englænderne har ved Siden af Udtrykket to catch a crab — som er det almindelige — ogsaa to catch a fish², og paa Norsk siges om det samme Uheld „at fiske“, for Substantivet Uglefangning „Fisk“³.

Nordmændene siger imidlertid ogsaa at „fange en Kraake“ eller „fiske en Ulke“, begge Vendinger, ligesom de anførte med Krabber og Krebs, ironiske Udtryk for et værdiløst Resultat af den hafte Anstrengelse⁴.

Det er et kendt Fænomen, at Metaforer ofte undergaar Ændringer, naar de optages fra andre Sprog, jfr. Kr. Nyrop: Ordenes Liv III S. 1—2 om Ræven og Rønnebærrene, og det er særdeles naturligt, at Udtrykkets oprindelige Krabbe eller Krebs er blevet ombyttet med den ligesaa almindelige og endnu mere værdiløse Ulk. Ulken er ikke blot en nytteløs og foragtet Fisk⁵, den er ydermere — ligesom Uglen — af Almuen anset som en Uheldsbebuder⁶ og er

¹ Jfr. ital.: pigliare un granchio (at fange en Krebs), der i daglig Tale bruges for at begaa en Bommert. ² „The Oxford stroke caught a very fine fish, which knocked him back into seven“ (Oxfords Tagaare tog en ordentlig Ugle, der slog ham tilbage til Syv-Aaren). The University Boat Race; Official Centenary History, London 1929 S. 45. ³ Amundsen: Idrettsboken I, Oslo 1922; Afsnittet „Roning“ S. 75. ⁴ Det hollandske Udtryk for at fange en Ugle under Røning: een snoek vangen (fange en Gedde) maa vel sigte paa den uheldige Roers Forbloffelse, naar han pludselig gaar bagover. ⁵ Jfr. Kr. Sandfeld: Nationalfølelsen og Sproget, Kbh. 1910, S. 88; R. Spärck: Nordens Dyreverden 1928, S. 94. ⁶ Se H. Ussing: Melleim sydfyenske Sunde, Kbh. 1934, S. 190.

derfor noksaa vel anbragt i den anførte Talemaade som Krabben eller Krebsen.

At Udtrykket „fange en Ugle“ anvendt ved Roning i Dansk oprindelig har haft samme Form, som det endnu har i Norsk: at fiske eller fange en Ulk, tør efter det fremførte anses for sikkert, selvom der ikke skulde kunne paavises nogen litterær Hjemmel for denne sidste Vending¹. Dels har Udtrykket „fange en Ugle“ anvendt paa det beskrevne Uheld under Roning ingen fornuftig Mening; dels maa det Vidnesbyrd, de anførte Vendinger fra beslægtede Sprog afgiver, være overbevisende.

En Bekræftelse af at Udtrykkets oprindelige Form i Dansk har været „fange en Ulk“ lader sig dog anføre, omend den er af noget tvivlsom Art. v. Aphelen har nemlig optaget Vendingen i sin (dansk-tyske) „Kongelig Dansk Ord-Bog“ fra 1764, men ganske vist saaledes: „Fange Ulke (siges til Skibs naar Skibet gaaer over Stag imod deres Villie) wider seinen Willen eine Wendung des Schiffes haben“. Her-efter skulde Udtrykket altsaa gælde Uheldet ved Sejlads. Forklaringen gentages af v. Aphelen i hans store franske Leksikon „Dictionnaire royale“, 2. Udg. fra 1772—75: „faire chapelle: vende sig med Skibet mod sin Villie, som Skibsfolkene kalde at fange Ulker“.

Det tør dog roligt siges, at v. Aphelens Definition beror paa en Misforstaaelse. De Citater, der kan findes hos andre Forfattere fra den Tid, i hvilken v. A.'s Ordbøger var i Brug, har, naar der er Tale om Sejlads, altid Udtrykket fange en Ugle². Desuden var v. Aphelen, der af Fødsel var Nordmand, og som opholdt sig i Udlandet fra sit 22. til sit 30. Aar, ikke stiv i danske Talemaader; herom henvises til Forordet i Odin Wolffs „Fuldstændigt Fransk og Dansk Lexikon“, Kbhvn. 1796, der blev udarbejdet paa Grundlag af og til Afløsning af v. Aphelens berømte Værk; det hedder her: „Dette Værk har sine, ikke ubetydelige, Mangler, især i den Dansk-Franske Deel — —; denne Part af v. Aphelens Værk — — er virkelig høiligen ucorrect. — — — Talemaader, Professor v. Aphelen havde anført med Mis-

¹ I Brynildsens Engelsk-Dansk-Norsk Ordbog oversættes „to crab“ ved „fange en Ugle, fiske en Ulk“, begge Udtryk anført som *danske* Vendinger. Hertil har den norske Sprogmand dog vist savnet Hjemmel; i dansk Rigsprog har Vendingen fiske (fange) en Ulk i hvert Fald ikke været anvendt i de sidste 70 Aar. ² Schultz: De unge Søemænds Haandbog, 1795 S. 125. Anordn. 2. Nov. 1798 § 2. St. Simon: Dansk-Engelsk Søleksikon, 1808. C. L. L. Harboe: Dansk-Engelsk samt Engelsk-Dansk Marine-Lexikon, 1838. Samme Dansk Marine-Ordbog, 1839.

forstaaelse, rettede jeg — — —“. Beklageligvis har Wolff i Artiklen chapelle indskrænket sig til at oversætte faire chapelle med „vende sig med Skibet mod sin Villie“, idet han helt har udeladt Skibsfolkenes Talemaade.

i v. Aphelens urigtige Henførelse af Udtrykket „fange Ulke“ til Sejlads i Stedet for til Roningen er dog maaske et Vidnesbyrd om, at de to Udtryk allerede paa dette Tidspunkt har været ved at falde sammen i Dansk. Den store Lydlighed mellem Talemaaderne¹ og den Omstændighed, at det var de samme Folk (Sømænd, Fiskere, Marinens Folk), der sad i Sejlbaad og i Robaad, har gjort et saadant Sammenfald meget nærliggende. At det blev Sejlads-Udtrykket „fange en Ugle“, der fortrængte Ro-Udtrykket „fange en Ulk“, er naturligt, fordi det sidste Uheld ikke kan have spillet nogen nævneværdig Rolle paa en Tid, da Roningen endnu ikke kendtes som Idræt.

Roning blev her til Lands optaget som Idræt i 1866; paa det Tidspunkt er Udtrykket „fange en Ulk“ allerede gaaet af Brug, hvilket fremgaar af den ældste danske Lærebog i Ro-Idræt, Harald Hansen og Hoskiers „Haandbog i Roning“ fra 1868, der benytter Udtrykket „fange en Ugle“.

Den samme Lydlighed er ikke til Stede i Norsk; desuden har der været andre Metaforer i Anvendelse for begge Slags Uheld. Det er derfor naturligt, at et Sammenfald ikke er foregaaet i Norsk.

¹ Jfr. Feilbergs Ordbog, hvorefter man i Vendsyssel siger at „ulke sig“ i Stedet for at „ugle sig ud“. Om det plattyske Ord for en Ugle, „en Ulken“, kan have haft nogen Andel i Sammenfaldet eller i v. Aphelens Misforstaaelse, lader jeg staa hen.

FRA SPROG OG LITTERATUR

PROFESSOR VERRIER SOM KRITIKER

Den udmærkede Kender af ældre nordisk Litteratur, Prof. Paul Verrier, har i sidste Nummer af Danske Studier offentliggjort en Kritik af min Afhandling om Folkevisen (Universitetsforl. Aarhus, Levin og Munksgaard, Kbh. 1935). Da Axel Olriks gamle Organ ikke tidligere har skænket denne Bog Opmærksomhed, fremtræder Artiklen med dobbelt Vægt, Forfatterens og Tidsskriftets, og jeg har næppe Ret til at lade den gaa upaaagtet hen. Noget vidtløftigt Svar frister den imidlertid ikke til.

Prof. Verrier gaar ikke ind paa en almindelig Vurdering af det foreliggende Arbejde, men nøjes med at diskutere et Par af dets Afsnit, dets Undersøgelse af de to Hovedstrofers indbyrdes Forhold og Paavisningen af tyske Kilder for den østnordiske Middelalderlyrik.

Et Par Ord om det første Punkt.

Prof. Verrier bringer paa ny de velkendte, sparsomme Rim, som er overleveret fra Højmiddelalderen, i Anvendelse som Kriterier paa de to Folkevisestrofers Alder. Han forsøger et Attentat paa mine Resultater ved at slynge de to Par Runevers og Stroferne fra Sturlungasaga imod Bygningen¹. Jeg tilstaar, at jeg ikke har ret megen Respekt for disse Tings Slagkraft. Selv om deres Aarstal; 1200, 1221 og 1264 var bombe-faste, hvad de ikke er², vilde de kun bevise, at man dels har digtet kuplet-rimede Vers i Danmark og Sverrig ca. 1200, dels at man har improviseret firlinjede Strofer paa Island i første Halvdel af det 13. Aarhundrede. Men med Hensyn til Balladen, som stilistisk er en umiskendelig klart afgrænset Genre, vilde de ingenting bevise. Runeversenes Forhold til den er ikke umiddelbart indlysende. Saaledes maatte Sverker Ek i sin Bog fra 1931 citere dels en islandsk, dels en af Ernst v. d. Recke i 1928 digtet Folkevisestrofe for at skaffe dem behørig Paralleler; den sidstes Beviskraft er Prof. Verrier saa glad for, at han maa gentage den. Og Sturlungasagaens Strofers Tilknytning er yderligere tvivlsom. De maa praktiseres ind i Systemet ad en Omvej: de er Enstrofinger, siger man, altsaa tilhørende samme Art Poesi som Folkevisens Stevstammer. Til-trods for at det overleverede Materiale ingenlunde godtgør Stevstam-mens oprindelige Eksistens.

Hvor interessante disse Smaaavers end kan være, nogen Sikkerhed for Folkeviseforskeren er der i alt Fald ikke at finde i dem, hvad Prof. Verrier ogsaa godt ved³. Jeg lod dem i sin Tid ligge, da jeg ikke var i

¹ Citatet af disse Vers sparer jeg mig; se Da. Stud. 1937, S. 4—6. ² jfr. Curt Weibulls Kritik af Sverker Eks Folkevisestudier, Skandia 1932, 92 f. ³ Anf. St. S. 7.

Stand til at se andet og mere i dem end et Vidnesbyrd om, at der ogsaa uden for Folkevisen havde været en rimet Poesi i Nordens Højmiddelalder. I Stedet for saa jeg mig om efter nye Midler til en Løsning af Problemet. Da Prof. Verriers følgende Kritik er misforstaaet fra en Ende af, skal jeg med et Par Ord gøre Rede for min Metode.

De faste ydre Holdepunkter savnedes altsaa, men det var et Forsøg værd at prøve paa at etablere indre. Nogle Viser, som forelaa i saavel to- som firlinjet Redaktion frembød sig som Objekter for Undersøgelsen, og ved at studere dem bekræftedes for det første, hvad man i Forvejen var klar over, af Omdannelsen gik fra den korte til den længere Form. Endvidere saas det, at der var anvendt en særlig Udvidelsesteknik ved Stoffets Udspænding over det større Metrum. Ved Inddragning i Undersøgelsen af samtlige firlinjede Numre i vort største Folkevisemanuskript, Karen Brahes Folio, viste det sig, at denne Teknik, de Formler den arbejdede med, langt fra at være forbeholdt de enkelte Undersøgelsesobjekter tværtimod var karakteristiske for, ja uundgaaelige i den hele firlinjede Produktion. En Sammenligning med fransk, engelsk og tysk Folkevisedigtning godtgjorde, at Formelhyppigheden saavel som Formlernes faste Plads i Strofen, kort sagt Strofens hele stilistiske Opbygning var speciel dansk. Derpaa kunde Slutningen drages, at Manøren, som Udvidelsen oprindelig havde skabt som en noget klodset Nødhjælp, havde dannet Skole; at den paafølgende Digtning uden tolinjet Forlæg, Digtningen af nye Viser, der talmæssigt naturligvis langt har overgaaet Udvidelserne, havde arbejdet videre i det givne Spor. Min Fremhævelse af, at denne Strophe er opstaaet paa dansk Grund, kan Prof. Verrier ikke forsones sig med. Han misforstaar den vist. Det fremgaar dog ellers af hver Linje, at der tænkes paa Strofen som stilistisk Fænomen, ikke som metrisk. Jeg har aldrig været i Tvivl om, at Anledningen til Udformningen af en saadan Strophe har været Melodier, som er kommet udefra.

Jeg kan forsikre min Kritiker om, at jeg dengang gik til denne ret besværlige Undersøgelse uden forudfattede Meninger, personlig uinteresset i, om den ene eller den anden Strophe kom ind som Vinder. Her er ikke anvendt Guldmaageri, som Prof. Rubow har ment, men nøgtern Logik og Empiri, som meget vel taaler Dagens Lys. Og jeg skulde tro, at Resultatet er for solidt til, at Prof. Verrier kan vælte det ved at gaa rundt om det og blæse paa Trompet.

For det er det han gør, da han har affyret de første Skud. Det er en ejendommelig Musik, som fortjener at belyses ved et Par Citater. Fremstillingens vistnok noget tunge Metode synes ikke at have vundet hans Bifald, den har kedet ham, og det maa indrømmes, hans egne Månevær er anderledes lette, som det vil ses af denne Passage: „Nu vel, er Frandsen saa sikker paa, at ikke een, maaske to eller flere af Folkeviserne i firlinjede Strofer, hvad i hvert Fald Emne og Versemaal angaar, stammer fra omtrent samme Tid som de ældste Folkeviser i tolinjede? Man kunde jo tænke sig, at den først lidt forsømte (!) firlinjede Strophe senere pludselig (!) var blevet Modé, f. Eks. under de norske Kæmpevisers Paavirkning?“ — Ja vist, der er ingen Grænser for, hvad man kan tænke sig om Middelalderens Litteratur. Naar man ikke føler sig bundet af det overleverede Materiale, er den de utalte Muligheders Land. Det var mit

beskedne Ønske at indsnævre Mulighederne en Smule. Men min Kritiker ønsker altsaa stadig at holde de Vande aabne, han plejer at sejle i.

Efterhaanden som man avancerer i Artiklen, synes man, at Manøvrerne bliver altfor lette. Jeg anfører endnu en Passus: „Vi vil se, hvordan Frandsen tænker sig den firlinjede Strofe opstaaet. Hans lange Drøftelse (Kap. VI og VII)¹ har jeg læst med voksende Forundring. Trods nogle faa og spredte Modsigelser uden rigtig Sammenhæng med Resten bliver det Indtryk efterhaanden mere og mere levende, at efter hans Mening er den firlinjede Strofe i næsten alle de omtalte 116 Tilfælde eller i det mindste i de første (?) og allerfleste, fremkommet ved en tilsyneladende trinvis og saa at sige mekanisk Udvidelse af den tolinjede.“

Verrier har kedet sig saa dybt, at han har bladet lidt stærkt i Bogen. Jeg beklager at jeg ikke har kunnet skrive mere muntert, Emnet var ikke til det. Men et „Indtryk“ havde han ikke behovet at slaa sig til Taals med, især ikke med et saa haabløst forkert. Jeg skal ikke misbruge Papiret ved at gentage, hvad der virkelig staar, men henvise Liebhaveere til S. 125—141. At Prof. Verrier med sit „Indtryk“ in mente støder paa adskilligt, der forekommer ham at være „Modsigelser uden rigtig Sammenhæng med Resten“, kan ikke undre.

Afslutningen paa dette Afsnit i Kritiken, et Resumé af visse Partier i *Le vers français*, som i Modsætning til mine stilistiske Iagttagelser drøfter Strofens metriske Organisation, genser man gerne paa Dansk. Blot en enkelt Indvending: Prof. Verrier tillægger mig den Opfattelse, at Melodierne til de firlinjede Strofer skulde stamme fra Tyskland. Man vil forgæves søge efter denne Urimelighed i min Bog.

Imidlertid, dette første Afsnit er blot for en Forpostfægtning at regne imod den følgende Behandling af den middelalderlige danske (og svenske) Lyriks Kildeforhold. Først der er Prof. Verrier ret i Stemning. Som Forsvarer for sin store Nations *gloire*. Han gaar op i sin ridderlige Rolle med en Ildfuldhed, som vidner smukt om hans Følelsers Ægthed. Virkningen er saa meget større, som han med umiddelbar kunstnerisk Sans ved sine Tonefald, ved et karakteriserende Ord nu og da samtidig fremtryller Billedet af sin Modstander som en Person, der med advokatorisk Snuhed fortier Sandheden, samtidig med at han paa underfundig Vis „opsnuser“ saadanne Vaaben, som han bruger i det iværksatte Snigløb mod de galliske Værdier.

Her staar altsaa Hovedangrebet. Hvor farligt det er planlagt, vil enhver, som har læst de to Skrifter, „Folkevisen“ og Verriers Kritik, have indset. Som bekendt analyserer Bogen det Dannelsesgrundlag, den svenske Oversætter af Chretien de Troyes' *Ivain* var i Besiddelse af, og finder ved Siden af hans fortrinlige Kendskab til sin franske Tekst, som han foretrak for Hartmann v. Aue's tyske Gengivelse, en hjemlig Opdragelse ikke alene i Folkevisens Poesi, men ogsaa i en national Lyrik, som jeg ovenikøbet dristede mig til at antage for Modedigtning i Tidens højeste litterære Kredse. Denne Lyriks Forudsætninger fandt jeg i den tyske Minnesang og støttede Hypotesen dels paa et nogenlunde ordret Fællesskab i Clichéforraadet, dels paa Fællesskab i Tone med det 15.—

¹ Skal være Kap. VI.

16. Aarhundredes svenske og danske Lyrik, hvor de samme Clichéer nyder rig Anvendelse; og hvis stadig levende Berøring med tysk Poesi er vidnefast, ikke blot ved iøjnefaldende Stillighed, men ogsaa ved en anselig Række direkte Oversættelser.

Prof. Verriers Thesis er nu denne, at en saadan nordisk Lyrik overhovedet ikke har eksisteret paa Oversætterens Tid. Han resumerer sin Opfattelse saaledes: „Mellem Chretien de Troyes's *Ivain* (ca. 1175) og dets svenske Oversættelse (ca. 1303) er der ikke blot en betydelig Tidsforskel, men i Mellemtiden udfoldede der sig et duft- og farverigt Flor af fransk Lyrik. Derfra og sandsynligvis fra den først senere optegnede franske „Folkesang“ har den svenske Klerk modtaget sine Formler og sin paa visse Steder mere følelsesbetonede Stil. Gennem hans og andres Bearbejdelser af franske Digte (*Floire et Blanchefleur* o. fl.) eller direkte i Paris har den Tids nordiske Digttere — vel ogsaa Folkevisernes — vænnet sig til at bruge de samme Formler. Saa kom den tyske Digtningens Indflydelse, der af gode Grunde ogsaa paavirkede den danske i samme Retning“ (S. 40).

Hvis dette er rigtigt, er hele min Afhandling forkert! Hvis de lyriske Elementer, som indføres paa fri Haand i Oversættelsen, skyldes en individuel litterær Dannelse, erhvervet i Frankrig, kan man godt udrangere „Folkevisen“ af Reolen. Iagttagelsen af en østnordisk Lyrik omkr. Aar 1300 er Fundamentet, hvorpaa det hele Arbejde er bygget op.

Men det er rimeligt, at jeg forlanger svære Beviser, før jeg pakker sammen. Og Prof. Verrier giver ingen. Paa Bevisets Plads faar vi Udbrud som dette: „Bare Frandsen anede, hvor alligevel alle de Formler, han koldblodigt erklærer for fraværende eller yderst sjældne i denne Digtning (o: fransk Kunstpoesi fra Middelalderen og fransk Folkesang) lyder for mig kendte, hjemlige!“ (S. 34) hvorefter der følger Citater paa Formlerne „*tout com vivrai*“, „*tous li cuers me rit de joie*“, „*mes cuers est si jolis*“, „*qui as le coeur gai*“ og „*du monde*“, altsaa de samme, som „Folkevisen“ har franske Citater paa¹. Jeg ikke blot aner; men ved jo rigtig godt; at Kilden til disse Formler og til de øvrige med, dem Prof. Verrier ikke nævner, er Frankrig. I sidste Instans vel at mærke! Men det er ikke tilstrækkeligt at kende denne sidste Instans. Hvis bare Prof. Verrier paa sin Side anede, hvor gerne jeg havde set den direkte Forbindelse opretholdt ogsaa paa det Punkt mellem Danmark og Frankrig, hvis Middelalderlitteratur jeg som han beundrer! Men jeg kunde ikke. Min Samvittighed tvang mig til at „opsnuse“ den tyske Melleminstans. Principet, hvorefter jeg arbejdede, vil man finde paa S. 82 i en Udtalelse om, at man ikke, naar det gælder saa enkle og gængse Forestillinger som dem, mine Clichéer dækker, tør have anden Vejviser til Forbilledet end Udtrykkets Ordlyd. Og selv Prof. Verrier indrømmer, at da ligger Tyskland nærmere end Frankrig, især i alle de Tilfælde, hvor han ikke citerer.

Hvad fremdeles Forbindelsen mellem „Ivan Løveridder“ og det 15.—16. Aarhundredes Lyrik angaar — et saa vigtigt Led i hele „Folkevisen“s Bevisførelse — lader Prof. Verrier Tyskland overtage den postulerede franske Paavirknings *partes*; men aabenbart paa et meget sent

¹ jfr. S. 88; 58; 82, Note 2; 87.

Tidspunkt. „Der er i Frandsens Bog en Forbigaaelse, en Fortielse — eller Uvidenhed? — der især har forbavset mig,“ skriver han (S. 40). Nemlig at samme Frandsen ikke har gjort opmærksom paa, „at Indledningsverset til *Danske Viser* Nr. 73 er det maaske allerhyppigste i franske Danseviser, Pastoureller og Folkesange fra alle Aarhundreder.“ Efter Konstateringen af dette ene Eksempel fastslaas den almindelige Sandhed: „I det 15. og 16. Aarhundrede ligesom i det 12. og 13. var de franske Kunst- og Folkeviser meget udbredt over hele Europa. De udgaves tit i Tyskland og Italien“ (S. 41). Det kan tilføjes, at de ogsaa undertiden naaede til Danmark. Der kom blot saa alt for mange tyske Viser for hver fransk. Havde Frankrig Førerskabet ude i Europa, var det hos os Tyskerne, man lærte hos. *Danske Visers* fortræffelige Udgiver, H. Grüner Nielsen ved saaledes god Besked med, at den af Prof. Verrier nævnte Nr. 73 forekommer i Fransk, men tilføjer, at dens ene Opskrift svarer meget nøje til en populær tysk Vise¹, dens nærmeste Forbillede altsaa. Og det er Vejen, markeret af den statelige Række Oversættelser fra Tysk, overfor hvilke der ikke staar en eneste fra Fransk. Tyskland er ikke blot geografisk, men ogsaa kulturelt Mellemlid mellem Frankrig og Danmark i denne Periode og havde da allerede længe været det.

Med Undersøgelserne over den lyriske Poesi er min Kritik af Stevstammeteorien nøje forbunden. Prof. Verrier imødegaa den ved at oplyse, hvorledes normanniske Bønder synger i vore Dage. Jeg ser ikke deri nogen Grund til at revidere en Opfattelse, som bygger paa en omhyggelig Analyse af det foreliggende middelalderlige Materiale.

Til Slut et Par Eksempler paa, hvorledes min Angriber ogsaa i dette Afsnit konstruerer sig Vejrmøller, som faar ham til at blusse af Kampmod. S. 41: „Det værste er alligevel, at Frandsen tror, at Blandingen af Natur- og Kærlighedspoesi var særegen for tysk Lyrik og kom derfra ind i dansk, i nordisk Digtning. Nej, den er først opstaaet i Frankrig —.“ Anledningen til Stedet findes „Folkevisen“ S. 59: „— baade Troubadourdigtningen og især Minnesangen magtede til Fuldkommenhed den fine Afstemning af de to Elementer“ (!).

S. 44 tales om „Frandsens — lidt besynderlige Udtalelse om, at i Folkevisen var Omkvædet det faste staaende Grundlag, mens Resten, Fortællingen under selve Dansen improviseredes af Forsangeren.“ Jeg har søgt længe efter et Sted, som kan have givet Prof. Verrier Idéen til dette Nonsens. Maaske findes det S. 154—55, hvor der rigtignok ikke er Tale om Improvisation af Folkevisens Fortælling, men af et lyrisk Indledningsvers.

S. 34: „Frandsen mener, at det, han (o: Ivains Oversætter) har indtrykket, indsuget, det var tysk episk og lyrisk Digtning — direkte eller indirekte, snarere vel direkte“. Dette kan umuligt være nogen Misforstaaelse, her taler Prof. Verrier imod bedre Vidende.

S. 34 siges i Forbigaaende: „— Hartmann v. Aue's tyske Bearbejdelse, som Frandsen sætter højere end den franske Original.“ Jfr. „Folkevisen“ S. 32, hvor det formodes, at Oversætteren kan have sluppet Hartmanns Tekst, fordi „dens Refleksioner var mere subtile end Originalens.“ Refleksion er ikke identisk med Poesi i mit Sprøg.

¹ Da. V. V, 1, 2.

Dette er blot et beskedent Udvalg af Prof. Verriers Tolkninger.

Det er med en Følelse af Mismod, jeg slutter disse Indsigelser. Det er jo March paa Stedet. Prof. Verriers kritiske Princip er overalt det samme: han griber mine Konklusioner, som han ofte misforstaar, uden at bekymre sig om deres Dokumentation og stiller over for dem de tilvante Synspunkter uden at tilføje noget nyt. Hans Hensigt er ikke at ville diskutere Problemerne, men — i en ikke altfor behersket Tone — at ville belære mig. Det hele er saa fortvivlet ufrugtbart. Hvis jeg maa tale om et „Indtryk“ af Prof. Verriers Afhandling er det dette, at han har søgt sit eget og ikke fundet det i „Folkevisen“ og derover er blevet saa vred, at han har mistet Evnen til baade at læse og vurdere. Jeg kan forsikre, at hvis ikke Artiklen var fremkommet i Danske Studier, som har Tradition for høj Standard i Behandling af Folkevisespørgsmaal, og underskrevet med Prof. Verriers højtansete og højtfortjente Navn, skulde man ikke med fire Heste have kunnet trække mig til Skrivebordet for at svare paa en Kritik af den foreliggende Art.

Ernst Frandsen.

MARSK STIG VISEN

Visen om Hr. Marsk Stig og hans Hustru, med historisk og kritisk Kommentar, af Sofus Larsen. Kbh. Levin & Munksgaard. 1937. 367 s.

Igen har fhv. overbibliotekar dr. Sofus Larsen udgivet en stor bog om en af vore fornviser, og man må sige, at den i mange henseender er sine forgængere lig. Hvad Axel Olrik i sin tid (DSt 1908 s. 117—128 og 230—239) skrev om Sofus Larsens behandling af Niels Ebbesens vise, kunde for en stor del ordret gentages i anledning af den foreliggende ny bog. Men det er vel mere frugtbart at prøve på at se på denne og knytte bemærkninger til den.

Der er noget tilfældigt over behandlingen, hvad man i så stor en bog ikke skulde vente. I indledningen gøres rede for A. D. Jørgensens syn på visetraditionen og navnlig hans udskillelse af den korte vise om drabet (FG) som en særlig og meget gammel vise, men dommen herom er ikke gunstig. „Værre Nonsens og Confusionsmageri end denne Jørgensens Genopbygning af Marsk Stigs Viser i den oprindelige Skikkelse skal man vist lede længe om, og det uheldige Indtryk forstærkes yderligere ved den ubehagelige overlegne Selvsikkerhed, hvormed disse Taabeligheder fremstilles, som var de indlysende Sandheder.“ Sådanne ord kan let vende sig mod ophavsmanden til dem.

Vi får også at vide, at J. Martensen i det hele og store slutter sig til A. D. Jørgensens opfattelse, men at også Kr. Erslev, Ernst v. d. Recke, Axel Olrik, Carl S. Petersen og Hans Brix i hovedpunktet; udskillelsen af FG som en særlig vise, har samme mening, selv om de ellers kan afvige i enkeltheder, får vi ikke at vide. For dem har det altså ikke stået som nonsens og konfusion. Men man må jo nærmest prise dem lykkelige, at de har undgået Sofus Larsens opmærksomhed og dermed hans tilintetgørende dom. Svend Grundtvig slipper denne gang forholdsvis billigere,

fordi han, trods sit efter Sofus Larsens mening urigtige syn på Vedels udgave, ligesom Vedel og Sofus Larsen har troet på helhed i viserne.

Efter Sofus Larsen skal FG i en sen tid — så sen, at man havde glemt, hvordan gråmunke opførte sig (s. 244) — være skilt ud og forsynet med et nyt omkvæd, „Nu stander landen i våde“. At dette omkvæd er det eneste spor af alle Marsk-Stigsviserne, der kendes fra middelalderen, synes ikke at være Sofus Larsen bekendt.

Et ganske morsomt eksempel på det tilfældige er, at vi s. 174 får oplysning om, at et uudgivet håndskrift af „Daniels drømmebog“ findes i det vatikanske bibliotek. Der findes sikkert sådanne håndskrifter i mange biblioteker, men det havde for os her i landet været nok så interessant at få at vide, at et sådant håndskrift også findes på Det kgl. Bibliotek (Thott 710,4°, se min udg. af Harpestræng s. XCV, jf. Herr Ivan Lejonriddaren s. LXXXIV).

Det er måske også tilfældigt, at der med hensyn til Karen Brahes Folio (KBF) s. 85 kun henvises til Sofus Larsens afhandling i Tilskueren 1916. Som vore læsere ved, er der dog i DSt 1923 og 1928 givet nye bidrag til forståelsen af dette håndskrift (Ernst Frandsens afhandling i Festskr. til Vilh. Andersen 1934 er måske kommen efter at S. L. havde gjort sin henvisning, men kunde endda nok have været nævnt), og afhandlingen fra 1916 må siges på væsentlige punkter at være mindre rigtig. Dersom Sofus Larsen havde kendt afhandlingen i DSt 1923, vilde han have fundet løsningen på den gåde, han grubler over s. 50, at Vedel efter Svend Grundtvigs mening ikke havde kendt KBF (da han samlede Hundred-visebogen), men at KBF ikke des mindre er benyttet til Tragica (af Vedel eller udgiverinden). Grüner-Nielsen og Hans Brix har jo fuldstændig klarlagt dette forhold og vist, at Svend Grundtvig har ret (hvad for øvrigt Sofus Larsen også selv indrømmer — for så vidt).

Der mangler altså, til dels vigtige, henvisninger og drøftelser, i bogen. Der er også overflødige ting. Hertil vilde jeg ikke regne den historiske indledning, dersom den havde været noget mere bygget på en kildekritisk vurdering af det citerede stof. Som den er, minder den for meget om tiden før A. D. Jørgensens og Kr. Erslevs virksomhed. Nej, jeg tænker på de 70 sider, der indeholder et optryk af alle teksterne efter de gamle visebøger. De gør indtryk af at være så svært nøjagtige, med overholdelse af håndskrifternes liniedeling og meningsløse brug af store bogstaver osv., men en sammenligning med Svend Grundtvigs aftryk er ikke helt gunstig for dem. I aftrykket af Anna Munks visebog er der 20—30 små afvigelser fra Grundtvigs variantapparat, og i flertallet af disse afvigelser har Grundtvig åbenbart det rigtige. Aftrykket af Anna Basses håndskrift er gjort efter Grundtvigs udgave, da det pågældende blad nu er borte, så her behøves ingen gisninger. I de 5 vers på s. 128 er der to små og en større fejl. Det styrker ikke troen på, at aftrykkene er ekstra nøjagtige, og så kunde en henvisning til Dg^F egentlig have været nok. En del af fejlene kan være trykfejl, som man jo desværre aldrig helt kan værges sig imod, og som der da også er mere end nok af i bogen, men denne forklaring slår ikke til for dem alle.

Overflødige eller misvisende er også adskillige af de sproglige noter. At optativ til *war* på glda. hedder *waræ* er så velkendt en sag, at den ikke behøver at oplyses ved eksempler (s. 199, hvor endda det første skæmmes

ved en slem trykfejl, og det andet kan forstås uden antagelse af optativ, da *waræ* også er flertal i indikativ). At *drømme* i glda. er upersonligt konstrueret (s. 176), er også en velkendt sag, som ikke behøver en snes bevissteder. Noterne kan for øvrigt være helt uforståelige som denne (s. 265) i anledning af præteritum *fæstæ*: „Verber, hvis Stamme ender paa *st* eliderer i Fortid den udlydende Dental.“ Er meningen, at *fæstæ* er en svækket form for *fæstæl*, eller menes der, at det egentlig burde være *fæsttæ*? Det sidste er jo det (forholdsvis) rigtigste, men mon ikke det første er ment? Eller til *grønnæn lund* (s. 277): „Den bestemte Artikel som ofte ellers eftersat Adjektivet. Adjektivet maa her betragtes som et Slags staaende Appellativ (1, der menes Epitheton) til *lund*; thi paa denne Aarstid (Slutn. af Nov.) var Skoven næppe grøn.“ At *-en* i *grønne* senere blev opfattet som artikel, er vist rigtigt nok, men kendes noget sådant før sidst i det 15. årh.? At *bethæs* og *bethæ* (ældre *bithiæ*) er to forskellige ord, fremgår ikke af noterne til s. 278—279. At *stær* for *står* er „en ældre jysk Præsensform med Aflyd“ (s. 289), er en ret overraskende ny oplysning; ny er derimod ikke oplysningen om, at denne form findes i Jyske Loys fortale (i nogle håndskrifter, deriblandt de to ældste). S. 302 antages ordet *hisset* med rette for et gammelt dansk ord, skønt det, „saavidt jeg kan se“ ikke forekommer i skriftlig overleveret middelalderlitteratur. Da ordet efter sin betydning omtrent er ubrugeligt udenfor anført tale, er det naturligvis ret sjældent i litteraturen; men ODS VIII, 161 har dog citater — netop i anført tale — fra Persenober og Rimkrøn., og vi påminde igen om, hvor nyttigt det er at rådspørge den store ordbog.

Alt dette er dog udenværker. Hovedsagen er restitutionen af selve visen. Om det første punkt her vil vist alle være enige: Sofus Larsen har, ved at forkaste tanken om en gammel kort vise om kongemordet med det allerede fra middelalderen kendte omkvæd „Nu stander landet i våde“, begået en afgjort fejl. Og så skal der ikke siges mere om den ting, men vi går over til enkelthederne i restitutionen. Vi deler spørgsmålet i tre stykker: den sproglige restitution, Vedels tildigtninger og verseformen, selv om vi ikke helt kan gennemføre delingen.

Sofus Larsen mener, at visen som helhed går tilbage til tiden omkring år 1300, og det er til en sprogform fra omtrent den tid han søger at føre visen tilbage. Nu kender vi jo den danske prosas rent ydre form fra o. 1300 ualmindelig godt, idet vi har over en halv snes store lov- og lægebogshåndskrifter netop fra lidt før og efter 1300; heller ikke digtningen er os helt ukendt, selv om resterne kun er små. Jeg har læst så godt som alt dette, for en stor del i håndskrifterne, og jeg tør derfor sige, at dr. Sofus Larsens sprog ikke ligner det i håndskrifterne overleverede altfor meget. Begynder vi forfra, finder vi (v. 1) *wagnær* for *waknær*, *megh* for *mik*, (v. 2) *drømthæ* for *drømdæ*, *bothæ* for *balhæ* (bægge; *bothæ* findes kun i betydn. både), (v. 3) *slogh* for *slo*, *lop* for *lop*, (v. 4) *ackær* for *akær*, (v. 5) *po* for *a*, (v. 7) *holdær* for *haldær*, osv. Nogle af disse lydlige afvigelser kunde forsvares, ialfald hvis man rykkede tiden lidt frem; men former som *drømthæ* eller *ackær* har ikke været danske, hverken før eller efter 1300.

Bøjningsformerne går det ikke stort bedre med; *þwær* *brethæn* *fløth* (v. 3) kan måske forsvares, men *i røthæn* *gløth* (v. 4) og *æflær* *raskæn* *rā* (v. 53), *po* *brethæn* *thing* (v. 36) o. fl. hører hjemme i en langt senere tid.

Vi finder rigtigt *klæddæs* (v. 8) og *fød* (v. 71) m. fl., men lige foran urigtigt *klæth* for *klæd* (v. 7), og ligeså *rethæ* for *reddæ* (v. 27) og *ræth* for *ræd* (v. 54, 64). Entals- og flertalsformer af verberne, fælles- og intet-kønsformer af participierne bruges uden regel, som vi senere skal se.

Rent moderne former som *sælfgiortæ* (v. 94) og falsk antikiserede som *fulondær both* (*bot* er hunkøn, adjektivet hankøn! v. 102). Dialektformer fra hver sin kant indsættes, som det sydjyske *stær* ved siden af *gar*, *gangær*, det jyske *both* (bud) ved siden af det østdanske *skuth* (fejl for *skut*).

Ordstillingen er helt igennem tung og ufolkelig; det er ikke let at give regler for gammeldansk ordstilling, men hvis man er indlevet i sproget, føler man let, at en mængde af ordstillingerne i de rekonstruerede vers må være falske. Vi skal senere se på en af følgerne heraf.

Også ordforrådet taler imod rekonstruktionens rigtighed; men at påvise dette i enkelthederne er næsten umuligt, da vi vanskeligt kan fastslå, om et ord kan have været i brug så tidlig, selv om man føler, at det ikke passer ind i det sprog, som er tilsigtet. Hovedindtrykket af rekonstruktionen er, at den ikke kan være rigtig i sproglig hen-seende.

Det næste spørgsmål kan også udtrykkes således: Hvad stod der i *Ax*? *Ax* er den form af „den lange vise“, som var indført i Vedels „fjerde visebog“. At der har været en sådan, er sikkert nok, og at den har indeholdt en tredje afskrift af *A*-formen, er i det mindste meget sandsynligt. Nu har Vedel en del vers, som der ikke findes sidestykker til i noget bevaret vischåndskrift. Spørgsmålet er, om disse vers er tildigtede af Vedel, eller om de helt eller delvis stammer fra *Ax*. Sofus Larsen mener, at en del af dem (24 eller måske 29) er fri digtning af Vedel, og heri vil han næppe møde modsigelse, men at 11 (måske 16) væsentlig stammer fra *Ax*, selv om Vedel måske har forbedret nogle af dem. Vi begynder med slutningen, hvor vi hos Vedel finder en lang række vers (O 19—24 og 28—30), der ellers ikke kendes. De tre foregående (O 16—18) mener Sofus Larsen er uægte, d. v. s. tildigtede af *A*-formens redaktør, men de har utvivlsomt stået i *Ax*, da de findes både i *Aa* og *Ab*.

Af rækken O 19—24 regner Sofus Larsen opramsningen af fredløse i v. 20 for en tildigtning af Vedel, som hviler på hans fra annalerne hentede viden om sammensværgelsens deltagere; dette er indlysende rigtigt. V. 19 menes at være en ilde medtagen rest af et ægte vers. Det lyder hos Vedel¹.

Grever og ridder vi have til slægt,
og flest udaf de fromme:
Ikke ræddes I for det lidet barn,
for hannem af landet at rømme.

At dette vers er forudsætningen for v. 20, er sikkert nok, men det kan særdeles vel være digtet samtidig med dette. At sprogformen ikke er middelalderlig, er jeg nu ikke så vis på; der findes næppe noget ord, som ikke kunde være kendt ved år 1300. Efter opregningen af de fredløse kommer så:

¹ Vedels retskrivning er ikke bevaret.

Kong Erik af Norge, en konning gæv,
 I række hannem hånden hin hvide:
 Han er på folk og skib så rig,
 I må vel på hannem lide.

Heller ikke her er der vist nogen formel grund til at udskyde verset. Men som de to vers står, som led i et af Vedel omdigtet afsnit, ser de rigtignok ikke meget ægte ud. I restitutionen lyder de:

108. Mæth grewær oc riddær wi æra i æt.

[Fulillæ wildæ os sømmæ,]
 at ræthæs swa thæt konungs barn,
 for hanum af landæn rymmæ.

109. Konung Erik af Norghæ, en herræ gæf,
 i ræckær hand hin hwitæ!
 Han ær po skip oc hofmæn righ,
 po hanum ma i lithæ.

Vedels vers er bedre; delingen af v. 108 efter første linie er i strid med god visestil. Flertalsformen *riddær*, som er gængs på Vedels tid, er mindre god o. 1300; *sømmæ* og *rymmæ* for de ældre former *sømæ* og *rymæ* kan forsvares, men gode rim er de ikke, hvad derimod rimene i næste vers er — der skulde nemlig have stået *litæ*; *righ* skulde have været *rik* el. *rikær*; *po* er den faste skrivemåde for *på*, men næppe kendt fra det 14. årh. Versene ser ikke mere ægte ud i restitueret form end hos Vedel.

Det følgende vers (O 22) er gammelt, men omdigtet af Vedel for at passe ind i sammenhængen (hustruens trøstetale); derefter kommer to ellers ukendte vers:

O 23. Nu haver jeg båret min sorg i løn,
 i vinter ni ej færre:
 Mit hjærte er i kvale lagt,
 I have god nat min herre.

O 24. Hr. Marsk Stig tog hende i sin arm,
 Gud lade os bægge vel fare:
 Mig tykkes nu være mest på mit gavn
 jeg priser de norske skære.

Versene er ganske overflødige, og både god-nat-ønsket, de ni år og de norske skær lyder, som de hørte hjemme i Vedels tid. Restituerede bliver versene til:

111. Iegh hawær boræth sorgh i løn
 i wintær ni, ey færæ.
 Mit hiærtæ ær i dwalæ laght,
 i hawæ goth nat min herræ.

Hr. mårsk Stig hennæ wæl faræ both:
 Guth lataæ os finnæs bathæl
 Nu thyckæs megh the norske skær
 [at wæræ bæzt til rathæ].

Tomheden bliver ikke mindre ved restitutionen.

Efter tre vers, som utvivlsomt stammer fra Ax, og som ender med

det berømte vers om Hjælm, der har fået horn (vel et ordspil mellem Hjælm og en hjælmet ko), kommer så de tre slutningsvers. Af disse vrager Sofus Larsen med rette O 28 og 30, men han nævner ikke at vrage det berømte O 29:

De store ege, i skoven stå,
når de udi storm omfalde:
da sla de neder både hassel og birk
og andre små ymper med alle.

Det er jo et ypperligt vers, som kan minde om Sighvats selvkaraktarik i Frisprogsversene, eller om renæssancedigtning, men absolut ikke om middelalderviser. Det er synd at fraskrive Vedel dette vers og digte det om til:

116. The storæ ekær, i skoghæn stær,
e nar i storm the fallæ,
sla nethær bothæ hasl oc birk
oc andræ ympær mæth allæ.

Hvorfor Vedels rigtige flertalsform *stâ* skal ændres til den sydjyske entalsform *stær*, men *sla* bevares, er en af de gåder, jeg ikke kan gætte.

Jeg kan ikke se, at noget af de ellers ikke bevidnede vers i dette afsnit taler for, at de ikke er Vedels egen digtning. Ax har nok ingen del i dem. Af de øvrige er der to gange to vers, som måske er værd at se på. Det første par er:

N 42. De stunge hannem ind ad brysteben,
ad hjærtet som de kunde næst:
med seksten og fyrretyve dødelige sår
så ynkkelige blev han læst.

43. De stunge hannem med sværd og spjud,
de gave hannem ingen frist:
der de havde vejat den ædle herre,
så søgte hvær til sin hest.

Dersom versene ikke havde stået hos Vedel, vilde S. L. nok uden betænkning have erklæret dem for „harmonikavers“, da de fire mellemste linier uden tab for meningen kan slettes. Men nu hedder det: „Endvidere turde det være på sin plads at gøre opmærksom på, at sårenes antal i overensstemmelse med de pålideligste historiske vidnesbyrd angives netop til 56. Også på dette punkt har digteren altså været vel underrettet.“ Er der noget, digtningen ikke husker, så er det eksakte tal. Og var der nogen, som kunde vide det nøjagtige tal, så var det den kongelige historiograf Anders Sørensen Vedel. Netop dette tal siger os med fuld vished, at versene er tildigtede eller omdigtede af Vedel¹. Men hans digtning lyder dog mere troværdig end S. L.s forbedrede tekst

79. The stungæ hanum mæth [skarpæ] spiuth,
gaf hanum ængæn fræst:
hæth fyrætiugh oc siæxtæn sar
han ynkkeligh warth læst.

¹ Sml. Sofus Larsens grund til at vrage O 20.

80. Mæth fyrætiugh oc slæxtæn sar,
han ynckeligh warth læst:
oc tha thæn herræ weghæt war,
hwær sætæ til sin hæst.

Anders Vedel overholdt dog flertalsformen *gaffue* så vel som *stunge* og havde den ægte form *sextan* (*slæxtæn* er østdansk fortil og jysk bagtil) og den normale ordstilling i talordet. *Veiet* er også rigtigt hos ham, da det styres af *haffde*, medens intekønsformen i omdigtningen (styret af *var*) næppe kan forsvares. Ordet *ynkelig*, som passer godt i Vedels sprog, kan næppe heller stemme med omdigtningens sprogtone; *spiut* havde også set bedre ud uden *h*.

O 7, med det for Vedels tid meget karakteristiske udtryk *nappe røn* (erfare) stammer næppe heller fra Ax, derimod måske delvis M 11—13 om kongens gavmildhed overfor marskens hustru, som synes at forudsættes af Aab 25. N 19 skal vi straks komme tilbage til.

I det hele vil Grundtvigs dom nok blive stående, at hvad der ikke findes i de bevarede håndskrifter, skyldes tildigtning af Vedel. Sofus Larsen tillid til Vedel er afgjort for stor.

Hvad der gælder sproget og vurderingen af versenes ægthed, at Sofus Larsen let kommer på vilde veje, det gælder nu også verseformen. Den er knap gennemført så stramt som i Niels Ebbesens vise, men dog stramt nok til, at den har knuget ordstillingen i et hårdt favntag, også undertiden så hårdt, at de sprogrigtige former ikke kan indsættes. Men det spørgsmål er drøftet tilstrækkelig i DST 1908; her skal vi kun se på et par særlige ting, rimene og enjambementerne.

Rimene er i restitutionen meget forbedrede, til tider ved anvendelse af temmelig voldsomme ændringer; men ikke sjældent er det dog blevet mere rim for øjet end for øret. Nogle af de værste er *rakkæ: akær* (urigt. skrevet *ackær* v. 4) og *ræd: leth* (v. 54), som afgjort er ringere end adskillige af de forkastede. Særlig interessant er det vist af Vedel tildigtede vers N 19 (S. L. 61):

Ville I vide på dem visse tal,
I tælle på eders bælte;
I vogte eder for de grå munkes kappe,
de skjule så raske helte.

Dette for Vedels tid virkelig gode vers bliver til:

Oc wilt thu po thæm wissæ tal,
thu po thit bæltæ tæll'æth.
Woct thegh for munkæ kappæ grā,
the skiulær raskæ hællæth.

(med varianterne: tæl'æth, munkækappær).

Wissæ skal her være et verbum, som betyder: tilsige, love for, indestå for; entalformen *skiulær* kan ikke mere overraske os, da vi har set, hvor frit S. L. behandler verbernes talbøjning. Men overraskende er rimet, som næppe er tænkeligt i en vise, selv om et par lignende, dog mindre hårde, forekommer i Rimkrøniken.

Et kapitel for sig selv er enjambementerne, uoverensstemmelserne mellem versets og sætningernes ophold. I viserne som i al folkelig digtning, ja, trods alt, i vidt omfang også i skjaldedigtningen, følges versets og sætningernes delinger med hinanden. Det kolon, Vedel plejer at sætte midt i verset, er et udtryk for, at her skal hovedopholdet falde. Vi har set, at Sofus Larsen bryder dette i sin omdigtning af v. 108. Men værre endnu er det, når overgreb sker mellem linierne, og af den art findes der mindst 18 i restitutionen. Jeg skal nøjes med et lille udvalg, som jeg her, hvor det ikke gælder sprogformen, giver i moderne sprogform med anførelse af restitutionens versnummer.

5. og du, min stolte hustru, lå
på gulvet og var død.
12. Det volder, at jeg vejes skal
i strid min ganger fra.
19. Ej mer skal hende skade, end
om selv I vare hjemme.
23. Så mænd ved, herre konge, var
hr. marsk Stig jeg uhuld.
26. Det loved I hr. Marsk Stig, da
af land han monde fare.
39. Det er et gammelt sprog, at spot
og skade følges ad.
42. Man haver førre hørt, at styrk
for konsten gik af stl.

Dette kan vist være nok. Den, der tror, at sådanne vers er middelalderlige, må være lettroende.

Det er trist at komme til et sådant resultat, når man tænker på, hvor stor flid og skarpsindighed der er ofret på denne bog. Man synes ikke, man kan blive stående herved. Der må dog være noget, der bliver stående. Det er der også. For fjærde gang har dr. Sofus Larsen her fremdraget spørgsmålet om den forsvundne fjærde tomus af Vedels håndskrevne visebøger, den som han selv har henvist til på to steder i de bevarede, dels i Rentzels hdskr. ved nr. 53 (DgF 16, Greve Genselin), dels sidst i SvaningI (DgF 432, Karl af Nørrejylland). Dette sidste sted (DgF VII, s. 384) synes Sofus Larsen ikke at kende; det er dog vist dær, forholdet med denne 4. tomus først er opklaret (1904). At Vedel foruden de bevarede håndskrifter også har kendt en tredje tekst af gruppen FG og af gruppen A, har allerede Svend Grundtvig udtalt (DgF III s. 347), det ny er da for så vidt kun, at Sofus Larsen mener, at disse tabte afskrifter har stået i tomus IIII, og det er jo meget muligt.

Men når Sofus Larsen således gang på gang vender tilbage til den tabte vedelske visebog, bliver man nysgærrig efter at få at vide, hvad den da kan have indeholdt. Den kan egentlig godt være den eneste kilde til alt det traditionelle stof, Vedel ikke har fra de tre bevarede håndskrifter, men den behøver ikke at have rummet det alt sammen. De bevarede visebøger tyder på, at Vedel har benyttet Hjærtetbogen (Svaning I nr. 100—107) og et håndskrift, som også ligger til grund for

noget af det større stockholmske håndskrift (Rentzel nr. 2—17), muligvis har han også brugt Dronning Sofias visebog, derimod ikke Margrete Langes (KBF) eller Karen Gyldenstjernes (Langebeks Kvar), måske heller ikke Jens Billes (kan vi nu ikke blive enige om at opgive navnet Sten Billes visebog?), skønt de var til, inden Vedel udgav Hundredvisebogen. Alle de andre nu bevarede visebøger er nok yngre end Hundredvisebogen, men de går for store deles vedkommende tilbage til ældre, nu for en stor del tabte, samlinger.

Hvis vi skal prøve på at få en ide om den 4. visebog, kan vi begynde med at fastslå, at af Hundredvisebogens viser er der 33, som slet ikke findes i de tre bevarede håndskrifter, Rentzel og Svaning I og II. En del kan vi nok afskrive som stammende fra trykt kilde, men der bliver dog over 20, som må have været til i håndskrift og formodentlig i Vedels eje. For fjortens vedkommende¹ er Vedels tryk den eneste kendte form, så deres forhistorie kan der ikke siges meget om; nogle af dem synes at stamme fra en norsk meddeler², og på en sådan tyder nok også tilføjelserne til Rentzel nr. 53, som vel stammer fra den fjerde visebog.

På den anden side er der 40 viser, som vist ikke indeholder noget, der ikke enten ligefrem stammer fra de tre bevarede visebøger eller med rimelighed kan antages at være tildigtet af Vedel selv³.

Til disse kommer så 25, som findes i de tre bevarede håndskrifter, men som forudsætter en anden kilde ved siden af dem. For de 8 kan der ikke findes nogen bevaret opskrift, som svarer hertil, så disse oplyser heller ikke noget om Ax⁴.

Tilbage bliver da 17 viser (to, II, 54 og Morten Børups Vårsang, går tilbage til trykt kilde), som mangler i Vedels håndskrifter, men findes i andre, og 18, som foruden Vedels kendte opskrifter forudsætter andre. Et par af disse kan være endnu bevarede håndskrifter, sål. for Vedel I, 8 (DgF 41 B) Jens Billes, for II, 22 (DgF 132) og III, 1 (DgF 479) måske Dronning Sofies, for II, 27 (DgF 141) Hjærtebogen. Men for langt de flestes vedkommende må vi tænke på forsvundne håndskrifter, som ligger til grund for de nu kendte. Kalder vi den første gruppe (de viser, som ikke findes i de tre bevarede visebøger) A, den anden B, finder vi de nærmest beslægtede former i følgende visebøger.

I Sofia Sandbergs visebog 12: A. Vedel I, 17 (DgF 2); II, 13 (DgF 472), 22 (DgF 132), 33 (DgF 146), 34 (DgF 147), 39 (DgF 154), 45 (DgF

¹ Disse er Vedel I, 7 (DgF 5 C), 10 (DV 59); II, 5 (DgF 91), 7 (DgF 41 C), 15 (DgF 51), 19 (DgF 317), 28 (DV 41), 38 (DV 42), 51 (DV 11), 55 (DV 30); III, 6 (DgF 185), 9 (DgF 143), 14 (DgF 150), 19 (DV 2); egentlig også II, 46 (DgF 163), da det ledreborgske håndskrift ikke er i nær slægt med Vedels vise. ² Vedel I, 7, 15; II, 5; III, 14. ³ Vedel I, 3 (DgF 21), 4 (DgF 7 B), 6 (DgF 16), 8—9 (DgF 5 AB), 12 (DgF 17 B), 14 (DgF 30), 18 (DgF 14), 19 (DgF 11 C), 20 (DgF 8), 21 (DgF 26), 22 (DgF 1), 25 (DgF 32), 26 (DgF 27); II, 4 (DgF 64), 18 (DgF 116), 21 (DgF 137), 23 (DgF 133), 24 (DgF 42), 25 (DgF 135), 26 (DgF 139), 35 (DgF 148), 37 (DgF 153), 40 (DgF 142), 42 (DgF 158), 43 (DgF 157), 47 (DgF 166), 48 (DgF 170), 50 (DgF 173); III, 2 (DgF 375), 3 (DgF 377), 4 (DgF 330), 5 (DgF 331), 8 (DgF 186), 10 (DgF 318), 12 (DgF 329), 13 (DgF 316), 15 (DgF 151), 16 (DgF 152), 18 (DgF 161), 19 B (DgF 149, tillæg). ⁴ Vedel I, 15 (DgF 11), 16 (DgF 18); II, 14 (DgF 50), 16 (DV 38), 17 (DV 39), 36 (DgF 149) og dertil II, 31 (DgF 145 N, jf. FG) og II, 41 (DgF 186 EF).

162), 49 (DV 6), 52 (DV 15), 53 (DV 19); B. I, 13 (DgF 9); II, 44 (DgF 159).

I Langebeks foliohåndskrift 10: A Vedel I, 17 (DgF 2); II, 6 (DgF 41 A), 9 (DgF 46), 34 (DgF 147), 39 (DgF 154); III, 7 (DgF 193), 11 (DgF 383); B II, 1 (DgF 52), 3 (DgF 60); III, 17 (DgF 314).

I Karen Brahes Folio 6: A Vedel I, 24 (DgF 31); II, 22 (DgF 132), 29 ff. (DgF 145), 33 (DgF 146); B II, 10 (DgF 56), 44 (DgF 159). Men slægtskabet er ikke helt nært.

I det større stockholmske hdskr. 4: A Vedel II, 34 (DgF 147); B I, 11 (DgF 10); II, 10 (DgF 56), 12 (DgF 293).

I Anna Basses visebog 4: A Vedel II, 52 (DV 15); B I, 5 (DgF 7), 23 (DgF 19); II, 20 (DgF 136). Desuden synes nogle tilskrifter i Svaning II med Vedels hånd at stemme med dette håndskrift (se DgF 135 A, 141 Cd).

I Anna Munks 4: A II, 2 (DgF 33), 13 (DgF 472), 29 ff. (DgF 145), 49 (DV 6).

En vise findes i Anna Urups visebog A (Vedel I, 2 (DgF 115) og i Odense Stiftsbiblioteks håndskrift B Vedel II, 11 (DgF 285).

Af disse har Sofia Sandbergs, Anna Basses og Anna Munks håndskrifter til dels fælles kilde, og i denne kan omtrent halvdelen af de savnede tekster have stået (i alt 18, da to er dubletter). Fra en af originalerne til Langebeks folio kan 10 tekster stamme, og det større stockh. håndskrift har jo nær forbindelse med et andet vedelsk håndskrift. De øvrige overensstemmelser er så få og spredte, at de næppe giver nogen vejledning. Men det synes dog af undersøgelsen at fremgå, at Vedel i sin 4. toms foruden yderligere brug af et eller to håndskrifter, han også ellers har benyttet, har haft to vigtige håndskrifter til brug, af hvilke Langebeks folio og en gruppe, især repræsenteret af Sofia Sandbergs visebog, rummer betydelige rester. KBF synes overalt kun at være søsterhåndskrift til det benyttede. Derimod synes der at være spor af norske kilder, som måske er de samme, der er benyttede i de tre bevarede visebøger.

Denne undersøgelse har altså dog givet et resultat med hensyn til den fjærde visebogs slægtskabsforhold, måske lidt magert, men dog mere end intet. At dr. Sofus Larsen, trods al sin tale om toms IIII, ikke har gjort noget forsøg på at bestemme dennes indhold, har drevet mig til dette forsøg. Andre må nu prøve, om det har bund under sig.

Marius Kristensen..

VINDUE OG VINDVE ENDNU EN GANG

Til min Afhandling om de forskellige Former af *Vindue* (DSt. 1935 p. 142 ff.) følger Peter Jørgensen nogle kritiske Bemærkninger (DSt. 1936 p. 181 ff.). Peter Jørgensen uddyber Otto Jespersens meget korte Forklaring; det er muligt, at jeg har misforstaaet Jespersen, men det staar fast at *uartig* > *uuartig* sammenstilles med „*vindve* [venvø] for [vendue] med *v* af medlydende *u*“. Hvis Parallelismen med *uartig* skal gennemføres maatte vi vente en Form med tre Stavelser: *vinduve*. Jespersen

behandler disse Former i sin Fonetik (p. 538 Fodnote 1) i Tilslutning til Udviklingen i Ord som *Idiot, ihjel, reel, Reol* (*Reol* > [re'ljo·'l] > vulgært [ri'ljo·'l] etc.) og et Udtryk som *i Aften* > *ijaften* (p. 537 f.). Men der er rigtignok den Forskel, at i disse Ord gaar vi fra mindre Tryk til større, mens vi i Jespersens *Vindue* og i Peter Jørgensens (og mit) **vinnuer* gaar fra større Tryk til mindre (se P. J. p. 183).

Peter Jørgensen henviser til de jyske Former af *Menuet* i Feilbergs Ordbog og til sin Forklaring af ditmarskisk *Menewelt*; men hertil er at bemærke, at i Laaneordet *Menuet* har vi Hovedtryk paa sidste Stavelse, altsaa en Type som ved sit Trykforhold staar paa Linje med *uartig*. Feilbergs Former er: *monøw·t* (Randers, Børgl.), *mønøw·t* (Søvind), *moløw·t* eller *moløvi·t* (vestj.), sml. Ordbog over det danske Sprog XIV, 310: *Molevit* eller *Mollevit* (Omdannelse af *Menuet* . . .). Parallellen med de jyske Former af *Menuet* mener jeg bør opgives: 1. fordi Trykfordelingen er en anden end i *Vindue*, *Vinduer*, 2. fordi det er et Laaneord og som saadan har været udsat for særlige Omdannelser (jvf. *l*-Formerne). Hvis man vil fastholde Tilknytningen til *Menuet*, maa det paapeges, at det er mærkeligt, at Jysk som har *v*-Former af dette Ord, overhovedet ikke har en Form *Vindue* (se min Afh. p. 148).

Peter Jørgensens Forklaringsforsøg **vinnuer* > **vinnuer* > **vinnever* er tiltalende; men jeg tror ikke det er rigtigt (en Forklaring, som minder om denne, er antydnet hos mig p. 147: Konsonantisering af *u* > *v* i Pluralisformen). Der findes mig bekendt ikke Paralleller til en saadan Udvikling: Indskud af et *w* (> *v*) mellem *u* (i Semifortis) og *-er* (i Levis); den gamle Forbindelse *ugh* udviklede sig gennem *uw* til *ū* (jvf. Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik §§ 309 og 392, 2), i særlige Tilfælde skulde vi altsaa faa en Udvikling „tilbage“: *u* > *uw*.

Pluralisformen paa *-er* er sekundær; Ordet er en oprindelig neutral *an*-St. (*windugha*) og optræder som forskellige andre neutrale *an*-St. uden *-n* i Pl. Brøndum-Nielsen citerer fra Mandevilles Rejse *alle winduæ* (Gammeld. Gram. III p. 221). Fragmentet „Instruks for et Brigittinerkloster“ har best. Pl.: Feyæ alle *wyndwæn*.¹ Den ny Pl. paa *-er* anføres i Gammeld. Gram. III p. 222. (*winduger*). Ved Apokope *windughæ* > *windugh* forvandles Ordet til en *a*-St. og kan som saadan faa Pl. uden Endelse; Brøndum-Nielsen citerer Pl. *windugh* fra Sjælens Trøst (Gammeld. Gram. III p. 224); Formen *wyndwæn* kan ogsaa være Pl. til *windugh*. Den ny Pl. paa *-er* er fra omkring 1500. Ordet *Vindue* maa (bl. a.) have spaltet sig i en Form paa *-u*: *vinnu* og en Form med Svækkelse *vinne*, Former som skulde have Pl. *vinnuer* og *vinner* (jvf. min Afh. p. 143). En Svækkelse af *u* > *e* i det 16. Aarh. — Forudsætningen for Peter Jørgensens Forklaring — er ikke rimelig.

Efter Peter Jørgensen er Pl. *Vindever* den primære Form, og *Vindver* er udviklet heraf; en Singularis-Form *Vindeve* synes ikke at eksistere. Alt taler dog for det omvendte: *Vindver* har udviklet sig til *Vindever* etc. (se min Afh. p. 150 ff.).

Peter Jørgensen kritiserer Betegnelsen „Bibelord“ for *Vindue* og mener, at det ikke er nødvendigt at ulejligge Biblen; men det staar dog

¹ Se Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter udg. af Paul Diderichsen p. 161, 17. I Kommentaren omtales *y* for *i* p. 373 (Punkt 5). Vi kan have Labialisering *i* > *y* (sml. min Afh. p. 142 og 144 f.).

fast, at *Vindue* med *d* oprindelig er en Læseform¹, Peter Jørgensen skriver: Om *d'*et så er indkommet gennem øjet eller øret ... (p. 182), *d*-Formen maa være indkommet gennem Øjet, og selv om Præsterne ganske vist ikke har staaet og prædiket om Vinduer hver Søndag, maa man regne med, at deres Sprog kan have medvirket til at præge en Udtaleform med *d*. Peter Jørgensen skriver videre: ... det 17. århundrede, altså til en tid, hvor det skrevne sprogs indflydelse på det talte sikkert har været meget ringe (p. 182). Er det nu saa sikkert?

Noget nyt har jeg paa indeværende Tidspunkt ikke at føje til min Undersøgelse, ud over at jeg nu er tilbøjelig til at rykke Formen *Vindve* tilbage til Senmiddelalderen. Forklaringsforsøgene paa *Vindve* er muligvis ikke udtømt, *Vindve* er maaske stadig — trods min Afhandling — en problematisk Form. Men jeg henstiller endnu en Gang Marius Kristensens og min Forklaring til nærmere Overvejelse.

Harry Andersen.

TIL ST. HANSAFTEN-SPIL

I det lille overgivne Intermezzo („Mødende Chor af Alt“), der indleder Dyrehavsscenen, findes som bekendt Linierne:

Tobaksdaaser med Bonaparter!
Fuglebure og Voxfigurer!
Cartoucher og Destoucher!
Frederik af Preussen i egen Person!
Pidskebaandsjoden og Mendelsohn.

Hele Scenen virker paa den naive Tilskuer eller Læser blot som en broget og forvirret Larm af Ord, der holdes løseligt sammen ved tilfældige Antiteser, banale Ordspil og grove Assonanser, og hvis Mening der ikke er Lejlighed til at spekulere over. Er Tilhøreren ogsaa historisk orienteret, faar han maaske Tid til at more sig over den kaade Udnyttelse af Lydligheden imellem Navnet paa den dramatiske Succesforfatter Destouches og den berygtede Røver Cartouche (Linien bør formentlig læses med Tryk paa de to Forstavelser, hvorved man faar Indtryk af, at de to Personer er to Alen af eet Stykke), og Kommentator maa da siges at have løst sin Opgave mere end godt nok, naar han har meddelt de Identifikationer, der muliggør Opfattelsen af denne lille Pointe.

I vore Dage tager Kommentatorer sig imidlertid ikke Opgaven saa let, de skal ikke blot give de nødtørftigste Oplysninger til Forstaaelse af Digterens Mening, men ogsaa saa vidt muligt konstatere hans „Forudsætninger“, dels i Livet, det offentlige eller private, dels i Litteraturen; da der nu ikke foreligger sikre Oplysninger om, hvilke Figurer der fandtes i Dyrehavsbakkens Voxkabinetter i Aarene omkring 1800, maa man altsaa nøjes med at gætte, og Sv. Gundel kommer da i sin grundige Kommentar (3die Udgave 1923) til den Formodning, at det „næppe er

¹ Til mine Eksempler kan føjes et nyt, som stud. mag. Kaj Bom har henledt min Opmærksomhed paa. G. H. Müller opgiver i „Neues Dänisch-Deutsches Wörterbuch“ (Schleswig und Kopenhagen 1800): *Vindue*, et, (sprich Windwee) Fenster (626). *W* og *wee* er ikke helt heldigt, men Meningen er tydelig: [venvø].

rimeligt, at han (Destouches) har været afbildet i Voks herude“, men at „hans Navn kun er løbet Digteren i Pennen ved Lydligheden med Cartoucher“; ej heller Cartouche selv synes iflg. Gundel at have været afbildet i egen Person, idet *Cartoucher* menes at staa som „Fællesbetegnelse for Forbrydere“; det turde dog være lovlig dristigt at paastaa det sidste uden nærmere Dokumentation af, at den paagældende Forbryder endnu paa Oehlenschlägers Tid var saa kendt, at hans Navn kunde bruges som en Art Appellativ¹ (som Mæcenat eller Lucretia), og man spørger uvilkaarligt, om *Destoucher* da ikke ogsaa skal være „Fællesbetegnelse for“ Komedieforfattere? Der bør derfor — hvis man endelig vil kommentere Flertalsformen — blot henvises til Anvendelsen af Proprier i Pluralis med Betydningen „Folk som“ (jf. „de Mallinger, Suhrer og Rother“ i P. A. Heibergs Indtogsvise²) — hvis man da ikke vil opfatte det, som om der var flere Figurer af hver (som ved Bonaparter to Linier ovenfor).

Man kan imidlertid spare sig disse billige Formodninger, idet Sammenstillingen sandsynligvis er en litterær Reminiscens fra den danske Forfatter, som den unge Oehlenschläger sikkert har studeret mest indgaaende, nemlig Ewald, i hvis vittige og overlegne Improvisation „De brutale Klappere“ vi læser følgende Ordskifte (femte Optin):

Erast

Hvorledes tør jeg sige,
At Skue-Pladsen ei er Plads for lærde Krige? —
At, hvor vi haabe meer, og kun dramatisk Digt,
Det beste Stridsskrift selv er mat og vemmeligt? —
.....
At man ei fandt saa let Destoucher — Mollierer,
Der kan oplefte sligt³ ved stærke Characterer?
At — —

Bister

Halt! — Cartousche? — Hvad? — Og denne Røverknekt,
Den ligner du ved vor — —

Som man vil se tjener Forvexlingen paa dette Sted — efter en i Datiden yndet Maner — til at karakterisere Officeren som en Mand uden litterær Dannelse.

Om Ewald nu igen har Ideen fra en anden, skal jeg ikke kunne oplyse; maaske er Ordspillet med de to Navne en vandrende europæisk Vittighed fra en Tid, da man i saa Henseende var meget nøjsom; men pudsigt er det, at hverken Liebenberg, der har udgivet begge Texter, eller de mange senere Litteraturhistorikere, der dog paa Professionens Vegne har maattet gennemlæse Ewalds lille elegante Lejlighedsarbejde, har gjort

¹ I det originale Forsøg til en dansk Sproglære, som Oehlenschlägers Lærer, C. F. Diekmann, udgav Aar 1800, anføres S. 225: „Han er en sand Cartouche. Det er: en sand Spisub“. Ikke desmindre maa jeg fastholde min Kritik af Gundels Tolkning: et Vokskabinet indeholder jo nemlig ikke Figurer af „Forbrydere“ i al Almindelighed, men Portræfigurer. (Korrekturnote). ² Se nærmere Mikkelsen, Ordføjningslære (1911) § 59, II, hvor der anføres et Parallelsted fra Oehlenschläger. ³ o: litterære Stridigheder.

opmærksom paa Overensstemmelsen; man ser heraf, hvor tilfældigt det er, hvad der almindeligvis oplyses af denne Art.

Der er næppe mange, der vil nægte, at man her har Forklaringen paa, hvordan Oehlenschläger er faldet paa at anføre det morsomt klingende Navnepar, men man maa paa den anden Side indrømme, at til „Tolkningen“ af Stedet er Iagttagelsen uden Værd; den belaster den lette klingende Ordfanfare med overflødig Bedreviden.

Et af de vigtigste og vanskeligste Omraader ved al Fortolkning er Paavisningen af Steder, hvor et Udtryk i Forfatterens Mund har en anden Betydning eller Valeur end i Læserens Sprognorm; dette er Tilfældet med et Ord i St. Hansaften-Spil, som vistnok er undgaaet Kommentatorernes Opmærksomhed, nemlig Ordet *Middelmaadighed*, der spiller en central Rolle i Satiren over det 18. Aarh.; dette Ord har i vore Dage en meget nedsættende Klang og bruges næsten kun til at betegne en Persons Evner (eller et Arbejdes Kvalitet) som under Gennemsnittet; paa Oehlenschlägers Tid betegnede det derimod (som man kan se af Citater i Ordbog over det danske Sprog) „Maadehold“, „Middelvej“, og naar Poppe „lader *Hymnen til Middelmaadighed* tone“, saa har Ordene

Du ædle Middelmaadighed!
Jeg elsker dig med stor Besked.

ikke i 1802 haft den blot scurrile Klang som nu, idet de for Datidens litterære Publikum — som for Oehlenschläger selv — ganske sikkert har været følt som en næsten blasfemisk Vrængen ad et Digt, der udtrykte den humanistisk-klassiske Aandsretnings centrale Livsfølelse, nemlig Horatses 10. Ode i 2. Bog (som J. J. Lund i Niende Stykke af Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber (1771) havde efterdigtet under Titlen „*Middelmaadighed*“):

Auream quisquis mediocritatem
Diligite, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Paul Diderichsen.

H. G. WIWEL SOM DANSKLÆRER

Lektor Sven Gundel har sendt „Danske Studier“ nedenstaaende Brev fra Filologen H. G. Wiwel til Offentliggørelse. „Brevets anledning“, skriver Lektor Gundel, „er den at jeg i efteråret 1902 overtog et vikariat for Wiwel i dansk i mellemklasserne (og oldtidskundskab), og da bad ham sætte mig ind i undervisningssituationen. Han ønskede at gøre det skriftligt, og sendte mig så vedlagte brev. Jeg synes, brevet er særdeles karakteristisk for ham, og at det derfor bør kendes af andre.“ — Wiwel var fra 1889 ansat ved Aalborg Katedralskole, hvor han døde 1910 som Overlærer. Brevet lyder:

Desværre må jeg i al almindelighed sige: det går, som det kan, og ikke, som det skulde. — —

De kan vide, hvordan jeg har våndet og vredet mig, efterhånden

som sandheden gik op for mig. Dog er dette sket så langsomt, at jeg har fået tid til at vænne mig til tilstanden og lære den kunst at gøre en dyd af nødvendigheden. Og navnlig efter at jeg har fået sagt min mening, har jeg fået mere fred for følelsen af at gå på akkord med samvittigheden, sælge sig til Belzebul osv. Og mit quietiv er da den tanke: vell jeg giver dem [Eleverne] ikke blót det, jeg anser for rigtigt og nødvendigt, men jeg giver dem det, man for øjeblikket forstår ved „almindelig dannelse“ på dette område og — vel at mærke — orienterer dem tillige overfor det fra mit eget synspunkt. For jeg giver det ikke for mere, end jeg selv anser det for.

Jeg ved, at mange vil anse det for umuligt at holde denne dobbeltstilling, men det bør dog kun være de folk, der mener, at man ikke kan meddele noget uden samtidigt at garantere for dets absolutte værd. Ja naturligvis: overfor de små kan det ikke gøres med rene ord — der må man være positiv, ikke kritisk; — og dog forbereder jeg det allerede der i al stilhed ved på de mislige steder stadig at bruge udtryk som „man kalder; man plejer“ o. lign. Dette er ganske vist foreløbigt kun et knips i lommen, men bliver siden til mere, og inden afgangseksamen har de efterhånden fået min fulde mening derom. Naturligvis kræver dette stor varsomhed, også i udtrykkene. Men jeg tror virkelig, man på den måde giver dem det bedste, man for øjeblikket kan komme til. Thi foruden at, som sagt, ting som „genstandslød, omsagnslød, hensynslød, kendeord“ (dette sidste slipper jeg dog for at lære dem, da de har lært det, før jeg får med dem at gøre) jo virkelig desværre hører til „almindelig dannelse“, — så tænk på, hvordan al fremmedsprogundervisningen er gennemtrængt deraf? hvilket ramaskrig, hvis dansk læreren på én gang nægtede at have med det at gøre! og den slags skarpe sammenstød skal disciplene nødigt mærke. Kort sagt: durum! sed melius fit patientia!

Og hvad er det så andet, end hvad man dog stadig gør og må gøre på andre punkter: i vor sørgelige „retskrivning“, i anvendelsen af store bogstaver (og til for kort tid siden med de nu heldigvis nedrammede genfærd: verbernes flertalsformer)? Også overfor disse pedanterier siger jeg, så snart den tilbørlige aldersmodenhed er nået, rent ud: „ja vist er det noget pedanteri (af den og den grund); men det er der så meget af i livet; efter eksamen kan I gøre, hvad I vil, men indtil den tid må vi hjælpes ad at komme skikkelig igennem det.“ — Det samme må man kunne gøre på det grammatiske område. Kun hvis man skulde forlange af mig, at jeg skulde ligefrem prise det som visdom for de små og ikke måtte forklare sandheden for de store; — så kunde jeg kun sige: „må jeg bede om min afsked!“

Ved eksamen fremviser jeg så naturligvis så lidt kætteri som muligt. Dog har jeg altid kunnet smutte uden om ting som de 3 troens artikler, „bøjningsmønstrer“ ved verberne, „tid, måde, form, person og tal“ o.s.v. og i det hele holde mig til de ingredienser af sandhed og fornuft, som kan plukkes ud af det meste af det. Sligt kommer med øvelsen.

Men — alt dette er jo beregnet på, at jeg selv eksaminerer. Hvad en fremmed eksaminator, f. eks. prof. Soph. Bauditz (eller hvem det er) vilde få ud af mine disciple eller vurdere dem til, — det tænker jeg med gru på — prøvet det har jeg aldrig.

Hvad nu skriftlige hjælpemidler angår, så har vi her en lille en, arvet efter min forgænger D. H. Wulff, hvis eneste fortrin er dens lidenhed. Den ene er omtrent som den anden; man bruger dem så lidt som muligt og mishandler dem ellers efter bedste evne ved overspringning og tilføjelser.

Jeg selv har naturligvis spekuleret meget på en skolebog — eller flere; desuden har jeg fra Nordisk Forlag fået opfordring i den retning. Nogen afslutning på det kan jeg vanskelig få, før vi ser, hvad der kommer ud af skolereformen.

De sædvanlige analyseapparater kan jeg ikke bruge, da de alt for meget lænkebinder en. Så hjælper [jeg] mig med at pille ud af de i forvejen læste stykker i læsebog og forfattere og supplerer ved eksempler opskrevne på klassetavlen; diktering søger jeg at indskrænke til det mindst mulige og til de ældste klasser.

ALLITTERATIONEN I LUDVIG HOLSTEINS LYRIK

(Nogle Tilføjelser)

Efter at min Undersøgelse „Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik“ (DSt. 1936 p. 138 ff.) var blevet trykt, er jeg ved en fornyet Gennemlæsning af Holsteins Digte blevet opmærksom paa en Række Allitterationer, som ikke er kommet med. De ændrer ikke noget i Helhedsbilledet, men da Fuldstændighed ved en saadan Undersøgelse er af Betydning, skal jeg meddele mine nye Eksempler (som ikke alle er lige vigtige). Jeg henviser til Grupperne, i Almindelighed uden Kommentar.

I. Grøftegræs (M 93, 116) — Støvslette (M 41) — — gæslinggule Dun (M 59).

II. Lamper og Lygter (M. 43) — — sommerbrændt og brun (M 99) — — fløj og flagrede (M 99).

III. frugtbare Frø (Æt. 49).

IV. b. flux fletter Fruen Myrterne i Manken (M 105) — svang den svulmende Solmonstrans (Æt. 52).

V. Rudernes blinkende Rader (M 37), Rudernes Rækker (M 38) — som et Gry i Graæet (Æt. 50) — med blanke Øjne, undrende og blide (Æt. 38).

VI. mens Græsset græd og groede (M 82) — Muntre Fuglemødre mader | Ungerne som før (M 73) — . . som Børn deres Mødre maa mætte og made (M 101) — mens Rugen runder Ryggen (M 106).

VII. b: Og om mig bruser fra Barnestruber | i lyse Bølger mit eget Blod (Æt. 53) — Den har brummet blandt Brødrene ude | langs den mælkebøtbræmmede Toft (M 79). f: mens Taagerne sitrende flænges og flyr | over de flimrende Høje (D 74) — Frislupne Fanger fra Vinterens Byer | færdes i Fred mellem Urter og Dyr (Æt. 43). h: Kragen den Prakker | haaner det Stræb, | sidder i en Vejpil og hakker, | hvæsser sit Næb. | Hadfuld den løfter fra Hjærtet | Hævnraab og ror, | hungrig og hærdet, | over en Tasmørkejord (M 25). l: Lydhør, tæt ved Livets Hjærte har jeg lært, | hvad der hvisker lønlige i mit Blod (L 77) —

Her vi den sødeste Latter | lydløst som Alfernes Sang (M 21) — Hvor skærmør Landsbymosset lunt | de gamle Ladeporte (M 116). *p*: Lydløst mens Stjærnerne blinker, | pynter jeg Granernes Top, | hvor de forpju-skede Finker | pippende puster sig op (M 19). Dette Eksempel bør bemærkes, da *p* spiller en ringe Rolle. *r*: mens Sommerrugen gaar i Dræ | langs runde Bankers Rygge (M 93) — Du Vinterfugl! Du Ravnens Bro'r! | dit rustne Raab du løfter (M 120). *t*: Vældet, hvor din Tillid groer, | skal ej Tiden tømme (Jehi 10).

VIII. *f—t*: Ej skal bag Tæppet du titte,
nyfigen famle og fritte. (Jehi 17)

h—t: Døden højt i Taagehornet
tuder baade Dag og Nat. (D 47).

l—r: hvor Livets Løndom aander tyst
i rugevarme Reder. (M 123)

sv—b(I): Beredt staar Sværdliljens svale¹ Senge,
i Blæsten blafrer dens Baldakin. (Æt. 53)

t—st—t: Tiden ej din Tærskel naar,
Stuen mellem Stjærner staar.
Timen dér er tusend Aar. (M 16).

v—m: Men Vaaren vandrede mange Mile
og *var* en drømmende, mild ung Mand. (Æt. 53)

X. Her skriver jeg (p. 153), at jeg ikke har fundet Holsteins Yndlingsord *sval* i Allitterationsstilling; ovenfor er dog citeret: Sværdliljens svale Senge, der dog vist ikke virker saa stærkt som et: den svale Sværdlilje (jvf. Eksemplerne i Gruppe III). Til *sv*-Ordene, som kan indgaa i Allitterationsudtryk, kan føjes et af Holsteins Livord: *svulme*. Det ret lave Tal for *m* stiger noget ved de tre nye Eksempler (Gruppe VI og VIII).

Det vil ses at langt de fleste af de nye Eksempler er fra *Mos og Muld*. Vi faar atter en Bekræftelse paa, at Allitterationen i denne Digtsamling, er et Stilfænomen af stor Betydning (jvf. min Afh. p. 141 f.); de mange Allitterationer viser et bevidst Arbejde med Sprogstoffet.

Statistikken i min Afhandling p. 142 faar ved disse Tilføjelser nogenlunde disse Tal: D 28, L 15, M 85, Æt. 52, Jehi 5. Tallene paa p. 153 stiger noget ved de nye Eksempler, Lydene *b*, *l*, *s*, *r* og *v* synes at vise et konstant Forhold, Tallene for *f*, *g*, *m* og *t* stiger noget og der kommer her et Par Forskydninger; ved de lave Tal for *h*, *n*, *d* og *p* er der ingen Forandring. De nye Tilføjelser er: *r* 6, *g* og *l* 5, *f*, og *t* 5, *b* og *m* 3, *h* 2 og *p* og *v* 1. Herefter vil da Oversigten faa dette Udseende: *b* 25 — *l* 23 — *s* 22 — *r* 20 — *f* 14 — *t* 15 — *v* 14 — *k* 13 — *g* 11 — *m* 11 — *h* 8 — *n* 5 — *d* 2 — *p* 2.

¹ Om denne Linje se min Afh. p. 146.

Harry Andersen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

OMKRING „DER VAR ENGANG —“

Hr. August F. Schmidt har i DSt 1935, 173 ff. givet nogle Oplysninger om Holger Drachmanns Forstudier til „Der var engang —“ bygget paa Meddelelser fra Evald Tang Kristensen. Det fremgaar heraf, at „den gamle i Vejle“ nærede den Tro, at de Henvisninger, han efter Opfordring sendte Digteren, alene dannede Baggrunden for Holger Drachmanns berømte Eventyrkomedie. Evald Tang Kristensen mente endog, at Drachmann ikke kendte noget til Sv. Grundtvigs Eventyrsamlinger, for Eks. til Fortællingen „Graaben“. Hans formentlige Eneret minder mig om en Udtalelse, Folketingsmand Frede Bojsen engang fremkom med. Han fortalte, at han en Dag under den nationale Rejsning i Firserne paa Gaden havde raadet Drachmann til at skrive en rigtig dansk Komedie: „Og saa gik han hjem og skrev „Der var engang —.““

Saa let gik det nu ikke.

Holger Drachmann kendte baade Sv. Grundtvigs Samlinger og Eventyret „Graaben“, som Hans Ellekilde med Rette i „Udvalgte Folkeeventyr“ (1924) nævner som en Hovedkilde til „Der var engang —“, hvad August F. Schmidt synes at bebrejde ham. Under Udarbejdelsen af Stykket skrev Digteren nemlig til Sceneinstruktør William Bloch: „Stoffet er væsentligt det, som jeg allerede i sin Tid talte med Peter Heise om — „Håkon Borkenskjæg“ hedder det hos Asbjørnsen, men Sv. Grundtvig har i sin sidste Samling gjort det helt dansk og meget fornøjeligere. Hos ham kaldes det „Graaben“.“ Digteren videreførte nu Fabelen om, hvorledes den hovmodige Prinsesse tugtes. Fra sin Forlægger, Frederik Hegel, udbad han sig det Bind af Troels-Lunds „Dagligt Liv“, der handler om Boliger, Skikke, Klædedragt, Lovtilstande, Overtro i det 16. Aarhundrede. Ogsaa Træk af det Stof, Evald Tang Kristensen sendte ham, benyttede han, men det gaar ikke an at angive hans Samlinger som Digtningens eneste Kilde. „Der var engang —“ blev tværtimod til som et Konglomerat af mangt og meget, holdt sammen af Digterens lyriske Oprindelighed. Bagude havde han i Fantasien Eventyret og forude det kgl. Teaters Skuespillere (Brødrene Poulsen; Fru Hennings, Schram), for hvem han støbte Rollerne, men allermest blev han hjulpet af Lange-Müllers Musik, der gav Udtryk baade for Eventyret og Danmark. Om Stykkets urolige og langvarige Tilblivelsesproces kan man iøvrigt i Hovedtræk læse i „Det kgl. Teaters Historie“ V, pag. 12 ff.

Jeg har ikke villet undlade at fremsætte disse Bemærkninger, da Sagen drejer sig om et Spil, der vil leve saalænge den danske Skueplads bestaar. De kan maaske blive til Nytte, hvis nogen skulde gaa i Lag med den smukke Opgave, som Hr. Schmidt efterlyser: En udtømmende Behandling af Spørgsmaalet Drachmann og Folkedigtningen.

Robert Neiiendam.

DØD OG BEGRAVELSE

Louisa Hagberg, När Döden gästar. Svenska Folkseder och svensk Folktro i Samband med Död och Begräfnings. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1937.

I dette mere end 700 Sider store, gennemillustrerede Værk har Forfatterinden givet en alsidig og maalbevidst gennemført Behandling af det omfattende Æmne, hvori hun ikke alene har nedlagt sine omfattende Erfaringer fra sin mangeaarige Virksomhed som Amanuens ved Nordiska Museet, men ogsaa med stor Flid og Omhu har ordnet og sammenstillet et uhyre Materiale fra trykte og utrykte Kilder. Foruden den udtømmende Behandling af det svenske Stof giver hun tillige stadig sammenlignende Oversigter over tilsvarende Forhold hos de nordiske Nabofolk og videre omkring i Europa, hvad der i høj Grad øger Værkets videnskabelige Værdi. Det er da ikke uden Grund, at den svenske Folkelivsforsknings Mester Sigurd Erixon har indledt hendes Værk med et Forord, hvor han betegner det som „et yderst omfattende og gribende Dokument, der giver et Indblik i Æmnet paa en mere mangesidig, indtrængende og vidtskuende Maade end Tilfældet hidtil har været i hele vor Verdensdel,“ og spaaer, „at denne overvældende rige Materialsamling turde blive uundværlig for enhver Studerende af svensk Folkepsyke og af Sveriges ældre sociale og religiøse Sædvaner.“ Der er da al Grund til ogsaa fra dansk Side at udtale en varm Tak for og Paaskønnelse af det Kæmpearbejde, som er nedlagt i denne Bog, og som ogsaa i høj Grad bidrager til at sprede Lys over tilsvarende danske Forhold.

At fremhæve Enkeltheder af et saa uhyre mangfoldigt Stof er næsten ugørligt i en kortere Anmeldelse. Forfatterinden fører sine Læsere fra Varsler og Forbud om Døden til selve Dødsfaldet og fortsætter med at skildre Kistelægning, Ligstue, Ligvagt (Vaagestue), Sørge dragt m. m.; selve Begravelsen, Gravøllet o. s. fr. Derefter skildres Kirkegaarden samt Begravelser udenfor denne (Offerhøje, Døds kors), og herfra er Overgangen naturlig til en Række Kapitler om Spøgelser og Genferd samt om Dødekultus. Alene denne yderst summariske Oversigt over nogle af Bogens vigtigste Kapitler viser Omfanget af de Studier, som er nedlagt i den. Hvad den ikke kan give, er en Forestilling om den dybe Indtrængen i og Forstaaelse af Almuens Sjeeliv og Tænkemaade, der præger hele Bogen, og det sunde Omdømme, som Forfatterinden overalt lægger for Dagen, naar det gælder at efterspøre Oprindelsen til de mange forskellige Skikke og Forestillinger, som skildres. Den kirkelige Indflydelse, der har sat sit Præg paa saa mange af Begravelsesskikkene, faar alt hvad der tilkommer den; men bagved denne spores paa mange Punkter Lævn af

ældre og hedensk præget Tænkesæt og Forestillingskreds, der giver sig Udslag baade i mange af de overleverede Skikke (Vaagestue, Gravøl o. s. fr.) og i hele den mentale Indstilling, hvormed Almuen betragter Døden med Sindsro som en uundgaaelig Skæbne, ligesom naturligvis Forestillingerne om Genfærd og Spøgelser i mange Maader er prægede af forkristelig Tro og Tænkemaade. Netop dette, at der i Almuens Tro og Skik er aflejret Lag fra saa forskellige Tider og afvigende Kulturtrin, gør Studiet af den gamle Almuekultur saa tiltrækkende for Forskeren, og man har gennem hele Forfatterindens Fremstilling en tryk Fornemmelse af at man faar virkelig redelig og saglig Besked, uden hasarderede Forsøg paa at presse Stoffet ind i forudfattede Teorier og Anskuelser. Føjes hertil, at Bogen er skrevet i et smukt og paa mange Steder følelsesfuldt Sprog, der røber dyb Sympati med den gamle Almuekultur, vil man forstaa, at man her staar overfor et Standardværk indenfor nordisk Folkelivs- og Folkemindeforskning, hvori et særpræget Æmne er behandlet med indtrængende og dybtgaaende videnskabelig Forskning og med dyb menneskelig Forstaaelse.

Jørgen Olrik.

MAN SKAL EJ SVIE ALT DET, DER LÅDDENT ER

Dette ordsprog hos Peder Låle (nr. 681) har allerede tidlig været mindre forståeligt. Christiern Pedersen (1515) giver — måske efter skoletradition — en bogstavelig forklaring, som utvivlsomt er urigtig. I senere tid (allerede hos Grubb 1678 og måske også hos Peder Syv 1682) har man forstået det som en opfordring til ikke at være for nøjeregnende med små ting, ikke at dadle enhver lille fejl, man finder hos en ven eller overmand. Dette kan være rigtigt, da man jo nok kan svie med sine ord, men der må ligge noget andet bagved, ordsproget må have haft en bogstavelig betydning foruden den billedlige, og det må hentyde til noget låddent, som i almindelighed svies, og det vil sige afbrændes. Der kan her, så vidt jeg ser, kun være tale om to ting, der bægge er tænkelige, fordi de bægge hører til områder, der lå inden for erfaringen. Hvor nøje ordspregene er knyttede til erfaringen, ser vi af en mængde af dem; jeg skal nøjes med at give ét eksempel. Til P. L. 481: „Det skal Knagehals ihukomme, at gåsen luder under høje døre“ bemærker Chr. Pedersen: „gåsen krummer halsen under døråbninger, selv om de er meget høje; det har den nemlig af naturen: lær derfor ydmyghed af gåsen.“ Her har vi en fin naturiagttagelse, som en fælstersk bonde dreng gjorde igen flere hundrede år senere. I „Klokkergården“ s. 103 fortæller Lars Rasmussen, hvordan han som dreng fik lov at jage gæssene ind, „og det var pudsigt at se dem alle, store og små, duve med hovedet, når de gik ind gennem døren.“¹ Her har vi den rene iagttagelse, hos Chr. Pedersen tillige den moralske anvendelse.

Det ene tilfælde, hvor det lådne svies af, er når man gør fjerkræ i stand til køkkenet. Efter at fjerene er plukket af, holder man fuglen

¹ Jf. gåden: Hvem er det, der ikke kan gå ind ad en kirkedør uden at bøje hovedet? Gåsen.

hen over et blus, så de fine dun svies af, og først da er fuglen helt pæn og glat. At der her skulde være undtagelser, tør jeg ikke nægte, og i så fald kunde vi her have iagttagelsesgrundlaget; men jeg ser egentlig ikke, hvordan det kan anvendes.

Det andet tilfælde indtræder, når kalvene ude på marken ved hjælp af et bål og brændende halmviske får låddenheden sveden af for lettere at kunne holdes rene for utøj. Her er der ialfald en stor undtagelse, fårene, som vel er lādne, men hvis låddenhed er en værdi og ikke blot til besvær, og absolut ikke skal svies. Man kan sige, at vi ikke ved, om man i middelalderen sved kreaturerne for utøj. Det er dog vel rimeligst, at svidning er en gammel skik, som var så meget mere nødvendig, før man kendte kreaturvask og klippemaskiner. I så fald bliver ordsprogets grundbetydning, at det er godt at svide det lādne, men kun på visse kreaturer. Gør man det til almindelig brug, skader man sig selv ved at ødelægge værdier. Dette kan vel nok overføres til en lignende betydning, som den Syv synes at lægge ind i det ved at anbringe det under rubrikken tavshed: med sin dadel kan man gøre gavn og afsvide mange unoder, men ofte må man hellere tie, da man ved sine hvasse ord blot irriterer og derved skader sig selv. Denne forklaring forekommer mig at være den rimeligste.

Mere fjærnt liggende er det at forstå lådden som kratbevokset, selv om denne betydning både er sikker og gammel. I så fald skulde ordet hentyde til, at afbrænding af krat for at udvide agerområdet må foretages med skønsomhed, fordi somme krat er mere værd som krat, end den indvundne jord vil blive som ager. Men jeg er mest tilbøjelig til at holde mig til den anden opfattelse, også fordi den lettere lader sig overføre til andet brug.

Marius Kristensen.